

Fodor Ferenc önéletrásai

Szerkesztette: Győri Róbert és Steven Jobbitt

ELTE Eötvös József Collegium
2016

Fodor Ferenc önéletírásai

FODOR FERENC

önéletírásai

Szerkesztette:
Győri Róbert és Steven Jobbitt

ELTE Eötvös József Collegium
Budapest, 2016

ELTE Eötvös József Collegium

Budapest, 2016

Felelős kiadó: Dr. Horváth László, az ELTE Eötvös Collegium igazgatója

A borítót tervezte: Győri Róbert és info@szamterkep.hu

Tördelő-szerkesztő: Jutai Péter

Copyright © Eötvös Collegium 2016 © A szerkesztők

Minden jog fenntartva!

A nyomdai munkákat a Pátria Nyomda Zrt. végezte

1117 Budapest, Hunyadi János út 7.

Felelős vezető: Orgován Katalin vezérigazgató

ISBN 978-615-5371-62-2

Tartalomjegyzék

<i>Steven Jobbitt – Győri Róbert: Fodor Ferenc: egy magyar geográfus a xx. század első felében</i>	7
<i>Steven Jobbitt – Győri Róbert: Ferenc Fodor: A Hungarian Geographer in the First Half of the Twentieth Century</i>	39

Fodor Ferenc önéletírásai

Emlékezetül	81
Curriculum vitae	105
Életem eseményei	127
Élettörténet	235

Steven Jobbitt – Győri Róbert¹

FODOR FERENC:
EGY MAGYAR GEOGRÁFUS
A XX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN²

Bevezetés

Az 1887. március 5-én a Bihar vármegyei Tenkén (ma Tinca, Románia) paraszti-iparos családba született Fodor Ferenc a 20. század első felének egyik legtermékenyebb magyar geográfusa volt. Az első komolyabb tanulmányait még az első világháború alatt publikálta, majd Teleki Pál közeli munkatársaként szerzett magának nevet mint tudós, egyetemi oktató és cserkészvezető az 1920-as, 30-as években. Annak ellenére, hogy 1939-ben Pécsre nevezték ki tankerületi főigazgatónak (amit Fodor visszalépésként

¹ Steven Jobbitt: Assistant Professor of Modern Eastern European History at Lakehead University in Thunder Bay, Ontario, Canada; sjobbitt@lakeheadu.ca Győri Róbert: egyetemi docens, tanszékvezető, ELTE TTK FFI Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék, Budapest; gyorirobert@caesar.elte.hu

² A tanulmányt és a kötetet megalapozó kutatásokat az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatta, a szerkesztéséhez szükséges közös munkát a Pallas Athéné Geopolitikai Alapítvány támogatása tette lehetővé. Köszönetet szeretnénk mondani a Lakehead University Történettudományi Tanszékének, illetve az Office of Research and Innovationnak is, hogy Győri Róbert vendégkutatói útját (2015. október) elősegítették. Steven Jobbitt magyarországi levéltári kutatásait (2003–2004) a Social Sciences and Humanities Research Council (SSHRC) Doctoral Fellowship keretében végezte.

élt meg), továbbra is írt és publikált tudományos munkákat. Bár a szocializmus alatt marginalizálódott, de megpróbálta megőrizni tudományos státuszát. Utolsó könyve, a *Magyar vízimérnököknek a Tisza-völgyben a ki-egyezés koráig végzett felmérései, vízi munkálatai és azok eredményei* című munka az MTA Műszaktörténeti Pályázatának I. díját nyerte el 1954-ben, és öt évvel halála előtt, 1957-ben jelent meg. Fodor Ferenc 1962-ben, 75 éves korában halt meg.

Fodor hosszú és termékeny pályája során írt számos könyve és tanulmánya mellett nagyon gazdag levéltári anyagot is hagyott maga után. Személyes és hivatalos levelezése, naplói, fotóalbumai, számos kéziratban maradt tudományos munkája, befejezett és befejezetlen önéletrajzi írásai maradtak fenn a családi gyűjteményben és különböző levéltárakban. Ezek a források páratlan bepillantást engednek Fodor Ferencnek, a tudósnak és a magánembernek az életébe, és segítik a kutatókat abban, hogy megértsék azt a történelmi kontextust és azokat a megélt tapasztalatokat, amelyek Magyarország egyik legnevesebb nemzeti-konzervatív geográfusának személyiségét formálták.

Ebben a bevezető tanulmányban nem célunk az, hogy teljes áttekintést adjunk Fodor Ferenc szakmai munkájáról és életéről (erről l. Hajdú 2006, 2009; Jobbitt 2008), sokkal inkább az, hogy életének kulcsfontosságú eseményeit és azok személyiségformáló hatását felvázoljuk. Ehhez nyújtanak fontos háttérrel a kötetben közölt önéletrajzi írások, amelyekből könnyen kiolvashatók a Fodort leginkább foglalkoztató, újra meg újra visszatérő kérdések is.

Gyermekkor és ifjú évek

Fodor Ferenc gyermekéveit szülőfalujában, Tenkén töltötte, és családjával 1898-ban költözött Szatmárnémetibe. 1898 és 1906 között a szatmárnémeti katolikus gimnáziumban tanult, az osztályában a jobb tanulók közé tartozott. Későbbi írásából derül ki, hogy a gimnáziumban formálódott ki keresztény-nemzeti elkötelezettsége, és vált egyik fontos céljává, hogy a nemzetet a számos szétforgácsoló erővel szemben megvédje. Ezekről a szétbomlasztó jelenségekről az első benyomásait is Szatmárnémetiben

szerezte, így emlékezett vissza évtizedekkel később a 19. század végi közállapotokra: [a város] „hagyományos és gyökeresen magyar életét a liberális korszak gyökértelen és mindinkább nemzetietlen szelleme csak a szatmári keresztény egyházak és iskolák, meg a püspök intézményeinek kapuin belülre szorította vissza.”³

Fodor Ferenc 1906-ben érettségizett Szatmárnémetiben, és a budapesti Képzőművészeti Főiskolára jelentkezett, hogy rajztanárnak tanuljon. A főiskolán viszont elutasították a jelentkezését, és ekkor úgy döntött, a tudományegyetem bölcsészeti karára iratkozik be, földrajz-természettudományi szakra. 1906 szeptemberében kezdte meg tanulmányait, és 1908-ban vették fel a Szent Imre Kollégiumba. A Kollégiumban töltött két éve legalább annyira személyiségformálónak bizonyult, mint az egyetemi tanulmányai. Az egyik albumában megőrizte a Kollégium igazgatójának kézzel írt felvételi értesítőjét. Glattfelder Gyula tájékoztatta, hogy Kollégium „szabad lakást (és reggelt)” biztosít a hallgatójának, és reményét fejezte ki, „hogy a támogatást hitbuzgó erkölcsös élettel, ernyedetlen szorgalommal s az intézet szabályainak pontos betartásával fogja meghálálni.”⁴ Fodor büszke lehetett arra, hogy valóban meg is megfelelt ezeknek az elvárásoknak. Ugyanebben az albumban egy másik hivatalos levelet is megőrzött, amit az édesanyjának küldött az igazgató 1910-ben, diplomájának megszerzése után:

„Szíves kötelességünknek tartjuk ez alkalomból értesíteni [...], hogy fiával a Kollégiumban töltött idő alatt meg voltunk elégedve. Egyben annak a reményünknek adunk kifejezést, hogy szeretetünkben élt fia, az intézet törekvéseit megértve az élet további szakáiban a keresztény férfi hitvallásával, kötelességtudásával a hazának, egyháznak dísze, intézetünknek, családjának büszkesége lesz.”⁵

³ Fodor Ferenc (1954): *Szatmár földje, Szatmár népe, Szatmár élete*. MTA Könyvtár Kézirattár, Ms 10.740/1. p. 169.

⁴ Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc-albumok, Glattfelder Gyula levele Fodor Ferenchez, Budapest, 1908. augusztus 27.

⁵ Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc-albumok, Glattfelder Gyula levele Fodor Ferenc édesanyjának, Budapest, 1910. július 6.

Fodor ezt az erkölcsi felelősséget valóban komolyan vette. Diplomájának megszerzése után nem sokkal több olyan kezdeményezéshez is csatlakozott, amelyek a nemzet, a nép erkölcsi, lelki és fizikai megújítását tűzték ki célul. Amellett, hogy természettudományos, földrajzi és kulturális témákban több előadást tartott különböző katolikus szervezetekben és egyletekben Budapesten⁶, támogatta az olyan tudománynépszerűsítő szervezeteket, mint a Szabad Lyceum, és előadásokat tartott vasúti, gyári munkásoknak. Sok idejét áldozta arra is, hogy számukra kirándulásokat szervezzon és vezessen. Voltak olyan túrák is, mint pl. a Törekvés Sport Egyesület és a Szabad Lyceum közösen szervezett útja 1911-ben, amik több mint egy hétig tartottak.⁷ Ezeknek a vidékre szervezett hosszú kirándulásoknak az volt a céljuk, hogy a városlakók a természethez, a magyar történelem és hagyományok fontos elemeihez minél jobban kötődjenek.⁸

Karánsebes, 1911–1919

Fodor Ferenc közösség-szervező és kulturális munkája még inkább kiteljesedett, amikor 1911 őszén az első tanári kinevezését megkapta a többnemzetiségű, román többségű Karánsebesre, az ottani állami főgimnáziumhoz. Tanári munkája mellett Fodor közreműködött a Népkönyvtár, a Szabad Lyceum, a munkásgimnázium megszervezésben és működtetésében, életre hívta a város első cserkészcsapatát, és megalakította a Magyar Turista Egyesület Szőrénységi Osztályát.⁹ Ezek a kulturális szervezetek, amelyeknek alapításában és vezetésében Fodornak meghatározó szerepe

⁶ 1910. november 16-án pl. Fodor Ferenc előadást tartott a Szent Imre Kör Természettudományi Szakosztályában „Az evolúció kérdésének jelenlegi állása” címen. Ezt egy másik előadást követte pár hónappal később: „Valami a makrokozmoszról”. Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc-albumok

⁷ Uo.

⁸ A szabad lyceumok, különösen a kisvárosi szabad lyceumok szervezéséről l. Fodor, 1913.

⁹ Bővebben l. Fodor Ferencné Fenczik Vira (1963): *Fodor Ferenc geográfus életének főbb eredményei és állomásai*. MTA Könyvtár Kéziratár, Ms 10.740/77, ill. Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc-albumok Mindemellett Fodor Ferenc aktív tagja volt a Karánsebesi Dal- és Zeneegyletnek (a rendezvényeken gyakran játszott tárogatóján is), és bekapcsolódott olyan kezdeményezésekbe, mint a karánsebesi Erzsébet Királyné Szoborbizottság.

volt, különböző társadalmi, etnikai csoportokat fogtak át (munkások, középosztálybeliek, magyar fiatalság, nem-magyarajkúak), de összekapcsolta őket, hogy a nemzeti-konzervatív gondolkodók a magyarság megerősítésének eszközeit, a szétesés és a nemzeti elsatnyulás elleni küzdelem intézményeit látták bennük (l. pl. Behrendt 2014).

Annak ellenére, hogy Fodor az első munkahelyén aktívan és lelkesen kapcsolódott be a közösségi munkába, valójában nem érezte jól magát Karánsebesen, a vidéki kisvárosban, „*az egykori határőrvidéki oláh tenger*”¹⁰ közepén fekvő „*oláh fészekben*.”¹¹ Ismét hatalmába kerítette az az elveszettség-érzés, ami gimnazista korában Szatmárnémetiben is gyakran elfogta. Visszaemlékezésében így írt a háború utolsó előtti évről: „*A végtelenül tartó világháború vége felé már nagyon nehéz világ volt Karánsebes oláhjai között is. Magam is éreztem, hogy a magyarság számára veszendőbe megy ez az egykor színmagyar táj.*”¹² Fodor hitt abban, hogy a város megvédelmezéséért neki is kell tennie valamit, és önéletírásaiban szinte hősiességet megütve számol be arról, hogy mennyi önfeláldozást és energiát emésztett fel az állandó készenlét, ami fizikailag és lelkileg egyaránt megviselte.

Karánsebesen „*az első évek nagyon szomorúan teltek*”,¹³ és a szomorúságot csak tovább fokozta a meg-megszakadó, de mindig újjáéledő kapcsolata Fenczik Virával. Vira egy ungvári görög katolikus papi család lánya volt, akivel először a máramarosi Ozirnya-tónál, egy kiránduláson találkozott 1908 nyarán. Bár már 1910 szilveszter éjszakáján elhatározták eljegyzésüket, a hivatalos eljegyzés csak 1912 karácsony estéjén történt meg. Végül 1913. augusztus 23-án kötöttek házasságot, és hamarosan két gyerekük született: 1914 májusában Vira (akit a család Babának becézett) és 1916 nyarán Zoltán. A viharosan és feszülten induló kapcsolat nagyon megviselte Fodor Ferencet első karánsebesi éveiben, és aggodalmai néha később is visszatértek.

¹⁰ Fodor Ferenc (1941–1950): *Élettörténet*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/3., p. 57.

¹¹ Fodor Ferenc (1931): *Emlékezetül*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/4., p. 6.

¹² Uo., p. 9.

¹³ Uo., p. 6.

1915-ben Karánsebesen találkozott először a cserkészzel Fodor Ferenc. Így írt erről 1943-ban:

„1915-ben, a világháború közepette, annak a színtelen, hanyatló, eszmék nélküli és lelki szegénységgel meggyötört kornak idején, mint fiatal erdélyi tanár döbbsentem rá, hogy nincsen nevelő eszköz a kezemben, amellyel hozzáférhetnék az ifjúság lelkéhez. Nincsen eszmény, amely felszíthatná az akkor már ifjan is fáradt lelkeket. Kellett valaminek történnie, valaminek megteremnie, hogy betölthessük az ifjúság javának lelkében zsibbasztó hiányérzeteket. És amikor megismertem, mohón kaptam a cserkészlet után, és elkezdtem járni kevés mozdítható lelkű tanítványommal a cserkészlet ösvényeit.” (Fodor 1943, 24).

Az első világháború alatt

Fodor Ferenc először 1908-ban, majd 1912-ben állt katonai sorozóbizottság előtt, azonban gyenge egészségi állapota miatt nem kellett bevonulnia. 1913-ban teljesített rövid tartalékos katonai szolgálatot Nagyváradon. A háború kitörésekor, 1914-ben behívták alakulatához, de nem sokkal később egészségügyi okokból leszerelték. Miután betegségéből felépült 1915-ben újra besorozták, alkalmasnak találták, viszont karánsebesi tanárként is szükség volt rá, ezért mint „nélkülözhetetlent” felmentették. Fodor tudatában volt annak, hogy végleges leszerelése megmenntette a kegyetlen katonasortól, a gyilkos golyóktól. 1931-es emlékiratában így fogalmazott: „Így a jó Isten kifürkészhetetlen akaratából megmaradtam az élők sorában akkor, mikor oly sok millió pusztult el a világháború borzalmi között.”¹⁴

A háborús nehézségek és a sokféle karánsebesi feladat közepette Fodor Ferencnek arra is maradt ideje, hogy tudományos tanulmányokat írjon, amik elég jó minőségűek voltak ahhoz, hogy geográfusként „felfedezék”. Erről tanúskodik az *Életem eseményei* 1916. február 1-jei bejegyzése:

¹⁴ Uo., p. 7.

„Megjelenik a Katolikus Szemlében: 'Az Adria-kérdés és a Magyar Tengerpart' című értekezésem. Feltűnik Havas Rezsőnek, ír nekem, és így kapcsolatba kerülök a geográfus körökkel.”¹⁵ 1916 áprilisában már a Természettudományi Társulat Növényteni Szakosztályban tartott előadást Budapesten. Havas Rezső és Gonda Béla is a közönség soraiban ültek, és az előadása után további földrajzi cikkek megírására biztatták. 1916. december 9-én a Magyar Földrajzi Társaság tagja lett, és nevét nem sokkal később Teleki is megismerte. „Decemberben kiírják Teleki Pál tájrajzi pályázatát, dolgozni kezdek a Szörénység tájrajzán, Telekivel összekötötetésbe lépök.”¹⁶

Ausztria–Magyarország háborús veresége, Karánsebes (szerb, majd francia, végül román) megszállása nagy megpróbáltatások elé állította a Fodor-családot 1918-1919-ben. A nélkülözések, a családfenntartási nehézségek között viszont Fodor Ferenc egy olyan levelet kapott Budapestről 1919. augusztus végén, amely egy életre megváltoztatta a sorsát. Teleki Budapestre hívta, hogy vegyen részt a béketárgyalásokhoz szükséges statisztikai és térképes anyag összeállításában. Családját a nővérénél helyezte el, az akkor szintén román megszállás alatt álló Törökszentmiklóson, és egyedül folytatta útját Budapestre, hogy a Külügyminisztérium Békeelőkészítő Irodájában szolgálatra jelentkezzen.

Fodor örömmel fogadta a meghívást; a nemzetet, illetve a személyét és a családját ért csapások, minden bizonytalanság és nehézség közepette is bizakodva tekintett a jövőbe. Annak ellenére, hogy családjának a megszálló román hatóságok zaklatásait kellett eltűrnie a háború végén, és gyakorlatilag úgy kellett elmenekülniük Karánsebesről, Fodor nem kedvetlenedett el, és nem tört össze lelkileg. (Levelezése, személyes iratanyaga legalábbis erre enged következtetni.) Az őszirózsás forradalom, a tanácsköztársaság és az ellenforradalom bizonytalansága és erőszakossága után, Fodor Ferenc előtt megnyílt az út, hogy tudományos képességeit végre megmutathassa. A háború vége és az azt követő nemzeti megrázkódtatások a szakmai, a társadalmi és a személyes kiemelkedés lehetőségét is megnyitották számára.

¹⁵ Fodor Ferenc (1959): *Életem eseményei (1887–1959)*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/2., p. 14.

¹⁶ Uo., p. 15.

Fodort fellelkesítették a kínálkozó lehetőségek, annál is inkább, mivel ez egybevágott hazafias kötelességtudatával is. Azért is küzdött, hogy az ország fővárosában építsen tudományos karriert, és teremtsen biztonságos otthont magának és családjának, de azért is, hogy a konzervatív-nemzeti gondolkodók által érzékelt évtizedes hanyatlás és közömbösség után hozzájáruljon az erkölcsileg meggyengült nemzet újjáépítéséhez. Bár ennek a kulturális munkának a háttérben meghúzódhattak gyakorlatias megfontolások is, de semmiképpen nem lehet arról beszélni, hogy ezek egy a társadalmi státuszát, anyagi jólétét előtérbe helyező ember üres és számító gesztusai lettek volna. Fodor Ferenc esetében a személyes ambíció mellett ugyanolyan fontos volt a nemzetépítő munka is.

A két világháború között

Fiatal, akadémiai pályája elején álló geográfusként Fodor Ferenc egyike volt azoknak az értelmiségieknek, akik Magyarország trianoni feldarabolása után az ország nemzeti-konzervatív újjáépítésének szolgálatába álltak. A külföldi közvélemény számára írt revizionista tanulmányok, pamfletek (mint pl. Fodor 1920), rövidebb politikai földrajzi munkák, a nemzeti öntudatot megerősítő, tudományos-népszerűsítő kötetek (pl. Pethő, Fodor 1925) mellett újra belevetette magát a még a háború alatt Karánsebesen elkezdett cserkészmunkába is. Az 1920-as években Teleki egyik legfontosabb szövetségeseként Fodor a magyar cserkészlet vezetői közé került, és meghatározó szerepet játszott a két világháború közti Magyarország fontos nemzeti-konzervatív ifjúsági szervezetében.

A nemzetépítő munkája mellett Fodor a tudományos életben is komoly eredményeket ért el az első világháború után.¹⁷ 1920. január 1-jén átvette Magyarország legrégebb földrajzi folyóiratának, a Földrajzi Közleményeknek a főszerkesztését, és 1921-től már Közgazdaságtudományi Karon tanított. 1925-ben nevezték ki adjunktusnak, 1929-től egyetemi tanár. A két világháború közti időszak egyik legtermékenyebb magyar geográfusa volt, életművét (megjelent és kéziratban maradt könyveit, tanulmányait is beleszámítva) talán csak Cholnoky Jenő életműve múlja felül. Mivel fiatal-

¹⁷ Földrajzi munkásságát átfogóan értékeli Hajdú 2006.

korában a botanika vonzotta, ezért első tanulmányai is növényföldrajziak voltak, majd Teleki hatására fordult figyelme a tájföldrajz felé. Ebben a témakörben született az első nagyobb lélegzetvételű írása is a Szörénységről (Fodor 1930a), és tájföldrajzi munkának tekinthető a főművének tartott *Jászság életrajza* is (Fodor 1942a). Társadalompolitikai és tudományos szempontból egyaránt fontos feladatnak tartotta Fodor Ferenc a falukutatás felkarolását, a honismeret művelését is (Fodor 1926). Több ilyen kötetet is írt, ezeket a mai tudományos besorolás település-földrajzi munkák közé is helyezheti (Fodor 1930b, 1942b). A két világháború közötti időszakban emellett politikai földrajzi, tudománytörténeti és történeti földrajzi, tankönyvírói munkássága is jelentős volt.

Külön érdemes kiemelni Fodor Ferenc Eötvös collegiumi munkáját. Fodor – minden bizonnyal a Collegium kurátorának, Teleki Pálnak az ajánlására – 1923-ben kezdte meg szakvezetői munkáját a jó nevű elitképző intézményben. Szerény előzmények után, szinte a semmiből teremtette meg a Collegium földrajzos műhelyét. 16 éves szakvezetői tevékenysége alatt egy átgondolt, szisztematikusan felépített oktatási rendet vezetett be, a hallgatók tanulmányait odafigyeléssel irányította. Így jött létre az ország ez idő tájt egyik legjobb geográfus-képző intézménye, az a műhely, ahol a két világháború között iskolázódott geográfus nemzedék legjobbjai (többek között Mendöl Tibor, Bulla Béla, Kádár László) tanultak (Győri 2014). Maga Fodor is büszke volt az itt végzett munkájára: mindegyik önéletrírásában kitér a műhelye (és annak tagjainak) sikereire. A Collegiumtól búcsúzva így írt Szabó Miklós igazgatónak: „*Ez a munkakör nagyon a szívemhez nőtt, mert számomra a legmagasabb szellemi munkát jelentette a Collegium mindenkor válogatott ifjúsága körében.*”¹⁸

Fontos szerepet töltött be Fodor Ferenc a magyar gazdaságföldrajzi irodalom megteremtésében. Ezen a téren is teljesen Teleki iránymutatását követte (Győri 2001), a két gazdaságföldrajzi tankönyve közül (Fodor 1924, 1933) különösen a második került a figyelem középpontjába. 1934-ben kezdődött meg ugyanis a Földrajzi Közlemények hasábjain a két világháború közötti időszak földrajzának legjelentősebb tudományos vitája,

¹⁸ Fodor Ferenc levele Szabó Miklósnak az Eötvös Collegium igazgatójának, Budapest 1939. november 24. ELTE Egyetemi Levéltár, Eötvös Collegium Levéltára 26/a, 41. d. 72/1 dosszié.

amely a gazdaságföldrajzi térképezés problémáival indult, de egyre inkább kifejezetten Fodor Ferenc személye ellen irányult. Az érzelmekkel telített, hangnemében is eldurvuló vita (Czirfusz 2014) a párbajkihívásokig is eljutott, az egész magyar geográfus közvélemény figyelmét felkeltette, és jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy Fodor és Teleki Pál viszonya az 1930-as évek közepére megromlott.¹⁹

Anyagi szempontból is jól jövedelmezett Fodor könyvírói munkássága, különösen 1927 és 1930 között, amikor a Királyi Magyar Egyetemi Nyomdánál megjelent 11 könyve közül 9 látott napvilágot. A családi bevételekről 1925 és 1940 között vezetett tételes kimutatás szerint a könyvekért kapott munkadíjak és jogdíjak az összbevétel harmadát tették ki 1927-ben, 1928-ban, 1929-ben és 1930-ban.²⁰ Ez az extra bevétel teremtette meg a feltételét Fodor Ferenc régi álma beteljesülésének: egy saját családi ház felépítésének. Tulajdonképpen még a nagy gazdasági világválság is segítette a terv megvalósítását, a budapesti lakáshiány megoldására a kormány kedvező feltételű kölcsönt biztosított azoknak, akik albérlet kiadására is alkalmas házat építettek. Fodor Ferenc élt a lehetőséggel. Az Ábel Jenő utcában vásárolt egy telket, és 1931 márciusában kezdte meg az építkezést. A válság miatt az építőanyag és a munkaerő is olcsóbb volt, és nyár végére sikerült is befejezni az építkezést.²¹ Bár Fodor Ferenc a gondviselés jeleként értékelte tudományos munkáinak pénzügyi sikerét, nagy házának megépítésekor főként kollégái közül sokan összeráncolták szemöldöküket. Vélhetően a szakmai és anyagi sikerek szülte irigységet is számításba kell vennünk, ha meg akarjuk érteni, hogy miért romlott meg kapcsolata több közeli munkatársával, egykori tanítványával (Hajdú 2014, Lendvai Timár 2014).

Az 1930-as évek végére Fodor Ferencnek már volt néhány magas rangú szövetségese Budapesten, Teleki viszont egyre inkább távolságot tartott

¹⁹ Fodor Ferenc (1959): *Életem eseményei (1887–1959)*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/2., pp. 28–29.

²⁰ Fodor Ferenc (1925–1940): *Összes keresetünk 1925–1940*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 27-97 1/6.

²¹ „Nagyon szomorú időkben segített hozzá a jó Isten, hogy hajlékot emeljek családomnak. Trianon tizedik évfordulójának idejében vagyunk. A gazdasági válság hullámai mindent elborítottak már. A munkanélküliség óriási. De éppen emiatt olcsóbb az építkezés.” Fodor Ferenc (1931): *Emlékezetül*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/4., p. 12.

egykori barátjától és tanítványától, miközben Fodor legjobb diákjai is – különösen az Eötvös-kollégista tanítványai, köztük Bulla Béla és Mendöl Tibor – elérték már azt a tudományos rangot, hogy versenyezni tudtak mesterükkel. Fodor Pécsre való távozása után az Eötvös Collegium földrajzi szakvezetésére Teleki ajánlására Bullát kérte fel Szabó Miklós igazgató,²² miközben a budapesti tudományegyetem az újonnan szervezett Emberföldrajzi Tanszék vezetését Mendöl Tibor nyerte el, pedig Fodor is pályázott az állásra. Ebben a kontextusban érthető igazán, hogy miért élte meg Fodor száműzetésként Pécsre való áthelyezését a II. világháború elején.

A második világháború alatt

1940 januárjában kezdte meg Fodor Ferenc tankerületi főigazgatói munkáját Pécsen, és 1943 februárjáig töltötte be ezt a tisztséget. A háború éveit a súlyos bizonytalanság és szomorúság éveit számára, és nem csak az egész Magyarországot és Európát elöntő véres katonai konfliktus miatt. Az elkeseredését felerősítette személyes csalódottsága, és úgy érezte, hogy pályája megrekedt.

1939 október közepén egy harmadik személytől értesült arról Fodor Ferenc, hogy Hóman Bálint Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter tankerületi főigazgatónak szeretné kinevezni Pécsre. A dél-dunántúli város igazgatási területének lakossága jelentős részben német volt, és Fodor Ferencné a férjéről írt életrajzban arra utalt, hogy a kormánynak szüksége volt a kiélesedő helyzetben határozottan fellépő oktatási vezetőre. *„A pécsvidéki némettség körében, a Volksbund keretében olyan méreteket öltött a propaganda, hogy már a magyar iskolák nyugalmát is veszélyeztette. Állandóak voltak az incidensek a magyar és német iskolák között. Teleki szerint ennek véget kellett vetni. Egy erőskezű, feltétlenül megbízható magyar egyéniségre volt szükség ehhez a munkához, és Teleki férjemben látta ezt az egyéni-*

²² Szabó Miklósnak az Eötvös Collegium igazgatójának levele Incze Péterhez, Teleki Pál miniszterelnök titkárához, Budapest 1940. január 10. ELTE Egyetemi Levéltár, Eötvös Collegium Levéltára 26/a, 41. d. 72/1 dosszié.

séget.”²³ Maga Fodor Ferenc is igyekezett kinevezését így értelmezni, de még ha büszkeséget is mutatott kifelé, belül emésztette az igazságtalanság, a csalódottság, sőt az árulás érzése. Pécsre kellett költöznie, le kellett mondania budapesti professzorságáról: így ez a kinevezés inkább büntetéssel ért fel, mint megtiszteltetéssel. A feladat fontosságát Fodor elsősorban nemzeti érdekekkel magyarázta, de valójában lefokozásnak, szakmai pályájában visszalépésnek és tudományos tehetsége eltékozlásának tartotta.²⁴ Csak az akkor miniszterelnöki posztot betöltő Teleki Pál sürgetésére nyugodott bele sorsába. Úgy tűnik, nem is volt más választása.

Végül Fodor Ferenc nem is igazán akarta vagy már nem tudta teljesen leplezni magányosságát, csalódottságát, azt az érzést, hogy az ország és a nemzet és perifériájára került. A feleségének 1940. január 28-án írt levél jól illusztrálja azt a búskomor hangulatot, ami egyre gyakrabban elfogta:

„Drága Virám!

Ma egész nap nagyon nehéz volt nekem! Úgy fáj, hogy nem tudtam hazamenni. A munkanapok még csak eltelnek valahogyan, de az ünnepek már nagyon nehezek. Tegnap, szombat délután is nagyon nyugtalan voltam, de ez még csak eltelt valahogy. De a mai nap igen nehéz volt. Reggel misén voltam a Maurinumban, azután egy félórát elsétálgattam két professzorral a hóesésben. Délben a püspöknél voltam látogatáson, de már délután alig tudtam mit csinálni. Estefelé azután elmentem egy moziba, hogy ne legyek olyan szörnyen egyedül. Zilahy

²³ Fodor Ferencné Fenczik Vira (1963): *Fodor Ferenc geográfus életének főbb eredményei és állomásai*. MTA Könyvtár Kéziratár, Ms 10.740/77, p. 24., ill. Fodor Ferenc (1946): *A magyar lét földrajza*. MTA Könyvtár Kéziratár, Ms 10739/I. szöveg, 689 p., Ms 10739/II. ábrák., p. 1.

²⁴ Fodor könnyen vonhatott párhuzamot a Pécsre való kinevezése és az 1911-es karánsebesi küldetése között. Kéziratban maradt, terjedelmes politikai földrajzi munkájának előszavában is a megvédendő „magyar végvidékként” ír a Dél-Dunántúlról. Fodor Ferenc (1946): *A magyar lét földrajza*. MTA Könyvtár Kéziratár, Ms 10739/I. szöveg, 689 p., Ms 10739/II. ábrák., p. 1.

Fodor Ferenc: egy magyar geográfus a XX. század első felében

*filmjét néztem meg. Csodálatos film, nézzétek meg mielőbb. Most azután a szomorú vacsora után neked írok. De panaszkodni nem akarok, miért neheztsem mindkettőnk életét?”*²⁵

Minden szomorúság és szenvedés közepette azonban Fodor Ferenc bízott abban, hogy pécsi „száműzetése” rövid lesz. Abba a reménysugárba kapaszkodott, hogy tudósként, oktatóként túl értékes ahhoz, hogy ilyen marginális társadalmi, kulturális és politikai feladatkörben foglalkoztassák. Igyekezett magát azzal megnyugtanni, hogy Budapestre visszatérve folytathatja majd tudományos és nemzetépítő munkáját. Optimizmusa 1940 nyarán tetőzött, amikor megtudta, hogy a budapesti tudományegyetemen a Földrajzi Intézetet Cholnoky nyugdíjba vonulása után két tanszékre osztják, és megszervezik az Emberföldrajzi Tanszéket. Tanszékvezetői kinevezésének lehetőségéről személyesen beszélt Hóman Bálinttal május 27-én. Fodor beszámolója szerint Hóman pozitívan állt a dologhoz, és bátorította, hogy pályázzon („*Felhívlak, hogy add be pályázatodat!*”).²⁶ Emellett Teleki is biztatta – legalábbis Fodor értelmezésében.²⁷

A két prominens támogatóban bízva Fodor Ferenc azonnal nekilátott pályázata összeállításának. Az álláspályázathoz készült hatoldalas önéletrajzában (amelyet kötetünkben is közlünk) tudatosan építette fel a hazafias tudós portréját, aki pályáját a nemzet kulturális, erkölcsi és lelki fejlődésének szentelte. Bár a feleségének május 31-én írt levélben azt írta a pályázati anyag előkészítéséről, hogy „*ez bizony elég nagy munka*”, a remény kétségkívül felvillanyozta, és megkönnyebbült, hogy egy ilyen előkelő professzori székbe térhet esetleg haza. A mindkettőjüket sújtó magányról már szinte múlt időben fogalmazott: „*Mégis talán már nem sokáig tart ez a nehéz helyzet. Én most nagyon bízom benne, hogy sikerül mielőbb*

²⁵ Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc levele feleségének, Virának. Pécs, 1940. január 28.

²⁶ Fodor Ferenc (1959): *Életem eseményei (1887–1959)*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/2., p. 34.

²⁷ Uo., p. 35.

visszakerülni Pestre” A levél zárszava is optimista volt: „*Ne nyugtalankodj, meglátod, minden jó lesz, és nem lesz semmi baj, csak még kissé tarts ki!*”²⁸

1941. január 2-án viszont Fodor Ferenc sokkoló hírt kapott: pályázatát elutasították. Hóman megszegte ígéretét, és Fodor egyik korábbi diákját, Mendöl Tibort nevezte ki tanszékvezetőnek.²⁹ A keserű pirulát le kellett nyelni. Fodor csalódottságát fokozta, hogy Teleki és Hóman szavait garanciának tekintette pályázata sikeréhez. Úgy érezte, elárulták, és ez csak még jobban felerősítette kitaszítottság-érzését: mindentől elszakították, amit a háború előtt magánéletében és szakmai pályáján elért. Az *Életem eseményeiben* így írt erről: „*Az év azzal a szörnyű csalódással kezdődött, hogy az emberföldrajzi tanszéket mással töltötték be, Hóman és Teleki biztatása ellenére. Most már igen borúsak a Budapestre visszakerülés kilátásai.*”³⁰

Bármennyire is borúsnak tűnt a jövő 1941-ben, Fodor Ferenc legálább azt elérte 1943-ra, hogy Pécsről áthelyezve budapestvidéki tankerületi főigazgatónak nevezzék ki. Mindenképpen „*nagy megnyugvás*”³¹ volt Fodornak, hogy visszatérhetett a fővárosba, újra együtt lehetett családjával, barátaival, és megnőtt az esélye annak is, hogy az egyetemi pályára visszakerüljön. Az 1943-as év első felének szakmai sikerei és hivatalos kitüntetései azt jelezték előre, hogy közeli a dicsőséges visszatérés. Hivatalosan 1943. február 15-én kezdte meg főigazgatói munkáját a pestkörnyéki tankerületben. A napilapokban megjelent tudósítások üdvözölték kinevezését.³² Négy nappal később a Magyar Ifjúsági Vöröskereszt társelnökévé

²⁸ Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc levele feleségének, Virának. Pécs, 1940. május 31. Az optimizmus már a két héttel korábban írt levelében is megjelent, talán ekkor értesült Fodor a jó hírről, hogy egy új tanszéket szerveznek Budapesten. Azt írta Virának, hogy ne aggódjon, Isten átsegíti őket a nehéz időszakon, ami talán már nem tart sokáig: „*Én hiszem, hogy mi békésen kihúzzuk az időt*”. Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc levele feleségének, Virának. Pécs, 1940. május 19.

²⁹ A sors iróniája, hogy a pályázathoz beadott önéletrajzában Fodor Ferenc éppen Mendöl Tibort nevezte meg (Bulla Béla és Kádár László mellett) az egyik legjobb tanítványának. Fodor Ferenc (1940): *Önéletrajz/Curriculum Vitae*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/1., p. 5.

³⁰ Fodor Ferenc (1959): *Életem eseményei (1887–1959)*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/2., p. 35.

³¹ Uo., p. 40. Az 1943-as év összegzését Fodor Ferenc így kezdte az *Életem eseményeiben*: „*Végre véglegesen megtaláltam a munkakörömet. Nagy megnyugvás.*”

³² Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc-albumok, Újságkivágások 1940–1944.

választották meg: az országos fontosságú tisztség ismét a nemzetépítő munkájára irányította a közvélemény figyelmét.³³ Pár héttel később jelent meg a *Jászság életrajza*. A kötet nagyon jó kritikát kapott, sőt májusban az MTA Serbán-díját is elnyerte.

A budapesti hazaköltözés öröme és a szakmai-közéleti sikerek átmeneti megnyugvást hoztak ugyan, de a nemzet és a saját sorsa miatti aggodalmat nem szüntették meg. Külső és belső ellenséges, destruktív erők pusztulással fenyegettek. A hazai szélsőjobboldali politikai csoportok előretörése fokozta a háború alatti feszültséget Magyarországon és Budapesten – Fodor Ferenc a fővárost társadalmilag és politikailag ugyanolyan ingatag állapotban találta, mint a Dél-Dunántúlt.³⁴ A nyomasztó társadalmi, kulturális, politikai és egzisztenciális instabilitás érzését tovább erősítette az egyre bizonyosabbá váló felismerés, hogy Németország (és vele együtt Magyarország is) elveszíti a háborút. Sok magyarral együtt Fodort is elkésérítették az orosz frontról egyre sűrűbben érkező hírek a német és magyar katonai kudarcokról, és már előre sejteni lehetett, hogy mi fog történni azzal az országgal, amely a teljes győzelemre törő szovjet csapatok, illetve az egykor legyőzhetetlennek hitt és még mindig a végsőkig küzdő német hadsereg maradványai közé szorult.

Magyarország 1944-ben vált csatatérre, a harcok késő ősszel érték el Budapest elővárosait. Bár a vereség elkerülhetetlennek tűnt, Hitler mégis Budapest megtartását adta parancsba katonáinak, így a város és Magyarország sorsa is megpecsételődött.³⁵ A német és a magyar csapatok berendezkedtek a „Festung Budapest” védelmére, a főváros lakossága pedig az elhúzódó ostromra készült, aminek kegyetlenségét később Leningrád

³³ Uo.

³⁴ A dél-dunántúli tapasztalatairól így írt: „Ott nem elméletileg, de a napi eseményekben, minden ízemmel éltem a politikai földrajzot az akkor már izzó nemzetiségi talajon.” Fodor Ferenc (1946): *A magyar lét földrajza*. MTA Könyvtár Kéziratár, Ms 10739/I. szöveg, 689 p., Ms 10739/II. ábrák., p. 1.

³⁵ Maga Fodor Ferenc is azt írja ostromnaplójában, hogy Magyarországot gyakorlatilag elkerülték a szövetséges bombázások egészen 1944 áprilisáig. 1944 márciusában viszont Németország megszállta az ingadozó Magyarországot, válaszul a kormány tapogatózó különbéke-tárgyalásaira, és arra, hogy a magyar kormány vonakodott a „végső megoldás” teljes alkalmazásától. Fodor Ferenc (1944–1945): *Buda ostromának naplója*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/7., p. 1.

és Sztálingrád ostromáéhoz hasonlították. A szovjet csapatok 1944 decemberében körülférták a várost, és karácsony után már a leghevesebb harcok dúltak. A szovjetek végül csak 1945 februárjában számolták föl az ellenállás utolsó fészkeit (Ungváry 2003). Az ostrom alatt Fodor már rég nem volt állami szolgálatban: a nyilas hatalomátvételt követően a fasiszta eszméket elutasító Fodor Ferencet még 1944 októberében „rendelkezési állományba helyezték”, és felmentették állásából. Miután a szovjet csapatok elfoglalták Budapestet, 1945. február végén helyezték vissza ismét hivatalába.³⁶

A kommunizmus időszaka

Fodor Ferenc és a családja számára az 1948-49-es kommunista hatalomátvételt követő évek nehéz, nyomorúságos és fenyegető időszakot hoztak magukkal – ahogy Hajdú Zoltán írta: a „nyugdíjas nyugtalanság éveit” (Hajdú 2006, XXI). 1945-ben Fodor ügyében két igazolási eljárást is lefolytattak: egy hosszabbat a minisztériumban és egy rövidebbet az egyetemen. Mindkét munkahelyén igazolták. Ennek ellenére, a kulturális államtitkár 1946 májusában azt közölte Fodor Ferencel, hogy *„be kell adnom nyugdíjazási kérvényemet, mert a miniszternek politikai okokból szüksége van helyemre a pártok követeléseit folytán”*.³⁷ Ígértet kapott arra, hogy tanterületi főigazgatói állásából való felmentése után visszakapja professzori állását a közgazdaságtudományi karon. Ez azonban már nem történt meg, így Fodor Ferenc 1946 júliusában nyugdíjba vonult.

A Magyar Dolgozók Pártja Rákosi Mátyás vezetésével a Szovjetunióban alkalmazott sztálinista elnyomó rendszert vezette be Magyarországon. Fodort már a háború után hatalmába kerítette a reménytelenség és a félelem érzése a politikai és gazdasági bizonytalanságok miatt, az 1940-es évek végén pedig a helyzet még rosszabbá vált. Látva a kommunistáknak a magyar társadalom egészét és különösen a középosztályt sújtó egyre keményebb intézkedéseit, Fodort egyre többször fogta el

³⁶ Fodor Ferenc (1959): *Életem eseményei (1887–1959)*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/2., p. 42., 44.

³⁷ Uo., p. 48.

a kétségbeesés: lehet-e még egyáltalán jövője saját magának, a családjának és a nemzetének.

Bár a Fodor-család kimaradt az 1951. június végén kezdődő budapesti kitelepítések közül (ami a város jómódú középosztályi lakónegyedeiből 14-15 ezer ember érintett [Mark 2005, 967]), de házukat 1952 februárjában államosították. A gondokat tetézte, hogy Fodor Ferenc nyugdíját csökkentették, és egy rövid időre fel is függesztették, miközben az államosított házukban már lakbért is fizetniük kellett. A legnagyobb megaláztatás mégis Tudományos Minősítő Bizottságtól érte, ahova folyamatosan pályázott, hogy az újonnan bevezetett szovjet típusú tudományos minősítési folyamaton átmenjen. Nem sokkal a TMB megalakulása után, 1952. december 31-én nyújtotta be első kérelmét a kandidátusi fokozat megszerzésére. Két évig válasz nélkül hagyták, ekkor újra pályázott, de elutasították. Fodor nem adta fel a reményt: két évvel később, 1956-ban Bulla Béla, az egykori collegiumi tanítvány és kolléga támogatásában bízva ismét pályázni próbált. (Bulla Fodornál sokkal sikeresebben tudta helyzetét az új rendszerben stabilizálni [l. Győri, Gyuris 2012; Marosi 2006; Hajdú 2009, XIII.]) Nem tudjuk pontosan, hogy Bulla milyen erőfeszítéseket tett Fodor érdekében, de ez a pályázat is elbukott. A rákövetkező évben a magyar földrajztudomány történetét bemutató terjedelmes kéziratát nyújtotta be disszertációként, de ezt is elutasították. Három évvel később, 1960 februárjában tette meg Fodor az utolsó kísérletet (ez volt az ötödik alkalom nyolc év alatt). Ahogy a korábbi pályázatokat, ezt is visszautasították. (Bővebben l. Jobbitt 2014, 2015.)

A Rákosi-korszak sok nehézsége és az egyre romló egészségi állapota ellenére Fodor Ferenc folyamatosan kereste a tudományos kutatás és publikálás lehetőségét. 1949 és 1957 (az utolsó publikációjának éve) között nem kevesebb, mint 5 önálló könyvet, füzetet és 13 tanulmányt közölt. Bár ez a mennyiség elmarad a két világháború közötti hatalmas korpusztól, de így is jelentős tudományos teljesítményt jelent. Hasonlóképpen jelentős a kéziratban maradt szakmunkák és önéletrajzi munkák mennyisége is (ez utóbbiak közül közlünk négyet ebben a kötetben).

Az önéletrajzi írások

Bár a négy önéletrajzi írás között átfedések is vannak, a céljukat és a stílusukat tekintve jelentősen különböznek: más és más megvilágításban mutatják be Fodor Ferencet és a kort, amiben élt. Egymás után olvasva ezeket, mély és bensőséges képet kapunk Fodor Ferencről, a tudósról és az emberről, akinek az élete a magyar történelem radikálisan különböző korszakait kötötte össze a kései 19. századtól az 1956-ot követő évekig.

A dokumentumokat kézbe véve feltűnő, hogy Fodor ügyelt a részletekre, és rendkívül pontosan kötötte dátumokhoz még gyermekkorának történéseit is. (Ebből a szempontból kiemelkedik az *Életem eseményei*.) A részletgazdagság mellett az események interpretálása és a nyelvezet is érdekes: sokat elárul arról, hogyan látta Fodor a világot és benne saját magát. Az önéletrajzok rávilágítanak arra, hogy a faluból a fővárosig emelkedő középosztálybeli, konzervatív-nemzeti értelmiségit mennyire foglalkoztatták a személyes és szakmai előmenetelén túl az ország gondjai: a gazdasági nehézségek, a politikai változások, a társadalmi marginalizáció, Magyarország területi feldarabolódása és a háború traumája. A négy önéletrajzot ezenkívül egy sajátos közös vonás is összeköti: Fodor életének nagyon nehéz időszakában keletkeztek. Úgy tűnik, hogy ezekben az időkben szívesen temetkezett bele saját múltjába, illetve a múltjáról alkotott narratívába, hogy ellensúlyozza a jelen csalódásait és aggodalmait.

Az önéletrajzi írások eredetileg Fodor Ferenc hagyatékának részeként a családi iratok között voltak, onnan kerültek az esztergomi Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum gyűjteményébe, ahol ma is őrzik ezeket. A jó minőségben megmaradt, könnyen olvasható anyagok közül az *Emlékeztűl*, a *Curriculum vitae* és az *Életem eseményei* írógépen készült, az *Élettörténet* pedig kézzel írt formában. Az utóbbi két anyag egyes részeit (hasonlóan a kéziratban maradt szakmunkákhoz) Fodor a fejezetek lezárása után is elővette, és az elkészült részekhez újabb és újabb „betétlapokat” csatolt, amelyeken új információkkal bővítette a szöveget vagy javította az általa felfedezett pontatlanságokat. A kéziratokat teljes terjedelmükben, változtatások és csonkítások nélkül közöljük. A szöveggondozás során mindössze annyit tettünk, hogy az írásmódot a mai helyesírási szabályokhoz igazítottuk, illetve a tulajdonnevek (helynevek, személynevek)

írásmódját egységesítettük. Úgy éreztük, hogy a szöveg kommentárok nélkül is jól érthető, ezért nem láttuk el magyarázó lábjegyzetekkel.

Emlékezetül (1931)

A rövid, 13 oldalas szöveget Budapesten írta Fodor Ferenc. Az 1931. június 21-re datált önéletrajzi időkapcsolat bizonyosan azért készítette, hogy a jövőben valaki majd „felfedezze”. A levéltárban található dokumentum jobb felső sarkába ceruzával ezt írta: „*Házunk zárkövében 1931-ben elhelyezett okmány másolata.*”³⁸ Rögtön az írás elején világossá teszi, hogy bárki is találja majd meg az elrejtett szöveget, az a leszármazottainak íródott. A történet azt meséli el, hogy milyen kemény munkával érte el sikereit és építette fel pályáját. Az *Emlékeztül* a saját élettörténete, beszédes, hogy a felesége, Vira szinte hiányzik ebből az önéletrajzból. Már az első oldalon világossá válik viszont, hogy a Fodor-család múltjának, Fodor Ferenc őseinek bemutatása központi helyet foglal el a narratívában. A családjának a történetét Fodor a magyarság történetébe ágyazva mutatja be, így az is jól kitapintható, hogy ő hogyan gondolkodik az autentikus magyar múltról.

Szintén fontos eleme a szövegnek az első világháború utáni időszak bemutatása. Fodor megpróbálja érzékeltetni a jelen zordságát, és utal arra, hogy a jövő is nagyon bizonytalan, annak ellenére, hogy a magyar ügyet, Trianon revízióját már olyan személyiségek támogatják, mint lord Rothermere vagy Mussolini.

A tekintélyes méretű ház felépítésével kapcsolatos kritikákat is különféle módokon próbálja meg kivédeni, megemlíti pl. hogy csak keresztény iparosok vettek részt az építkezésben. A nagy nehézségek között elvégzett kemény munka vissza-visszatérő eleme a szövegnek, ahogy vallásossága is többször megjelenik az életrajzban (l. pl. „*Ezt a házat Isten segítségével saját erőmre támaszkodva emeltem.*”³⁹) Ahogy a többi önéletrajzi munkájában, ebben is kiemeli Eötvös collegiumi tanári működését, és a *Curri-*

³⁸ Fodor Ferenc (1931): *Emlékeztül*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/4., p. 1.

³⁹ Uo., p. 10.

culum Vitae-hez hasonlóan collegiumi munkájának nemzetépítő jellegét hangsúlyozza.

Curriculum Vitae (1940)

Ez a rövid dokumentum 1940-ben Pécsen született. Minden valószínűség szerint ez volt az az önéletrajz, amit a Pázmány Péter Tudományegyetem Emberföldrajzi Tanszékének betöltésére kiírt pályázatra adott be. A rövid, hivatalos életrajz a magyar parlament által 1939. május 5-én elfogadott második zsidótörvény előírásaival összhangban készült. A jogszabály 5. paragrafusa így rendelkezett: „*Tisztviselőként vagy egyéb alkalmazottként zsidó nem léphet az állam, törvényhatóság, község, úgyszintén bármely más köztisztület, közintézet vagy közüzem szolgálatába.*”⁴⁰ Ez az oka annak, hogy Fodor a dokumentum elején részletesen bemutatja, hogy felmenői között nem voltak zsidók. A 3. és az 5. oldalon röviden említi Eötvös collegiumi munkáját, kiemelve, hogy olyan kiváló tudósok képzésében működött közre mint Mendöl Tibor, Bulla Béla és Kádár László.

Életem eseményei (1945 után)

Nehéz meghatározni, hogy pontosan mikor kezdte el összeállítani ezt az önéletrajzát, de nagyon valószínű, hogy még az 1940-es évek elején, Pécsen fogott hozzá. Amit viszont az utolsó bejegyzésből biztosra tudunk, az az, hogy 1959 karácsonya után már nem bővítette a kéziratot.

Annak ellenére, hogy az *Életem eseményei* nem egybefüggő, elbeszélő szöveg, hanem vázlatos, dátumokhoz között bejegyzésekből áll, fontos tényszerű, kronologikus információkkal szolgál Fodor Ferenc életútjának és a történelmi kontextusnak a jobb megismeréséhez. A Trianon előtti időszakról írva Fodor sok fontos nemzetközi eseményről is beszámol, pl. az Erzsébet királyné elleni merényletről (1898), a szerb király meggyilkolásáról (1903), az első és második balkáni háborúról (1912, 1913),

⁴⁰ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8098>

a japán–orosz háború 1904. februári kitöréséről (ez utóbbiról még azt is megemlíti, hogy a magyarok nagy szimpátiával voltak a japánok iránt). Ugyanígy számos belpolitikai eseményről is említést tesz, pl. 1906 januárjához ezt írta: „A koalíciós harcok tetőpontjukon vannak. Megindul a végső ellenállás, megkezdődik a tulipán-mozgalom.”⁴¹ Ezen kívül olyan kiemelkedő magyar személyiségek haláláról is beszámol, mint pl. Kossuth vagy Jókai. A néhány nemzetközi és hazai eseménynek az említése valószínűleg azt jelzi, hogy ezek nyomot hagytak a személyiség-fejlődésében, beszédtemául szolgáltak a családban vagy a gyerekek között.

Az önéletrajz információgazdagsága abba is bepillantást enged, hogyan élte meg a középosztályba éppen belépőt szerző Fodor Ferenc a modernizálódó, XX. század eleji Magyarországot. Természetesen az *Életem eseményei* megírása során Fodor szelektált múltjának eseményei közül, és csak azokat szőtte be a történetbe, amelyeket fontosnak ítélt. Végeredményül egy különösen részletes anyagot kapunk egy olyan ember életéről, akinek társadalmi mobilitása több vonatkozásban is sikeres volt: egy olyan világba jutott be, amely a hozzá hasonló származású emberek előtt elzárt volt.

Ennek az önéletrajznak a segítségével az is rekonstruálható, hogyan járta be, hogyan „fedezte fel” a fiatal Fodor Ferenc Magyarországot. (Megemlékezik pl. az első, 1904-es budapesti útjáról, megemlíti, hogy 1909. november 27-én pillantotta meg először a Balatont, 1910-ben járta be Debrecent, és akkurátusan beszámol a különböző városok-falvak felkereséséről, hegyvidéki kirándulásairól.) Egy olyan ember jelenik meg az önéletrajzában, aki nemcsak felületesen „szétnézni” akar az országban, hanem teljesen és bensőségesen meg is akarja ismerni.

Különösen érdekes ebben az életrajzban, hogy Fodor érzelmileg hogyan viszonyult élete különböző szakaszaihoz, visszatekintve milyen karktert adott az egyes időszakoknak. Kétségtelen, hogy nem ez volt az alapvető szándéka, de a történeti információk és a személyes emlékek szövetén keresztül láthatóvá válik, hogyan élte meg az eseményeket, és persze az is felsejlik, hogy önéletrajzíróként hogyan periodizálta az életét. A Biharban és Szatmárban töltött gyerekkorának, fiatalkorának éveire (nem túlságosan meglepően) nagyon melegen emlékszik vissza, a szöveg

⁴¹ Fodor Ferenc (1959): *Életem eseményei (1887–1959)*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/2., p. 4.

a reményteljességet tükrözi: előtte állt az élet. Az egyetem befejezése és az első világháború kitörése közti évek bemutatását a fájdalmas emlékek dominálják, a Virával való kapcsolatának az 1913-as házasságkötésüket megelőző nehézségei. Úgy tűnik, hogy ez az időszak érzelmileg megkínozta Fodor Ferencet (bővebben l.: Jobbitt 2008, 68–75). Az 1930-as éveket a Teleki Pállal való, a felszínen (és az önéletrajzban) félig-meddig leplezett konfliktus jellemezte, ami Fodor belső feszültségét, szorongását és depresszióját erősítette fel. Az önéletrajz tanúsága szerint 1931-ben romlott meg baráti viszonyuk, és a helyzet csak rosszabbodott 1934-ben, majd újra 1935-ben. A problémákat személyes nehézségek és más szakmai konfliktusok is tetézték, amik az egészségét is megrendítették: 1935. január 15. és február 12. között közel egy hónapot töltött idegstanatóriumban. Így írt erről: *„A hárshegyi idegstanatóriumban voltam, teljesen kimerültem az ellenem folytatott hajsza, Telekivel való bajok, anyagi nehézségek és az egyetemen való elrekedés miatt.”*⁴² A második világháború utáni időszakban az egzisztenciális válság komorsága jelenik meg az önéletrajzban, és képet kapunk arról is, hogyan kerítette hatalmában a bizonytalanság és a félelem a kommunista rendszer 1948-49-es megszilárdulása után (bővebben l.: Jobbitt 2014, 2015).

Élettörténet (1941–1950)

A kötetben publikált dokumentumok közül ez az egyetlen, aminek az eredeti címét nem ismerjük, így azt a címet használjuk, amit a Duna Múzeum munkatársai adtak neki a gyűjteményükbe kerülésekor. Valószínű, hogy Fodor ezt is ellátta címmel, de egyelőre még nem került elő olyan irat, amiből az eredeti címet azonosítani lehetne.

Az első bejegyzéstől, 1941. január 8-tól számítva körülbelül egy évtizeden keresztül írta megszakításokkal ezt az önéletrajzt Fodor Ferenc. Abból kiindulva, hogy milyen részletesen mutatja be családjá történetét, illetve éves bontásban életének eseményeit egészen 1924-ig, feltételezhetjük, hogy az lett volna a „teljes, átfogó” önéletrajza, de valamiért félbehagyta ezt a vállalkozást 1950 decemberében, és így befejezetlen maradt

⁴² Uo., p. 29.

az 1962-es haláláig. Annak ellenére nagyon értékes forrás, hogy a „nagy történetnek” csak egy kisebb része került megírásra. Egyrészt minden ön-életrajza közül ez a legrészletesebb, másrészt jó képet ad arról, milyen volt Fodor lelkiállapota az 1940-es években. Talán ezeknél is fontosabb, hogy ebből a kéziratból derül ki leginkább, mit tartott fontosnak az életútja, a személyisége formálódásában, illetve az is jól látható, milyen emléket akart saját magáról az utókorra hagyni.

Az *Élettörténetet* Fodor Ferenc négy nagyobb szakaszban írta meg. Az első 23 kézzel írt oldal 1941 januárja és márciusa között született. A január 8-án írt bevezetésen érződik, hogy Fodor szerette a drámai megfogalmazásokat, de kitapintható az egész életét végigkísérő és időskorában felerősödő egzisztenciális szorongás is. A háborús bizonytalanság, a szakmai „lefokozása” és pécsi „száműzetése” ismét előtérbe tolta a kérdéseket: mi az értelme és célja az életének, hogyan helyezheti el saját magát és őseit a magyarság történelmében. Így fogalmazott: *„Jólesik visszanéznem, és vizsgálnom életem útjait. Vizsgálom magamnak, és emlékszem azok számára, akiknek majd talán kedves lesz visszaemlékezni ezekből a sorokból reám is. Tudom, mennyire fáj néha, hogy elődeim életét, sorsát, küzdelmeit homályba takarja a múlt, az emlékezet hiánya. Keveset tudok róluk, alig tudom, honnan jöttek, honnan jöttem.”*⁴³ Más publikálatlan kézírataiban, pl. a *Szatmár földje, Satmár népe, Satmár életében* vagy *A magyar lét földrajzában* is találkozunk ezzel az emelkedett, patetikus stílussal, ami nemcsak irodalmi hajlamáról árulkodik, hanem arról is, hogyan látta saját magát történelmi szereplőként. Ez magyarázhatja azt a vágyát is, hogy minél pontosabban idézze fel a múltat, mert így majd őrá is megfelelően fognak emlékezni a jövőben (bővebben l.: Jobbitt 2011a, 2013).

A kedves tenkei gyerekkori emlékei mellett Fodor Ferenc nagyon hosszan ír családi gyökereiről az *Élettörténet* első részében. A családtörténet részletes genealógiai áttekintéssel alapozza meg, és mintha attól félne, hogy a jövő generációi megkérdőjelezhetik magyarságát, hangsúlyozza, hogy csak magyar vér folyik az ereiben: *„Az kétségtelen, hogy családomban kizárólag magyar, legfőlőbb besenyő vér lehet, de más nem.”*⁴⁴ Azt is

⁴³ Fodor Ferenc (1941–1950): *Élettörténet*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/3., p. 1.

⁴⁴ Uo., p. 2.

kiemeli, hogy felmenői mindkét oldalról legalább négy generáció óta a Körös völgyében élnek, így minden szál a szülőföldjéhez köti: *„Végeredményben azonban visszamenőleg legalább 4 nemzedéke minden őszámunk a Körös-völgyi magyarság része volt. Magam is ezt a tájat érzem legközelebb a lelkemhez, ezt érzem leginkább véremben, ez a szülőföldem.”*^{45, 46}

Fodor egy évig nem folytatta a kéziratot, és csak 1942. január 20-án vette elő újra, amikor öt és fél oldallal bővítette. Az új rész 1898 szeptemberével, a család Szatmárnémetibe költözésével kezdődik, és Fodor Ferenc első három gimnáziumi évét írja le. Ezután újabb öt év telt el bejegyzés nélkül 1947 októberéig. Ekkortól viszont Fodor kisebb-nagyobb megszakításokkal 1948. július 7-ig dolgozott az önéletrajzon: ez lett az anyag legterjedelmesebb része. Éves bontásban mutatja be a Szatmárnémetiben töltött diákkorát, budapesti egyetemi éveit, karánsebesi tanárságát és a Budapestre való visszatérését. Az 1901 és 1924 közötti időszakot átfogó szövegrész különösen értékes: Fodor Ferenc ebben a visszatekintésében a többi önéletrajzához képest mélyebben, önkritikusabban mutatja be a saját történetét. A szövegből az is kiderül, hogyan élt egy konzervatív-nacionalista értelmiségi a Trianon előtti Magyarország periferiáján, és hogyan élte meg a századelő eseményeit, majd pedig a drámai politikai és társadalmi átalakulást az első világháború végén.

Önéletrajzában megemlékezik Eötvös collegiumi munkájáról is, ahová 1923 szeptemberében hívták meg tanítani. Tanítványai közül Mendölt, Bullát és Kádárt emeli ki, és név szerint említi meg az igazgatókat (Bartóniek Gézá, Gombocz Zoltánt és Szabó Miklóst), illetve a Collegium kurátorát, Teleki Pált. Fodor Ferenc 16 éven keresztül volt a Collegium szakvezetője, és megújította a Collegium földrajzi képzését; nem túloz, amikor saját munkáját így jellemzi: *„Ezek az előadások igen magas szín-*

⁴⁵ Uo., p. 12.

⁴⁶ A szülőföldbe, a tájba való belegyökerezés eszméje megjelenik abban a bejegyzésben is, amit az 1922-es angliai cserkésztaborozásra emlékezve írt Fodor Ferenc 1948. május 19-én: *„Angliai utazásomnak igen sokat köszönhettem. Itt nyílt először kilátás számomra a nyugat-európai élet felé. Amit láttam, ott megéltem, egész életemen át mély sóvárgással vonzott ilyen életre, kiszakadni a mi koldus-kicsiségünkől, de ez a vágy mindig csak gyökértelen ábrándozás maradt, mert ha még alkalmam nyílt volna is erre, mint ahogy sokszor nyílt, annyira mélyen volt minden gyökerezve a magyar földben és életben, hogy nem tudhattam volna talajt változtatni.”* Uo., p. 104.

vonalon mozogtak.”⁴⁷ Collegiumi tevékenységét így összegzi: „Igen sokat értem el ezzel a tanársággal, hiszen a legmagasabb színvonalú magyar intézetben adhattam elő, bár anyagilag ez alig jelentett valamit.”⁴⁸

Az 1947-ben és 1948-ban írt részekben, illetve 1950. november 28-án és december 3-án keletkezett utolsó oldalakon Fodor Ferenc részletesen beszámol a magyar cserkészmozgalomban betöltött szerepéről. Az *Életem eseményeiben* írt beszámolójához hasonlóan ebből a kéziratból is kiderül, hogy mennyire fontossá vált számára a cserkészmunka az első világháború után. A fiatalokkal való foglalkozás számára sokkal több volt egy elvégzendő feladatnál, Fodor mélyen át is élte a cserkészeti ideáit. A legfontosabb erkölcsi szabályrendszert találta meg ezekben az eszmékben, és ezeket az erkölcsi normákat másoknak is át szeretne volna adni (bővebben l.: Jobbitt 2011b). Az 1936-ban balesetben meghalt fiára emlékezve így írt: „Drága jó kis fiam élete utolsó pillanatáig hűséges és tiszta cserkész maradt. Mindig hálás leszek az Úristennek, hogy az én fiam ebben a magas erkölcsi színvonalú ifjúsági mozgalomban nőhetett fel, hiszen testileg-lelkileg ez nyomta rá bélyegét egész lényére.”⁴⁹

A kötet szerkesztőiként úgy látjuk, hogy a négy önéletrajz közül ez az írás a „legőszintébb”, a leginkább önkritikus, de egyben a legszomorúbb is. Minden szempontból különbözik a több mint egy évtizeddel korábban írt *Emléketül* című önéletrajztól, amiben Fodor a saját életét személyes és szakmai sikerek sorozataként mutatta be. Az *Élettörténetben* a kudarcok és a csalódások is helyet kapnak. Még a fiatalkori emlékeit is átértékeli ebben az önéletrajzban: számot vet például a gimnáziumi évek tanulmányi nehézségeivel, és őszintén ír a feleségével való sokszor boldogtalan kapcsolatáról. Feltételezhető, hogy legalábbis az önéletrajz bizonyos részeit a közvetlen családjának szánta. Fodor Ferenc alá is húzott néhány olyan mondatot, ami közvetlenül a feleségének szólt, és Virának szánt néhány szándékosan élesen megfogalmazott megjegyzést is.

⁴⁷ Uo., p. 105.

⁴⁸ Uo., p. 106.

⁴⁹ Uo.

Fodor Ferenc újrafelfedezése 1989 után

Fodor Ferenc 1939-ben, pécsi tankerületi főigazgatóvá való kinevezésekor a tudományos élet periferiájára került, és a második világháború után már nem igazán volt esélye arra, hogy elvesztett pozícióját visszaszerezze. A magyar földrajznak, a magyar tudományosság egészével együtt az 1940-es évek második felében az egyre erősödő szovjetizációval kellett szembenéznie. (A szovjet típusú átalakításról maga Fodor így fogalmazott tudománytörténeti kéziratában: „*Ami 1944 óta történt, az már nem tudománytörténet, az már politika, és tudományunk derékbatörése, majd elhantolása. Erről ma még nem szólhat a tudománytörténet, de egykor kétségtelenül szólania kell és szólani fog.*”) (Fodor 2006, 285). Fodor mellőzöttségét a halála után az elfelejtése folytatta. A halála évében nem közöltek nekrológokat a magyar földrajzi folyóiratok; emlékező írások, az életművet elemző áttekintések később sem jelentek meg. Nagyon találó Dövényi Zoltán megfogalmazása: „*Amikor 1962 májusában Fodor Ferenc meghalt, az akkori magyar földrajztudomány úgy tett, mintha semmi sem történt volna, mintha nem is az egyik legnagyobb életművel rendelkező geográfusunk szállt volna a sírba.*” (Dövényi 2006, IX).

Fodor Ferenc munkáira a szocializmus évtizedeiben elfogytak a hivatkozások, az egyetemi kurzusok irodalomjegyzékeiben sem szerepelt a neve. Bár a levéltárakban, kéziratárakban porosodó művei közül *A magyar földrajztudomány történetét* még kézirat formában olvasta néhány tudománytörténeti érdeklődésű geográfus (Hajdú 2006, XII), de Fodor Ferenc életműve iránti érdeklődés csak az 1990-es évek végén élénkült meg. Tanulságos történet, hogy e kötet szerkesztői hogyan találkoztak először Fodor Ferenc munkáival. Győri Róbert Probáld Ferencnél hallgatott egy speciális kollégiumot az ELTE-n 1998-ban, ahol az olvasmányok között több két világháború közti Fodor-írás is szerepelt. A szeminárium lezárulta után Probáld Ferenc több paksamétányi anyagot adott kölcsön (amihez ő is akkoriban jutott hozzá): *A magyar földrajztudomány története* fénymásolt kéziratát. Óriási lendülettel, szinte szamizdatként olvastam a terjedelmes művet, az írás érdekességét csak fokozta titokzatos, évtizedeken át lappangó jellege: úgy éreztem elhallgatott igazságokba nyerek beavatást. Steven Jobbittnak, aki a Torontói Egyetem történész doktoran-

duszaként 2003-ban érkezett Magyarországra a trianoni trauma hatásait kutatni, már Győri Róbert ajánlotta, hogy Fodor Ferencsel foglalkozzon. Steve számára nagyon ígéretesnek tűnt a bőséges levéltári anyagot maga után hagyó prominens geográfus pályájának, személyiségformálódásának kutatása: az életutát feldolgozó doktori értekezését végül 2008-ban védte meg.

A két példából sejthető, hogy több oka is volt annak, hogy Fodor Ferenc eltemetett munkássága a rendszerváltás után újra napvilágra került. Talán nem tévedünk nagyot, ha azt mondjuk, hogy az újrafelfedezéshez leginkább a kéziratban maradt szakmunkák, a bőséges személyes iratanyag, fotóalbumok, a visszaemlékező írások, életrajzi anyagok nagy száma járult hozzá. Egyszerűen fogalmazva: volt mit „felfedezni”. Mintha Fodor Ferenc élete utolsó évtizedeiben tudatosan gondoskodott volna arról, hogy a jövő tudós generációi kezében legyen forrásanyag, amikor majd az életművét kutatják. A különböző szakterületekről érkező kutatóknak persze más és más volt fontos a gazdag hagyatékából. A politikatörténészek számára Fodor Ferenc Teleki Pál közeli munkatársaként volt érdekes, a geográfusokat elsősorban a szakmunkák érdekelték. Sokan a kommunizmus által a tudományból száműzött, hallgatásra ítélt tudóst látták Fodor Ferencben. Nem szabad elfelejteni azt sem, hogy a publikált életmű néhány darabja is időtállóan bizonyult, különösen igaz ez *A Jászság életrajzára*, ami a Jászsággal foglalkozó helytörténészek alapvető forrása mind a mai napig. (Jászberényben utcanév is őrzi Fodor Ferenc emlékét.)

A megélénkülő érdeklődés Fodor munkáinak újrakiadásában, illetve több, nagy terjedelmű kézirat megjelentetésében is testet öltött. A sort *A Jászság életrajzána*k 1991-es reprint kiadása nyitotta (Fodor 1991), majd 2001-ben jelent meg Szávai Ferenc Tibor gondozásában és Tilkovszky Lóránt kísérőtanulmányával Fodor Ferencnek Teleki Pálról az 1940-es évek végén írt munkája (Fodor 2001). 2006-ban látott napvilágot az MTA FKI-ban, Dövényi Zoltán szerkesztésében és Hajdú Zoltán kísérőtanulmányával a monumentális kézirat, *A magyar földrajztudomány története* (Fodor 2006). (A megjelent kötet terjedelme meghaladja a 800 oldalt!) 2009-ben pedig a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszéke jelentette meg újra Keményfi Róbert szerkesztésében és Hajdú Zoltán bevezető tanulmányával *Az elnemsodort falut* (Fodor 2009). Az Eötvös Collegium 2012-ben konferenciával emlékezett meg egykori szakvezető tanára születésének 125. és

halálának 50. évfordulójáról (Győri 2012), az elhangzott előadások többsége a Collegium által kiadott kötetben napvilágot is látott (Győri 2014). Az elmúlt két és fél évtizedben Fodor Ferencről megjelent tanulmányok teljes körű felsorolására itt nem vállalkozunk, hiszen ezek száma két-három tucatnyi.

Köszönetnyilvánítás

Ennek a kötetnek a megjelenése sok ember önkéntes munkájának és önzetlenségének köszönhető. Mindenekelőtt köszönettel tartozunk Fodor Ferenc unokáinak és dédunokáinak, akik egyéb támogatásaik mellett rendelkezésünkre bocsájtottak több kéziratot és a családi fényképgyűjtemény nagyapjukra, illetve dédapjukra vonatkozó részét. Köszönetet szeretnénk mondani a Szalkai Tímeának, az esztergomi Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum igazgatójának is, aki engedélyezte, hogy a gyűjteményükben őrzött kéziratokat publikáljuk. Az eredeti anyagok begyűjtésének fáradságos munkáját az Eötvös Collegium Mendöl Tibor Földrajz- és Földtudományi Műhelyének hallgatói végezték el. Árvai Anett, Bajzáth László, Érdi Gábor, Mikle György, Patkó Levente, Váczi István és Varga György kollégistákhoz Budai Mátyás csatlakozott külsős hallgatóként: lelkiismeretes, magas minőségű önkéntes munkájuk nélkül nem jelenhetett volna meg ez a kötet.

Levéltári források

- Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc-albumok, Glattfelder Gyula levele Fodor Ferenchez, Budapest, 1908. augusztus 27.
Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc-albumok, Glattfelder Gyula levele Fodor Ferenc édesanyjának, Budapest, 1910. július 6.
Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc levele feleségének, Virának. Pécs, 1940. január 28.

- Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc levele feleségének, Virának. Pécs, 1940. május 19.
- Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc levele feleségének, Virának. Pécs, 1940. május 31.
- Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc-albumok, Újságkivágások 1940–1944.
- Fodor Ferenc (1925–1940): *Összes keresetünk 1925–1940*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 27-97 1/6.
- Fodor Ferenc (1931): *Emlékezetül*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/4.
- Fodor Ferenc (1940): *Önéletrajz/Curriculum Vitae*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/1.
- Fodor Ferenc (1941–1950): *Életrajz*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/3.
- Fodor Ferenc (1944–1945): *Buda ostromának naplója*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/7.
- Fodor Ferenc (1946): *A magyar lét földrajza*. MTA Könyvtár Kéziratár, Ms 10739/I. szöveg, 689 p., Ms 10739/II. ábrák.
- Fodor Ferenc (1959): *Életem eseményei (1887–1959)*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/2.
- Fodor Ferenc (1954): *Szatmár földje, Szatmár népe, Szatmár élete*. MTA Könyvtár Kéziratár, Ms 10.740/1.
- Fodor Ferenc levele Szabó Miklósnak az Eötvös Collegium igazgatójának, Budapest 1939. november 24. ELTE Egyetemi Levéltár, Eötvös Collegium Levéltára 26/a, 41. d. 72/1 dosszié
- Fodor Ferencné, Fenczik Vira (1963): *Fodor Ferenc geográfus életének főbb eredményei és állomásai*. MTA Könyvtár Kéziratár, Ms 10.740/77.
- Szabó Miklósnak, az Eötvös Collegium igazgatójának levele Incze Péterhez, Teleki Pál miniszterelnök titkárához, Budapest 1940. január 10. ELTE Egyetemi Levéltár, Eötvös Collegium Levéltára 26/a, 41. d. 72/1 dosszié.

Irodalom

- Behrendt, A. (2014): Educating Apostles of the Homeland: Tourism and „Honismeret” in Interwar Hungary. *Hungarian Cultural Studies* 7, 159–176.
- Czirfusz M. (2014): Érzelmek a gazdaságföldrajzban: Fodor Ferenc vitája a Földrajzi Közleményekben. In: Győri R. (szerk.): *Földrajz- és földtudomány az Eötvös Collegiumban*. Eötvös Collegium, Budapest, 143–161.
- Dövényi Z. (2006): Még egy „bujdosó könyv”. In: Fodor F.: *A magyar földrajztudomány története*. MTA FKI, Budapest, IX–X.
- Fodor F. (1913): *Vidéki Szabad Lyceumok szervezése és feladata*. Egyházmegyei Könyvnyomda, Karánsebes
- Fodor F. (1920): *The Geographical Impossibility of the Czech State*. Dawson, Steiger, Pfeifer, London, New York, Budapest
- Fodor F. (1926): *A szülőföld és honismeret könyve*. Kir. Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest
- Fodor F. (1924): *Magyarország gazdasági földrajza*. Franklin Társulat, Budapest
- Fodor F. (1930a): *A Szörénység tájrajza*. Athenaeum, Budapest
- Fodor F. (1930b): *Egy palócfalu életrajza (Nagyvisnyó)*. Athenaeum, Budapest
- Fodor F. (1934): *Bevezetés a gazdasági földrajzba*. Szent István Társulat, Budapest
- Fodor F. (1942a): *A Jászság életrajza*. Szent István Társulat, Budapest
- Fodor F. (1942b): *Az elnemsodort falu*. Athenaeum, Budapest
- Fodor F. (1943): Mit köszönhetek a cserkészetnek? In: Márai Gy.: *Mit köszönhetek a cserkészetnek? (Férficserkeszek vallomásai)*. Magyar Cserkészmozgalom, Budapest, 24–25.
- Fodor F. (1991): *A Jászság életrajza*. Jászok Egyesülete – A Jászságért Alapítvány, Budapest
- Fodor F. (2001): *Teleki Pál*. Mike és Társa Antikvárium, Budapest
- Fodor F. (2006): *A magyar földrajztudomány története*. Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest
- Fodor F. (2009): *Az elnemsodort falu*. Debreceni Egyetem Néprajzi Tan-szék, Debrecen

- Győri R. (2001): A magyar gazdaságföldrajz a két világháború között. In: Nemes Nagy J. (szerk.): *Geográfia az ezredfordulón: az ELTE Földrajz Tanszékcsoport millenniumi rendezvénysorozata*. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, Budapest, 61–83. (Regionális Tudományi Tanulmányok; 6.)
- Győri R. (2012): A magyar lét geográfusa – 125 éve született Fodor Ferenc (1887–1962). Konferencia-beszámoló. *Földrajzi Közlemények*, 4., 461–463.
- Győri R. (2014): Földrajz- és földtudomány az Eötvös Collegiumban – régen és ma. In: Győri R. (szerk.): *Földrajz- és földtudomány az Eötvös Collegiumban*. Eötvös Collegium, Budapest, 7–42.
- Győri R. (szerk.) (2014): *Földrajz- és földtudomány az Eötvös Collegiumban*. Eötvös Collegium, Budapest
- Győri R., Gyuris F. (2012): The Sovietisation of Hungarian geography, 1945–1960. *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*, 107–128.
- Hajdú Z. (2006): Fodor Ferenc, a geográfus. In: Fodor F.: *A magyar földrajztudomány története*. MTA FKI, Budapest, XI–XLII.
- Hajdú Z. (2009): Fodor Ferenc: Geográfus történeti és néprajzi érzékenységgel. In: Fodor F.: *Az elnemsodort falu*. Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen, I–XXXV.
- Hajdú Z. (2014): Fodor Ferenc és a két világháború között felnőtt geográfus és közgazdász generáció kapcsolatrendszerének sajátosságai. In: Győri R. (szerk.): *Földrajz- és földtudomány az Eötvös Collegiumban*. Eötvös Collegium, Budapest, 129–141.
- Jobbitt, S. (2008): *A Geographer's Tale: Nation, Modernity, and the Negotiation of Self in Trianon Hungary, 1920–1960*. Unpublished Ph.D. thesis, University of Toronto
- Jobbitt, S. (2011a): Memory and Modernity in Fodor's Geographical Work on Hungary. In: Tötösy de Zepetnek, S. and Vasvári, L. O. (eds): *Comparative Hungarian Cultural Studies*. Purdue University Press, West Lafayette, 59–71.
- Jobbitt, S. (2011b): Playing the Part: Hungarian Boy Scouts and the Performance of Trauma in Interwar Hungary. *Hungarian Cultural Studies*, 4., 22–37.

- Jobbitt, S. (2013): Emlék Szatmárról – emlék Fodor Ferencről. Az emlékezés és az identitás földrajza Fodor Ferenc: „Szatmár földje, Szatmár népe, Szatmár élete” című művében. *Földrajzi Közlemények*, 4., 385–398.
- Jobbitt, S. (2014): Scholarly Production in Desperate Times: Ferenc Fodor and the Question of Academic Relevancy in Communist Hungary, 1948–1962. In: Győri R. (szerk.): *Földrajz- és földtudomány az Eötvös Collegiumban*. Eötvös Collegium, Budapest, 195–213.
- Jobbitt, S. (2015): Regime Change and the Attempted Rehabilitation of Self: Ferenc Fodor and the Production of Communist Geography, 1948–1962. *Hungarian Cultural Studies*, 8., 147–164.
- Lendvai Timár E. (2014): Egykori Eötvös-kollégisták hagyatékai a Magyar Földrajzi Múzeum gyűjteményében. In: Győri R. (szerk.): *Földrajz- és földtudomány az Eötvös Collegiumban*. Eötvös Collegium, Budapest, 43–68.
- Mark, J. (2005): Society, Resistance and Revolution: The Budapest Middle Class and the Hungarian Communist State 1948–56. *English Historical Review*, 488., 963–986.
- Marosi S. (2006): Bulla Béla emlékezete. *Földrajzi Közlemények*, 3–4., 103–110.
- Pethő S., Fodor F. (1925): *Világostól Trianonig. A mai Magyarország kialakulásának története*. Enciklopédia Rt, Budapest
- Ungváry K. (2003): *Battle for Budapest: One Hundred Days in World War II*. I.B. Tauris, London

Steven Jobbitt – Győri Róbert¹

FERENC FODOR:
A HUNGARIAN GEOGRAPHER
IN THE FIRST HALF OF THE TWENTIETH CENTURY²

Introduction

Born on March 5, 1887 into a modest village family in Tenke (today: Tinca, Romania), Ferenc Fodor was one of the most prolific Hungarian geographers of the first half of the twentieth century. Having published his first serious scholarly studies during World War I, Fodor was part of Pál Teleki's inner circle for much of the interwar period, and made a name for himself as a scholar, educator, and editor in the 1920s and

¹ Steven Jobbitt: Assistant Professor of Modern Eastern European History at Lakehead University in Thunder Bay, Ontario, Canada; sjobbitt@lakeheadu.ca. Győri Róbert: Associate Professor, Eötvös Loránd University, Budapest, Department of Social and Economic Geography; gyorirobert@caesar.elte.hu

² This study and publication was prepared with support from the Hungarian Academy of Sciences' János Bolyai Research Scholarship [*MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj*]. The editing of this collection was made possible by support from the Pallas Athéné Geopolitikai Alapítvány. The editors would also like to thank the Office of Research and Innovation as well as the Department of History at Lakehead University for hosting Róbert Győri as a visiting scholar in October 2015. Steven Jobbitt would also like to acknowledge that the archival research for this project was completed in 2003-2004 with the support of a Social Sciences and Humanities Research Council (SSHRC) Doctoral Fellowship.

1930s. Though he was essentially demoted in 1939 when he was sent to Pécs as a school district superintendent, Fodor nevertheless continued to write and publish scholarly works, and, despite being socially and politically marginalized after the war, he even tried to remain academically relevant during the communist period. His last book on Hungarian hydrological engineers and their work in the Tisza watershed, titled *Magyar vízimérnököknek a Tisza-völgyben a kiegyezés koráig végzett felmérései, vízi munkálatai és azok eredményei* [‘Hungarian Hydrological Engineers of the Tisza Valley: A Record of their Surveying and Hydrological Work to 1867’], was awarded a history of science prize from the Hungarian Academy of Science in 1954, and was published in 1957, just five years before his death at the age of seventy-five.

Beyond being a prolific scholar who published numerous books and articles over the course of his long career, Fodor also left behind a very rich personal archive, complete with private letters, diaries, photo albums, scrapbooks, official correspondences, unpublished scholarly manuscripts, and a number of autobiographical narratives and fragments. These unpublished primary sources offer important insight into Fodor’s public and private life, and provide researchers with tools to better understand the lived experiences and historical context that shaped one of Hungary’s most important conservative-nationalist geographers.

It is not our intent to offer a complete biographical account or full overview of Fodor’s scholarly work here (for this see Hajdú 2006, 2009; Jobbitt 2008), but rather to outline some of the key events of his life, and how these events shaped and impacted him. Doing so provides important background for the autobiographical texts published in this volume, and helps to give voice to some of the dominant themes that run through these personal narratives and sketches.

Early Years

Fodor spent his early childhood in his birth town of Tenke, and moved with his family to Szatmárnémeti (today: Satu Mare, Romania) in 1898. Schooled between 1898 and 1906 in Szatmárnémeti’s Catholic gymnasi-

um, Fodor not only found himself amongst some of the better students, but also—as he would later suggest—became conscious of his duties as a Christian-nationalist man whose primary responsibility was to defend the nation against the numerous disintegrative forces working against it. As he would write much later in his life, “it was from behind the gates of Szatmár’s Christian schools, churches, and other Catholic institutions that the rootless and unpatriotic spirit of the liberal period was held at bay” [*hagyományos és gyökeresen magyar életét a liberális korszak gyökértelen és mindinkább nemzetietlen szelleme csak a szatmári keresztény egyházak és iskolák, meg a püspök intézményeinek kapuin belülre szorította vissza*].³

Fodor completed his gymnasium studies in Szatmárnémeti in 1906, and upon graduation applied to a college in Budapest where he intended to pursue his studies as an art teacher. His application to the college was rejected, however, at which point he decided to apply to the university’s faculty of philosophy, to study geography and biology. He began his university training in September 1906, and in 1908 was accepted into the St. Imre Collegium. His experiences there during his third and fourth years of study proved to be as formative as his formal academic training. In one of his scrapbooks, Fodor preserved a hand-written letter he had received from Gyula Glattfelder, the principal of the Collegium, who indicated that, as a resident and member of the college, he would receive free room and board [*szabad lakást (és reggelit)*], and in turn would be expected not only to “adhere strictly to the rules of the institution,” but also to “live a religious and moral life,” and to attend to his studies with “untiring diligence and zeal” [*hogy a támogatást hitbuzgó erkölcsös élettel, ernyedetlen szorgalommal s az intézet szabályainak pontos betartásával fogja meghálálni*].⁴ Fodor appears to have taken great pride in living up to the expectations he was presented with in 1908. In a formal letter sent to Fodor’s mother on the occasion of his graduation in 1910 (also preserved in his scrapbook), the same principal wrote:

³ Fodor Ferenc (1954): *Szatmár földje, Szatmár népe, Szatmár élete* [‘Szatmár’s Land, Szatmár’s People, Szatmár’s Life’]. MTA Könyvtár Kéziratár [‘Hungarian Academy of Sciences Library Manuscript Collection’], Ms 10.740/1. p. 169.

⁴ Fodor Ferenc családjának gyűjteménye [‘Fodor Family Collection’]. Fodor Ferenc-albumok [‘Ferenc Fodor albums’] Glattfelder Gyula levele Fodor Ferenchez [‘letter from Gyula Glattfelder to Ferenc Fodor’], Budapest, 1908. August 27.

It is my happy duty to inform you [...] that we are very satisfied with the way your son conducted himself while a member of our institution. We would also like to take the opportunity to express our confident hope that, having come to understand the ambitions of our institution under our loving tutelage, he will continue in his future endeavours to live a moral life according to the principles of the “Christian man”; that he will have a sense of duty to the nation; that he will be the pride of the Church; and that he will make our collegium and his family proud.⁵

[Szíves kötelességünknek tartjuk ez alkalomból értesíteni [...], hogy fiával a Kollégiumban töltött idő alatt meg voltunk elégedve. Egyben annak a reményünknek adunk kifejezést, hogy szeretetünkben élt fia, az intézet törekvéseit megértve az élet további szakaiban a keresztény férfi hitvallásával, kötelességtudásával a hazának, egyháznak dísze, intézetünknek, családjának büszkesége lesz].

Fodor evidently took this moral responsibility quite seriously, involving himself almost immediately after graduation in projects aimed in various ways at the moral, spiritual, intellectual, as well as physical regeneration of the nation and its people. Beyond giving lectures on a variety of scientific, geographical, and cultural topics to various Catholic groups and reading circles in Budapest,⁶ Fodor also lent his support to cultural and educational organizations such as the *Szabad Lyceum* and gave lectures to groups like the MÁV-railway workers. Much of his time was spent organizing and leading excursions for both groups. Some of these trips, such

⁵ Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc-albumok, Glattfelder Gyula levele Fodor Ferenc édesanyjának [‘letter from Gyula Glattfelder to Ferenc Fodor’s mother’], Budapest, 1910. July 6.

⁶ On November 16, 1910, for example, Fodor gave a lecture to the Natural Science Section of the Saint Imre Circle [a *Szent Imre Kör Természettudományi Szakosztálya*] entitled “Az evolúció kérdésének jelenlegi állása” [‘The current state of the question of evolution’]. This was followed sometime later by another lecture entitled “*Valami a makrokosmosról*” [‘On the Macrocosm’]. Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc-albumok.

as the excursion he organized for the *Törekvés Sport Egylet* (the Physical Sports Section of the MÁV-railway workers) and the *Szabad Lyceum* in 1911, lasted up to a week or more in duration.⁷ Such lengthy treks into the Hungarian countryside, it was hoped, would help primarily city-dwelling Hungarians reconnect with nature, and thus also with essential elements of Hungarian history and tradition.⁸

Karánsebes, 1911–1919

Fodor's public work and cultural activism only intensified when he took up his first full-time teaching position at the state gymnasium in the ethnically mixed, predominantly Romanian town of Karánsebes (today: Caransebeș, Romania) in the autumn of 1911. Beyond his regular teaching duties, Fodor was instrumental in organizing and running Karánsebes's "people's" library [*Népkönyvtár*], its *Szabad Lyceum*, and its workers' gymnasium [*munkásgimnázium*], not to mention the town's very first boy scout troop, and beyond this also a local chapter of the *Magyar Turista Egyesület* (the Hungarian Tourist Society), an organization dedicated in large part to helping people reconnect with nature.⁹ Focusing on a number of very particular social groups (for example, workers, the middle-class, ethnic minorities, and Hungarian youth), the cultural organizations Fodor helped to establish and lead played specific yet overlapping roles in the broader struggle against the forces of degeneration and fragmentation

⁷ Ibid.

⁸ On the organization and role of the *Szabad Lyceum*, especially in provincial centers, see Fodor, 1913.

⁹ See Fodor Ferencné Fenczik Vira (1963): *Fodor Ferenc geográfus életének főbb eredményei és állomásai* ['The Significant Achievements and Stages in the Life of the Geographer Ferenc Fodor']. MTA Könyvtár Kéziratár, Ms 10.740/77; see also Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc-albumok. Amongst other things, Fodor was also an active member of the *Karánsebes Dal- és Zeneegylet* ['the Karánsebes Song and Music Society'], for whom Fodor often gave performances on the *tárogató* (a traditional Hungarian reed instrument not unlike the oboe), and volunteered for committees like the *karánsebesi Erzsébet királyné szobor* committee, which was dedicated to having a statue of the Austro-Hungarian Empress Elizabeth built in Karánsebes.

that conservative-nationalists thought were threatening Hungarian society (on this broader phenomenon, see Behrendt 2014).

Despite his first teaching position and his active—even enthusiastic—involvement in the community, Fodor was in fact quite miserable in Karánsebes, a provincial, backwater town which he described as a “nest”¹⁰ of Romanians [*oláh fészek*] nestled within a Romanian sea [*az egykori határőrvidéki oláh tenger*].¹¹ Falling back into the siege mentality that had preoccupied him as a gymnasium student in Szatmárnémeti, Fodor would later write: “life became difficult amidst the Romanians of Karánsebes in the final years of the seemingly endless war. I myself also felt that, for Hungarians, the once-pure Hungarian landscape was fading away [*A végtelenül tartó világháború vége felé már nagyon nehéz világ volt Karánsebes oláhjai között is. Magam is éreztem, hogy a magyarság számára veszendőbe megy ez az egykor színmagyar táj*].”¹² Making note of the defensive position he was once again “forced” to adopt, Fodor wrote in almost heroic tones about the immense energy and self-sacrifice that this vigilant stance required, and even lamented the toll that it took on him physically and emotionally.

The “great sadness”¹³ Fodor felt in his first years in Karánsebes [*az első évek nagyon szomorúan teltek*] was amplified by his “on-again off-again” courtship with Vira Fenczik, the daughter of a prominent Greek Catholic family from Ungvár (today: Uzhhorod, Ukraine) who he met for the first time during a field naturalist’s outing at Lake Ozirnya in the summer of 1908. Despite agreeing on New Year’s Eve, 1910, that they would get engaged, the young couple only announced their engagement publicly on December 24, 1912. Though they would eventually marry on August 23, 1913, and would soon after have two children (Vira, who was known

¹⁰ Fodor Ferenc (1931): *Emlékezetül* [‘Recollections’]. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény [‘The Document Collection of the Hungarian Museum of Water Administration and Environmental Protection’] H-20/1 28-97. 1/4., p. 6.

¹¹ Fodor Ferenc (1941–1950): *Élettörténet* [‘Life History’]. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/3., p. 57.

¹² Fodor Ferenc (1931): *Emlékezetül*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/4., p. 9.

¹³ *Ibid.*, p. 6.

to the family as Baba, was born in May 1914, and Zoltán in the summer of 1916), their relationship was—at least from Fodor’s point of view—an often stormy one, something which troubled him greatly, not only in Karánsebes, but also in later periods of his life.

It was in Karánsebes in 1915 that Fodor first discovered the scouting movement. Reflecting later in his life on his “conversion” to the boy scout movement in 1915, Fodor noted that he had first turned to the boy scouts out of desperation, in particular over the “declining ideals and spiritual weakness” that he perceived in his male students. Noting that the scouting movement provided him with an effective “educational tool” that he could use to “reach out to the spirit of the youth,” Fodor wrote:

There was no ideal [prior to 1915] with which I could kindle the otherwise tired souls of the younger generation. Something needed to happen, something needed to be produced so that, for the good of the nation’s youth, we could eradicate the feeling of want that lingered in their souls. So, when I first became aware of the scouting movement, I eagerly enlisted...and began leading my spiritually listless students down this new path (Fodor 1943, 24).

[1915-ben, a világháború közepette, annak a színtelen, hanyatló, eszmék nélküli és lelki szegénységgel meggyötört kornak idején, mint fiatal erdélyi tanár döbbsentem rá, hogy nincsen nevelő eszköz a kezemben, amellyel hozzáférhetnék az ifjúság lelkéhez. Nincsen eszmény, amely felszíthatná az akkor már ifjan is fáradt lelkeket. Kellett valaminek történnie, valaminek megteremnie, hogy betölthessük az ifjúság javának lelkében zsibbasztó hiányérzeteket. És amikor megismertem, mohón kaptam a cserkészlet után, és elkezdtem járni kevés mozdítható lelkű tanítványommal a cserkészlet ösvényeit.]

World War I

Fodor was called before a draft board in 1908 and again in 1912, but was not taken into the army on either occasion. He served briefly in a reserve unit based out of Nagyvárad (today: Oradea, Romania), but was discharged in 1913 for health reasons. When the war broke out in 1914, he reported to his former unit, but was soon dismissed, again for health reasons. In 1915 his health recovered, and he was called before an army draft board one last time, but it was deemed that he was performing an “essential” service as a teacher and community leader in Karánsebes, and was thus exempted. In retrospect, Fodor would later realize that he had quite literally dodged a bullet (or many bullets) during World War I. Writing in “*Emlékezetül*” [‘Recollections’] in 1931, for example, Fodor noted that his rejection by the army in 1914 “saved” him from a horrible fate as a soldier. “It was because of the mysterious will of God,” he wrote, “that I remained amongst the living at a time when so many million men were being laid to waste amidst the horror of war” [*Így a jó Isten kifürkészhetetlen akaratából megmaradtam az élők sorában akkor, mikor oly sok millió pusztult el a világháború borzalmai között*].¹⁴

Despite the war and his many duties on the home front between 1914 and 1919, Fodor nevertheless found time to produce scholarly articles that were of a high enough quality for him to be “discovered” as a geographer. As he wrote in his entry for February 1, 1916 in “*Életem eseményei*” [‘Events of My Life’]: “My article ‘The Adriatic Question and the Hungarian Coast’ was published in *Catholic Review*. It has been noticed by Rezső Havas, who has written to me, and in so doing has brought me into contact with the circle of geographers” [*Megjelenik a Katolikus Szemlében: ‘Az Adria-kérdés és a Magyar Tengerpart’ című értekezésem. Feltűnik Havas Rezsőnek, ír nekem, és így kapcsolatba kerülök a geográfus körökkel*].¹⁵ This success was followed up with a lecture he gave in Budapest in April of the same year to the *Természettudományi Társulat* *Növénytani Szakosztály*

¹⁴ Uo., p. 7.

¹⁵ Fodor Ferenc (1959): *Életem eseményei (1887–1959)* [‘Events of My Life (1887–1959)’]. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/2., p. 14.

(the botanical section of the Natural History Association). Rezső Havas and Béla Gonda were there, and invited him to write more geography articles. On December 9, 1916, he was accepted into the *Földrajzi Társaság* (Geographical Society), and soon after became known to Teleki. As he later wrote: "I began work on my regional geographical study of the Szörénység, and have been put into contact with Teleki" [*dolgozni kezdek a Szörénység tájrajzán, Telekivel összeköttetésbe lépek*].¹⁶

Austria-Hungary's defeat in the war, and the subsequent occupation of Karánsebes by three different allied armies in 1918–1919, not surprisingly proved to be trying times for Fodor and his family. And yet, it was in the midst of his family's misery and suffering that he received an important, arguably life-changing letter from Teleki inviting him to come to Budapest to work on compiling the maps and statistics necessary to present Hungary's case at the Paris Peace Talks. Leaving his family with his sister in Törökszentmiklós (which at the time was under Romanian occupation), Fodor continued on alone to Budapest in the autumn of 1919 to take up his position at the *Külgügyminisztérium Béke-előkészítő Irodája* (the Foreign Ministry's Office for Peace Preparations).

Fodor's positive reaction to this invitation, and the more or less enthusiastic and optimistic attitude that he managed to maintain in the face of the numerous hardships and uncertainties that had plagued his family and the nation since 1918, is an indication that, despite the indignities his family had suffered under the Romanian occupation at the end of the war, and despite the fact they had been compelled to flee from Karánsebes, Fodor was in no way discouraged, at least according to his private papers. Even the violence and uncertainty of the liberal and communist revolutions of 1918–1919, and of the counterrevolution that followed, failed to dishearten Fodor, a young scholar whose academic promise was finally being recognized. For Fodor, the end of the war and the national upheaval that followed offered important personal, professional, and even social opportunities.

Fodor's enthusiastic embracing of the opportunities that presented themselves to him was tempered by a profound sense of duty to the nation. Even as he strove to construct a career at the nation's intellectual

¹⁶ *Ibid.*, p. 15.

center, and to build a secure home life for himself and his family, he dove into work aimed at the moral rebuilding of a nation weakened by what he and other conservative-nationalists saw as decades of decadence and neglect. Though these cultural activities were by no means devoid of some form of opportunism on Fodor's part, it would be a mistake to regard them as the hollow or cynical gestures of a man focused solely on his own social status or material well-being. Personal ambition was certainly a driving factor for Fodor, but so too was the nation-building work that he saw himself a part of.

The Interwar Period

As a young geographer very much at the beginning of his academic career, Fodor was just one of many public intellectuals who devoted himself to the conservative-nationalist rebuilding of Hungary in the wake of the nation's dismemberment in 1920. In addition to writing revisionist articles for foreign audiences (like, for example, "The Geographical Impossibility of the Czech State" published in 1920) or shorter, nation-building essays, Fodor also produced popular nationalist works like *Világostól Trianonig. A mai magyarország kialakulásának története* ['From Világos to Trianon: The History of Contemporary Developments in Hungary'] (co-authored with Sándor Pethő in 1925), and threw himself into the boy scout work he had begun in Karánsebes during the war. As one of Teleki's key allies in the 1920s, Fodor rose to become second-in-command of the Hungarian Boy Scouts (Teleki was Hungary's Chief Scout for much of the interwar period), and in this way played a significant role in one of Hungary's most important conservative-nationalist youth movements in the two decades leading up to World War II.

Though he remained devoted to many different nation-building projects after World War I, Fodor was also able to establish himself as a significant scholar in the interwar period.¹⁷ By January 1, 1920, in fact, he took over as editor of *Földrajzi Közlemények*, Hungary's oldest geographical journal, and by 1921 had secured a teaching position as an adjunct at

¹⁷ For a comprehensive assessment of Fodor's geographical work see Hajdú 2006.

the Faculty of Economics. He was appointed as an assistant professor in the same faculty in 1925, and was made a full professor in 1929. When taking into consideration his published and unpublished books and articles, Fodor was one of the most productive geographers of the interwar period (perhaps only Jenő Cholnoky produced more). Given his early interest in botany, Fodor's first published studies were on geobotanical topics, and it was only later, under the influence of Teleki, that he turned his attention to regional geography. It was from this thematic perspective that Fodor wrote his first major work on the Szörénység (Fodor 1930a), as well as his still-relevant study *Jászság életrajza* ['A Biography of the Region of Jászság'] (Fodor 1942a). Equally important from both a socio-political and scholarly point of view was his village exploration [*falukutató*] and *Heimatskunde* [*honismeret*, or 'local history'] work (Fodor 1926). Fodor published a number of these studies, ones which, according to today's classification, might well be categorized as "settlement geography" [*településföldrajz*] (Fodor 1930b, 1942b). Alongside the work he published between the wars on political geography, the history of geography, and historical geography, the textbooks Fodor produced were also important.

Alongside Fodor's published scholarship, it is also worth highlighting his work at the Eötvös Collegium. Quite likely at the behest of Teleki, who was a supervisor [*kurátor*] of the Collegium at the time, Fodor began teaching at the elite institution in 1923. From very humble beginnings, Fodor built the Collegium's geography workshop from the ground up. During his sixteen years at the Collegium, Fodor developed and implemented a carefully-considered, systematic curriculum, one that paid particular attention to students' academic work. It was in this way that Fodor built one of the top training centres for geography students at the time, a virtual workshop in which an entire generation of the best interwar geographers (among them Tibor Mendöl, Béla Bulla, and László Kádár) were taught (Győri 2014). Fodor himself was particularly proud of the work he did, mentioning in each of his autobiographical sources the successes of the workshop (and its members). Upon his leaving of the Collegium, Fodor wrote to the director, Miklós Szabó, summarizing his experiences, noting: "This position [as head of the workshop] was close to my heart, because, in my mind, work of only the highest intellectual level was produced by students who have been well-chosen from amongst the Colle-

gium's finest" [*Ez a munkakör nagyon a szívemhez nőtt, mert számomra a legmagasabb szellemi munkát jelentette a Collegium mindenkor válogatott ifjúsága körében*].¹⁸

Fodor also played an important role in the foundation of Hungarian economic geography, a field that emerged under the direction of Teleki (Győri 2001). Of the two textbooks Fodor published on this topic (Fodor 1924, 1933), it was the second in particular that became the centre of the most significant debate of the interwar period. What began in 1934 in articles in the *Földrajzi Közlemények* as a critical discussion over the problems related to mapping economic geography soon evolved into a personal attack on Fodor. The debate that unfolded was often vulgar and charged with emotion (Czirfusz 2014), so much so that Fodor challenged one of his detractors to a duel. This caught the attention of the entire geographical community, and only contributed to the worsening relationship between Fodor and Teleki in the mid-1930s.¹⁹

Despite the breakdown of some of his personal relationships, Fodor's scholarly production proved to be profitable from a financial point of view, especially between 1927 and 1930, when nine of the eleven books he wrote for the *Királyi Magyar Egyetemi Nyomda* (Royal Hungarian University Press) were published. According to an itemized listing of his income for the years 1925–1940, the initial payments and additional royalties he received for these works accounted for roughly a third of his total annual income for the years 1927, 1928, 1929, and 1930.²⁰ This extra income provided Fodor with the opportunity he had long been waiting for: to build a family house of his own. As luck would have it, the Great Depression actually aided him in attaining his dream. An acute housing shortage in Budapest prompted the government to offer favourable terms on loans for

¹⁸ Fodor Ferenc levele Szabó Miklósnak az Eötvös Collegium igazgatójának ['letter from Ferenc Fodor to Miklós Szabó, director of the Eötvös Collegium'], Budapest 1939. November 24. ELTE Egyetemi Levéltár, Eötvös Collegium Levéltára ['ELTE University Archives, Eötvös Collegium Archives'] 26/a 41. d. 72/1 dosszié.

¹⁹ Fodor Ferenc (1959): *Életem eseményei (1887–1959)*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/2., pp. 28–29.

²⁰ Fodor Ferenc (1925–1940): *Összes keresetünk 1925–1940* ['Our Total Income, 1925–1940']. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 27-97 1/6.

anyone willing to build a house with extra rooms to rent. Fodor jumped at this opportunity. Paying cash for a lot on Ábel Jenő Street in Buda in 1929, Fodor began construction on his house in March 1931. With the Depression creating conditions in which materials were cheap and labour readily available, Fodor was able to complete construction on the house by the end of the summer.²¹ Though Fodor may have seen the financial success of his scholarly work as a “blessing,” his construction project raised a number of eyebrows, in particular amongst some of his closest colleagues. It is very likely, in fact, that his professional and financial successes created envy amongst his contemporaries, something that is worth taking into consideration when trying to explain the deteriorating relationship with his colleagues and former students (Hajdú 2014, Lendvai Timár 2014).

By the end of the 1930s, Fodor had few high-ranking allies left in Budapest. Teleki had effectively distanced himself from his erstwhile friend and disciple, while some of Fodor’s brightest students—and most notably Tibor Mendöl and Béla Bulla—had achieved the academic credentials necessary to compete with and even replace him within the academy. Bulla, for example, was made head of the geography division at the Eötvös Collegium in 1939,²² while Mendöl would soon after be awarded the Chair of Human Geography at Pázmány Péter University (today’s ELTE). It is within this context that we need to understand his transfer to and perceived “exile” in Pécs at the beginning of World War II.

²¹ Fodor wrote: “God has brought us through very sad times, and with his help I have been able to build a house for my family. It has been ten years since the signing of Trianon. We have been inundated by a complete economic collapse. The unemployment is incredible. But it is precisely because of this that the building of the house was as cheap as it was.” [*Nagyon szomorú időkben segített hozzá a jó Isten, hogy hajlékot emeljek családomnak. Trianon tizedik évfordulójának idejében vagyunk. A gazdasági válság hullámai mindent elborítottak már. A munkanélküliség óriási. De éppen emiatt olcsóbb az építkezés.*] See Fodor Ferenc (1931): *Emlékezetül*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/4., p. 12.

²² Szabó Miklósnak az Eötvös Collegium igazgatójának levele Incze Péterhez, Teleki Pál miniszterelnök titkárához [‘letter from Miklós Szabó to Péter Incze, secretary to Prime Minister Pál Teleki’], Budapest 1940. January 10. ELTE Egyetemi Levéltár, Eötvös Collegium Levéltára 26/a, 41. d. 72/1 dosszié.

World War II

Beginning in January 1940 with his transfer to the provincial city of Pécs to act as school district superintendent (an appointment which lasted until February 1943), and ending with the Siege of Budapest in the winter of 1944-45, the war years were a time of great uncertainty and sadness for Fodor, not just because of the violent military conflict that consumed Hungary and all of Europe at the time, but also because of his own personal disappointments and perceived professional defeats.

It was sometime in the middle of October 1939 that Fodor learned through a third party that Bálint Hóman, the Minister of Culture and Education, wanted to appoint him as school district superintendent in Pécs, which was at centre of a school district that included a significant number of ethnic Germans. As Vira would later suggest in her biography of Fodor, concern over the agitation being stirred up by the German population in the Pécs area had reached such a point that Teleki required a “strong-handed, thoroughly trustworthy Hungarian personality” to shoulder the burden of Hungarian cultural politics in the region [*egy erőskezű, feltétlenül megbízható magyar egyéniségre volt szükség ehhez a munkához, és Teleki férjében látta ezt az egyéniséget*].²³ Fodor also spoke publicly of his appointment in this light, but whatever pride he may have expressed in his new position was undermined by feelings of inadequacy, disappointment, and even betrayal. Given the fact that he had to move to Pécs and give up his university professorship in Budapest, this appointment was less of an honour than it was an imposition. Though he attempted to play up the importance of his work from a nationalist point of view, Fodor no doubt regarded the transfer as a professional demotion, an unmistakable step backwards in his career, and a waste of his scholarly talents.²⁴ Pres-

²³ Fodor Ferencné Fenczik Vira (1963): *Fodor Ferenc geográfus életének főbb eredményei és állomásai*. MTA Könyvtár Kéziratár, Ms 10.740/77, p. 24; see also Fodor Ferenc (1946): *A magyar lét földrajza* [‘The Geography of Hungarian Being’]. MTA Könyvtár Kéziratár, Ms 10739/I. szöveg, 689 p., Ms 10739/II. ábrák., p. 1.

²⁴ The move to Pécs certainly must have evoked memories of his move to Karánsebes in 1911. Reflecting in December 1944 on his transfer to Pécs in 1940, Fodor referred to the region as a last line of Hungarian defence [*végvidék*]. See Fodor Ferenc (1946): *A magyar lét földrajza*. MTA Könyvtár Kéziratár, Ms 10739/I. szöveg, 689 p., Ms 10739/II. ábrák., p. 1.

sured to accept the position by Teleki (who at the time was serving as prime minister), Fodor resigned himself to his fate. Indeed, it was not as if he really had any choice in the matter.

In the end, Fodor was neither able, nor evidently even willing, to completely ignore or conceal the profound sense of alienation, loneliness, and despair that he felt now that he had been returned to the “margins” of the nation. An excerpt from a letter written to his wife on January 28, 1940 illustrates the melancholic depths to which he was so prone to sinking:

Dear Vira,

My entire day was so difficult for me. It pains me so deeply that I am not able to go home. The work days pass somehow, but the weekends are so incredibly difficult to bear. Yesterday, Saturday afternoon, I was completely out of sorts, though the day passed somehow. But today has been really hard. I was at mass this morning, and then spent half an hour walking with two professors in the falling snow. At noon I went to visit the bishop, but by the afternoon I hardly knew what to do with myself. In the evening I went to the movies, so that I wouldn't be so terribly alone. I saw Zilahy's film. It was wonderful, and you should go see it as soon as possible. And now, after a sad supper, I am writing to you. But I don't want to complain. Why should I make both our situations worse?²⁵

[Drága Virám!]

Ma egész nap nagyon nehéz volt nekem! Úgy fáj, hogy nem tudtam hazamenni. A munkanapok még csak eltelnek valahogyan, de az ünnepek már nagyon nehezek. Tegnap, szombat délután is nagyon nyugtalan voltam, de ez még csak eltelt valahogy. De a mai nap igen nehéz

²⁵ Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc levele feleségének, Virának [‘letter from Ferenc Fodor to his wife Vira’]. Pécs, 1940. January 28.

volt. Reggel misén voltam a Maurinumban, azután egy félórát elsétálgattam két professzorral a hóesésben. Délben a püspöknél voltam látogatáson, de már délután alig tudtam mit csinálni. Estefelé azután elmentem egy mozi-ba, hogy ne legyek olyan szörnyen egyedül. Zilahy film-jét néztem meg. Csodálatos film, nézzétek meg mielőbb. Most azután a szomorú vacsora után neked írok. De panaszkodni nem akarok, miért neheztsem mindket-tőnk életét?]

In the midst of all the hardship and misery, however, Fodor held out hope that his “exile” in Pécs would be short-lived. Clinging to the belief that he was far too valuable as a pedagogue and scholar to be used indefinitely in such a peripheral social, cultural, and political capacity, he comforted himself with thoughts of returning to Budapest to resume his scholarly, nation-building work. Fodor’s optimism peaked in the summer of 1940 when he learned that the Chair of Human Geography at the University of Budapest had recently been created within the Institute of Geography. On May 27th, Fodor discussed the possibility of being appointed to the position with Bálint Hóman. According to Fodor’s account of the meeting, Hóman responded positively, encouraging Fodor to apply [*Felhívlak, hogy add be pályázatodat!*].²⁶ Teleki was also supportive, at least from Fodor’s point of view.²⁷

Buoyed by the reassurances of both men, Fodor immediately began preparing his application, ever conscious in the six-page autobiographical essay that was to serve as his *Curriculum Vitae* of casting himself as a patriotic Hungarian scholar whose life’s work had been dedicated to furthering the cultural, moral, and spiritual development of the nation. Though Fodor admitted to his wife in a letter dated May 31, 1940 that the application process itself entailed “a great deal of work” [*ez bizony elég nagy munka*], he was quite obviously energized, and even relieved, by the prospect of returning home to such a prestigious teaching position. Ac-

²⁶ Fodor Ferenc (1959): *Életem eseményei (1887–1959)*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/2., p. 34.

²⁷ *Ibid.*, p. 35.

knowledging the loneliness that they had both been feeling, Fodor wrote: “perhaps the difficult situation won’t last much longer. I myself truly believe that I will be able to move back to Budapest sooner than you think” [*Mégis talán már nem sokáig tart ez a nehéz helyzet. Én most nagyon bízom benne, hogy sikerül mielőbb visszakerülni Pécsre*]. He concluded the letter with the same sense of optimism, asking her “not to worry,” adding that “you’ll see that everything will be fine, that there won’t be any problem. You just need to hold out a bit longer” [*ne nyugtalankodj, meglátod, minden jó lesz, és nem lesz semmi baj, csak még kissé tarts ki*].²⁸

On January 2, 1941, however, Fodor received the shocking news that his application had failed. Hóman had broken his promise, appointing one of Fodor’s former students, Tibor Mendöl, to the position instead.²⁹ The rejection was a bitter pill to swallow, especially since Fodor had interpreted Hóman’s and Teleki’s encouragement as a guarantee that the appointment would be his. The feeling that he had been betrayed only served to heighten his sense of estrangement from everything he had achieved prior to the war in his personal and professional life. In “*Életem eseményei*” Fodor would later write: “The year began with the terrible disappointment that the chair had been given to someone else, despite Hóman’s and Teleki’s assurances. Now the prospects of returning to Budapest seemed dismal indeed” [*Az év azzal a szörnyű csalódással kezdődött, hogy az emberföldrajzi tanszéket mással töltötték be, Hóman és Teleki biztatása ellenére. Most már igen borúsak a Budapestre visszakerülés kilátásai*].³⁰

²⁸ Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc levele feleségének, Virának [‘letter from Ferenc Fodor to his wife Vira’]. Pécs, 1940. May 31. This optimism was echoed in a letter written twelve days earlier, perhaps in response to news that a new chair was to be created. In it he asks Vira not to worry, that God will help them in these dark times, concluding that “I believe that we will pass through these times peacefully” [*Én hiszem, hogy mi békésen kihúzzuk az időt*]. Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc levele feleségének, Virának [‘letter from Ferenc Fodor to his wife Vira’]. Pécs, 1940. May 19.

²⁹ Ironically, Fodor had made a point in his *Curriculum Vitae* of singling out Mendöl as one of his more successful former students. Two other former students he singled out were Béla Bulla and László Kádár. See Fodor Ferenc (1940): *Önéletrajz/Curriculum Vitae*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/1., p. 5.

³⁰ Fodor Ferenc (1959): *Életem eseményei (1887–1959)*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/2., p. 35.

Despite how dismal his prospects may have seemed in 1941, Fodor managed to secure a new position in 1943 as the Director of the Budapest Region School District [*budapestvidéki tankerületi főigazgató*]. It was, obviously, a “great relief” [*nagy megnyugvás*]³¹ for Fodor to return to the capital, to be reunited with his family and friends, and to have an opportunity to get his career back on track. A series of honours and successes in the first half of 1943, in fact, gave the impression of a triumphant return. Fodor’s “triumphs,” many of which were reported in local newspapers, came in quick succession.³² On February 15, Fodor officially took up his position as school district superintendent for the Pest region. Four days later, he was elected head of the youth branch of the Hungarian Red Cross, a position of some national import that drew public attention to a lifetime of nation-building work.³³ Only two-and-a-half weeks after this, Fodor’s book on Jászság was published to favourable reviews. Later, in May, it was announced that *A Jászság életrajza* had won the Serbán prize from the Hungarian Academy of Science.

However, no matter what respite his reassignment to Budapest and subsequent triumphs may have offered, his introspective ruminations over the deeply interconnected future of both nation and self did not wane. Indeed, a host of hostile and overtly destructive forces, both internal and external, threatened to overwhelm the nation, and him with it. On the home front, the political ascendancy of radical right-wing factions during the war contributed to rising tensions throughout the country, and even in Budapest itself, a city that Fodor found to be as socially and politically volatile as the Dél-Dunántúl region (in which Pécs is situated).³⁴ Fodor’s

³¹ Ibid., p. 40. Summarizing the year 1943, Fodor wrote: “I finally, at long last, found a position back in Budapest. It was a great relief” [*Végre véglegesen megtaláltam a munkakörömet. Nagy megnyugvás*].

³² Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc-albumok, Újságkivágások [‘newspaper clippings’] 1940–1944.

³³ Ibid.

³⁴ Of his experiences in Dél-Dunántúl, he wrote: “It was there, in the incandescent ground of the nationalities, that I lived Hungarian political geography, not in theory, but in the course of every day events” [*Ott nem elméletileg, de a napi eseményekben, minden ízzel éltem a politikai földrajzot az akkor már izzó nemzetiségi talajon*]. Fodor Ferenc (1946): *A magyar lét földrajza*. MTA Könyvtár Kéziratár, Ms 10739/I. szöveg, 689 p., Ms 10739/II. ábrák., p. 1.

concern over Hungary's internal instability—whether this was understood in social, cultural, political, or existential terms—was only exacerbated by the growing realization that Germany, and Hungary with it, was on the verge of losing the war. Like many Hungarians, Fodor worried as news of German and Hungarian military disasters poured in from the Russian front, and could only guess at what might become of a nation squeezed between the advancing Soviets bent on total victory, and the retreating remnants of a once-mighty German army ordered to fight to the bitter end.

Hungary itself became a battleground in 1944, with the fighting reaching the outskirts of Budapest by late autumn of the same year. Though defeat seemed inevitable, Hitler nevertheless ordered his forces to make a final stand in Budapest against the Red Army, thus sealing the fate of the city, and with it the nation.³⁵ Barricaded alongside German and Hungarian troops within Hitler's so-called "*Festung* [Fortress] Budapest," the people of the Hungarian capital found themselves caught in the middle of a prolonged siege whose duration and ferocity were surpassed only by the sieges of Leningrad and Stalingrad earlier in the war (Ungváry 2003). Beginning with the successful encirclement of the city in December 1944, the Siege of Budapest began in earnest on December 25, and did not lift until February 1945 when the Soviets finally managed to crush the last pockets of German resistance. It is worth noting that, by the time of the siege, Fodor was no longer working in the service of the state. After the Arrow Cross Party [*Nyilaskeresztes Párt*] came to power in October 1944, Fodor (who rejected their fascist principles) was relieved of his position as school district superintendent and "forced into temporary retirement" [*rendelkezési állományba helyezték*]. Following the occupation of Budapest by the Soviets at the end of February 1945, Fodor was reinstated, if only briefly, to his former position.³⁶

³⁵ As Fodor wrote in his unpublished diary of the Siege of Budapest, Hungary had virtually escaped Allied bombs until April 1944, when Germany occupied a recalcitrant Hungary in response to the Horthy government's attempts to negotiate a separate peace with the allies, and their simultaneous reluctance to fully implement the Final Solution, especially in Budapest. Fodor Ferenc (1944–1945): *Buda ostromának naplója* ['Diary of the Siege of Budapest']. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/7., p. 1.

³⁶ Fodor Ferenc (1959): *Életem eseményei (1887–1959)*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/2., p. 42., 44.

The Communist Period

For Fodor and his family, the years immediately following the communist takeover in 1948-49 marked a difficult, miserable, and ultimately frightening period—as Hajdú writes, these marked Fodor’s “anxious retirement years” [*nyugdíjas nyugtalanság évei*] (Hajdú 2006, XXI). In 1945, Fodor underwent political screening, both at the Ministry of Religion and Public Education [*Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium*], and at the university. Though his name was cleared in both cases, the Secretary of State for Culture informed Fodor that he “must submit his request for retirement,” as the minister required his position in order to fulfill “party obligations” [*be kell adnom nyugdíjazási kérvényemet, mert a miniszternek politikai okokból szüksége van helyemre a pártok követelése miatt*].³⁷ Fodor was assured that he would be reappointed as a professor to the Faculty of Economics at the university once he resigned his position as school district superintendent, but this never happened, and so in July 1946 he found himself officially retired.

Under the leadership of Mátyás Rákosi, the Hungarian Workers Party [*Magyar Dolgozók Pártja*] began implementing a repressive system modelled on the Stalinist example already in place in the Soviet Union. The profound hopelessness and even fear that Fodor had felt in the period of political and economic uncertainty that followed the war now became much more palpable. Watching as the communists implemented increasingly oppressive measures against Hungarian society at large, and the middle class in particular, Fodor was again left to wonder what possible future there could be for himself, his loved ones, and the nation.

Though Fodor and his family escaped the mass deportations from Budapest that began at the end of June 1951 (an action that affected between 14,000 and 15,000 people primarily in the more affluent middle-class districts of the city; see Mark 2005, 967), their house was eventually nationalized in February 1952, after which he was forced to pay rent for a home that he and his family had once owned outright. His pension, in turn, was not paid out to him in full, and was even briefly suspended. Perhaps the greatest personal indignity he suffered, however, was having to apply to

³⁷ Ibid., p. 48.

the *Tudományos Minősítő Bizottság* (Academic Accreditation Committee, or TMB) for academic reaccreditation. His first application to the TMB was submitted on December 31, 1952, not long after the establishment of the board itself. After waiting two years without receiving a response, Fodor again applied, only to be rejected once more. Undeterred, Fodor tried his luck again two years later, this time soliciting the assistance of the geographer and Academician Béla Bulla, a former Eötvös Collegium student and colleague from the interwar period who he considered to be a friend, and who had clearly been much more successful than Fodor at integrating himself into the new academic order (on Bulla see Györi and Gyuris 2012; Marosi 2006; Hajdú 2009, XIII). Despite whatever efforts Bulla may have made on Fodor's behalf (we have no information as to what action Bulla took), the application failed. This was followed by yet another unsuccessful application the following year when Fodor submitted a much longer manuscript on the history of Hungarian geography to be considered as his doctoral dissertation. Yet another application—Fodor's fifth in eight years—was filed three years later, in February 1960. Like each of his earlier attempts at re-accreditation, this one also failed (for more on Fodor's attempts to remain academically relevant see Jobbitt 2014 and 2015).

Despite his many difficulties under communism as well as his deteriorating health, Fodor actively sought out academic projects in the public sphere. In fact, between 1949 and 1957 (the year of his last publication), Fodor managed to publish no less than five books and lengthy essays, as well as thirteen scholarly articles. Though this body of work admittedly paled in comparison to the massive corpus he had compiled in the interwar period, it nevertheless marked an important scholarly contribution. Equally important were his unpublished manuscripts and autobiographical works (two of which are published in this volume).

The Documents

Though there is clear overlap between these four documents, each of them is unique in terms of its purpose, and even its style, and each of them

adds something new to our understanding of the life and times of Ferenc Fodor. Taken together, an introspective and often intimate picture emerges of Fodor as a scholar and individual whose life and work spanned important and in some ways radically different periods of Hungarian history from the late nineteenth century to the immediate post-1956 era.

As evidenced in the documents themselves, Fodor paid close attention to detail, and was able to provide remarkably precise dates for events that happened early on in his life (his “*Életem eseményei*” is remarkable in this sense). Beyond the details he provides, his commentary, and the language he employs, is of particular interest. So much is revealed about how Fodor saw himself, the world, and his place in it. These documents provide excellent insight into the way a middle-class conservative-nationalist intellectual of admittedly humble origins dealt not only with the immediate concerns of his personal and professional life, but also with pressing issues like economic hardship, political change, social marginalization, Hungary’s territorial dismemberment, and the trauma of war more generally. Indeed, one crucial aspect that each of these documents shares is that they were produced during very difficult periods in Fodor’s life, periods in which he appears to have retreated into the past and into his own life narrative as a way to counteract the many disappointments and anxieties of the present.

These documents originally belonged to the collection of Fodor’s writings kept by his family, and are today held in the archives of the *Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum* (The Hungarian Museum of Water Administration and Environmental Protection) in Esztergom. The original documents are themselves preserved in good condition and are easily readable. Of the four, “*Emlékeztül*,” “*Curriculum Vitae*,” and “*Életem eseményei*” are type-written, while “*Élettörténet*” is hand-written. Similar to his unpublished scholarly manuscripts, there are sections of both “*Életem eseményei*” and “*Élettörténet*” in which Fodor added updated pages to his completed text in order to include additional information or to correct inaccuracies and mistakes that he had discovered. The documents are published here in their full length with neither major alterations nor omissions. The only changes that we made while editing the texts were to correct the syntax where it did not conform to current grammatical conventions. We also corrected proper names (of people and places) where

necessary. As editors we feel that these documents are understandable without commentary, which is why the reader will not find any explanatory footnotes accompanying the text.

Emlékezetül (1931)

This is a short, 13-page type-written document that Fodor composed in Budapest. Dated June 21, 1931, Fodor clearly intended this autobiographical time capsule to be rediscovered sometime in the future. As he wrote in pencil on the top of the first page of the archival source: “This is a copy of the document that was placed in the cornerstone of our house” [*Házunk zárkövében 1931-ben elhelyezett okmány másolata*].³⁸ The document begins with Fodor explaining to whoever finds it that it has been written for his descendants. It is a story of his own past, and of the hard work he had done to get where he was at that stage of his life. It is significant from a gendered point of view that “*Emlékezetül*” is about him, and not Vira (she is virtually absent from the story he tells). His ancestors, however, are central to the story he relates at the very beginning of his narrative. He also clearly links his own family history to Hungarian history, and to his own vision of an authentic Hungarian past.

Central to the text are his reflections on the post-WWI period up to 1931. The language he employs reveals how he endeavoured to convey not just the bleakness of the present, but also the uncertainty the future, despite the fact that individuals like Lord Rothermere in Britain and Mussolini in Italy supported Hungary’s calls for a revision of the Treaty of Trianon. Fodor also defends the building of his house during desperate economic times, indicating that only Christians were involved in its construction. The theme of hard work in the face of great difficulties runs through the text as well, as do his religious convictions (his house, for example, was built “with the help of God” [*Ezt a házat Isten segítségével saját erőmre támaszkodva emeltem*]).³⁹ As in all other documents pub-

³⁸ Fodor Ferenc (1931): *Emlékezetül*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/4., p. 1.

³⁹ *Ibid.*, p. 10.

lished here, he mentions the work he did at the Eötvös Collegium, casting, as he does later in his “*Curriculum Vitae*,” the importance of this work in explicitly nation-building terms.

Curriculum Vitae (1940)

This short document was written in Pécs and dated 1940. In all likelihood, it was the CV that he sent as part of his application for the Chair of Human Geography in Budapest in 1940. The structure of the CV may also have been influenced by the Second Jewish Law [*második zsidótörvény*] passed by the Hungarian parliament on May 5, 1939. Article 5 of the law stated that “Jews shall not be allowed to work as civil servants or as staff in the service of the state, municipal authorities, or village entities; likewise they shall be barred from employment with other public bodies, public institutions, and public utilities” [*Tisztviselőként vagy egyéb alkalmazottként zsidó nem léphet az állam, törvényhatóság, község, úgyszintén bármely más köztestület, közintézet vagy közüzem szolgálatába*].⁴⁰ It is no wonder, then, why Fodor placed great emphasis on his family’s history at the very beginning of the document. He also briefly mentions his work at the Eötvös Collegium on pages 3 and 5, noting that he had a hand in producing great scholars like Tibor Mendöl, Béla Bulla, and László Kádár.

Életem eseményei (post-WWII)

It is hard to determine exactly when Fodor began writing this document, though it is likely he began compiling it in Pécs in the early 1940s. All we can know for certain is that he stopped working on this sometime after Christmas 1959, which was the last entry in the document.

Though “*Életem eseményei*” is not written in narrative form, it provides important factual and chronological information that helps us to situate Fodor’s life in a broader historical context. Writing of his life in the

⁴⁰ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8098>

pre-Trianon period, for example, Fodor makes note of significant international events like the assassination of Queen Elisabeth (*Erzsébet királyné*) in 1898 and the murder of the King of Serbia in 1903, not to mention the First and Second Balkan Wars in 1912 and 1913, as well as the outbreak of the war between Russia and Japan in February 1904 (he indicates that Hungary had great sympathy for Japan in this conflict). He also mentions internal political issues (see, for example, his entry for January 1906, in which he writes: “The coalition wars have reached a climax. A concerted resistance is being mounted, the Tulip Movement [a movement to encourage Hungarians to buy Hungarian products] has begun” [*A koalíciós harcok tetőpontjukon vannak. Megindul a végső ellenállás, megkezdődik tulipán-mozgalom*]).⁴¹ In addition, he notes the deaths of prominent Hungarian figures like Kossuth and Jókai. The fact he mentions these domestic and international events prior to WWI suggests how formative they may have been in his life.

The document also provides some key insight into the way that a member of what might usefully be called the newly enfranchised middle class experienced Hungary’s transition into the twentieth century. Fodor’s observations on what he thought was important about his own past provide us with a window on the life of someone who was in many ways upwardly mobile and breaking into a world from which members of his own class were previously excluded.

In addition, this autobiographical text sheds important light on how, as a young man, he went about “discovering” Hungary on his own terms, and with his own eyes (he mentions, for example, his first trip to Budapest in 1904; his first glimpse of Balaton on Nov. 27, 1909; his first real visit to Debrecen in 1910; and his many excursions to places in the Hungarian countryside where he had never been before). What emerges, therefore, is a picture of a man who doesn’t just want “to see” the country, but “to know” it completely and intimately.

Of real interest in this document is the way different periods of his life are framed and characterized “emotionally.” No doubt this was unintentional on his part, but the relative balance of historical with per-

⁴¹ Fodor Ferenc (1959): *Életem eseményei (1887–1959)*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/2., p. 4.

sonal details provides us with a sense of how he understood—and even periodized—his life in emotional terms. The pages dedicated to his early childhood and teenage years in Transylvania are (perhaps unsurprisingly) remembered fondly, even “hopefully,” as if the future was wide open to him. The period of his life between his graduation from university up to the outbreak of WWI is marked by painful memories of his relationship with Vira in the years leading up to their marriage in 1913. These appear to have been emotionally tortured years for Fodor (see Jobbitt 2008, 68–75). The 1930s was marked by some unmentioned conflict with Teleki, and thus also by increased levels of stress, depression, and emotional anxiety. Fodor notes that his relationship with Teleki seriously deteriorated in 1931, and only worsened in 1934 and again in 1935. This and other personal and professional troubles affected his health, so much so that he spent almost a month in a sanatorium [*idegszanatórium*] between January 15 and February 12, 1936. As he wrote: “I was in the Hárshegyí Sanatorium, completely worn out by the campaign being waged against me, by my troubles with Teleki, by our financial difficulties, and because of my inability to get ahead at the university” [*A hárshegyí idegszanatóriumban voltam, teljesen kimerültem az ellenem folytatott hajsza, Telekivel való bajok, anyagi nehézségek és az egyetemen való elrekedés miatt*].⁴² Fodor in turn remembered the post-WWII period through a fog of existential gloom, and because of this we get a full sense of the fear and uncertainty that consumed him after the consolidation of communism in Hungary in 1948–49 (see Jobbitt 2014 and 2015).

Élettörténet (1941–1950)

Unlike the other documents published in this collection, “*Élettörténet*” [‘Life History’] has no cover page and so we have used the title given it by the Danube Museum [*Duna Múzeum*] archivists. It is likely that Fodor had a proper title in mind but there no evidence available to us to discern what this might have been.

⁴² Ibid., p. 29.

Fodor began writing this autobiographical text in Pécs on January 8, 1941, returning to it only sporadically over the course of nearly a full decade. Given the space he devotes to tracing his family's roots, as well as the detailed, year-by-year account of the major events of his life to 1924, we can only assume that his intention was to write a full history of his life, but that the project was abandoned for some reason in December 1950, and that it remained incomplete upon his death in 1962. Despite the fact that this is very much a fragment of a much longer story, Fodor's account is nevertheless a valuable one, and tells us much not only about his frame of mind during the 1940s, but also about what he considered to be significant developments in his life (at least up to 1924), and perhaps more importantly, about how he wanted to be remembered by future generations.

Fodor's "*Élettörténet*" was written in four separate bursts of writing. The first was between January and March 1941 when he wrote twenty-three handwritten pages. The opening entry, written on January 8, 1941, displays Fodor's penchant for the dramatic, but also lays bare the broader existential concerns that consumed him throughout his life and especially in his later years. Affected not only by the war, but also by his recent scholarly demotion and "exile" in Pécs, Fodor was consumed by questions of the meaning of his own life, as well as the nature of his origins and his family's roots in Hungarian history. He was preoccupied, as well, by the fear that he, too, may one day be forgotten. As he wrote: "It is pleasing to reminisce, and to scrutinize the path my life has taken. I examine myself, and I record my memories for those who later might appreciate remembering me when they read what I have written. I know how much it hurts sometimes, how, in the absence of memory, the lives, fates, and struggles of my ancestors have been cloaked in obscurity by the past. I know very little about them; I hardly know where they came from, and where I came from" [*Jólesik visszanéznem, és vizsgálnom életem útjait. Vizsgálom magamnak, és emlékszem azok számára, akiknek majd talán kedves lesz visszaemlékezni ezekből a sorokból reám is. Tudom, mennyire fáj néha, hogy elődeim életét, sorsát, küzdelmeit homályba takarja a múlt, az emlékezet hiánya. Keveset tudok róluk, alig tudom, honnan*

jöttek, honnan jöttem].⁴³ As in his unpublished monographs “Szatmár’s Land, Szatmár’s People, Szatmár’s Life” [*Szatmár földje, Szatmár népe, Szatmár élete*] and “The Geography of Hungarian Being” [*A magyar lét földrajza*], the epic quality of his writing speaks volumes not just about his literary disposition, but also about how he viewed himself as a historical figure. It also speaks to his desire to “properly” remember the past in order to be “properly” remembered in the future (for more on this see Jobbitt 2011a, 2013).

Alongside fond memories of his childhood in Tenke, Fodor wrote in this first section about his family roots. Concerned, perhaps, that future generations might question his Hungarianness, and anxious to relate his fond childhood memories of Tenke, Fodor dedicated the first pages of his “*Élettörténet*” to a sustained genealogical discussion of his family and its history, concluding that, as far as he could tell, the “blood” that flowed through his veins was without a doubt Hungarian. There may admittedly have been “some Pecheneg blood” in him, but he was convinced of the purity of his Hungarian roots [*Az kétségtelen, hogy családomban kizárólag magyar, legföljebb besenyő vér lehet, de más nem*].⁴⁴ He was certain, as well, that his relatives on both sides of the family had been in the Körös Valley for at least four generations, and concludes that he can feel the land [*táj*] deep in his soul, and especially in his blood. As he concludes: “In the final analysis, all of my ancestors have been members of the Hungarian population of the Körös Valley for at least four generations. I myself feel this land deeply in my soul, it courses through my blood, this is my homeland” [*Végeredményben azonban visszamenőleg legalább 4 nemzedéke minden őszámunk a Körös-völgyi magyarság része volt. Magam is ezt a tájat érzem legközelebb a lelkemhez, ezt érzem leginkább véremben, ez a szülőföldem*].^{45, 46}

⁴³ Fodor Ferenc (1941–1950): *Élettörténet*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény H-20/1 28-97. 1/3., p. 1.

⁴⁴ *Ibid.*, p. 2.

⁴⁵ *Ibid.*, p. 12.

⁴⁶ The idea of being embedded or rooted in the land is repeated in a very interesting passage that Fodor wrote on May 19, 1948, when he reflected on a trip he took to England with Hungarian boy scouts in the summer of 1922. As he notes: “I owe a great deal to my trip to England. This provided me with my first glimpse into life in Western Europe. What I saw and experienced there lured me towards such a life; it tempted me to abandon our beggarly existence. This desire, however, remained a mere rootless daydream.

For almost a year, Fodor wrote nothing, and only returned to his narrative on January 20, 1942, when he wrote five and a half pages that dealt with his family's move to Szatmár in September 1898, as well as with his first three years in the Catholic gymnasium there. Another five years would pass before he picked up his pen again in Budapest in October 1947, writing more or less consistently until July 7, 1948. This section of the document is the longest, and is dedicated to a year-by-year overview of his life as a student in Szatmár and Budapest, as a teacher in Karánsebes, and then as a scholar back in Budapest after WWI. Covering the years 1901 to 1924, this remarkably rich and introspective section of the text provides a glimpse into conservative-nationalist life on the geographical margins of pre-Trianon Hungary, and also documents important events and social and political changes in rump Hungary [*Csonka-Magyarország*] after WWI.

He also makes note of his very early work at the Eötvös Collegium, indicating that he was invited to teach there in September 1923. As in his "*Curriculum Vitae*," he mentions that he taught Mendöl, Bulla, and Kádár. He writes that the lectures he gave were on a very high level [*ezek az előadások igen magas színvonalon mozogtak*],⁴⁷ and indicates that the students were exceptional. He also mentions who the directors were at the time (namely Géza Bartoniek, Zoltán Gombocz, and Miklós Szabó), and notes that the supervisor [*kurátor*] was Teleki. He then writes: "Being able to lecture at the most prestigious institute in Hungary, I accomplished a great deal with my fellow teachers, though from a financial point of view this hardly amounted to anything" [*Igen sokat értem el ezzel a tanársággal, hiszen a legmagasabb színvonalú magyar intézetben adhattam elő, bár anyagilag ez alig jelentett valamit*].⁴⁸

Though opportunities often presented themselves, I could not bring myself to forsake my homeland, because I was so deeply rooted in Hungarian life and in the Hungarian land [*Angliai utazásomnak igen sokat köszönhettem. Itt nyíltott először kilátás számomra a nyugat-európai élet felé. Amit láttam, ott megéltem, egész életemen át mély sóvárgással vonzott ilyen életre, kiszakadni a mi koldus-kicsiségünkől, de ez a vágy mindig csak gyökértelen ábrándozás maradt, mert ha még alkalmam nyílt volna is erre, mint ahogy sokszor nyílt, annyira mélyen volt minden gyökerezve a magyar földben és életben, hogy nem tudhattam volna talajt változtatni*]. Ibid., p. 104.

⁴⁷ Ibid., p. 105.

⁴⁸ Ibid., p. 106.

Accounts of Fodor's involvement in the Hungarian Boy Scout movement also run through the entries composed in 1947 and 1948, as well as in the handful of pages he added on November 28 and December 3, 1950. As in documents like "*Életem eseményei*," which dedicates a great deal of space to his boy scout work, Fodor's narrative illustrates just how important and central the boy scouts were to his life after WWI. Scouting was not just something he "did," it was something he lived deeply. Scouting provided a moral code for him, and was something that he projected onto others (see Jobbitt 2011b). Remembering his son, who died tragically in 1936, Fodor wrote: "My dear son remained a devoted and pure scout until the last moments of his life. I will always be grateful to God that my son was able to grow up within this moral Hungarian youth movement, as it left its mark both physically and spiritually on his entire being" [*Drága jó kis fiam élete utolsó pillanatáig hűséges és tiszta cserkész maradt. Mindig hálás leszek az Úristennek, hogy az én fiam ebben a magas erkölcsi színvonalú ifjúsági mozgalomban nőhetet fel, hiszen testileg-lelkileg ez nyomta rá bélyegét egész lényére*].⁴⁹

From our point of view as scholars of Fodor's work, "*Élettörténet*" is the most melancholic, self-critical, and perhaps even honest of the four autobiographical accounts published here. Unlike "*Emlékezetül*," which was written more than a decade earlier and records Fodor's self-perceived personal triumphs and professional successes, "*Élettörténet*" reflects on his many disappointments and failures, especially those of the 1930s and 1940s. Notably, he even reevaluates earlier periods of his life, admitting for example his shortcomings as a secondary school pupil and his sometimes unhappy relationship with his wife. We can assume, moreover, that the intended audience for at least parts of the manuscript would have been his immediate family. Certain passages, especially those that make direct reference to Vira, were likely intended as sharp, even bitter remarks.

⁴⁹ Ibid.

Fodor's rediscovery since 1989

With his appointment as the superintendent of the Pécs School District in 1939, Fodor found himself on the periphery of the Hungarian scholarly world, and after World War II there was no real chance of regaining his prewar academic position. Hungarian geography, along with all other scholarly fields, was faced with the growing Sovietization of the discipline in the second half of the 1940s. (In his history of Hungarian geography written after the war, Fodor described the Soviet-style transformation of the field, writing that: "What has happened since 1944 is not the history of science, but rather politics, and it marked first the breaking, and ultimately the burial, of our science. The history of science can not speak of this today, but there can be no doubt that one day it must, and will, speak of it" [*Ami 1944 óta történt, az már nem tudománytörténet, az már politika, és tudományunk derékbatörése, majd elhantolása. Erről ma még nem szólhat a tudománytörténet, de egykor kétségtelenül szólania kell és szólani fog*] (Fodor 2006, 285)). Fodor himself was largely ignored after the war, and after his death, completely forgotten. No obituaries of him appeared in any Hungarian geographical journals in the year he died, nor were there any attempts to publish works in his memory, or critical evaluations of his life's work. As Zoltán Dövényi accurately put it: "When Ferenc Fodor died in May 1962, the entire Hungarian geographical community acted as if nothing had happened, as if one of the discipline's most prolific geographer's had not just gone to his grave" [*Amikor 1962 májusában Fodor Ferenc meghalt, az akkori magyar földrajztudomány úgy tett, mintha semmi sem történt volna, mintha nem is az egyik legnagyobb életművel rendelkező geográfusunk szállt volna a sírba*] (Dövényi 2006, IX).

Under socialism, Fodor's work was no longer cited, not even in the bibliographies of university courses. Though a few geographers who were interested in the history of geography did read Fodor's handwritten *A magyar földrajztudomány története* ['The History of Hungarian Geography'] (Hajdú 2006, XII), it was not until the end of the 1990s that interest in Fodor's life's work began to grow. It is worth noting, in fact, how the editors of this volume first became acquainted with Fodor and his geographical scholarship. It was as a student of Professor Ferenc Probáld at ELTE

in 1998 that Róbert Győri was introduced to some of Fodor's interwar work. At the end of his seminar, Probáld lent Robi a number of folders full of photocopied archival material that had only recently come into his possession: it was Fodor's *A magyar földrajztudomány története*. Robi read these sources with great excitement; it was as if he was reading banned *samizdat* publications, with the enigmatic nature of these documents—ones that had languished for decades in obscurity—only amplifying the intriguing nature of Fodor's work. When Steven Jobbitt arrived in Hungary as a doctoral candidate from the University of Toronto in 2003, Robi suggested that he might want to focus on Fodor as a case study for his research on knowledge production and the impact of the Trianon trauma in post-WWI Hungary. As Steve discovered, Fodor had left behind a voluminous archive, one that allowed him to conduct research on the career and identity formation of one of Hungary's more prominent geographers from the first half of the twentieth century. Completing his archival research in 2004, Steve defended his dissertation on Fodor in 2008.

As the two examples above suggest, there are a number of reasons why Fodor's oeuvre has drawn the attention of researchers since the regime change in 1989. It is not much of an exaggeration to suggest, in fact, that it has been the very richness of his archive—one which includes unpublished scholarly manuscripts, numerous private papers, photo albums, personal recollections, and autobiographical fragments—that is largely responsible for his rediscovery. Simply put, there was much to discover. In many ways, it was as if in the last years of his life Fodor consciously endeavored to make materials available to future generations of researchers who would later engage in the study of his life's work. Researchers from different fields have, of course, utilized Fodor's very rich archive in different ways. For political historians, Fodor's professional relationship as a close colleague of Pál Teleki has proven interesting, while geographers have focused primarily on his scholarly work. Others see in Fodor an intellectual who was silenced under communism, and virtually exiled from scholarly life. In this context it is important to keep in mind that some of his published work has stood the test of time. This is especially true of *A Jászság életrajza*, which remains even today one of the key sources for regional historians studying the Jászság (there is even a street in Jászberény named after Fodor).

The renewed interest in Fodor's work has resulted not only in the republication of some of his earlier books, but also in the publication of a couple of rather large, previously unpublished manuscripts. The list of works published since 1989 begins with the reprinting of *A Jászság életrajza* in 1991 (Fodor 1991), which was followed by the publication of Fodor's biography of Teleki in 2001 (Fodor 2001). Written by Fodor in the late 1940s, the book was edited by Ferenc Tibor Szávai, and includes an essay by Lóránt Tilkovszky. Fodor's *A magyar földrajztudomány története* (Fodor 2006) appeared five years later. Published by MTA FKI, this monumental, 800-page study was edited by Zoltán Dövényi, and is accompanied by an introductory essay by Zoltán Hajdú. In 2009, Fodor's *Az elnemsodort falu* ['The Village That Was Not Swept Away'] was reprinted by the Department of Ethnography at the University of Debrecen. Edited by Róbert Keményfi, this volume also included an introductory essay by Zoltán Hajdú. At a conference held in 2012 at the Eötvös Collegium, scholars commemorated the 125th anniversary of Fodor's birth (and the 50th anniversary of his death) with critical examinations of the life and work of a one-time leading expert and teacher in the field (Győri 2012). Many of the papers presented at this conference were published as part of an Eötvös Collegium series in 2014 (Győri 2014). What we offer here as an overview of recent works related to Fodor merely scratches the surface, as close to three dozen studies on him and his work have been published in the last two and a half decades.

Acknowledgements

We owe a great deal of thanks to the voluntary work and selflessness of a number of people. We are especially grateful first and foremost to the grandchildren and great-grandchildren of Ferenc Fodor who not only allowed us free access to the unpublished writings and family photographs in their possession, but have also contributed financially to the publication of this collection of Fodor's autobiographical texts. We would also like to thank Tímea Szalkai, the Director of the *Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum* (The Hungarian Museum of Water Administration

and Environmental Protection, or Danube Museum) in Esztergom, for allowing us to publish archival documents from their collection. The tireless work of typing out these archival documents was done by students of the *Mendöl Tibor Földrajz- és Földtudományi Műhely* (The Mendöl Tibor Geography and Earth Sciences Workshop) at the Eötvös Collegium. A special thanks goes out to these students—Anett Árvai, László Bajzáth, Gábor Érdi, György Mikle, Levente Patkó, István Vác and György Varga—as well as to Mátyás Budai, a student at ELTE: this volume would have been impossible without their conscientious, high quality, voluntary work.

Archival sources

Fodor Ferenc családjának gyűjteménye [‘Fodor Family Collection’]. Fodor Ferenc-albumok [‘Ferenc Fodor albums’], Glattfelder Gyula levele Fodor Ferenchez [‘Letter from Gyula Glattfelder to Ferenc Fodor’], Budapest, 1908. augusztus 27.

Fodor Ferenc családjának gyűjteménye [‘Fodor Family Collection’]. Fodor Ferenc-albumok [‘Ferenc Fodor albums’], Glattfelder Gyula levele Fodor Ferenc édesanyjának [‘Letter from Gyula Glattfelder to Ferenc Fodor’s mother’], Budapest, 1910. július 6.

Fodor Ferenc családjának gyűjteménye [‘Fodor Family Collection’]. Fodor Ferenc levele feleségének, Virának [‘Letter from Ferenc Fodor to his wife Vira’]. Pécs, 1940. január 28.

Fodor Ferenc családjának gyűjteménye. Fodor Ferenc levele feleségének, Virának [‘Letter from Ferenc Fodor to his wife Vira’]. Pécs, 1940. május 19.

Fodor Ferenc családjának gyűjteménye [‘Fodor Family Collection’]. Fodor Ferenc levele feleségének, Virának [‘Letter from Ferenc Fodor to his wife Vira’]. Pécs, 1940. május 31.

Fodor Ferenc családjának gyűjteménye [‘Fodor Family Collection’]. Fodor Ferenc-albumok [‘Ferenc Fodor albums’], Újságkivágások [‘newspaper clippings’] 1940–1944.

Fodor Ferenc (1925–1940): *Összes keresetünk 1925–1940* [‘Our Total Income, 1925–1940’]. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény [‘The Document Collection of

- the Hungarian Museum of Water Administration and Environmental Protection'] H-20/1 27-97 1/6.
- Fodor Ferenc (1931): *Emlékezetül* ['Recollections']. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény ['The Document Collection of the Hungarian Museum of Water Administration and Environmental Protection'] H-20/1 28-97. 1/4.
- Fodor Ferenc (1940): *Önéletrajz/Curriculum Vitae*. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény ['The Document Collection of the Hungarian Museum of Water Administration and Environmental Protection'] H-20/1 28-97. 1/1.
- Fodor Ferenc (1941–1950): *Élettörténet* ['Life History']. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény ['The Document Collection of the Hungarian Museum of Water Administration and Environmental Protection'] H-20/1 28-97. 1/3.
- Fodor Ferenc (1944–1945): *Buda ostromának naplója* ['Diary of the Siege of Budapest']. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény ['The Document Collection of the Hungarian Museum of Water Administration and Environmental Protection'] H-20/1 28-97. 1/7.
- Fodor Ferenc (1946): *A magyar lét földrajza* ['The Geography of Hungarian Being']. MTA Könyvtár Kéziratár ['Hungarian Academy of Sciences Library Manuscript Collection'], Ms 10739/I. szöveg, 689 p., Ms 10739/II. ábrák.
- Fodor Ferenc (1959): *Életem eseményei (1887–1959)* ['Events of My Life (1887–1959)']. Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (MKVM) Dokumentációs Gyűjtemény ['The Document Collection of the Hungarian Museum of Water Administration and Environmental Protection'] H-20/1 28-97. 1/2.
- Fodor Ferenc (1954): *Szatmár földje, Szatmár népe, Szatmár élete* ['Szatmár's Land, Szatmár's People, Szatmár's Life']. MTA Könyvtár Kéziratár ['Hungarian Academy of Sciences Library Manuscript Collection'], Ms 10.740/1.
- Fodor Ferenc levele Szabó Miklósnak az Eötvös Collegium igazgatójának ['Letter from Ferenc Fodor to Miklós Szabó, director of the Eötvös Collegium'], Budapest 1939. november 24. ELTE Egyetemi Levéltár, Eötvös

- Collegium Levéltára [‘ELTE University Archives, Eötvös Collegium Archives’] 26/a, 41. d. 72/1 dosszié
- Fodor Ferencné, Fenczik Vira (1963): *Fodor Ferenc geográfus életének főbb eredményei és állomásai* [‘The Significant Achievements and Stages in the Life of the Geographer Ferenc Fodor’]. MTA Könyvtár Kéziratár [‘Hungarian Academy of Sciences Library Manuscript Collection’], Ms 10.740/77.
- Szabó Miklósnak, az Eötvös Collegium igazgatójának levele Incze Péterhez, Teleki Pál miniszterelnök titkárához [‘Letter from Miklós Szabó to Péter Incze, secretary to Prime Minister Pál Teleki’], Budapest 1940. január 10. ELTE Egyetemi Levéltár [‘ELTE University Archives, Eötvös Collegium Archives’], Eötvös Collegium Levéltára 26/a, 41. d. 72/1 dosszié.

Works Cited

- Behrendt, A. (2014): Educating Apostles of the Homeland: Tourism and „Honismeret” in Interwar Hungary. *Hungarian Cultural Studies* 7, 159–176.
- Czirfusz M. (2014): Érzelmek a gazdaságföldrajzban: Fodor Ferenc vitája a Földrajzi Közleményekben [‘Emotions in Economic Geography: The Ferenc Fodor Debate in *Földrajzi Közlemény*’]. In: Győri R. (szerk.): *Földrajz- és földtudomány az Eötvös Collegiumban* [‘Geography and Earth Sciences at the Eötvös Collegium’]. Eötvös Collegium, Budapest, 143–161.
- Dövényi Z. (2006): Még egy „bujdosó könyv” [‘One More “Exile book”’]. In: Fodor F.: *A magyar földrajztudomány története* [‘The History of Hungarian Geography’]. MTA FKI, Budapest, IX–X.
- Fodor F. (1913): *Vidéki Szabad Lyceumok szervezése és feladata* [‘The Organization and Mission of Provincial Countryside Szabad Lyceums’]. Egyházmegyei Könyvnyomda, Karánsebes
- Fodor F. (1920): *The Geographical Impossibility of the Czech State*. Dawson, Steiger, Pfeifer, London, New York, Budapest

- Fodor F. (1926): *A szülőföld és honismeret könyve* ['Homeland and Local History']. Kir. Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest
- Fodor F. (1924): *Magyarország gazdasági földrajza* ['An Economic Geography of Hungary']. Franklin Társulat, Budapest
- Fodor F. (1930a): *A Szörénység tájrajza* ['A Regional Geography of the Szörénység']. Athenaeum, Budapest
- Fodor F. (1930b): *Egy palócfalu életrajza (Nagyvisnyó)* ['A Biography of a Palóc Village (Nagyvisnyó)']. Athenaeum, Budapest
- Fodor F. (1934): *Bevezetés a gazdasági földrajzba* ['Introduction to Economic Geography']. Szent István Társulat, Budapest
- Fodor F. (1942a): *A Jászság életrajza* ['A Biography of the Region of Jászság']. Szent István Társulat, Budapest
- Fodor F. (1942b): *Az elnemsodort falu* ['The Village that Was Not Swept Away']. Athenaeum, Budapest
- Fodor F. (1943): Mit köszönhetek a cserkésznek? ['What Do I Owe to the Boy Scouts?'] In: Márai Gy.: *Mit köszönhetek a cserkésznek? (Férficserkészek vallomásai)* ['What Do I Owe to the Boy Scouts? (Confessions of Male Scouts)']. Magyar Cserkészmozgalom, Budapest, 24–25.
- Fodor F. (1991): *A Jászság életrajza* ['A Biography of the Region of Jászság']. Jászok Egyesülete – A Jászságért Alapítvány, Budapest
- Fodor F. (2001): *Teleki Pál* ['Pál Teleki']. Mike és Társa Antikvárium, Budapest
- Fodor F. (2006): *A magyar földrajztudomány története* ['The History of Hungarian Geography']. Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest
- Fodor F. (2009): *Az elnemsodort falu* ['The Village that Was Not Swept Away']. Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen
- Győri R. (2001): A magyar gazdaságföldrajz a két világháború között ['Hungarian Economic Geography Between the Two World Wars']. In: Nemes Nagy J. (szerk.): *Geográfia az ezredfordulón: az ELTE Földrajz Tanszékcsoport millenniumi rendezvénysorozata* ['Geography at the Turn of the Millennium']. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, Budapest, 61–83. (Regionális Tudományi Tanulmányok; 6.)
- Győri R. (2012): A magyar lét geográfusa – 125 éve született Fodor Ferenc (1887–1962) ['The Geographer of Hungarian Being: Commemorating

- the 125th Anniversary of Ferenc Fodor's Birth (1887-1962)']. Konferencia-beszámoló. *Földrajzi Közlemények*, 4., 461–463.
- Győri R. (2014): Földrajz- és földtudomány az Eötvös Collegiumban – régen és ma ['Geography and Earth Sciences at the Eötvös Collegium – Past and Present']. In: Győri R. (szerk.): *Földrajz- és földtudomány az Eötvös Collegiumban* ['Geography and Earth Sciences at the Eötvös Collegium']. Eötvös Collegium, Budapest, 7–42.
- Győri R. (szerk.) (2014): *Földrajz- és földtudomány az Eötvös Collegiumban* ['Geography and Earth Sciences at the Eötvös Collegium']. Eötvös Collegium, Budapest
- Győri R., Gyuris F. (2012): The Sovietisation of Hungarian geography, 1945–1960. *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*, 107–128.
- Hajdú Z. (2006): Fodor Ferenc, a geográfus ['The Geographer Ferenc Fodor']. In: Fodor F.: *A magyar földrajztudomány története* ['The History of Hungarian Geography']. MTA FKI, Budapest, XI–XLII.
- Hajdú Z. (2009): Fodor Ferenc: Geográfus történeti és néprajzi érzékenységgel ['Ferenc Fodor: A Geographer with Historical and Ethnographic Sensibilities']. In: Fodor F.: *Az elnemsodort falu* ['The Village that Was Not Swept Away']. Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen, I–XXXV.
- Hajdú Z. (2014): Fodor Ferenc és a két világháború között felnőtt geográfus és közgazdász generáció kapcsolatrendszerének sajátosságai ['The Complex Relationship Between Ferenc Fodor and the Generation of Geographers and Economists Trained During the Interwar Period']. In: Győri R. (szerk.): *Földrajz- és földtudomány az Eötvös Collegiumban* ['Geography and Earth Sciences at the Eötvös Collegium']. Eötvös Collegium, Budapest, 129–141.
- Jobbitt, S. (2008): *A Geographer's Tale: Nation, Modernity, and the Negotiation of Self in Trianon Hungary, 1920–1960*. Unpublished Ph.D. thesis, University of Toronto
- Jobbitt, S. (2011a): Memory and Modernity in Fodor's Geographical Work on Hungary. In: Tötösy de Zepetnek, S. and Vasvári, L. O. (eds): *Comparative Hungarian Cultural Studies*. Purdue University Press, West Lafayette, 59–71.

- Jobbitt, S. (2011b): Playing the Part: Hungarian Boy Scouts and the Performance of Trauma in Interwar Hungary. *Hungarian Cultural Studies*, 4., 22–37.
- Jobbitt, S. (2013): Emlék Szatmárról – emlék Fodor Ferencről. Az emlékezés és az identitás földrajza Fodor Ferenc: „Szatmár földje, Szatmár népe, Szatmár élete” című művében [‘Memories of Szatmár, Memories of Ferenc Fodor: Memory and Identity in *Szatmár Földje, Szatmár Népe, Szatmár Élete*’]. *Földrajzi Közlemények*, 4., 385–398.
- Jobbitt, S. (2014): Scholarly Production in Desperate Times: Ferenc Fodor and the Question of Academic Relevancy in Communist Hungary, 1948–1962. In: Győri R. (szerk.): *Földrajz- és földtudomány az Eötvös Collegiumban* [‘Geography and Earth Sciences at the Eötvös Collegium’]. Eötvös Collegium, Budapest, 195–213.
- Jobbitt, S. (2015): Regime Change and the Attempted Rehabilitation of Self: Ferenc Fodor and the Production of Communist Geography, 1948–1962. *Hungarian Cultural Studies*, 8., 147–164.
- Lendvai Timár E. (2014): Egykori Eötvös-kollégisták hagyatékai a Magyar Földrajzi Múzeum gyűjteményében [‘The Papers of Former Eötvös Collegium Students in the Collection of the Hungarian Museum of Geography’]. In: Győri R. (szerk.): *Földrajz- és földtudomány az Eötvös Collegiumban* [‘Geography and Earth Sciences at the Eötvös Collegium’]. Eötvös Collegium, Budapest, 43–68.
- Mark, J. (2005): Society, Resistance and Revolution: The Budapest Middle Class and the Hungarian Communist State 1948–56. *English Historical Review*, 488., 963–986.
- Marosi S. (2006): Bulla Béla emlékezete [‘Remembering Béla Bulla’]. *Földrajzi Közlemények*, 3–4., 103–110.
- Pethő S., Fodor F. (1925): *Világostól Trianonig. A mai Magyarország kialakulásának története* [‘From Világos to Trianon: A History of the Events Leading to Hungary’s Present Situation’]. Enciklopédia Rt, Budapest
- Ungváry K. (2003): *Battle for Budapest: One Hundred Days in World War II*. I.B. Tauris, London

Fodor Ferenc önéletírásai

Dr. Fodor Ferenc

EMLÉKEZETÜL

Házunk zárókövében 1931-ben elhelyezett okmány másolata.

Én, Dr. Fodor Ferenc Isten segedelmével e szerény hajlék építtetője írom emlékezetül ezen sorokat azoknak, akik majd hosszú évtizedek múlva ennek helyébe díszesebbet emelve azt lebontják. Ha vérbeli utódaim találják meg ezeket, ha családom birtokában lesz még e hajlék, gondoljanak egy pillanatig hálával arra, aki ezt nekik egy élet nehéz munkája árán emelte. Ha idegenek kezén lesz e ház, kérem, keressék meg azok utódjait, akiknek én építtettem, és adják át nekik nagyapjuk vagy dédapjuk nekik szánt sorait, mert nekik írom. Ha megteszik, legyen áldása rajtuk egy már elment férfinék.

Tudjátok meg tehát, hogy ki emelte e hajlékot. Elmondom, hogy honnan jöttem, bár éppen úgy elmondhatnám, hogy hová megyünk.

Most, az Úr születése utáni 1931. év tavaszán Budapesten az Egyetemi Közgazdaságtudományi Kar c. rk. tanára vagyok. De nagy utat tettem magam is, még nagyobbat őseim, amíg idáig jutott a család. Nemzetségem Bihar megyéből származik. Magam Tenkén, a Fekete-Körös partján fekvő kis városban születtem. Édesapám itt volt szűrszabó iparos, neve Fodor Ferenc volt. Édesanyám, Ivánka Etelka Belényesről származott. Családom története a következő, saját kutatásaim szerint.

Tenke ősi magyar falu, nevét oklevelek már az 1349. évből említik. Valószínűleg ősi besenyő település volt. Családom, mint e völgy egész magyar népe, valószínűleg szintén besenyő eredetű. Családomat névszerint a Fekete-Körös völgyében először 1600-ban írták össze Belényesen. 1715-ben említik először a Fodor nemzetséget Belfényerről, ahonnan közvetlen őseim származnak. Itt terjedt el annyira e nemzetség, hogy a Tenkével szomszédos Belfényeren a falu egyik legnépesebb nemzetségévé vált. Itt élt apai nagyapám is mint szerény kisbirtokos. Az ő neve a legelső, amelyet név szerint ismerek; atyai nagyapámat Fodor Józsefnek hívták. Felesége, atyai nagyanyám szintén a Fodor nemzetségből való volt, neve Fodor Erzsébet. Nagyapámra nem emlékszem már, Belfényeren halt meg, halála évét nem tudom. Nagyanyám szintén Belfényeren halt meg 1896-ban. Ebből a házasságból kilenc gyerek származott: István, Ferenc, László, Sándor, Róza, Antal, József, Lajos, Mária. A második volt az én édesapám, Fodor Ferenc.

A gazdálkodó családnak szerény vagyona a gyerekek közül többet ipari pályára kényszerített. Így került édesapám is, aki 1857-ben született, Nagyváradra, ahol az akkor virágzó ősi magyar mesterséget, a szűrszabóságot tanulta meg. 1883 körül önállósította magát, és a Belfényérrel szomszédos kis városban, Tenkén telepedett le. Itt nősült meg 1885-ben, feleségül vevén Belényesről draskóczi és jordánföldi Ivánka Etelkát. Édesanyám származásáról a következőket ismerem.

Az Ivánka család régi magyar nemzetség. A Felvidékről kerültek egyes ágai az Alföldre. Édesanyám elbeszélése szerint Ivánka András már szerény iparos volt Nagykállóban, Szabolcs megyében. Ennek fia volt Ivánka József. Ez költözködött Belényesbe. Saját kimerítő tudományos kutatásaim szerint ez meg is felel a tényeknek. 1815-ben ugyanis még Belényesben nem találjuk az Ivánka családot egy teljesnek látszó névsorban. Ellenben 1822-ben nemes Ivánka József már református presbiter volt Belényesben. Úgy látszik tehát, hogy valóban ő volt az Ivánka család első tagja Biharban. Ivánka József fia volt Ivánka István, aki ugyancsak Belényesen élt mint igen tekintélyes szűcs iparos. Az 1830-as években református egyházi főjegyző volt, 1848-ban pedig az egyházi gyűlésre küldött követ. Édesanyján elbeszélése szerint Ivánka Józsefnek nem fia, hanem unokája volt Ivánka István. Ivánka József fia Ivánka Pál volt, akinek felesége Kosuth Zsófia volt, Kossuth Lajos unokatestvére. Ennek fia lett volna Ivánka

István. Ivánka István 1849-ben halt meg Belényesben. Felesége volt Vári Eszter. Ivánka István tehát anyai dédapám volt.

Ivánka Istvánnak Vári Eszterrel való házasságából négy gyermeke származott: Lajos, Károly, Sámuel és Eszter. Ivánka Lajos szintén szücs volt Belényesben. Fia volt Ivánka Gábor, aki Derecskei Rózával való házasságából származott. A Derecskei család Belényesben saját kutatásaim szerint már az 1770-es években ott élt. Ivánka Gábort magam is ismertem mint édesanyám unokatestvérét. Később Budapest környékén telepedett le 1904 körül, s elvesztettem szem elől a család ezen ágát.

Ivánka Károly, István fia volt az én anyai nagyapám. Róla később emlékezem meg.

Ivánka István másik két gyermekéről a következőket tudom. Ivánka Sámuel volt a család egyetlen gyermeke, aki iskolákba kerülhetett. Belényesen született 1826-ban. Később híres zenetanár lett belőle Sárospatakon a református főiskolán, ahová közvetlenül a Debrecenben végzett tanulmányai után került. Meghalt Sárospatakon 1886-ban. Gyermekei voltak a Bányai Teréziával kötött házasságából István, Gyula, Mariska, Róza, Teréz, Zsigmond, Zoltán. Ezek közül mint édesanyám unokatestvéreit ismertem Ivánka Zsigmondot és Ivánka Zoltánt. Ivánka Zsigmond ma is él mint nyugdíjas honvédelmi miniszteriumi számvevő-ezredes. Gyermeke, Ivánka Ilona, özvegy Jekelfalussy Pálné, velünk közeli érintkezésben van. Férje a nagy világháborúban halt hősi halált mint huszár százados. Másik gyermeke, Ivánka Zoltán zenetanár volt Hódmezővásárhelyen. Ennek gyermekeit szintén ismertem.

Ivánka István legkisebb gyermeke Ivánka Eszter Fogarassy Lajoshoz ment férjhez Belényesben, ahol a Fogarassy család már 1770-ben is lakott.

Végül Ivánka István gyermeke volt Ivánka Károly, az én anyai nagyapám. Ivánka Károly 1832-ben született Belényesben. Szintén atyja szücs-mesterségét folytatta Belényesben. Itt a református egyház tekintélyes tagja volt. 1882-ben presbiteri tisztséget is viselt. Két ízben kurátora is volt az egyháznak 1869-ben és 1883-ban. Nagyatyám feleségül vette Derecskei Esztert, aki 1833-ban született Vadászon, Arad megyében. Itt volt atyja Derecskei Benjámin református tanító, akinek Lendvay Eszterrel, Lendvay József gyantai református pap leányával való házasságából született Derecskei Eszter, az én anyai nagyanyám.

Úgy anyai nagyapámat, mint nagyanyámat jól ismertem. Szüleim házában éltek később, s mindketten követték édesanyámat férjhezmenetele után Tenkére. Házasságukból származott gyermekek voltak: Gyula és László ikrek, akik hathetes korukban meghaltak, Etelka, az én édesanyám, István, aki 9 éves korában halt meg, Imre, aki egy évet élt. Így egyedüli gyermeke maradt nagyszüleimnek édesanyám. Így vették magukhoz Ivánka Lajos Gábor nevű fiát, aki mint saját gyermekük nevelődött édesanyámmal együtt.

Édesanyám 1860. március 25-én született Belényesben, ahol nagyapám akkor a jól menő szűcsmesterséget folytatta. 1885. november 11-én ment férjhez édesapámhoz. Tenkére költöztek, ahol édesapám akkor már önálló iparos volt. Itt születtem én mint első gyermekük 1887. március 5-én a Lóga-utcában. Szüleim itt csakhamar saját házat szereztek. A Nagyváradi utcában volt ez a ház, a Boros-féle malommal szemben, a saroktól dél felé a második telken. Itt nőttem én fel testvéreimmel, akik közül Etelka nővérem 1888. november 19-én, Jolán nővérem 1890. június 20-án született. Első gyermek-émlékeim ehhez a házhoz fűződnek. Most is feledhetetlen nekem ez a kis város, a Fekete-Körössel, a rengeteg erdővel. Szülővárossal szemben való hálám csekély jelül éppen e sorok keltének évében kutattam fel ennek a közösségnek múltját, életét, s rövidesen megjelenik egy könyvemben.

Szüleim kezdetben nagyobb nehézség nélkül folytatták a szűrszabóipart. De csakhamar válságba került ez a típusos magyar ipar is. Édesapám 1894-ben súlyos beteg lett. Az élet gondja teljesen édesanyámra nehezedett. Mindennek ellenére mindent elkövetett, hogy gyermekeiből valamit neveljen. Én az elemi iskolát Tenkén végeztem a római katolikus iskolában, ahol áldott emlékű tanítóm, Rozs Lajos tanított meg a tudás elemeire. Nővéreim szintén itt jártak iskolába, a református egyház népiskoláiba. Édesapám ugyanis ősi katolikus családból származott, édesanyám meg református Ivánka-családból. Iskoláink bevégzése után édesanyám elhatározta, hogy iskoláztatásunk további folytatása céljából elköltözzünk Tenkéről Szatmárra. Beteg édesapám ugyan ebbe nem szívesen egyezett bele, nem akart elszakadni ősi szülőföldjéről. De 1898-ban mégis keresztülvitte édesanyám akaratát, s így került családom Szatmárra. Itt engem a királyi katolikus főgimnáziumba, nővéreimet a református polgári iskolába, majd ennek tanítóképzőjébe írták be. Itt született szüleim legfiatalabb gyerme-

ke, Gyula, aki jelenleg a Közgazdasági Egyetemen gyakornok. (Született 1899. november 11-én.)

A gimnáziumban pompásan megálltam helyemet. Nagy nehézségek között lassan felnevelődtünk. Harmadik gimnazista koromtól kezdve már bizony óraadásokkal segítettem szüleim nehéz során. Az ipar ugyanis itt is nagyon gyengén ment. Édesanyám diákokat volt kénytelen fogadni a Vágóhíd utcában lévő kis házukba. Ez segített valamit. Itt halt meg édesapám hosszas betegség után, de mégis hirtelen 1905. november 18-án. Sírja a szatmári római katolikus temetőben, a Szamoson túl lévő sírkertben van. Édesanyám szülei Tenkéről szintén Szatmárra költöztek velünk. Nagyanyám itt halt meg a Vágóhíd utcai házban 1902-ben. A szatmári református temetőben van eltemetve, a vasúton túl. Nagypám élete vége 1910. február 10-én következett be. Nagyanyám mellé van eltemetve Szatmáron.

Édesanyám özvegyiségre jutván még nehezebb körülmények között folytatta az életét. Etelka nővérem ekkor már tanítónői oklevél előtt állott. Magam szintén középiskolai tanulmányaim utolsó évében voltam. Jolán nővérem még a tanítóképzőbe járt. Gyula öcsém hatéves gyermek volt.

Középiskolai tanulmányaim vége felé már ösztöndíj könnyítette meg a helyzetemet. Áldott jó igazgatóm, Ratkovszky Pál, tanáraink, Fásztusz Elek, Reizer János, Schöber Emil, Haller Jenő, Bagossy Bertalan, Sándor Vence közül ma már csak Ratkovszky Pál, Szatmárról menekült kanonok, Schöber Emil mint az oláh megszállóktól elcsapott nyugdíj nélküli tanár Szatmáron és Sándor Vence, a csehek elől Kassáról menekült igazgató vannak életben.

1906-ban tettem érettségi vizsgálatot fél jó, fél jeles eredménnyel. Nehezen készülhettem rá, hiszen az utolsó évben már nevelő voltam Horváth Bertalan szatmári földbirtokos négy fia mellett. Érettségi találkozára soha eddig még nem kerülhetett sor, hiszen nemcsak szülőfalum, hanem második szülőföldem Szatmár is oláh iga alatt nyög. Érettségi biztosom volt Békefi Remig akkor budapesti egyetemi tanár, később zirci főapát.

Érettségim után következő nyáron édesanyám eladta a Vágóhíd utcában lévő házat, és a Vörösmarty utcában vett másikat. Ez a nyár volt az utolsó, amelyet egészen Szatmáron töltöttem. Mivel édesanyám mindent elkövetett, hogy főiskolai tanulmányokat végezhessek, ezt a nyarat nagy gondokban töltöttük el. Végre sikerült annyit elérnem, hogy mivel a szat-

mári jézustársasági atyákon át összeköttetésem volt a budapesti jézustársasági házhoz, itt a következő tanévre ebéd- és vacsorasegélyt nyertem. Felkerültem tehát Budapestre. Itt felvételi vizsgálatra jelentkeztem a rajztanárképző főiskolán. Belátom, hogy tehetségem nem volt annyi a rajzban, hogy a nagyszámú jelentkező mellett felvehettem volna a versenyt. Nem vettek fel. Nem estem kétségbe, hanem a Tudományegyetemre iratkoztam be földrajz és természetrajz szakcsoportra. Ebben nagy segítségemre volt Békefi Remig, volt érettségi biztosom, akit felkerestem, és aki ezután is hosszú ideig támogatott tanulmányaimban. De mindig csak munka ellenében. Az egyetem első éve sok küzdelem között telt el, de eredményesen. A következő évre már megkaptam Szatmár város menza-alapítványát. Így már könnyebben ment. Ennek az évnek tavaszán letettem tanári alapvizsgálatomat szép eredménnyel. A következő évben lakást kaptam a Szent Imre Kollégiumban. Itt kerültem az áldott Glattfelder püspök, akkor még csak kollégiumi igazgató hatása alá. Ez döntő volt egész életemre. Ebben az évben már az állami vetőmagvizsgáló kisegítő asszisztenseként jól megkerestem kenyeremet. Így volt ez a negyedik évben is.

Egyetemi tanulmányaim alatt főleg botanikai tanulmányokkal foglalkoztam. Emellett nagy kedvem volt a földrajzhoz is. Mágócsy-Dietz, Lóczy Lajos, Kövesligethy Radó, Entz Géza, Krenner professzorok voltak tanulmányaimban a legjelentősebbek. A negyedik év végén tanári szakvizsgálatot és bölcsészettudományi doktorátust tettem dicséretes eredménnyel.

Egyetemi tanulmányaim közben ismerkedtem meg feleségemmel Máramarosban, a Talabor völgyében lévő Ozirnya-tó mellett egy kirándulás alkalmával. Ez az ismerettség döntő volt egész életemre.

Egyetemi éveim bevégezése után Budapesten nyertem ösztöndíjat a tanárképző intézet gyakorló-főgimnáziumába. Ekkor már a Glattfelder püspök által felállított Katolikus Urak Otthonában laktam. Itt szereztem azokat a jóbarátaimat, akik ma is a legközelebb állanak hozzám.

1911 tavaszán elnyertem tanári okleveletem. Édesanyám ekkor már elköltözött Szatmárról, Jolán nővéremhez Berkeszre, aki ott tanítónői állást kapott. Itt vártam ezen a nyáron, hogy hová kapok helyettes tanári beosztást. Végre az is megjött. Karánsebesre, Krassó-Szörény megyébe az állami főgimnáziumhoz osztottak be helyettes tanárnak. Örömmel vettem, bár nagy esésnek látszott Budapestről ebbe az oláh fészekbe kerülni. 1911 szeptemberében már megkezdtem pályámat. Az első évek nagyon

szomorúan teltek, de nagy ambícióval dolgoztam, bele is betegedtem. E nyáron kellett volna, 1912 nyarán, leszolgálni mint póttartalékosnak katonai szolgálatomat. De nem voltam képes, beteg lettem. A nyár folyamán összeszedtem magamat, és az ősszel tovább tanítottam.

Feleségemmel, illetve későbbi feleségemmel állandóan megvolt az összeköttetésem. Hiszen titokban már 1911 karácsonyán menyasszonyomnak tekintettem. De azután sok minden jött közbe, amíg végleg megtaláltuk egymást.

Feleségem, Fenczik Vira ungvári leány. Született Poroskón, 1890. február 8-án. Édesatyja Fenczik Eugén görög katolikus lelkész volt. Édesanyja Vaszócsik Mária. Édesatyját 1903. december 3-án vesztette el Herincsen, Máramaros megyében. Azután költöztek Ungvárra. Itt végezte el a görög katolikus tanítónőképzőt. Amikor megismerkedtünk akkor kapta tanítónői oklevelét. Majd 1908-ban a budapesti Erzsébet Nőiskola polgári iskolai tanárképzőjébe került. Itt kapott polgári iskolai tanári oklevelet 1911 tavaszán. Ezután gr. Károlyi Lajos családjához került Stomfára tanítónőnek.

1912 karácsonyestjén Ungvárott volt a nyilvános eljegyzésünk. Végtelenül boldog voltam. Csak a családalapítás gondjai nehezédtek ezután reánk. Mindketten szegények voltunk, de volt oklevelünk, és bízunk a jövőben.

Karánsebesi tanárkodásom második évét az ottani vagyonszociális internátusban töltöttem el mint felügyelő tanár. Ekkor már magam tartottam el öcsémet is, akit a karánsebesi gimnáziumban tanítottam. Nagy odaadással dolgoztam tanári pályámon. Az iskolai munkán kívül Szabad Lyceumot, nyilvános könyvtárat, munkásgimnáziumot szerveztem.

1913 nyarán letöltöttem katonai szolgálatomat a nagyváradi 4. honvéd gyalogezredben. Utána 1913. augusztus 23-án esküdtünk meg Ungvárott a görög katolikus püspöki kápolnában a görög katolikus egyház szertartásai szerint. Ugyancsak Ungvárott volt polgári házasságkötésünk is. Másnap augusztus 24-én utaztunk feleségemmel Karánsebesre. Itt a Templom utcában volt az első lakásunk. Az életet szerény anyagi körülmények között kezdtük meg. Ebben az évben megjött még december folyamán rendes tanári kinevezésem is. Feleségem mint helyettes tanár szintén beosztást kapott a karánsebesi állami polgári leányiskolához. Így csak megvoltunk. 1914. május 22-én megszületett kis leányom, Vira. 1914 nyarán be kellett

volna vonulnom katonai fegyvergyakorlatra Nagyváradra. Ekkor azonban súlyosan megbetegedtem. A nyarat mint lábadozó Jolán nővéremnél töltöttük Bozovics melletti Néráhalmoson, Krassó-Szörény megyében, ahol akkor nővérem tanítónő volt. Itt ért a világháború mozgósítása. Félig betegen kellett bevonulnom Nagyváradra. Itt a bevonulás után betegségem súlyosbodott, ezért a nagyvárad katonai kórházba utaltak be. Ebben a kórházban lehetetlen élelmezési viszonyok között teljesen megbetegedtem. Nagy nehezen mégis visszakerültem ezredemhez. Innen azonban azonnal felülvizsgálatra küldöttek, ahonnan mint beteget küldtek el a katonai szolgálatból. Ez megmentett a háború borzalmaitól.

1914. augusztus végén már ismét otthon voltam. Megkezdtem munkámat az iskolánál. Közben feleségem is kinevezést kapott az ottani polgári iskolához mint segédtanár. Így ismét együtt voltunk.

A háború nehéz éveit Karánsebesen töltöttük el végig. 1914 végén már ismét egészséges lévén újból besoroztak katonának, de mivel az iskolánál alig maradt tanár, többé nem engedtek bevonulni. Így a jó Isten kifürkészhetetlen akaratából megmaradtam az élők sorában akkor, mikor oly sok millió pusztult el a világháború borzalmi között. Ennek ellenében súlyos munkát végeztem. Elkészülvén a karánsebesi állami főgimnázium új épülete ebben végeztem a leglelkiismeretesebb munkát a magyar ügynek. Ezen kívül megkezdtem tudományos munkásságomat is. Érdeklődésem a háború folyamán mindinkább a földrajz, főleg a gazdasági és politikai földrajz felé fordult. Mint vidéki tanárnak is évente számos értekezésem jelent meg a fővárosi szaklapokban. Ezeken kívül megkezdtem a Szörénység földrajzának feldolgozását. Ezeken át remélhettem, hogy sikerül felkerülnöm a fővárosba, ahol tudományos munkásságomat kedvezőbb körülmények között végezhetem.

1915-ben feleségem súlyosan megbetegedett. Nehezen tért ismét magához. De 1916-ban mégis megszületett Zoltán fiam, június 9-én.

A háború folyamán nehezen éltünk, de hála Istennek nem nélkülöztünk olyan mértékben, mint sokan. 1917-ben ugyancsak a Templom utcában nagyobb lakásba költöztünk, ahol nagy kertet műveltem. Ez sokban segített rajtunk.

A végtelenül tartó világháború vége felé már nagyon nehéz világ volt Karánsebes oláhjai között is. Magam is éreztem, hogy a magyarság számára veszendőbe megy ez az egykor színmagyar táj.

1917 és 1918 tavaszán már annyira rám terelődött a fővárosi szakkörök figyelme is, hogy a Tudományos Akadémia Keleti Bizottsága kiküldött azokra a kutatóutakra, melyeknek hivatása volt az akkor kezünkben lévő Balkán tudományos felkutatása.

1918 őszén megtörtént a szomorú összeomlás. Ez még Karánsebesen ért. A súlyos spanyolnáthajárvány minket sem kímélt meg, de aránylag könnyen átmertünk rajta. Alig épültem fel, jött a forradalom. Ebben nehéz helyzetem volt. A karánsebesi lakosság eleinte nyugodt maradt. Polgárőrséget szervezett a város, melynek irányítása rám volt bízva. Így fenntartottuk a rendet mindaddig, amíg az átkos Károlyi-kormány vérszemet nem adott az oláhságnak. November végén azonban kivették a fegyvert a kezünkől Karánsebesen is, s az oláh tenger előzönlötte a várost. Szomorú napok vártak reánk. Eleinte az oláh nemzeti gárda garázdálkodott a városban. Az ezt követő szerb megszállás aránylag könnyebb volt. Majd francia megszállók jöttek. Ezt követték azután 1919 tavasza felé az oláh csapatok. 1919 újévén nagy nehézségek között utaztam fel Budapestre, hogy a Szörénység tájrajza című pályamunkámat felvigyem. A teljes káosz, amit a fővárosban láttam, meggyőzött arról, hogy számunkra elvesztek a nemzetiségi vidékek. A tél hátralévő része, a szomorú tavasz meghozta a bolsevizmust. Mi még tájékozva sem voltunk ennek lényegéről, teljesen elzárattunk az oláh megszállók által a fővárostól.

Az oláhok 1919 tavaszán elvették az iskolánkat, s esküre akartak kényszeríteni az oláh államnak. Nem csekély részem volt benne, hogy ezt a város egész magyar tisztviselői kara megtagadta. Elvesztettem állásomat feleségemmel együtt. Következett a teljes bizonytalanság szomorú ideje.

Ebben az időben már megvolt a titkos összeköttetésem gr. Teleki Pállal, aki akkor a szegedi ellenforradalmi kormány külügyminisztere volt. Június végén titokban jártam is Szegeden. De ismét vissza kellett térnem Karánsebesen maradt családomhoz. Itt közben tűrhetetlenné vált a helyzet. Még a város határába sem mehettem ki. Ez volt Karánsebesen a legnehezebb időm. Nehezebb, mint az 1916-i oláh betörés idején, mert akkor is bizonytalanságban voltunk a kiürített városban, de akkor még tudtunk bízni a magyar állam erejében. Most éppen azt láttuk megsemmisülni.

1919 szeptemberéig tartott ez a szomorú helyzet. Akkor minden bútoromat összecsomagolva és hátrahagyva álürüggyel eltávoztam családommal együtt a városból. Etelka nővéremhez mentünk, aki Törökszentmiklós-

son volt tanítónő. Itt családomat elhelyezve magam átszöktem Budapestre, amely akkor élte az oláh megszállás miatti szomorú korszakát. Itt Teleki Pál azonnal elhelyezett a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Irodájában. Itt kezdettem meg budapesti tartózkodásom nagy munkáját, a békeiratok térképeinek szerkesztését. Családomról november 19-ig semmit sem tudtam, csak amikor ebben az időben az oláhok kivonultak Budapestről a Tisza mögé, sikerült Törökszentmiklósról szöknöm, majd visszaszöknöm. Ezután kemény munkában és sok nélkülözésben telt el a tél. Családomról, én róluk semmit sem tudtam.

Ebben az időben az újpesti Szociális Telepen laktam, ahol a telet egy fűtetlen laboratóriumban fázlódtam végig. 1920 elején megkezdődött a magyar békeküldöttség szomorú kálváriája Párizsban. Tárgyalási anyagokban rengeteg sok volt az én munkám. Szinte történelmi időket éltem ekkor. Hála Istennek, hogy nekem is megengedtetett, hogy szerencsétlen hazám összeomlása idején valamit dolgozhattam annak érdekében.

Családomat 1920 májusában hoztam fel Törökszentmiklósról. Feleségem egészsége meglehetősen leromlott a sok gond és nélkülözések között, tőlem teljesen elzárva. Ezért Tatára vittem őket, amíg a nyár folyamán sikerült lakást szerezni számukra Újpesten. Közben a Karánsebesen hagyott bútoraimat is sikerült felhozatnom, bár óriási kárait voltak. Így Isten segítségével mégis újból otthont szereztem családomnak Újpesten, ahol az Erkel utcában szereztem lakást. Feleségem az újpesti I. sz. állami polgári leányiskolához kapott áthelyezést. Magam a külügyminisztériumi munka bevégezése után az Egyetemi Közgazdaságtudományi Kar Újpesti Szociálpolitikai Intézetéhez (Főiskolai Szociális Telep) kaptam beosztást mint a kulturális osztály vezetője. Közben azonban tovább dolgoztam a Külügyminisztérium tudományos osztályán is. 1920 nyarán a Kolozsvárról menekült Ferenc József Tudományegyetem magántanárának habilitált gazdasági földrajzból. Habilitációm 1922-ben az Egyetemi Közgazdaságtudományi Kar is átvette. Ugyanide helyeztettem át ekkor a Gazdaságföldrajzi Intézet adjunktusi teendőinek ellátására mint berendelt középiskolai tanár. Itt kezdettem meg igazán tudományos munkámat Teleki Pál mellett, akinek helyettese voltam, több ízben helyettesítve a tanszéket. Tudományos munkáim egymás után jelentek meg. Így elég jó nevet vívtam ki tudományos körökben is. Ennek következménye volt, hogy több

tudományos egyesület tagjai sorába választott. Voltam könyvtárosa, szerkesztője a Magyar Földrajzi Társaságnak.

A társadalmi munkából mégis a cserkészetet találtam olyannak, mint amellyel komolyan érdemes foglalkozni. Így a tudományos munkásságom mellett egyedül ezt az egyetlen társadalmi munkát tartottam meg magamnak. Cserkészettel 1921-ben kezdtem el foglalkozni Újpesten, ahol a Szociálpolitikai Intézetben szerveztem meg a 33. sz. gr. Széchenyi István cserkészcsapatot. Ennek érdekében nagyon sokat dolgoztam, küzdöttem a külvárosi szellemmel. Számos tábort éltem velük végig. Ezek feledhetetlen élmények. Több ízben vettem részt külföldi cserkész táborokban is. 1922-ben Angliában táboroztam cserkészekkel, 1924-ben Koppenhágában nyertük meg a cserkész világversenyt, 1929-ben ismét Angliában voltam a világtáborban. Közben 1926-ban az első magyar Nemzeti Cserkész Nagytábor helyettes parancsnoka voltam. 1928-ban a Cserkészszövetség országos társelnökévé választottak.

Budapesti éveink a háború és a kommün nyomorúságai után nehezen javultak. Bizony sok munkával, kemény küzdelemmel sikerült csak családom életszínvonalát emelni. De hála Istennek, munkámon megvolt az áldás. Gyermekeim sohasem nélkülöztek, még a legnehezebb időkben sem. 1926 után lassan javult a helyzet. Ismét bizalom költözött a nemzetbe s minden tagjába. Magam is minden munkámat a legnagyobb cél, a nemzet szolgálatába igyekeztem beállítani.

Társadalmi helyzetemben elértem, hogy mindenütt megbecsülnek. Kizárólag a munkámért, mert rajtam senki sem segített érdemtelenül. Sokat dolgoztam, amíg idáig eljutottam. Az első budapesti évek munkája arra ment fel, hogy a háború okozta anyagi leromlásunkat kipótoljuk. Azután takarékoskodni kezdtünk. Számos munkám jelent meg, s ezek írói tiszteletdíjából vásároltam ezt a telket, amelyen ezt a házat építtettem. Előző tulajdonosa Czakó Elemér helyettes államtitkár volt, az Egyetemi Nyomda igazgatója. Főleg az Egyetemi Nyomdában megjelent könyveim írói díja fekszik ebben a telekben és házban. Tehát minden arasznyi területe, minden téglája szellemi munkám eredménye.

Gyermekeim iskolájukat Újpesten kezdték. 1927 szeptemberében költözködtünk be Újpestről Budapestre, a Lágymányosi utca 17/a IV.4. sz. lakásba. Innen gyermekeim jobb iskolákhoz jutottak. Vira leányom az Isteni Megváltó Leányai nevű női szerzet Szent Margit Leánygimnáziumá-

ba, fiam a Ciszterci rend Szent Imre Gimnáziumába került. Mindketten kiválóan megállották helyüket. Mikor e ház épül, kislányom a 17. életévét tölti be, s a gimnázium VII. osztályának tanulója. Fiam a 15. éve betöltése előtt áll, s az V. osztály tanulója, mindketten jeles diákok. Ha a jó Isten megsegít továbbra is, talán valóra váltják a hozzájuk fűzött reményeket.

Munkásságom elismeréseként Horthy Miklós, Magyarország kormányzója 1928-ban az egyetemi rk. tanári címet adományozta számomra. Most is a Közgazdasági Egyetemen dolgozom a Földrajzi Intézetben. Ezen kívül tagja vagyok számos állami szervezetnek, így az Országos Közoktatási Tanácsnak, Tankönyvügyi Bizottságnak, Kereskedelmi iskolai Tanárvizsgáló Bizottságnak, előadó tanára hazánk legelső tudományos nevelőintézetének, a báró Eötvös József Kollégiumnak.

Feleségem egészségét a szakadatlan iskolai munka megrongálván, jelen év folyamán nyugdíjba vonult.

Ezt a házat Isten segítségével saját erőmre támaszkodva emeltem. Nincsen ebben senkinek sem a segítségével. E telket 1929-ben vásároltam meg 133,7öl² terjedelemben, ölenként 80 pengő árban. Készpénzzel fizettem ki. Értékét emelte az, hogy pár hónap múlva villamos vasutat kapott a Szent Imre út. Az építést éveken át terveztem, de sajnos a gazdasági viszonyok annyira leromlottak, hogy építkezési kölcsönt csak igen nagy kamat mellett lehetett volna kapni, mibe nem mertem belemenni.

1930-ban a Bethlen-kormány a nagy munkanélküliség megszüntetésére, illetve enyhítésére meg akarván indítani az építkezést, törvényjavaslatot terjesztett be egy lakásépítő hitelszövetkezet felállításáról, mely a tisztviselők számára lakbérük lekötése ellenében könnyebb feltételekkel nyújt kölcsönt. Ez tette lehetővé számomra az építkezést. A kölcsön feltételei így is elég súlyosak, mert a névérték 10,6%-ával amortizálandó 20 éven keresztül. Emellett a kibocsátás csak 90-es árfolyamon történik. A kölcsön mértéke a telek és az építkezés együttes értékének 60%-a. A többinek készpénzben kell rendelkezésre állania a tehermentes telken kívül. Isten segítségével ezeket a feltételeket talán teljesíteni tudom. Hosszú töprengés után, nehogy családomnak jövőjével kockázatot játsszak, a feltételeket elfogadtam. A telkemet, amiért 1929-ben ölenként 80 pengőt fizettem, a városi hatóságok most 120 pengőre, összesen 19.000 pengőre értékelvén fel, az építkezést pedig 36.000 pengőbe. Összesen tehát az egész 53.000 pengőbe kerülvén, 33.000 pengő kölcsönt szavazott meg reá a hitelszö-

vetkezet. Ebből 90-es árfolyamon csak 29.700 pengőt folyósítván, a többi bankbetétben kimutattam. Így semmi akadálya nem állott előttem többé annak, hogy családom számára otthonot szerezzek.

Hosszú küzdelem eredménye ez a saját otthon. Utoljára gyermekkoromban élveztem a saját otthon áldásait. Azóta keményen verekedtem az élettel, hogy legalább öreg napjaimra és utódaim számára szerezhessenek egy tenyérnyi saját tulajdont abból a magyar földből, melynek tanulmányozására és szeretetének hirdetésére szenteltem egész életemet és munkásságomat. Nincsen ebben az otthonban semmi becsstelenül szerzett vagyon, Isten látja lelkemet, hogy megdolgoztam utolsó szögéért is.

Az építkezést nagyban megkönnyítette számomra az a szerencsés körülmény, hogy feleségem Liza nővérének férje, Laurenszky Gusztáv építészmérnök és építőmester sógorom mellém állott a munkában, s elvállalta a tervezés és a felügyelet munkáját. 1930. október végétől egészen 1931 januárjáig folyt feleségemmel hármasban a tervezés. Sokszor elakadni látszott a munka, mert számolnunk kellett a rendelkezésre álló összeg csekély voltaival. De az Isten mégis megsegített, és végül is 1931 januárja közepén beadtam kérvényemet a kölcsön megszerzésére. A kölcsönt megszavazták. Ezután következett a vállalkozókkal való tárgyalás. Ez is nehezen ment, mert eleinte igen nagy összegre rúgott az árajánlat. Végül is azt a megoldást választottuk, hogy nem adjuk egy fővállalkozónak, hanem egyenkint adjuk ki a munkát, s vezetést sógorom vállalja el. Így adtuk ki a munkából a kőműves és ácsmunkákat Minarovics Sándor rácalmási kőművesmesternek, s a többi is mind keresztény kisiparosoknak.

Az első ásónyomot március 21-én, szombaton tettük meg. A munka kezdetben lassan haladt előre, mert rendkívül hideg, hózivataros tavasz volt 1931-ben. Később meg az hátráltatta a munkát, hogy a kőművesmester megbetegedett. Ebben az időben valóban csak Laurenszky sógorom erélye vitte előre a munkát.

Végre mégis sikerült május 9-én, szombaton elérni a koszorú feltevést. Idáig saját tőkémel kellett végeztetni a munkálatokat, mert a kölcsön első részletét csak a koszorú feltevése után folyósították. Nehéz gondok ideje volt ez számunkra. Mégiscsak keresztül vergődtünk ezeken az időkön is. 1931. május 23-án, pünkösd szombatján került tető alá az épület. Most, amikor ezeket a sorokat írom, a legjobb reményekkel nézhetünk

a munka befejezése elé. Ha Isten megsegít, augusztus 1-jén beköltözhetünk az új hajlékba.

Nagyon szomorú időkben segített hozzá a jó Isten, hogy hajlékot emeljek családomnak. Trianon tizedik évfordulójának idejében vagyunk. A gazdasági válság hullámai mindent elborítottak már. A munkanélküliség óriási. De éppen emiatt olcsóbb az építkezés.

Az ötfelé tört Magyarország feltámadására várunk, mert hisszük, hogy az isteni igazság végül is győzedelmeskedik az erőszakon. Ezért élünk, ezért dolgozik most a nemzet minden jobb fia. Hiszem, hogy magam is ezek közé tartozom. Néha úgy érezzük, mintha már felfelé emelkedne a magyarság lehanyatlott napja. Az igazság mintha már pirkadni kezdene. Nyugaton az angol Rothermere lord, a magyarság nagy barátja emelte fel hathatós szavait nemzetem érdekében. Délen Mussolini olasz vezérben bízik a magyarság. Idebenn is mintha a szociális nyomor tetején megjelent volna már a nagyobb szociális megértés mentő hajója. A nemzet nem vesztette el bizalmát. Vezetőnk kevés van, s nem tudjuk, hogy próféták-e, avagy csak álpróféták. Bízunk vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzóinkban, Bethlen István magyar miniszterelnök tehetségében, s az agg Apponyi Albert csodálatos bölcsességében. Bízunk a magyar ifjúságban, amely új utakat keres a jövőre. Bízunk a magyar cserkészletben, amely eddig is csodálatos értékeket termelt ki a magyar ifjúságból.

De ma még nagyon sötét, nagyon szomorú a magyar világ. Nem tudjuk, hogy nem nyeli-e el újból a keleti veszedelem, a bolsevizmus. Nem tudjuk, hogy nincs-e máris aláaknázva a magyar talaj. Gyakran szomorú gennyekben fakad fel a társadalmi nyomor, a gazdaságilag mélyen beteg magyar élet. Kevés becsülete van a munkának, a tisztességnek. A tisztességtelenek világa még nagyon széles, a munkának nagyon kevés becsülete van.

Hazánk az egész Európával, sőt az egész világgal együtt szörnyű gazdasági válság idejét éli ezekben a napokban, s alig van kilátás a kibontakozásra. Nem tudjuk, hogy mit hoz a jövő, végromlást, avagy feltámadást-e?

Legyen Isten áldása a világon, a hazán és ezen a szerény házon. Legyen e ház a békesség és megelégedettség hajléka, a csönd és a nyugalom háza.

Budapest, 1931. június 21-én.

KÉPEK FODOR FERENC CSALÁDJÁNAK GYŰJTEMÉNYÉBŐL I. PICTURES FROM FERENC FODOR'S FAMILY COLLECTION I.

Gyermek- és ifjúkor (1887–1913)

Childhood and Youth (1887–1913)

1. kép: Fodor Ferenc szülőháza a Bihar vármegyei Tenkén és szülőfaluját ábrázoló saját készítésű térképe
Ferenc Fodor's childhood house and his hand-drawn map of his birth village, Tenke, Bihar County, (today: Tinca, Romania)

Képek Fodor Ferenc családjának gyűjteményéből I.

2. kép: Fodor Ferenc gimnáziumi osztálya, Szatmárnémeti, 1900
 Ferenc Fodor's gymnasium class, Szatmárnémeti
 (today: Satu Mare, Romania), 1900

3. kép: A gimnazista Fodor Ferenc 1900-ban
 Ferenc Fodor as a gymnasium student in 1900

Gyermek- és ifjúkor (1887–1913)

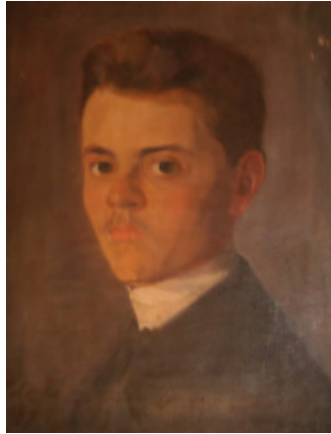

4. kép: Fodor Ferenc érettségi tablóképe, Szatmárnémeti, 1906
Ferenc Fodor as a graduating gymnasium student,
Szatmárnémeti (today: Satu Mare, Romania), 1906

5. kép: Az elsőéves egyetemista Fodor Ferenc, Budapest, 1907
Ferenc Fodor as a first-year university student, Budapest, 1907

Képek Fodor Ferenc családjának gyűjteményéből I.

6. kép: Fodor Ferenc arcképe (festette egyetemi kollégiumi lakótársa, Tatz László, 1907)
Portrait of Ferenc Fodor, painted by his university roommate László Tatz, 1907

7. kép: Fenczik Vira, Fodor Ferenc menyasszonya 1911 nyarán
Vira Fenczik, Ferenc Fodor's fiancée, summer 1911

Gyermek- és ifjúkor (1887–1913)

8. kép: Fodor Ferenc a karánsebesi gimnázium VI. osztályával 1912-ben

Ferenc Fodor with his VI. form gymnasium class,
Karánsebes (today: Caransebeș, Romania), 1912

9. kép: Fodor Ferenc és Fenczik Vira Sárospatakon 1912-ben
Ferenc Fodor and Vira Fenczik, Sárospatak, 1912

10. kép: Fodor Ferenc tárogatón játszik Karánsebesen 1912-ben
Ferenc Fodor playing the tárogató,
Karánsebes (today: Caransebeș, Romania), 1912

11. kép: A karánsebesi dolgozószoba 1912-ben
Karánsebes study (today: Caransebeș, Romania), 1912

Gyermek- és ifjúkor (1887–1913)

12. kép: Karánsebesi kiránduláson 1912-ben
An outing in Karánsebes (today: Caransebeș, Romania) in 1912

13. kép: A család I: Fodor Ferenc édesanyjával, testvéreivel, sógorával és Virával 1913-ban
Family I: Ferenc Fodor with his mother, siblings, brother-in-law, and Vira in 1913

14. kép: A család II: Fodor Ferenc húgaival, sógorával és Virával 1913-ban
Family II: Ferenc Fodor with his sisters, brother-in-law, and Vira in 1913

15. kép: Vira Abbáziában 1913-ban I.
Vira in Abbazia (today: Opatija, Croatia), 1913 I.

Gyermek- és ifjúkor (1887–1913)

16. kép: Vira Abbáziában 1913-ban II
Vira in Abbazia (today: Opatija, Croatia), 1913 II.

17. kép: Fodor Ferenc honvédegyenruhában, Nagyvárad 1913. július
Ferenc Fodor in military uniform, Nagyvárad (today: Oradea, Romania), July 1913

Dr. Fodor Ferenc

CURRICULUM VITAE

A jelenleg oláh megszállás alatt álló területen, Bihar megyében, Tenkén születtem 1887. március 5-én. Magyar állampolgár vagyok. (1. és 2. sz. melléklet.)

Édesatyám néhai Fodor Ferenc, iparos, római katolikus vallású, született Bélfenyéren, Bihar megyében 1857. augusztus 29-én. (3. sz. melléklet.)

Édesanyám néhai Ivánka Etelka református vallású, született Belényesen, 1860. március 23-án. (4. sz. melléklet.)

Atyai nagyatyám Fodor József, római katolikus vallású, született Bélfenyéren, 1828. március 27-én. (5. sz. melléklet.)

Atyai nagyanyám Fodor Erzsébet, római katolikus vallású, született Bélfenyéren, 1831. augusztus 21-én. (6. sz. melléklet.)

Anyai nagyatyám nemes Ivánka Károly, iparos, református vallású, született Belényesen 1832. december 14-én. (7. sz. melléklet.)

Anyai nagyanyám Derecskei Eszter, református vallású, születési helye Vadász (Arad m.) 1835. július 31. (8. sz. melléklet.)

Feleségem Fenczik Vira, görög katolikus vallású, született Poroskőn, Ung megyében, 1890. február 8-án. (9. sz. melléklet.)

Feleségem atyja Fenczik Eugén Jenő görög katolikus lelkész, született Mártonkán (Bereg m.) 1844. október 5-én. (10. sz. melléklet.)

Feleségem édesanyja Vaszócsik Mária görög katolikus vallású, született Medencén, Bereg megyében 1849-ben, január 29-én. (11. sz. melléklet.)

Feleségem atyjának, valamint édesanyjának születési bizonyítványaiból tovább kitűnik, hogy szüleik szintén kizárólag görög katolikus vallású papi családok tagjai voltak. Ez kitűnik a 11. és 12. sz. melléletekből.

Mindezekből megállapítható, hogy sem saját felmenőim, sem feleségem felmenői között egyetlen zsidó származású tag sem foglal helyet. Erre vonatkozólag mellékelem idezárt „Nyilatkozatomat”. (12. sz. melléklet.)

Tanulmányaim. A középiskolákat a szatmári királyi katolikus főgimnáziumban végeztem, és ugyanott tettem érettségi vizsgálatot is 1906-ban. Egyetemi tanulmányokat a budapesti Tudományegyetem Bölcsészeti Karán folytattam, ahol idősb Lóczy Lajos, Kövesligethy Radó, Thirring Gusztáv vezetésével földrajzi, Mágócsy-Dietz Sándor, Entz Géza, Krenner József vezetésével természetrajzi, Lengyel Béla és Buchböck Gusztáv vezetésével kémiai, Békefi Remig vezetésével történelmi tanulmányokat folytattam. Tanári oklevelemet 1911-ben szereztem a földrajz és természetrajzból. (13. sz. melléklet.)

Ugyancsak ezen az egyetemen tettem bölcsészdoktori szigorlatot a földrajz, növénytan és állattanból cum laude fokozattal 1911-ben. (14. sz. melléklet.)

Hivatali pályán. 1911 szeptember havában helyettes tanári megbízást kaptam a karánsebesi állami főgimnáziumhoz. (1911. aug. 30. 92.599-1911. VKM. sz.) Középiskolai rendes tanári kinevezést ugyancsak ehhez az állami főgimnáziumhoz kaptam 1913-ban. (1913. nov. 28. 178.481 V. oszt.-1913.VKM. sz.)

A trianoni összeomlás után Karánsebesről menekülni voltam kénytelen – s előbb rövid ideig a szegedi nemzeti kormánynál jelentkeztem munkára, majd Budapestre érkezve 1919. október 17-én a Magyar Külügyminisztérium Béke-előkészítő Irodájába nyertem beosztást, ahol – gr. Teleki Pál vezetésével mint földrajzi szakreferens – a kartográfiai munkálatokkal foglalkoztam.

A béketárgyalások anyagának tudományos munkálatai befejezést nyerén, 1920. május 15-én a VKM. az Újpesti Főiskolai Szociális Telephez

osztott be mint középiskolai tanárt (104.090-1920.V. sz.). Itt az intézmény közművelődési osztályát vezettem. Megalakíttatván az Egyetemi Közgazdaságtudományi Kar, ennek földrajzi intézetébe osztott be a VKM. ahol gr. Teleki Pál vezetése mellett mint berendelt középiskolai tanár adjunktusi teendőket végeztem (1921. nov. 15. 162.402-1921.IV.VKM. sz.). Ugyan-ezen Karon 1925. január 11-én adjunktusi kinevezést kaptam (92.619. IV.1925. VKM. sz.) Megszerveztetvén az egyetemi intézeti tanári intézmény, 1929. március 27-én egyetemi intézeti tanárnak nevezett ki a VKM. (410-11-345. 1929. sz.). A Közgazdaságtudományi Kar szolgálatában 1939 év végéig állottam, amikor is a Kormányzó Úr kegye 1939. november 15-i kelettel a pécsi tankerület királyi főigazgatójává nevezett ki. (137.435.-1939. IX. VKM. sz.) Jelenleg a pécsi tankerület királyi főigazgatójaként dolgozok.

Tudományos pályán. A földrajzi tudományokkal már karánsebesi középiskolai tanár koromban kezdtem intenzívebben foglalkozni. Ekkor jelentek meg első tanulmányaim a politikai, gazdasági és települési földrajz, egyezőval az emberföldrajz köréből. Ennek eredménye volt az is, hogy a gr. Teleki Pál által a Magyar Földrajzi Társaságban kiírt tájrajzi pályázaton részt vettem, s 1916 és 1918 között a Szörénység tájrajzának kutatásával foglalkoztam. Budapestre költözvén és a Béke-előkészítő Iroda keretében nagyobb tudományos munkásságot fejtvén ki, az akkor Budapesten működő Ferenc József Tudományegyetem 1920-ban a „Magyarország és a Balkán gazdasági földrajza” című tárgykörből magántanárrá habilitált. A következő évben a Közgazdaságtudományi Karhoz osztatván be, e Kar habilitációmát átvette (1922. febr. 11-én, 23317. IV.a.-1922. VKM. sz.) Magántanári jogosítványomat a Közgazdaságtudományi Kar 1926-ban a „gazdasági földrajz” egész tárgykörére kiterjesztette. (1926. febr. 25-én, 21.574. IV.-1926. VKM. sz.) Mivel a Közgazdaságtudományi Karon gr. Teleki Pál ny. r. tanár tanszékét több ízben is helyettesítettem, s a Gazdaságföldrajzi Intézet igazgatóhelyetteseként dolgoztam, tudományos munkámat a fensőbb hatóságaim azzal jutalmazták, hogy a Kormányzó Úr 1928-ban az egyetemi oktatás és a földrajzi tudományos irodalom műveléséért az egyetemi ny. rk. tanári címmel tüntetett ki (1928. május 19. 38.174.IV VKM. sz.), majd 1932-ben az egyetemi ny. rk. tanári jelleget is adományozta. (20.699.IV.-1932 VKM. sz.) Mint a Gaz-

daságföldrajzi Intézet helyettes igazgatója és intézeti tanára több ízben önállóan vezettem az ott folyó tudományos munkát, így gr. Teleki Pál ny. r. tanárt helyettesítettem az 1922-23-as tanév 1. szemeszterében, valamint az 1923-24-es tanév II. félévében és az 1924-25-ös egész tanévben is, ugyanígy vezettem az intézetet és helyettesítettem a gazdaságföldrajzi tanszéket gr. Teleki Pál ny. r. tanárnak 1938 tavaszán történt miniszteri kinevezésétől kezdve főigazgatói kinevezésemig, 1939. december végéig.

A Közgazdaságtudományi Kar Gazdaságföldrajzi Intézetében 1921–1940 között eltöltött hosszú munkásságom alatt állandóan kötelező kollokviumi és szigorlati tárgyakat adtam elő, úgy hogy összesen 36 egyetemi szemesztert töltöttem el egyetemi előadásokban. Előadott kollégiumaim felölelték az emberföldrajz (gazdasági, politikai és települési földrajz) minden körét, nemkülönben a leíró földrajz egész területét is. Az itt töltött tanári munkásságomat a Közoktatásügyi Minisztérium azzal is elismerte, hogy 1927-től kezdve kinevezett a Középiskolai, majd a Gazdasági Szaktanárvizsgáló Bizottság tagjának, nemkülönben tagja voltam a Kar szigorlati bizottságainak, a ny. r. tanár távollétében pedig a doktori szigorlati bizottságoknak is.

Ugyancsak tudományos munkásságomat ismerte el az is, hogy a báró Eötvös József Kollégiumban 1923–1940 között mint meghívott tanár vezettem a földrajz szakos tanárjelöltek tudományos képzését.

Tudományos munkám elismerését kell abban látnom, hogy a Közoktatásügyi Miniszter Úr már 1925-ben kinevezett az akkor szervezett Tankönyvügyi Bizottság tagjának, és tagja maradtam annak 1937-ben történt megszűntéig. 12 éven keresztül tehát az egész ország összes földrajzi tankönyveinek bírálatát és irányítását vezettem. 1926-ban a Közoktatásügyi Miniszter Úr az Országos Közoktatásügyi Tanács tagjának nevezett ki, s annak mai napig tagja vagyok. Ezen időszak alatt számos tanterv földrajzi részének és tantervi utasításnak megalkotásában vettem részt, s ezen munkálataimért több ízben miniszteri elismerést is kaptam.

Tanulmányutaim. Magyarország minden részét még egyetemi hallgató koromban részletesebben bejártam és tanulmányoztam, főleg Erdélyt, az Északkeleti-Felvidéket és a Tengerpartot, valamint az Alföldet is. Ugyanezen időszakban jártam Szerbiában és Romániában tanulmányutakon. Karánsebesi középiskolai tanár koromban nyolc éven át a Szörénység

helyszíni tanulmányozásával foglalkoztam. 1917-ben és 1918-ban részt vettem a Magyar Tudományos Akadémia Keleti Bizottsága által az akkor megszállt Balkánon rendezett kutatóúton. 1917-ben főleg Boszniában, 1918-ban Hercegovinában végezvén tanulmányokat. 1922-ben hosszabb időt töltöttem Angliában, 1924-ben Dániában és Németországban, 1926-ban Olaszországban és Dalmáciában, 1927-1928-ban Ausztriában, 1929-ben Angliában és Belgiumban. 1930-tól kezdve 1938-ig minden nyarat a Jászságban történt helyszíni tájrajzi tanulmányoknak szenteltem.

Kutatási irányok. Földrajzi kutatásaimat eleinte a növényföldrajz területén kezdettem meg, majd a világháború alatt mindinkább a közeli Balkán politikai és gazdaságföldrajzi tanulmányozása kötötte le az időmet. 1916-ban gr. Teleki Pál a Magyar Földrajzi Társaságban kiírván tájrajzi pályázatát és közrebocsátván „Táj és faj” című akadémiai tanulmányát, továbbá „A földrajzi gondolat története” című munkáját, a modern földrajz eme szintetikus és tájrajzi tanulmányai végleg lekötötték további kutatásaim irányát. Ebben a gondolkörben írtam meg „A Szörénység tájrajza” című munkámat, amely 1918-ban a Földrajzi Társaság Teleki-féle pályázatán pályadíjat nyert, s mint az első magyar tájrajzi tanulmány megvetette további tájrajzi kutatások alapját és módszerét. Gazdasági és politikai földrajzi tanulmányaim során is az emberföldrajz egész területén a modern földrajz szintetikus felfogása vezetett, amint arról számos tanulmányom tanúskodik. Kutatásaim ilyen irányának természetes következménye volt, hogy csakhamar a szülőföld- és honismeretek felé is fordult érdeklődésem. Ebben a tárgykörben is számos tanulmányom jelent meg, és főleg a szülőföldismeretnek magyar vonatkozásban elméleti megalapozásával is foglalkoztam. A falukutatás megindítása szintén ebből a tárgykörből indult ki. Ezt elméletileg már az 1927-ben megjelent „A szülőföld- és honismeret könyve” című munkámban megindítottam, majd gyakorlatilag „Egy palóc falu életrajza” (1930) című munkámban folytattam, s ebből a tárgykörből származik az egyelőre még csak kéziratban lévő, de a Magyar Tudományos Akadémia II. osztályában gr. Teleki Pál által már 1931. december 4-i ülésén „Egy ezredéves falu, Tenke és Bélfenyér monográfiája” címen bemutatott tanulmány. Ugyancsak a magyar föld szintetikus kutatásának szolgálatában áll az a nagy monográfiám, amelyet a Jászságról

írtam, s amelyet a Szent István Akadémia IV. osztályának 1938. április 8-án tartott ülésén magam mutattam be.

Egyetemi előadásaim anyagából nőttek ki azok a gazdaságföldrajzi tanulmányok, amelyeket az általános gazdasági földrajz tárgyköréből, nemkülönben Magyarország leíró gazdasági földrajza anyagából jelentettem meg.

Különösen sokat foglalkoztatott a gazdasági földrajz metodikája és kartográfiaja is, s ezeken belül a statisztikának a gazdasági földrajzi kutatásokban való szerepe. Ebből a tárgykörből is számos tanulmányom jelent meg a különböző szaklapokban, éppen így több gazdasági földrajzi térképet is bocsátottam közre.

A politikai földrajz mint az emberföldrajzi irányú kutatások legmagasabb rendű iránya, szintén lekötötték kutatásaim egy részét, s már a világháború alatt, de az ezt követő béketárgyalási előkészületek idején több tanulmányom jelent meg a politikai földrajz területén is.

Mivel a modern földrajz, de különösen az emberföldrajz a jelent csak mint a múltbeli fejlődés pillanatnyi állapotát fogja fel, természetes, hogy érdeklődésem a történeti földrajz területén is mozgott. Ilyen tanulmányaim különösen a magyar gyepük földrajzára, valamint a gazdaságföldrajzi statisztikáink történelmi forrásaira vonatkoznak.

Tudományos előadások. Egyetemi működésem tartama alatt összesen 35 szemeszteren át az emberföldrajz és leíró földrajz egész területének az anyagát többször is előadtam. Ezeken kívül számos, száznál több tudományos és részben népszerű előadást tartottam különböző tudományos egyesületekben a földrajz köréből. Azok túlnyomó részét a Magyar Földrajzi Társaságban, illetve annak Gazdaságföldrajzi Szakosztályában tartottam, amely utóbbinak hosszú időn át elnöke is voltam, de számos előadást tartottam a Magyar Külügyi Társaságban, annak Szemináriumában, a Magyar Statisztikai Társaságban. Ezeken kívül szabad legyen rámutatnom az alábbi akadémiai jellegű előadásaimra.

A Magyar Tudományos Akadémia II. osztályának 1922. május 15-i ülésén „A Szörénység tájrajza” című tanulmányomat bemutatta gr. Teleki Pál.

A Magyar Tudományos Akadémia II. osztályának 1931. december 4-i ülésén „Egy ezredéves magyar falu, Tenke és Belfenyér monográfiája” című tanulmányomat bemutatta gr. Teleki Pál.

A Magyar Tudományos Akadémia 1933. december 4-i ülésén a II. osztályban mint vendég előadtam „A Jászság demográfiája a XVII. században” című tanulmányomat.

A Szent István Akadémia IV. osztályának 1934. április 20-i ülésén székfoglaló előadást tartottam „A Zagyva alföldi medencéjének régi vízrajzi viszonyai” címen.

A Szent István Akadémia IV. osztályának 1938. április 8-i ülésén bemutattam „A Jászság, tájéletrajzi tanulmány” című munkámat.

A Magyar Statisztikai Társaság 1928. február 28-i ülésén székfoglaló előadást tartottam „A magyar mezőgazdasági termelés, a népsűrűségi és a néprajzi viszonyok” címen.

A Magyar Statisztikai Társaság 1931. április 14-i ülésén előadást tartottam „A magyar demográfiai és gazdaságföldrajzi statisztika történelmi forrásai” címen.

Tudományos tagságok. Számos tudományos egyesületnek és társaságnak vagyok tagja, azonban csak az akadémikus jellegű tagságokét legyen szabad felsorolnom.

1925-ben a Magyar Földrajzi Társaság levelező tagjának választott.

1926-ban a Magyar Statisztikai Társaság választott be tagjai sorába.

1933-ban a Magyar Tudományos Akadémia keretében működő Szellemi Együttműködés Magyar Nemzeti Bizottsága Tankönyvügyi Albizottságába nyertem meghívást.

1934-ben a Szent István Akadémia választott meg rendes tagnak a IV. osztály tagjai sorába.

Pályadíjak. 1919-ben megnyertem a Magyar Földrajzi Társaságban gr. Teleki Pál által kitűzött tájrajzi pályázatot „A Szörénység tájrajza” című munkámmal.

1922-ben a Tudománymentő Bizottság jutalomdíját nyertem el gazdasági földrajzi kutatásaimmal.

1932-ben a Magyar Földrajzi Társaság Teleki-féle jutalmát nyertem el emberföldrajzi munkásságommal.

Tanítványok. Csaknem két évtizedes egyetemi munkásságom alatt a gazdasági szaktanárképzőn számos jó nevű geográfus tanárt neveltem, illetve járultam hozzá szakszerű kiképzésükhöz. Mégis csupán csak arra legyen szabad rámutatnom, hogy mint a báró Eötvös József Kollégiumnak 16 éven át geográfus vezető tanára, ezen idő alatt elősegíttem, hogy ebből a legmagasabb tudományos nevelőintézetünkben kiváló geográfus szakemberek kerültek ki, mint Mendöl Tibor egyetemi m. tanár, Bulla Béla egyetemi m. tanár, Kádár László egyetemi m. tanár.

Társadalmi munkásság. Társadalmi téren számos nemzeti irányú szervezetben dolgoztam, mégis főleg két irányú volt munkásságom: a társadalomnevelő iskolán kívüli oktatás terén és az ifjúságot nevelő cserkészmozgalom keretében. Az iskolán kívüli népművelés terén számos tanfolyamon adtam elő miniszteri megbízásból, valamint tevékenyen vettem részt a Köznevelési Minisztérium kebelén belül a szervezett Népkönyvtári Bizottság munkájában is. A cserkészmozgalomban 1915 óta dolgozom, ezen idő alatt mint tényleges csapatparancsnok, majd a Közgazdasági Karon hallgatóságomból szervezett öregcserkész csapat parancsnoka, másfél évtizeden át pedig mint a Magyar Cserkészszövetség Országos Társelnöke, számos bizottságának tagja, elnöke, bíróságának tagja stb. vettem ki részemet. Cserkész munkásságomért miniszteri elismerést is nyertem.

Tudományos eredmények. 25 éves tudományos munkásságom legfőbb eredményeit a következőkben foglalom össze:

a) Mint gr. Teleki Pál szintetikus gondolatának és tájrajzi felfogásának első megértője, tájrajzi leíró munkámban gyakorlatilag valószínűsítettem meg vagy legalább is tettem kísérletet az elméleti elgondolások gyakorlati megvalósítására.

b) Elsőnek foglaltam össze magyar nyelven hazánk gazdasági földrajzát.

c) Számos kísérletet tettem a szülőföldismeret és falukutatás elméleti kimunkálása mellett azok gyakorlati megindítására is.

d) Igyekeztem hozzájárulni a modern földrajz metodikai problémáinak tisztázásához.

e) Az általános földrajz gazdasági földrajzi kiértékelésére törekedtem.

Curriculum vitae

f) A gazdasági földrajzi statisztika és kartográfia alapvető problémáival intenzíven foglalkoztam, és erre számos kísérletet tettem.

g) A földrajz didaktikájával és tankönyvirodalmával számos irányban kísérleteztem.

h) Nagy súlyt helyeztem a tisztán emberi értékű leíró földrajznak a honismeretben elsősorban magyar tudománnyá tételére, s ezen át a hazatudatosság kimunkálására.

Pécs, 1940. június 12.

Dr. Fodor Ferenc
tankerületi királyi főigazgató,
c. és jell. egyetemi ny. rk. tanár.

KÉPEK FODOR FERENC CSALÁDJÁNAK GYŰJTEMÉNYÉBŐL II.
PICTURES FROM FERENC FODOR'S FAMILY COLLECTION II

Az I. világháború évei és két világháború közti évtizedek
(1914–1941)

World War I and the Interwar Period, 1914–1941

18. kép: Fodor Ferenc felesége és újszülött lányuk, Vira (Baba) 1914-ben
Ferenc Fodor and his wife with their newborn daughter, Vira
(Baba) in 1914

Képek Fodor Ferenc családjának gyűjteményéből II.

19. kép: Fodor Ferenc édesanyjával, Gyula öccsével, feleségével és kislányukkal, Virával (Babával) 1915-ben
Ferenc Fodor with his mother, younger brother Gyula, wife, and baby daughter Vira (Baba) in 1915

20. kép: A Fodor-család 1915-ben
The Fodor family in 1915

Az I. világháború évei és két világháború közti évtizedek (1914–1941)

21. kép: Családi idill, 1916
Family idyll, 1916

22. kép: Fodor Ferenc édesanyja unokájával, Babával 1916-ban
Ferenc Fodor's mother with her granddaughter, Baba, in 1916

23. kép: A boszniai kutatóút 1917 nyarán
Bosnian research expedition, summer 1917

24. kép: A Fodor-család 1918-ban
The Fodor family in 1918

25. kép: Három román fiú a karánsebesi malom előterében 1918-ban
Three Romanian boys in front of a Karánsebes mill
(today: Caransebeș, Romania), 1918

26. kép: A karánsebesi malom, 1918
A Karánsebes mill (today: Caransebeș, Romania), 1918

Képek Fodor Ferenc családjának gyűjteményéből II.

27. kép: A karánsebesi gimnázium VIII. osztálya és tanáraik 1918-ban
The Karánsebes (today: Caransebeș, Romania) gymnasium
VIII. form class and teachers, 1918

28. kép: Fodor Ferenc a Béke-előkészítő Iroda munkatársaival, 1920
Ferenc Fodor with the staff of the Office for Peace Preparations,
1920

29. kép: A Fodor-család mátrai cserkész táborban 1923-ban
The Fodor family at a scout camp in the Mátra mountains, 1923

30. kép: Fodor Ferenc az újpesti cserkészcsapat néhány tagjával 1923-ban
Ferenc Fodor with some members of the Újpest boy scout troop, 1923

Képek Fodor Ferenc családjának gyűjteményéből II.

31. kép: A Közgazdaságtudományi Kar professzorai 1925-ben
The professors of the Faculty of Economics, 1925

32. kép: Az Eötvös Collegium tanárai és diákjai 1926-ban
Lecturers and students of the Eötvös Collegium, 1926

33. kép: Fodor Ferenc, az Eötvös Collegium tanára 1926-ban
Ferenc Fodor as an Eötvös Collegium lecturer, 1926

34. kép: Fodor Ferenc 1926-ban, a megyeri cserkész Nemzeti Nagytábor parancsnok-helyetteseként
Ferenc Fodor as the second in command at the National Scout Jamboree, Megyer, 1926

35. kép: Nyaralás Lussinban (ma: Lošinj, Horvátország) 1927-ben
Summer vacation in Lussin (today Lošinj, Croatia), 1927

36. kép: Fodor és Teleki az 1933-as gödöllői cserkészjamboree-n
Fodor and Teleki at the 1933 Gödöllő Jamboree

37. kép: Gyász: Fodor Ferenc és felesége Zoli fiúk halálakor, 1936-ban
Mourning: Ferenc Fodor and his wife at the time of their son's funeral, 1936

38. kép: Öröm: Fodor Ferenc és felesége első unokájukkal (1940)
Joy: Ferenc Fodor and his wife with their first grandchild, 1940

39. kép: A Műegyetem mezőgazdasági szakán 1940-ben végzett hallgatók és tanáraik

Graduating agronomy students and their lecturers at the Technical University, 1940

Dr. Fodor Ferenc

ÉLETEM ESEMÉNYEI

1887

Március 5-én, szombaton este 10-11 óra között születtem Tenkén, Bihar megyében, az akkori 452. házszám alatt. (Ez volt a Koller-ház?)
Március 13-án megkeresztelt Sárkány József belfenyéri lelkész Tenkén.

1888–1893

Előző őszön már elemi iskolába kerültem a tenkei református elemibe, ahol tanítóm volt Nagy Dániel. Édesapám ebben az évben megbetegedett.
Március 20-án emlékszem arra, hogy az iskola udvarán játszva hallottuk meg Kossuth Lajos halálát.
A nyár folyamán hosszabb ideig voltam Borosjenőn Laci bátyámnál.

1895

A II. elemi osztályt jártam már a katolikus iskolában, ahol Böckh Hugó (sic!) volt a tanítóm. Ugyanide írtak be szeptemberben a III. ele-

Dr. Fodor Ferenc

mibe is. Itt az előző tanító halála után előbb egy Rodina Alfonz nevű fiatal tanító tanított, azután egy Rozs Lajos nevű kitűnő tanítóm volt.

1896

Mint III. elemista tanuló emlékszem tavasszal a millenniumi ünnepségekre. Az iskolai ünnepségen magam is földrajzi mondókéval szerepeltem. Szeptemberben a IV. elemibe kerültem.

1897

Szeptember: az V. elemi osztályba iratkoztam be. Rozs Lajos volt ekkor is még a tanítóm. Emlékeim között szerepel ebben az évben már a krétai török–görög háború.

1898

Vissza tudok emlékezni a spanyol–amerikai háborúra.

Július 4-én az V. elemi osztályból kitűnő bizonyítványt kaptam.

Szeptember elején szüleim Tenkéről Szatmárra költöztek, előbb csak mi gyermekek nagymamával, decemberben jöttek apám és anyám utánunk. Tenkei házukat Salamonné nevű asszony vette meg, Szatmáron a Vágóhíd utca 7. sz. házat vettük meg egy Bekéné nevű asszonytól.

Szeptember 7-9. táján íratott be anyám a szatmári királyi katolikus főgimnázium I. osztályába. Osztályfőnököm lett Glósz János.

Szeptember 11-én iskolába menet hallottam Erzsébet királyné előző napi meggyilkolását.

Életem eseményei

1899

Március 5. Mint I. éves gimnazista fél tandíjmentességet nyertem.

Június 29. Tiszta jeles bizonyítványt kaptam. 20 K jutalomdíjat nyertem az iskolában, amin zseborát vettem.

Szeptember 1. Beiratkoztam a gimnázium II. osztályába. Osztályfőnököm volt a II. B osztályban Vida Sándor.

Szeptember 29. Teljes tandíjmentességet nyertem.

December 8. A jezsuiták vezetése alatt álló Mária kongregáció tagjává avattak fel a Kálvária-templomban.

1900

Június: pünkösöd napján megbérmált Meszlényi Gyula szatmári püspök, bérmaatyám volt Dr. Reiser György hittanárom.

Június 29. II. osztályos bizonyítványom színjeles volt.

Szeptember 1. A gimnázium III. osztályába iratkoztam. Osztályfőnököm Kereskedő László lett. Sokat foglalkoztatott a búr-háború bennünket.

1901

Június 29. A gimnázium III. osztályából színjeles bizonyítványt kaptam.

Szeptember 1. A gimnázium IV. osztályába iratkoztam. Az eddigi párhuzamos osztályok megszűnven, osztályfőnököm Fásztusz Elek pap-tanár lett.

1902

Június 29. A IV. osztályos bizonyítványomban a latin, német, számtan kivételével a többi tárgyból jelest kaptam.

Dr. Fodor Ferenc

Júliusban nővéreimmal együtt tánciskolába jártam.

Július 31. Anyai nagyanyám halála.

Augusztusban anyámmal kocsin Beregszászon, Tiszaújlakon jártam.

Szeptember 1. A gimnázium V. osztályába iratkoztam. Osztályfőnököm

Fásztusz Elek maradt továbbra is.

Szeptember: megindult a Zászlónk című ifjúsági lap.

1903

Júniusban megdöbrentett minket a szerb király meggyilkolásának híre.

Június 29. A gimnázium V. osztályából bizonyítványom ugyanolyan, mint a IV. osztályból volt.

Július nagy részét Csengerben töltöttem Kozma György barátomnál.

Augusztusban Tatz László osztálytársammal sokat rajzolgattunk a szabadban.

Szeptember 1. Beiratkoztam a gimnázium VI. osztályába. Osztályfőnököm Fásztusz Elek maradt. 20-án a tiszabecsei kuruc-emlék felavatásán.

Szeptember végén a szüreti vakációt Kálmándon töltöttem és Csanáloson. Ekkor égett az Ecsedi-láp.

A nyár folyamán pályáztam Zászlónk ifjúsági lap egy rajz-bírálatára.

1904

Februárban kitört az orosz–japán háború, ami bennünket nagy japánbarátokká tett.

Májusban megrendített bennünket Jókai halála.

Június 29. Bizonyítványt kapok a gimnázium VI. osztályáról, latin, történelem, számtan jó, a többi jeles.

Július 13. Először utazom Budapestre egy rokonhoz, s itt egy hetet töltök.

Augusztus 18. Szinyérváraljára utazom Stauder Erzsikével, s itt egy hetet töltök ismerősöknél.

Szeptember 1. A gimnázium VII. osztályába iratkoztam.

Augusztusban anyámmal Beregszászon voltam kocsin.

November 15-től kezdve egy Haskó Mihály nevű III. gimnazistát instruálok.

December 24-én Szinyérváraljára utazok, a karácsonyt ismerősöknél töltöm.

1905

Január 1. Nagyon hideg télben szép szánút Szinyérváraljáról Avasújvárosba.

Januártól kezdve erős koalíciós politikai harcok, Szatmáron Apponyit is hallottam beszélni. A szatmári képviselőválasztáson nagy zavargások voltak, a várost az ellenzék összerombolta.

Márciusban foglalkoztatott bennünket már az a hír is, hogy az egyetemen kitűzték a keresztet.

Április: húsvéti vakációmát Csengerben töltöttem Kozma György barátomnál.

Május: a Kongregáció egyik májusi ülésén szavaltam egy vallásos költeményt.

Június: az iskolai rajzkiállításon többek között 11 darab olajfestményem volt kiállítva.

Június 29. A VII. osztályos bizonyítványomban latinból, németből, számtanból és fizikából jóm volt, a többi jeles.

Június 7-én évi 200 K káptalani ösztöndíjat kaptam az Obermayer-féle alapból.

Július 2. Utat tettem szülőföldemre. Érkörtvélyes (Szatmári Erzsikééknél), Nagyváradon Laci bátyámnál, Tenkén (július 11.) Libertini keresztapámnál, Rozs Lajos tanítómnál. Lindenmayer Károly esperesnél, régi hitoktatómnál, Szabó Ferenc egykori segédünknél, Teokár Pál egykori iskolai pajtásomnál, Somogyi és Sághy református tanítóknál, Belényesen (július 16.) Eszti nénémnél, nagyanyám testvérénél, Belfényéren Antal bátyámnál.

Augusztus: Tatz László barátommal sokat sakkoztunk a Kossuth-kertben. A hónap végén biciklin Szinyérváralján voltam. Biciklin jár-

tam Csengerben, innen két napra Hermánszegre, ahol Etelka húgom volt a nyáron.

Szeptember 1. Beiratkoztam a VIII. osztályba. Osztályfőnököm Fásztusz Elek.

Szeptember 3. Nevelői állást vállaltam Tanódi Mátyás dr. orvos ajánlatára Horváth Bertalan gazdag földbirtokosnál. Tanítványaim Horváth György VII., Horváth János és Pál I., Horváth József elemi I. osztályos tanulók. Havi fizetésem ellátás és 15 K.

Szeptember: Etelka húgom Mátészalkára ment nevelőnőnek, szüleim igen nehéz helyzetben vannak, hat kosztos diákot tartanak. Apám már igen beteg.

Szeptember: a Mária kongregációban tanácsosnak választottak. Önképzőköri elnöknek is jelöltek Nagy Jánossal és Kishalmy Lajossal együtt, de Nagy Jánost választották meg.

Szeptember végén a gimnáziumban tánciskola nyílt meg. Emlékszem Rednik Erzsike, Tatz Ilonka, Szombathy Irma, Hajdu Erzsike leányokra, de Nagy Irma és Juliska csak a heti táncokra jártak.

Október: pompás szüreten voltunk Horváthék szatmárhegyi szöllejében. Az őszy folyamán meghalt Jászai Viktor VII. osztályos kispap barátom.

Novemberben az Önképzőkörben 10 K pályadíjat nyertem: Széchenyi hatása a magyar költői irodalomra című munkámmal.

November 18-án, szombaton este fél 7 órakor meghalt édesapám. Temetése hétfőn.

December: a karácsonyt otthon töltöttem, Etelka is hazajött Szalkáról.

1906

Január: sokat politizálgat az egész tanulóiifjúság, főleg a VIII. osztály. A koalíciós harcok tetőpontjukon vannak. Megindul a végső ellenállás, megkezdődik a tulipán-mozgalom. Horváthéknál sokat dolgozok. Rednik Erzsikével és más tánciskolai leányokkal gyakran járunk korszolyázni.

Március 15. Az iskola önképzőköri ünnepélyén én mondom a márciusi beszédet.

Április: a koalíciós kormány kinevezésével beáll a politikai nyugalom.

Április 26. Utolsó iskolai előadás. Utolsó tanórája Haller Jenő tanáromnak volt a fizikából.

Április 30. Koalíciós képviselőválasztás volt Szatmáron, ahol a liberális világban egy Kelemen dr. nevű zsidó ügyvédet egyhangúan választottak képviselővé.

Május 1. Az érettségizők közös szentáldozása, hittanvizsga.

Május: érettségire készülés. Ez nem akadályoz bennünket abban, hogy ismerős leányokkal ne sétálgassunk, főleg a Rednik leányokkal.

Május 13. P. Bús Jakab jezsuita atya, volt szatmári kongregációs prezesem értesíti édesanyámat, hogy szeptembertől Budapesten a rendházukban ebédet és vacsorát kapok tőlük. Ez megoldotta egyetemi tanulmányaim lehetőségét.

Május 17–19. Írásbeli érettségi vizsgálatok. VIII. osztályos bizonyítványom latinból, németből, fizikából, számtanból jó, a többi jeles. Magyar írásbeli tétel: A reformkorszak költészetének jellemzése.

Június 6-án, szerdán szóbeli érettségim, délelőtt 11–1 óra között. Magyar: Széchenyi hatása a magyar költői irodalomra; klasszicizmus és romantizmus. Latin: Cicero, Catilina II.; a Catilina-mozgalom története. Történelem: III. Károly reformjai, kormányshékek, Regnum Marianum; a nádori hivatal fejlődése. Délután matematikából: törtvénykitevők és a gyök kapcsolata; egyenesek egymáshoz való helyzete; szög párok. Fizika: szabadesés, egyenes gyorsulás; az áram hatása a mágnesre. Tanárain: magyar Kovács Gergely, történelem Bagossy Bertalan, latin Fásztusz Elek, matematika, fizika Haller Jenő.

Június 9-én, szombaton kihirdeti Békiefi Remig elnök az érettségi eredményét este fél 9 órakor. Jó érett vagyok, latin, számtan, fizika jó, a többi jeles.

Június 28. Elhagyom Horváth Bertalanékat, hazamegyek.

Július: anyám eladja a Vágóhíd u. 7. sz. alatti házat, amelyben egész gimnazista koromat töltöttem, egy Oláh nevű zenésznek, és a Vörösmarty u. 24. alatt vesz egy másikat. Egész nyáron ezt tatarozgatom. Elhatá-

roztam, hogy a rajztanári pályára megyek, ha felvételi vizsgálatom sikerülne.

Szeptember 3. Szatmárról Budapestre utazom Tatz Lászlóval együtt.

Szeptember 4. Budapestre érkezés hajnalban. Itt a két Tatz fiúval, László idősebb tanárjelölttel és Lacival lakást veszünk ki az Üllői út 4. sz. III. em. 38. a alatt. Itt lakom egész első évemen át.

Szeptember 12. táján kihirdetik a felvételi vizsga eredményét a rajztanár-képzőn: nem vettek fel. Elhatározom, hogy az egyetem bölcsészeti karára iratkozom. Tanácsért Békefi professzorhoz fordulok.

Szeptember 19. Beiratkozom az egyetemre, földrajz-természettan szakra.

Október 20. Első botanizálásom Pest környékén a káposztásmegyeri pusztán.

Október 28. Rendkívül nagy élményem volt Rákóczi és társai hamvainak hazahozatala.

Decemberben nagyszerűen sikerültek első kollokviumaim, 22-én hazautaztam Szatmárra.

December: a karácsonyt édesanyámnál töltöttem a Vörösmarty utcai első házunkban. Nővéreim is velünk vannak, sokszor vagyunk együtt Rednikékkel.

1907

Január 25. Beiratkoztam a II. félévre. Békefi Remig professzornak korrek-túrát végzek, és ezzel valami pénzt keresek is egész tavasszal.

Januártól a botanikus kertben és az egyetem növénytani intézetében is dolgoztam.

Május 11. Mágócsy professzorral növénytani kirándulás a monori pusztára.

Május 24. Ugyanaz Pomázra.

Májusban Békefi professzornál ebédeltem egyik vasárnapon abból az alkalmából, hogy megjelent a Balaton egyházairól írt munkája.

Júniusban édesanyám eladta a Vörösmarty utcában előző évben vett házat, és szemben a Vörösmarty u. 23. sz. alattit vette meg.

Életem eseményei

Július 8. Szatmárhegyen botanizáltam. A nyári szünet nagy részét ismét Horváth Bertalanéknál töltöttem.

Augusztusban sok botanikai kirándulást teszek a környező erdőkben, Schöber Emil volt tanárom is segítségemre van, náluk sokszor megfordulok.

Augusztus 21-től több napot töltök Avasújfaluban Rednikéknél.

Szeptember: Etelka húgom állást kapott Törökszentmiklóson.

Szeptember 19. Beiratkoztam a III. félévre. Budapesten Szilágyi Gábor volt szatmári iskolatársammal együtt vettünk ki lakást Üllői út 21. III./4. alatt. Itt laktam egész másodéves koromban. Szeptember elején még a jezsuitáknál étkeztem.

Szeptember közepén elnyertem Szatmár város alapítványát a Mensa Academicán, ebéd- és vacsora-ellátást.

Október: Etelka húgom meglátogatott Budapesten.

November: egész télen át fűtetlen szobában laktunk Szilágyival.

December: a karácsonyt Szatmáron töltöttem anyámnál.

1908

Január 27. Beiratkoztam a IV. félévre.

Április 3. Tanári alapvizsgai írásbeli vizsgálatom. Utána pár napra a szóbeli vizsgálat. Eredmény: magyar irodalom dicséretes, földrajz dicséretes, természetrajz jó.

Március 6. Az 1907/8–1909/10 tanévekre évi 600 K egyetemi ösztöndíjat nyertem.

Május. 9. A Csepel-szigeten, 15-én Dobogókőn botanizáltam Mágócsy profeszorral. Közben Etelkát meglátogattam Törökszentmiklóson.

Május 25. Az Egyetemi Énekkarok szerénádja Ferenc József király előtt a Várpalota udvarán.

Június végén hazamentem Szatmárra. Itt sokat botanizáltam, nővéreimmel egy ízben a Nagyerdőn voltunk, velünk volt egy Szoboszlai Etelka nevű leány is. A szünetben az egyetemtől kapott mikroszkóppal dolgoztam egy egyetemi pályamunkán.

- Június 29–július 16. Máramaros megyében Szilágyi Gáboréknál Felsőszínevéren.
- Július 14. Első találkozásom Virával az Ozirnya-tónál a Talabor völgyében. A kocka elvettetett.
- Július 18. Az első, kézzel festett képeslapot küldöm Virának, Szatmárról.
- Július: katonai sorozáson voltam Szatmáron, de nem vettek be.
- Július végén egy hét Rednikéknél Avasújfalun.
- Július 20. Első cikkem jelent meg a Szamosban: „Következtetések a jellemre”.
- Augusztus 25. Schöber Emil volt tanárommal kirándulunk a szatmári Bükk-hegységbe.
- Augusztus 27. Értesítést kapok, hogy a budai Szent Imre Kollégiumba felvettek ingyenes helyre lakással, reggelivel.
- Augusztus 31. Szilágyi Gábor Szatmáron meglátogat, tőle megtudom, hogy szeptemberben Vira Budapestre kerül az Erzsébet Nőiskolába.
- Szeptember elején felmegyek Budapestre, elhelyezkedem a Kollégiumban, igazgatóm Glattfelder Gyula, lakótársam Kiss Lajos mérnökhallgató.
- Szeptember első vagy második vasárnapján újra meglátom Virát a pesti görög katolikus templomban.
- Szeptember 16. Látogatási engedélyért írok Virának, de nem kapok.
- Szeptember 22. Beiratkozom az egyetemen az V. félévre.
- Szeptember 26–27. A Szent Imre Kör Vándorgyűlésén Kalocsán, itt találkozik Prohászka Ottokár püspökkel.
- Október 6. Társas kirándulást teszünk Visegrádra.
- Október. Erős külpolitikai izgalom Bosznia annexiója miatt.
- Október utolsó vasárnapján életemben másodszor beszéltem Virával pár szót a pesti görög katolikus templom előtt.
- November 20. Felvesznek az Állami Vetőmagvizsgálóba kiséítő asszisztensnek, ahol 1909. április 15-ig dolgozom.

1909

Január 1. Szatmárról Budapestre utazom karácsonyi vakációról.

- Január 2. Virától az első sorokat kapom egy névjegyen, köszöni a karácsonyi üdvözetet.
- Január 26. Beiratkozom az egyetem VI. félévére.
- Február 10. Fényes Szent Imre bálon.
- Március 4. Egyetemi Énekkarok hangversenye a Vigadóban.
- Március: először látogatom meg Ivánka Zsigmond bátyámat.
- Március 28. Szatmárról meglátogatom Tyukodon Jolánékat. A szomszédban, Ökörítón szörnyű tűzkatasztrófa történt. A romokat, égett embereket látom.
- Április 15. Kilépek a Vetőmagvizsgálóból.
- Április 23–24. Az Egyetemi Énekkarok hangversenye Losoncon.
- Május 4. Első levelem Virához.
- Május 6–11. Quarneroi tanulmányutazásunk az Egyetemi Természettudományi Szövetség keretében.
- Május 13. Az egyetem ünnepén elnyerem a pályadíjat „A Cephalaria-fajok anatómiai és fejlődéstani vizsgálata” című tanulmányommal.
- Május 30–június 7. Egyetemi tanulmányút Erdélybe Cholnokkyval.
- Június végén Szatmára édesanyámhoz.
- Július elején megjelenik az „Adatok Szatmár vármegye flórájához” c. tanulmány.
- Július 7–14. Turistaút az Avas-Gutinban Bagossy és Pinz szatmári tanárokkal.
- Július 16. Virának Szatmárról Máramarosban szedett virágokat küldtem Ungvárra.
- Július 20. Szatmáron besoroztak katonának a nagyváradi 4. honvéd gyalogezredbe.
- Augusztus 18–25. Szilágyi Gábor barátomnál Dolhán.
- Szeptemberben Jolán húgom Berkeszre került református tanítónőnek.
- Szeptember 1. Szatmárról először utazom Csapon át Budapestre, hogy lássam az ungvári útirányt.
- Szeptemberben Gyula öcsém Szatmáron az I. gimnáziumba iratkozott be rendes tanulónak.
- Szept. 21. Beiratkozás a VII. félévre. A Szent Imre Kollégiumban lakótársam Hangos István joghallgató.
- Szeptember végén az Egyetemi Természettudományi Szövetség titkárának választanak.

- Szeptember 19. Dobogókőre kirándulás a Szövetséggel.
Október 1. Először kapok Virától választ egy levelemre.
Október 17. Szövetségi kirándulás a Csóványosra.
November 8-tól tavaszig a Vetőmagvizsgálóban dolgoztam.
November 17. Előadás a Természettudományi Szövetségben: „Növényvilág a magyar népéletben”.
November 27. Egyetemi Énekkarok hangversenye Pécsen a színházban, onnan haza a Balaton körül utazom, először látva azt.
December 24–27. A karácsonyt Etelka húgomnál töltöm Törökszentmiklóson. (Vira Ipolyágon volt.)
December 31. Szesz-éter mérgezésem vetőmagvizsgálás közben.

1910

- Január 12. Előadásom a Természettudományi Társulat Növényteni szakosztályában: „A Cephalaria-genus anatómiája és fejlődéstana”.
Február 22. A Szent Imre Kollégium Énekkarának hangversenye az Urániában.
Március: hazautazva a nagyhéten Ungvárott meglátogatom Vira nagynénjét (Emma nénit), délután haza Szatmárra.
Május elsején megjelent doktori disszertációm.
Május 13–14. Tanári szakvizsgám írásbeli része.
Május 17. Tanári szakvizsgám szóbeli része. Eredmény: mindkét tárgy dicséretes.
Május 31. Egyetemi abszolutórium s még ugyanezen napon doktori szigorlatom. Eredmény: cum laude.
Június 4. Doktori avatásom.
Június 8. Búcsúkirándulás a Természettudományi Szövetséggel Visegrádon.
Június végén haza Szatmárra édesanyámhoz, a nyarat itt töltöm.
Július elején az Avasban botanizáltam.
Július 10. Kálmándon voltam Scheffer János barátom első szentmiséjén.
Július 17–21. Kirándulás nővéreimmel, Tar Ellával, fivérével Szatmárról Fernezele-Rozsály, Nagyanyára.
Július 4. 1000 K gyakorló tanárjelölti ösztöndíjat nyertem el.

Életem eseményei

Július: Vira a Bácskában Szilberekén tölti a nyarat. Sokat írok neki, nem válaszol, sokat gyöttrődöm.

Augusztus 1–6. Második ozirnyai zarándokutam, haza Dolhán át Szatmárra.

Augusztus végén Szatmárhegyen Taréknál, az Avasújfaluban Rednikéknél, itt igen szívesen látnak.

Augusztus 31. Szatmárról Budapestre utazom, Debrecen közben megnézem. Budapesten előbb a Fehérvári út 96. sz. alatt lakunk Szilágyi Gáborral. A gyakorlógimnáziumban gyakorlok.

Szeptember 24-től a gyakorlógimnázium IV. osztályában a növénytant tanítom.

Október 1. Egy VI. osztályos gimnazistát tanítok.

Október 1. A Katolikus Urak Otthonába költözöm, lakótársam Hangos István.

Októbertől a Franklin-lexikon munkatársa vagyok.

Október: a Szent Imre Kör Természettudományi Szakosztályának elnöke.

Novemberben kisázsiai utat tervezek mint Mészáros Gyula etnográfus társa.

Novemberben Jankovich Marcell szabadegyetemi előadásaira járok, Vira is.

Novemberben Emma néni és Ancy Budapesten, társaságukban Virával a városban, a Metropol kávéházban töltjük a vasárnap délutánt.

November 13. A Szent Imre Kollégium ünnepélye, Vira is eljött.

December 3. Virától névnapi üdvözlést kaptam.

December 21. Karácsonyi vakációra utazom, Virával együtt megyünk Csapig, átadom neki második máramarosi utam naplóját. Csapról Jolánhoz Berkeszre, onnan vele Szatmárra anyámhoz.

December 31. Vira meghívott szilveszterre. Nővéreim igyekeznek Szatmáron marasztalni. Elutazom. Este Viráéknál először. Boldog este.

1911

Január 1. Éjjel 1 óra: Virával megértjük egymást. Reggel mint vőlegény utazom el. Budapestre megyek.

Január 9. Vira Ungvárról Budapestre újra visszautazik, eléje utazom egészen Hatvanig, s együtt megyünk Pestig.

- Január 18–20. A bécsi Terezianumba utaztam bemutatkozásra, prefektusi állásra pályáztam, de nem sikerült a dolog.
- Február 1. Előadást tartok a Szent Imre Kör Természettudományi Szakosztályában. (Makrokozmosz.)
- Február 8. Vira születési napja, tőlem egy szép azáleát kapott. Ő az Operában volt.
- Február 16. Virával egy délutánt Sztripszkyéknél töltöttem.
- Február 21. Virával együtt voltunk a budapesti görög katolikus bálban. Hajnalban hazakísértem Sztripszkyékkal.
- Február 27. Vira megdöbbszentően kiábrándító levelet küldött. Okát nem tudom.
- Kora tavasszal anyám eladja a szatmári házat és Jolánhoz költözik Berkeszre.
- Március 5. Nagykorúságom napja, Virától kedves üdvözlő levelet kaptam.
- Március 16. Virát gróf Károlyi Lajosné hívja tanítónőnek.
- Március 16. Befejeztem tanításomat a gyakorlógimnázium IV. osztályában, ahol szeptembertől növénytant tanítottam.
- Március 23. Vira megírja, hogy lelke nem az enyém, hanem régen másé.
- Április: a nagyhetet Budapesten töltöm. Virával gyakran együtt vagyunk.
- Április 11., nagykedd. Virával majdnem szakításra kerül a sor, mindent hiábavalónak látok.
- Április 12. Nagyszerdán Vira mindent igyekszik jóvátenni és enyém maradni.
- Április 13. Édesanyámnak Virával együtt közös levélben megírjuk jegyeségünket.
- Április 17. Virát meglátogatom az Erzsébet Nőiskolában, együtt töltünk egy boldog délutánt a fogadószobában.
- Május 5. Pedagógiai tanári vizsgám írásbelije, két napra a szóbeli. Eredményem pedagógiából dicséretes, filozófiából jó.
- Május 14. A MÁV főműhely munkásaival kirándulás a Csóványosra.
- Május 27. Virával és Sztripszkyékkel kedves séta a Gellért-hegyen.
- Június 3–5. A Szabad Lyceum kirándulását vezetem Belgrád, Aldunára.
- Június 11–17. A gyakorlógimnázium tanulóival kirándulás Alduna, Krassószerény, Versec, Deliblát, Temesvárra.
- Június 12. Vira tanári szakvizsgája. Távollétemben egy rózsakosarat kap tőlem.

- Június 21. Vira polgári iskolai és tornatanári oklevelének kelte.
- Június 23–24. Boldog hazautazás Virával Budapesttől Csapig, onnan ő Ungvárra, magam Berkeszre megyek.
- Június 29–30. Délután és egy éjjel Viráéknál Ungváron, boldog együttlét, vissza Berkeszre.
- Július 1. Bevonulás Nagyváradra, de katonai kiképzésemet elhalasztják.
- Július 1–10. Nagyváradon Laci bátyámnál. Július 5-én Tenkén voltunk, onnan Bélfenyéren, innen kocsival Váradra.
- Július 8. Püspökfürdőből lótszot küldtem Virának.
- Július 21. Virával Máramarosban létezt terveztem, de Vira elutasítja. Mai levelében ismét megszakítja kapcsolatunkat. Magam is elbúcsúzom tőle levélben. Máramarosban mulat.
- Július 24. Vira megkapta a Julián Egyesülethez való pro forma tanítónői kinevezését.
- Július 29. Vira magukhoz hív Ungvárra, egészen kétségbeesve.
- Július 30. Berkeszről Ungvárra. Szörnyű nap. A halál gondolata környékezik bennünket.
- Július 30–augusztus 2. Ungvár, Perecseny, Polonina Runa, Uzsok, Nagy-berezna.
- Augusztus 2. Nagybereznáról Ungvárra, egy pár óra Viránál, véglegesnek látszó elbúcsúzás Virától, mintha minden megszakadna. Jegyességünknek vége. Éjjel vissza Berkeszre.
- Augusztus 3–28. Berkeszen vagyok Jolánnál.
- Augusztus 19. Vira levelei csak barátságról beszélnek, másnak vége van, mindent lezár, mindennek véget vet.
- Augusztus 26. Berkeszen nehéz napok között megkapom Karánsebesre szóló tanári kinevezésemet.
- Augusztus 29. Elutazom Karánsebesre állásomat elfoglalni.
- Augusztus 30. Karánsebesen. Az iskolának csak öt osztálya van még. Lakásom előbb Imbronovitséknál, azután a Temes mellett. Vendéglői élet, majd Szentgyörgyi, Csornyák, Zöld tanárokkal egy Sabeuné nevű asszonynál.
- Szeptember 2–3. Első szörénységi kirándulásom Ruszabányára. Teljesen fásult lélekkel vagyok.
- Szeptember 9. Glattfelder Karánsebesre jött, eléje utaztam, eljegyzésünk idejéről érdeklődik, megmondom, hogy nem lesz.

- Szeptember 10. Vira Ungvárról Stomfára utazott Károlyiékhoz.
Szeptember: Virával csak baráti levelezés. Szeptember 24-i levelében mindent nyersen, őszintén feltár, ami volt, csak sajnálatból volt. Mindennek vége, a helyzet teljesen reménytelen.
Szeptember 26. Halálos kétségbeeséssel írok Virának.
Október 1. Felajánlom Virának a csak barátságra alapozott házasságot.
Október: Vira is egészen kétségbeesve.
Október 23. A karánsebesi magyar társaskör estélyén tárogatózok, zongorán kísér Reisz Piroska.
November 13. Vira baráti levelében némi közeledés van. Új remény, de csak pár napra.
November végén betegeskedek. Minden sötét.
December 20. Megállapodunk Virával, hogy karácsonyra ő is, én is szüleinkhez utazva még egyszer együtt utazunk, Szolnokon vagy Hatvanban találkozva. Nem lesz belőle semmi. Virának fényképalbumot adok.
December 23. Karánsebesről Berkeszre utazok, ott töltöm a szomorú karácsonyt, a még szomorúbb szilveszter estét, emlékezve tavalyra.

1912

- Január 1–2. Berkeszről Szatmáron át (látogatás Schöber tanáromnál), Aradon át Karánsebesre utazom.
Január 6–8. Budapesten időzöm.
Január 7. Nikon, Vira bátyja táviratilag Sárospatakra hív, a vonatot nem érem el.
Január 8. Találkozás Virával Budapesten. Újból megértjük egymást, Vira kívánta jegyességünk visszaállítását. Nehezen tudok bízni. Elkísérem Érsekújvárig. Vissza Karánsebesre.
Január 10. Vira Stomfáról igazán egészséges hangon ír. Úgy látszik, ki-gyógyul.
Január 17. Ismét kezdek bízni Virában.
Január 19. Vira először tervezget levelében eljegyzésről, esküvőről.

Életem eseményei

- Január 22. Megírom Virának eljegyzésünk, esküvőnk terveit. Utólag minden dátum bevált.
- Január 28. Megalakítom a Karánsebesi Szabad Lyceumot, s abban titkárságot vállallok.
- Február 8. Vira születési napjára néhány saját készítésű képet küldök.
- Február 13. A Szabad Lyceumban első előadásomat tartom. (Havasaink növényvilága.)
- Március 5. Születésnapomra Virától nagy fényképét kapom.
- Március 15. A gimnázium ünnepélyén beszédet mondok.
- Április 1. Karánsebesről Budapestre utazom a húsvétra.
- Április 4. Érsekújvárig Vira elé utazom. Együtt Budapestre. Nagypénteken és szombaton arról tervezgetünk, hogy Virát Karánsebesre nevezzék ki, hogy Károlyiéktól eljöhessen.
- Április 4. Tüdőmre gyanakszom. Szegeden megvizsgálnak, nagy baj nincsen.
- Április 7. Húsvét vasárnapján Virával Sztripszkyéknél vagyunk, boldog nap.
- Április 9. Budapestről Karánsebesre. Cegléden átveszem Etelkától Gyulát, tovább én neveltetem. A II. osztályból magánvizsgát tesz Karánsebesen. Vrásdáéknál lakik.
- Tavasszal boldog leveleket váltunk Virával.
- Április 16. Az egész világot megdöbbenetette az óceánjáró Titanic hajó szörnyű katasztrófája, amely április 15-én történt.
- Április 27. Egy napra Budapestre utazom, Virával találkozás, kinevezési kérvénye benyújtása Közoktatási Minisztériumban.
- Május: lyceumi kirándulásokat vezetek Karánsebesen.
- Május 20. Vira kinevezési kérvényét elutasítják.
- Május 22–27. Tanulóimmal tanulmányi kiránduláson a Dunántúlon.
- Május 26. Dunántúli kirándulásunk ideje alatt Krassó-Szörény megyében óriási árvíz pusztított felhőszakadás következtében.
- Május 11. Joli esküvője. Berkeszről Szatmárra (Rózsa u. 2.) költöztek.
- Június 6. Úrnapján Temesvárott Glattfelder püspöknél, kérem közbenjárását Vira kinevezéséhez.
- Június 24. Karánsebesről Sárospatakra, ott négy boldog nap Virával Nikonnál.

- Július 1. Sárospatakról bevonulok katonai szolgálatra Nagyváradra, onnan vizsgára Debrecenbe küldenek, szolgálatot gyenge egészségem miatt elhalasztják. Szatmárra utazom Joliékhoz.
- Július 9–14. Szilágyi Gábor barátomnál Dolhán.
- Július 16–augusztus 12. Etelkával Rahón nyaralunk. (Ipar u. 994. sz.)
- Július 25. Virát Nikonékkal együtt Rahóra várom, de nem jöttek el.
- Augusztus 15. Rahóról vissza Szatmárra. Joli házassága felbomlott.
- Augusztus 17. Ungvárra utat tervezek, de Vira lemondja. Ismét rideg levelek.
- Augusztus 22–25. Szatmárról Ungvárra Virával három kedves nap. Eljegyzést karácsonyra tervezzük, mert nem nevezték ki. Vira bevallja, hogy Cornides meg akarja látogatni.
- Augusztus 28. Gyulával együtt Szatmárról Karánsebesre, őt később internátusba adom.
- Szeptember 1. Vira ismét hűvösen írogat, de rövidesen a helyzet jóra fordul.
- Szeptember 12-től kezdve a vagyonszövetség internátusban felügyelőtanár.
- Szeptember végén Karánsebesen munkásgimnáziumot szervezek, kultúrházat tervezek.
- Október 8. Kitört a balkáni háború, a közhangulat nyugtalankodik.
- Október 13. Karánsebesről Budapestre utazom vetítőgépet vásárolni. Virával találkozom, ismét hideg, türelmetlen.
- Október 17. Megírom Virának, hogy türelmetlenségét nem bírom el.
- Október 19. Vira levélben bocsánatot kér.
- Október 30. Vira névnapjára mélyégetésű íróasztali készletet küldtem.
- Október: a karánsebesi Vöröskereszt jegyzője lettem.
- November 4. Az eljegyzést végleg kitűzzük karácsonyra.
- November: Joli Szatmárról Bodófalvára megy tanítónőnek.
- December 23. Karánsebesről Hatvanon át Ungvárra, Vira ott várt eljegyzésre.
- December 24. Eljegyzésem karácsonyestén Ungvárott. Vira aranyláncot és levéldobozt kapott.
- December 23–január 1. Ungvárott Virával. Boldog napok.

1913

Január 1. Újév estéjén indulás Virával együtt Ungvárról, éjjeli utazás együtt Budapestre, innen Vira Stomfára, én Karánsebesre.

Január 5. Jolit meglátogatom Bodófalván.

Január 18. Széchenyi Béla felajánlja Virának, hogy mindkettőnket kineveztet Szarajevóba, Virát a Julián iskolához, engem a magyar gimnáziumhoz.

Február közepén anyám és Joli Néráhalmosra kerültek.

Március 15. A karánsebesi Szabad Lyceum ünnepségén tárogatóztam.

Március 16–25. A húsvétot Jolánnál töltöm Néráhalmoson, Virával nem sikerült budapesti programot csinálni.

Március 22. Virától kedves húsvéti ajándékot kaptam.

Tavasszal mámoros, boldog levelezésben, de aggodalomban is telik el, hogy sikerül-e Virát kineveztetni Karánsebesre, vagy együtt más-hová.

Április: esküvőnket kezdjük augusztusra tervezetni.

Április 17. Széchenyi Béla közbenjárásra Pozsonyba kerülésünkben remélünk.

Április 19. Vira meghívott a pünkösdre Abbáziába. A tervnek nagy nehézségei vannak, már csak egy pesti együttlétbe kezdünk beletörődni.

Május 7. Szerdán este mégis elindulhatok Virához Abbáziába. Dombóváron át.

Május 8. Fiumébe érkezem, Abbáziában a Villa Noéba szállok meg.

Május 9. Bemutatkozás Abbáziában Károlyi grófnőnek és Széchenyi Bélának.

Május 10–11. Szombat–vasárnap, boldog napok Abbáziában, Fiumében.

Május 12. Pünkösdhétfőn kirándulás Buccariba.

Május 12. Visszaindulás Abbáziából Karánsebesre.

Május végén kialakul, hogy Karánsebesen rendezkedünk be, a miniszteriumban megígérték Vira karánsebesi kinevezését.

Május 25. Lyceumi kirándulás Nándorhegyre.

Május 27. Meghívom Virát édesanyámhoz Néráhalmosra, de Vira nem akarja.

Június 3. Vira beleegyezik a nérahalmosi útba.

- Június 8. Már lakás és bútor után kezdek nézni Karánsebesen.
- Június 20. Vira kilép állásából Károlyiéktól.
- Június 22. Kirándulásom a Munte micura.
- Június 16. Lakást bérelek ki Karánsebesen.
- Június 24. Kedden Vira Néráhalmosra utazóban átmegy Karánsebesen, eléje utazom, és együtt vonaton Bélajabláncig, onnan éjjel kocsin Néráhalmosra.
- Június 25–26. Szerdán, csütörtökön Néráhalmoson anyámnál Virával.
- Június 27. Hajnalban kocsin indulunk vissza Néráhalmosról, megázunk, vonatot lekéssük, várakozás Bélajabláncon délutánig, akkor vonattal Karánsebesre, Vira Gajdáéknál száll meg, ott vacsorázunk.
- Június 28. Karánsebesen épülő lakásunkat megnézzük, asztalossal tárgyalunk, délután elutazunk Szeged–Nagyváradon át Ungvárra.
- Június 29. Vasárnap délelőtt Ungvárra érkezünk. Mámoros napok.
- Június 30. Ungvárott Virával. Boldog tervezgetés.
- Június 30. Kitört a második balkáni háború a Törökországot legyőző balkáni államok között.
- Július 1. Hajnalban Ungvárról Nagyváradra utazom, katonai szolgálatot tenni.
- Július elején súlyos gondjaink a Vira kinevezése miatt és a berendezkedés költségeinek előteremtése miatt, veszélyben az augusztusi esküvő.
- Július 16. Vira Károlyiné segítségével megoldja a berendezés költségeit, bútort Karánsebesen megrendeljük táviratilag.
- Július 19. Szombat. Szabadságot kaptam a katonaságtól. Ungvárra utazom, ott töltöm mámorban a vasárnapot is. Esküvőnk napját feltételesen augusztus 25-re tűzzük ki.
- Július 30. Honvéd eskütételelem napja.
- Július 30. A második balkáni háború is véget ért a bukaresti fegyverszünettel.
- Július végén már nagyon nyugtalanít bennünket Vira kinevezésének elmaradása.
- Augusztus elején szinte kétségbeesve. Úgy Vira kinevezése, mint rendes tanári kinevezésem elmaradása miatt. Esküvőt mégis meg akarjuk tartani.
- Augusztus 18. Vira levélileg beleegyezik esküvőnk megtartásába.

Életem eseményei

- Augusztus 19., kedd. Leszerel a honvédség (4. honvéd gyalogezred). Este már Ungvárott.
- Augusztus 20–22. Ungvárott Viránál, esküvői előkészületek.
- Augusztus 23., szombat. Reggel gyógyás, áldozás, délután 4 órakor polgári esküvő, 5 órakor egyházi esküvő a püspöki kápolnában, esket Gebé Péter kanonok, a későbbi görög katolikus püspök, tanú Oswald Károly járási bírós és Gulovits Tivadar gimnáziumi tanár.
- Augusztus 24. Ungvárról a Vira lakásáról reggel elutazunk, Nagyváradig jutunk, ott a Rimanóczy szállóban megszállunk.
- Augusztus 25. Nagyváradról Szegeden át hazaérkezünk Karánsebesre. Lakásunk még nem kész, a Teus szállóban veszünk lakást és ellátást addig is.
- Augusztus 25–30. A Teusban lakunk, itt töltjük mézesheteinket, közben bejárunk a városba lakásunkat berendezni.
- Augusztus végén megindul a karánsebesi új gimnázium építése.
- Szeptember elején nagy küzdelmet folytatok, hogy a gimnáziumban a gyorsírás tanítását megkapjam, és így mellékjövedelemhez jussak. Gyorsírást tanítok a kereskedelmi tanfolyamon is.
- Szeptember 16. Vira helyettes polgári iskolai tanítói megbízatást kapott Karánsebesre.
- November 4. Vira megbízatása meghosszabbítása 1914. január 1-jéig.
- November 28. Kineveztek gimnáziumi rendes tanárnak.
- December 30. Vira tanári megbízatásának meghosszabbítása 1914. április 1-jéig, akkor megszakt.

1914

- Január elején Vira Budapesre utazott kinevezése ügyében.
- Januárban a Szabad Lyceumban megszervezem a könyvtárt, magam vagyok a könyvtáros.
- Január 17. Nándorhegyen is Szabad Lyceumot szervezek, első előadást tartom.
- Február 23. Debrecenben merénylet történt a hajdúdorogi görög katolikus püspök ellen.

- Március 14. Édesanyám lábát törte Néráhalmoson, odamegyek, Bélajabláncról gyalog. Másnap vissza Karánsebesre.
- Április 25. Karánsebesen tárogatózok egy ünnepségen.
- Május 3. Kirándulás a Pojana Bradulujra a Pojana Ruzska hegységben, velem tart Thirring Gusztáv is Budapestről.
- Május. 22. Pénteken este 9 ó 30p-kor Baba születése.
- Június 2. Kirándulás pünkösdkor Temesfőre és a Szemenikre, viharban meghűlve megbetegszem.
- Június 15. Megalakítom a Magyar Turista Egyesület Szörénységi Osztályát, ügyvezető elnökévé választanak.
- Június 28. Értesülünk Ferenc Ferdinánd trónörökös szarajevói meggyilkolásáról, mindenki háborútól tart.
- Június 29. Virával, Babával elutazunk Karánsebesről Néráhalmosra anyámékhoz nyaralni, a nyár izgalmasan telik a politikai bonyodalmak miatt.
- Július 23. Belgrádban a Monarchia ultimátumot adat át. A napok izgalmasak.
- Július 26. Részleges mozgósítás történik.
- Július 27. A mozgósítási parancs megérkezik Néráhalmosra is, bevonulok. Aznap eljutok Karánsebesig. Otthon hálók.
- Július 28. Karánsebesen értesülök a Szerbiának adott hadüzenetről. Nagyváradra indulok a 4. honvéd gyalogezredhez. Zsúfolt vonaton Szegeden át Békéscsabáig eljutok, ott egy utolsó szállóban alszom.
- Július 29. Békéscsabáról Nagyváradra utazom, ezredemnél jelentkezem, mint beteget kórházba utalnak. Betegségem a pünkösdi kirándulási hűlésemen szerzett hólyagvérzés, ami miatt júniusvégi hadgyakorlatomat is el kellett halasztatnom. Nagyváradon értesülünk az orosz hadüzenetről.
- Július 30. Bevisznek Nagyváradon a Sal Ferenc utcai katonai kórházba. Itt szörnyű állapotok közt vagyok.
- Augusztus 1. A katonai kórházban értesülök az általános mozgósítás elrendeléséről.
- Augusztus 11. Vira táviratban tudatja velem, hogy polgári iskolai segédárnak kinevezték Karánsebesre. Az izgalmas hír újabb visszaesést okoz, erős orrvérzéseim is vannak, erősen leromlottam.

- Augusztus 13. Mindent elkövetve, hogy a szörnyű kórházból kiszabaduljak, ez sikerül, visszaküldetem magam a csapathoz.
- Augusztus 15. Az ezrednél mint létszámfeleltit szabadságnak, de elutazásom előtt 17-én visszatartanak.
- Augusztus 22. Rossz hírek csapataink szerbiai visszavonulásáról.
- Augusztus 26. Katonai orvosi felülvizsgálaton mint szolgálatra alkalmatlan rokkantat elbocsátottak.
- Augusztus 27. Karánsebesre elutazok Nagyváradról. Ott tanári szolgálatra jelentkezem. Alig maradt tanár az iskolánál.
- Augusztus 29. Karánsebesről Nérhalmosra utazom, hogy Virát és Babát hazahozzam.
- Szeptember 1. Általános örömet keltett Hindenburg mazuri nagy győzelme.
- Szeptemberben Vira édesanyja hozzánk Karánsebesre a gyermek gondozására.
- Szeptember elején a szerbek átkeltek a Száván, végén az oroszok a Kárpátokon.
- Szeptemberben nagyobb szabású tanulmányokba kezdek a Szörénység flórájáról.
- Október elején az oroszok Máramarosszigeten vannak.
- Október 12. Gimnáziumunk beköltözik a félig kész új épületbe, amelyben már előbb katonai beszállásolás volt. Velünk együtt tanítanak az összes többi iskolák. Új tanáraink Bereczky Imre, Benigny Gyula, Ovenden Sándor, Fludorovics Zsigmond. A VI. osztály főnöke vagyok. Igazgató katona, helyette Gajda Béla vezeti az iskolát.
- December elején elfoglaljuk Belgrádot néhány nap múlva feladjuk. Nagy küzdelem a Kárpátokban.
- December 25. Első karácsonyfát állítjuk a Babának. Sok ajándék jött Károlyi gróféktól.

1915

Januárban nagy küzdelmek az oroszokkal a Kárpátokban, 30-án előbbre jutunk.

Februárban Vira abortusszal megbetegszik, erős vérzései vannak, hetekig fekszik.

Február 26. Vira rendes tanári kinevezést kap.

Március 22. Rendkívül leverőleg hat ránk Przemysl várának eleste.

Március 25. Vira állapota súlyos, a temesvári fehér-kereszt szanatóriumba viszem operálni.

Április 3. Virát szerencsés operáció után húsvét előtti napon hazahozom, lassan javul az állapota.

Május 3. Gorlicénél hadaink áttörik az orosz frontot, fellélegzünk.

Május 23. Olaszország hadba lép ellenünk. A helyzet rossz.

Június 3. Hadaink visszafoglalják Przemysl várát.

Július elején Mama hazament Ungvárra.

Július 7–9. Először járok a Szárkő-havason florisztikai gyűjtésen.

Augusztus 1–17. Virával és a Babával Néráhalmoson nyaralunk Anyámnál és Jolinál.

Augusztus 9. Kirándulás lóháton Néráhalmosról a Ménes-völgybe Gyulával.

Augusztusban az orosz frontról nagy győzelmek hírei érkeznek, Varsó, Breszt-Litovszk elesett.

Augusztus 31. Gyulával Karánsebesről Székelykeresztúrra utazom, hogy felvetessem az állami tanítóképzőbe, de nem sikerült, visszahozom, továbbra is nálunk marad, beíratom a VI. osztályba.

Szeptemberben Mama visszajött hozzánk Ungvárról.

Szeptember 15. Megkezdődik a tanítás, az épületben a nyáron a soproni

18. honvédezred üdülőkórháza volt. Rajzot, geometriát is tanítok.

Szeptember végén cserkészcsapat szervezésével kísérletezem a gimnáziumban.

Októberben újból katonai sorozás alá kerülök, alkalmasnak találnek, de mint nélkülözhetetlent felmentenek.

Október 9. Belgrádot újból elfoglalták.

Október 14. Bulgária is belép a háborúba oldalunkon.

Októberben népkönyvtárat szervezek Karánsebesen, magam kezelem.

Novemberben csapataink végigmentek Szerbián.

November végén Kalkbrenner igazgató visszajött a katonai szolgálatból.

December 31. Nagy szilveszterestét tartott a honvédség a gimnázium tornatermében, ott voltunk Virával.

1916

Januárban földrajzi értekezések írásával kezdek foglalkozni.

Február 1. Megjelenik a Katolikus Szemlében: „Az Adria-kérdés és a Magyar Tengerpart” című értekezésem. Feltűnik Havas Rezsőnek, ír nekem, és így kapcsolatba kerülök a geográfus körökkel.

Március 1. A Karánsebesi Magyar Társaskör választmányi tagjának választott, életét fellendítem.

Tavasszal egy-egy darab földet kap minden tisztviselő a várostól, és magam dolgozom meg, veteményt termelve.

Március 15. A gimnázium ünnepélyén feltűnést keltő beszédet mondok.

Április 13. Budapesten előadást tartok a Természettudományi Társulat Növényteni Szakosztályában „Tanulmányok a Szörénység és a Dél-Duna növényföldrajzához” címen. Összekötöttesbe lépek személyesen Havas Rezsővel, Gonda Bélával. Felszólítanak földrajzi cikkek írására.

Májusban egy botanikai utat tervezek Krassóvár környékére Jávorka Sándor múzeumi igazgatóval, de elmaradt.

Május 14. Temesvárott részt veszek Havas Rezső balkáni tárgyú előadásán.

Június 9. Zolika születése pénteken hajnalban 4 órakor.

Július közepén Mama elment tőlünk, helyébe jött Etelka.

Július 11–19. Nagy utam Nemesszeghy László csendőrszázadossal a Szörényi-havasokban és a Cserna völgyében.

Július 23. Zolika keresztelője a háznál, keresztelte Hammer Fidél káplán.

Augusztusban a helyzet az oláhokkal igen éles, mindennap várható a támadás.

Augusztusban Gonda Béla felszólított, hogy írjak cikkeket a Tengerbe.

Augusztus 27. Az oláhok betörték Erdélybe, Orsovánál is támadás, helyzetünk igen bizonytalan, kezdik Karánsebest kiűriteni, mi maradunk, csak okmányaimat küldöm el Etelkának. Helybeli oláhjaink még lapítanak.

Szeptember közepén Törökszentmiklóson járok Etelkánál és Jolánnál, aki közben Kuncsorbára helyeztetett át. Itt látom a székely menekülők karavánjait az utakon.

Szeptember közepe táján egy vasárnap este német csapatok jelentek meg Karánsebesen, azonnal kigyúlt egy jelzőtűz egy hegyen, éjjel meg egy malom.

Szeptember 29. Az oláhok nagy veresége Nagyszebennél. Lassan visszaáll a nyugalom a városban is.

Október 8. Az oláhokat Brassónál kiverjük Erdélyből.

Október 15. Megkezdődik a gimnáziumban a tanítás. A VI. osztály főnöke vagyok, tanítok filozófiát is. Új tanártársaim Gaál Kálmán, Fehér Géza, Zolnay Dezső.

Október 29. Orsovánál is kiverjük az oláhokat Magyarországból.

November 21. Meghal Ferenc József király.

November 30. Ferenc József temetése Bécsben, szörnyű vasúti katasztrófa történik Herceghalomnál.

December 9. Tagnak felvesznek a Földrajzi Társaságba.

Decemberben kiírják Teleki Pál tájrajzi pályázatát, dolgozni kezdek a Szörénység tájrajzán, Telekivel összeköttetésbe lépek.

December 30. IV. Károlyt magyar királlyá koronázzák.

1917

Januárban az év orosz zavargások hírével kezdődött.

Januárban gimnáziumunkhoz került Félegyházi Gyula rajtanár a feldúlt Petrozsényből.

Január 28. Előadást tartok Temesvárott a Balkán Iroda sorozatában „A Délvidék és a Balkán közlekedési földrajzi kapcsolata” címen. Nagy siker.

Február 26. Líceumi előadást tartok Budapesten a MÁV főműhelyben. Utána először keresem fel gróf Teleki Pált lakásán a Szörénység tájrajza ügyében. Ekkor ismerkedünk meg.

Március 12. Kitört az orosz forradalom.

Tavasszal már igen rossz Karánsebesen az élelmezési helyzet, nincs kenyér.

Április 1. Eddigi lakásunkból (Templom u. 7.) átköltözünk Stempel építész másik nagy házába Templom u. 12. sz. alá. Ott óriási nagy elhanya-

golt kert művelésébe kezdek, mert kénytelenek vagyunk termelni valamit.

Tavasszal az új lakásunk nagy kertjét dolgozom meg rendkívül nagy fáradsággal.

Májusban igen nagy szárazság volt, a kertet öntöztem nagy fáradsággal.

Május 20. Óriási tűzvész pusztított Gyöngyösön.

Május–június nálunk lakott Moldován Béla polgári iskolai rajztanár egy kiadott szobában.

Május 27. Kényszerkörülmények folytán befejeztük a tanévet.

Május 28. Tisza István miniszterelnök megbukott.

Június 20–július 1. Boszniában és Hercegovinában kutatóutat teszek a Magyar Tudományos Akadémia Keleti Bizottságának szervezésében Tuzson János professzor vezetésével.

Július 23. Vira nagyon leromlott, Herkulesfürdőre viszem pihenni. Anya hozzánk jött erre az időre a gyerekek gondozására.

Augusztusban települési tanulmányokat végzek a szörénységi falvakban.

Augusztus végén Fattering Sándor barátom Újpestre hív a Szociális Telepre való áthelyezéssel, de a dolog nem sikerült.

Szeptemberben az új tanévre kimegy a gimnázium épületéből a polgári iskola is. Végre berendezem laboratóriumaimat. A IV. osztály főnöke lettem. Új tanáraink Németh László, Benkovits István, Holló László, Klenka János.

Szeptemberben Gyula elment tőlünk Jázónékhoz Szilberekre segédjegyzőnek.

Szeptemberben Fenczik Jázon fia, Dundi hozzánk jött kosztra.

Szeptemberben egy oláh diáknak adunk ki egy szobát.

Szeptemberben Milleker Rezső debreceni professzorral tárgyalok magántanári habilitációm ügyében, de elmarad a dolog.

Szeptember 20-án Szegeden járok a tervezett Balkáni Akadémia földrajzi tanszéke ügyében, de nem lesz semmi az akadémiából.

Szeptember 17. Kikiáltották az orosz köztársaságot.

Ősszel Vira spanyolinfluenzában feküdt, előbb Zolika volt beteg. Magam paratífuszban feküdtem egy hónapig.

November 17. Oroszországban győzött a bolsevista forradalom.

November 18. Amerika hadat üzent nekünk. A helyzet igen rossz. A ki-
merültség jelei erősen mutatkoznak nálunk.
December 3. Orosz fegyverszünetet kötünk.

1918

Januárban nem tanítunk, nincsen fűtőanyag.
Január: 3 napot Budapesten töltök, Telekivel tárgyalok a Hadigondozóban.
Január: Erzsébet királyné szoborbizottság alakult Karánsebesen, abban
dolgozom.
Január 25. Cholnoky Jenő professzort líceumi előadásra hívtam meg, ná-
lunk volt szállva.
Januárban hírek jönnek a csehek mozgolódásáról és követeléseiről.
Február 15. Líceumi előadást tartottam meghívásra Lugoson. Itt Eöttevé-
nyi főispán vendége voltam.
Március 3. Az orosz bolsevistákkal megkötöttük a békét Breszt-Litovszk-
ban.
Május 6. Nagy ünnepségek Karánsebesen, leleplezik az Erzsébet szobrot és
Bartók Lóránt, Kövecs Dezső hősi halott tanártársaim emlékművét,
a királyt Albrecht királyi herceg képviselte.
Tavasszal és nyáron lakásunk nagykertjében dolgozom, veteményt ter-
melek.
Május 7. Az oláhokat legyőzve aláírjuk a bukaresti békét. Oláhjaink lapí-
tanak.
Május–június. Nálunk lakik Klenka János tanártársam, anyagilag rá va-
gyunk szorulva, hogy lakást adjunk ki.
Június 2. Teleki Pál értesít, hogy újabb balkáni utamra az Akadémia 400
K segélyt utalványoz ki.
Zavargások, sztrájkok híre érkezik Budapestről, az általános helyzet rossz.
Júniusban erős küzdelmek az olaszokkal a Piave fronton.
Június 14–26. Második balkáni expedícióm Boszniában, főleg Hercego-
vinában járunk. Odalenn igen rossz viszonyok vannak, éhség dúl.
Június 16-án befejezzük a tanévet. Gyula öcsém érettségi vizsgálatot tett.

Tavasszal a város meteorológiai obszervatórium szervezésével bízott meg, a műszereket meg is kaptam, de nem lehetett még felállítani.

Július 18. Schafarzik Ferenc műegyetemi professzor meglátogatott Karánsebesen, vele több kirándulást tettem.

Július 21. Virával Orsován át a Dunán Szilberekre utazunk, hajótörés Belgrád és Zimony között, kalandos éjjel Zimonyban.

Július 24–28. Szilberekén Virával együtt Jázonéknál. Baba is velünk.

Július 28–29. Szilberekéről hajón Karánsebesre utazom. Anya van nálunk, a nyáron.

Augusztus 11. Karánsebesről Szabadkán át Szilberekre megyek Viráékért.

Augusztus 13. Szilberekéről hajón Viráékkal hazafelé, újabb hajótörés Belgrádnál, Báziástól vonattal Karánsebesre.

Augusztus közepétől kezdve a németeknek igen rosszul megy a francia fronton.

Szeptember közepén béke hírek keringenek, a hangulat igen rossz. Spanyol-influenza-járvány dől.

Szeptemberben Megela Margit, Vira rokona jött a gyerekek mellé.

Szeptember 28. A bolgár front összeomlott, a németek is inognak.

Október 17. Tisza István a parlamentben kijelenti, hogy a háborút elvesztettük. Minden kezd felbomlani.

Október közepétől spanyolnáthában fekszem.

Október 31-én megyek ki először betegségem óta, a kaszinóba forradalmi hírek érkeznek, de bizonytalanul, Aradon át.

November 1. A városban lévő tömérdek katonaság között minden rend felbomlott, a pesti forradalom hírének hatása alatt. A város polgársága megriad, indítványomra védekezésül és a rend fenntartására egy polgári gyűlés ül össze este a városházán, ez egy tanácsot választ, ennek rendfenntartó bizottsága 3 tagja közé beválasztanak. Hírek jönnek Tisza István meggyilkolásáról.

Novemberben állandóan a rend fenntartásával foglalkozom, diákjaimmal éjjel védem a várost, pót-csendőrséget szervezünk. Éjjel állandóan az utcákon őrzáratozok.

November 23. Megérkezik Karánsebesre a gyulafehérvári oláh nemzetgyűlés, előbb meg Jászi Oszkár aradi oláh tárgyalásainak híre. Az oláhok megvadulnak a városban, nemzeti gárdát szerveznek, a

fegyver kiesik a kezünkől. A balkáni német hadak csakhamar átvonulnak a városon, tőlük minden vásárolunk.

Decemberben Karánsebes szerb megszállás alá kerül. A rend és nyugalom az oláhok megjuhászodásával némileg helyreállt.

December közepén szörnyű, de bizonytalan híreket kapunk az oláhok, szerbek, csehek minden oldalról való előrenyomulásáról. A karácsony igen szomorú körülmények között jött el. Teljesen visszavonulok. Szörénységi munkámon dolgozom.

1919

Január 2. Kalandos út a szerb demarkációs vonalon át Karánsebesről Budapestre, ahová szörénységi tájrajzi pályamunkámat viszem.

Január 3–7. Budapesten, ahol a Margitszigeti Szállóban lakom Kiss Albert tanártársammal együtt. Budapesten a teljes felbomlás dühöng. Tárgyalás a minisztériumban Budapestre való áthelyezésem ügyében. 7-én nagy nehézségek között visszautazom Karánsebesre.

Januárban Karánsebes francia megszállás alá kerül.

Március 15. Karánsebesről Szigetfalura utazom, ahol Jolán tanít.

Március 17. Vissza Karánsebesre, a város franciák megszállása alatt van még.

Április–június: Baba súlyos beteg, alig tudjuk megmenteni.

Tavasszal teljesen el vagyunk zárva Budapesttől, álhírekkel vagyunk tele az eseményekről, felszabadító seregekről, a forradalmi kormány, sőt még a bolsevista kormány nacionalizmusáról is jönnek hírek. Lassan jutunk a valóság tudatára. Városunk magyarsága letargiába merül, hogy ne gondolkozzék, mindenki kártyázik. A közigazgatás oláhvá alakul, de iskolánkat még nem bántják. Anyagi helyzetünk nagyon bizonytalan.

Március 21. Hírek jönnek a kommunista kormány megalakulásáról.

Május elején híreket kapunk előbb az aradi, később a szegedi ellenforradalmi nemzeti kormány megalakulásáról.

- Június 28. Oláh megbízott jelenik meg iskolánkban és felhív a hűségeskü-
re, megtagadom, Vira ugyancsak. Virát az oláh tanulók inzultálni
akarják.
- Június végén az oláhok elveszik az iskolánkat. Állásunkból elbocsátanak,
utoljára kapunk fizetést június végén.
- Június 30. Jázon fiával, Dundival, ki nálunk kosztolt, Karánsebesről Sze-
geden, Szabadkán át kalandos úton, Zombortól kocsival éjjel Szil-
berekre utazom. Érkezőnk július 2-án.
- Július 5. Szilberekre kalandos nehézségek közt Szegedre utazom, Zom-
borban majdnem letartóztattak a szerbek. Itt hallok a kalocsai és
dunapataji ellenforradalomról és a kommunisták vérengző meg-
torlásáról.
- Július 6. Szegeden felkeresem az ellenforradalmi kormányban Teleki Pált,
ott marasztalni igyekszik, bemutat Horthy Miklósnak, Károlyi
Gyulának. Családom miatt kénytelen vagyok visszamenni Karán-
sebesre.
- Július 13. Etuval és Zolikával kalandos utazással Buziásfürdőn át Szigetfa-
lura megyek, Buziástól kezdve éjjel autón, magyar tisztekkel.
- Július 17. Zolikát Jolinál és anyámnál hagyom Szigetfalun, mert otthon
már igen rossz az élelmiszerünk. Magam visszamegyek Karánsebes-
re. Lugoson kell hálnom, itt már oláh csapatokat találok, Karánse-
besen ugyancsak a várt angol csapatok helyett oláhok vonultak be.
- Augusztus 1. Temesvárott járok valami állás után, mert már nincsen miből
élni, csak kertünkben termelt élelmiszerekből eszünk. Állást nem
kapok.
- Augusztusban egész időmet csomagoló ládák készítésével töltöm, hogy
mindenünket elcsomagolhassam, ha menekülni kell. Zöldséges és
újságos bolt nyitásának tervével foglalkozom. Az oláhok gyötörnek
bennünket, oláh zászlót kellene kitennem budapesti bevonulásuk
örömeire, de kijátsszom őket erdélyi színekből készült papírzászlóval.
- Augusztus 29. Még egyszer Szigetfalura utazom anyámtól, Jolitól elbú-
csúzni, ha menekülni kellene.
- Augusztus végén kapumon bedobott levelet találok, amelyben a minisz-
térium Budapestre hív. Mindent megkísérlek, hogy mehessek, az
oláhok nem engednek ki.

- Szeptember 22. Mindenemet becsomagolva hagyva sikerül családommal, néhány táskával elhagyni Karánsebest. Aradig eljutok, itt szörnyű éjjelezés.
- Szeptember 23. Aradon borzalmas nehézségek között vonatra jutok, csomagjaim is, éjjel Etelkához érkezünk Törökszentmiklóásra.
- Szeptember 24–október 5. Családomat Törökszentmiklóson lehelyezem, lakást szerzek nekik, azután mindent elkövetek, hogy Budapestre juthassak, de nem engednek át a Tiszán az oláhok.
- Október 6. Szajolnál vonattal átszököm a Tiszán, Budapestre érkezem, itt Bankó tanárnál meghálok.
- Október 7. Egyelőre Jiraszek Béláéknál, Ancynál helyezkedem el, és szolgálat után nézek a minisztériumban. Teleki Pálnál jelentkezem.
- Október 8. Teleki Pál azonnal beosztat a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Irodájába mint szakelőadót a kartográfiai munkálatokhoz.
- Október végén Vira meglátogat, ekkor már Újpesten lakom a Főiskolai Szociális Telepen. Virának Törökszentmiklóson szerzek tanári beosztást, még október 7-én.
- November 14. Horthy nemzeti hadserege első csapatait látom bevonulni Budapestre.
- November 15. Rendkívül nagy nehézségek között Budapestről Szolnoknál átszököm egy vonattal a Tiszán, az oláh hadak visszavonulása közben Törökszentmiklóásra családomhoz.
- November 18. Éjjel az utolsó ájtjövő vonattal Szajolnál visszaszököm az oláh megszállás alatti Törökszentmiklósról Budapestre. A Tisza vonalát lezárják az oláhok.
- November végén a Délvidéki Liga titkára leszek. Eöttevényi Olivérrel, Zadravec tábori püspökkel dolgozom együtt.
- November 26. Kineveznek a VIII. fizetési osztályba.
- Decemberben a Béke-előkészítő Irodában dolgozom a Királyi Várpalotában. (II. em. 77. sz.) Itt ismerkedek meg Apponyi Alberttel, Bethlen Istvánnal, Buday Lászlóval, Kovács Alajossal. Családommal semmi összeköttetést nem tudok fenntartani, a Tisza-vonal lezárva, róluk semmit sem tudok. Pénzem van, de nem tudom elküldeni.
- Karácsonyt rendkívül szomorúan töltöm, Ancyék hívtak meg az ünnepekre, azután meg Temesy Győzőnél voltam.

1920

Január: az újpesti Főiskolai Szociális Telepen lakom Fattinger Sándorral együtt, fűtetlen szobában, illetve egy vegyi laboratóriumban. Csaknem éhezem. A királyi palotában lévő külügyminisztérium étkezőjében ebédelek. Az étel csaknem moslék. Megkapjuk a békefeltételek határtervezetét. Fagyos szobában egy éjjel rajzolom át térképre. Családomról Törökszentmiklóson semmi hír, azt sem tudom, hogy Gyula is náluk lakik egy ideig.

Január 1-jétől kezdve átveszem a Földrajzi Közlemények szerkesztését.

Január közepén elindul a magyar békeküldöttség az általunk készített anyaggal Párizsba. Telekit kikísérem az induláskor a pályaudvarra.

Január 29. Előadást tartok a Földrajzi Társaságban „Városföldrajzi tanulmányok” címen.

Februárban állandóan a Párizsban lévő békedelegációnak dolgozok, térképeket szerkesztek, Telekivel állandó összeköttetésben vagyok.

Március 3. A nemzeti hadsereg az oláhok visszavonulása után átlépi a Tiszát, magam is azonnal Törökszentmiklósról utazom, Szolnoktól Szajolig egy mozdony visz át, Szajoltól Törökszentmiklósig gyalog megyek. Családomat jól találom.

Március 25-i kelettel Teleki Páltól hosszú levelet kapok Neuilly-ből, újabb kartográfiai munkákat rendelt el.

Április 11. A várbástyáról nézem a kormányzóvá választott Horthy Miklós eskütételét a Vérmezőn.

Április 8. A Magyar Földrajzi Társaság választmánya nekem ítéli a Teleki-féle tájrajzi pályázat díját „A Szörénység tájrajza” c. munkámért.

Április végén Vira a gyerekekkel Törökszentmiklósról meglátogat Újpesten.

Április 19. Teleki Pál külügyminiszter lesz, a békeirodából a külügyminisztérium tudományos osztálya, továbbra is vele dolgozom.

Májusban megjelent a „Magyarország gazdaságföldrajzi térképe”-m.

Május 15. A Külügyminisztériumból az újpesti Főiskolai Szociális Telephez osztanak be szolgálattételre, de délelőttönként továbbra is Külügyminisztériumban közben megalakult tudományos osztályban dolgozom.

- Május 20. A Délvidéki Liga titkárságáról lemondok, mert nem folyik komoly munka benne.
- Június 4. Aláírják a trianoni békeparancsot.
- Június elején Vira a gyerekekkel Törökszentmiklósról Tata-Tóvárosra megy Fiedler Jenőékhez a nyár tartamára. Ott minden vasárnap meglátogatom őket. Virának súlyos hörghurutja van.
- Júniusban megindítom egyetemi magántanárrá való habilitálásom ügyét a Budapestre menekült Ferenc József Tudományegyetemen.
- Június 21. Az újpesti Főiskolai Szociális Telepen utcagyerekekből megalapítom a 33. sz. cserkészcsapatot.
- Július vége felé megjöttek Karánsebesről az ott hagyott bútoraim, de nagy hiányokkal. Egy Benkovits István nevű volt tanártársam hozta fel, szerinte az oláhok vették el, a zongora hiányzott, szőnyegek, lámpák. Lakásunk nincsen, a bútorokat a Főiskolai Szociális Telepen raktároztam be.
- Augusztusban Tatán töltöttem szabadságomat Virával és gyerekekkel.
- Augusztus 20-án felhoztam családomat Újpestre, ahol Mező u. 35. sz. (később Erkel u. 41. sz. lett) alatt kaptam egy fél lakást, a másik felében egy zsidó szatócs lakott 1921. februárig.
- Augusztus 20. Vira áthelyezést kapott az újpesti I. sz. polgári leányiskolába.
- Szeptember: Babát beíratam az elemi iskola I. osztályába, magántanuló, Vira tanítja.
- Szeptember 13. A Ferenc József Egyetemen magántanárrá habilitáltak „Magyarország és a Balkán gazdasági földrajzából”.
- Szeptember: Gyula is feljött Budapestre és a Közgazdasági Karra iratkozott be mezőgazdásznak. Nem lakott nálunk, diákközhonban kapott lakást.
- Szeptember végén Vira és Laurenszky Gusztii elloptott bútoraimat megtalálták Benkovitsnál Irsán.
- Ősszel lassan bekapcsolódom a fővárosi tudományos és társadalmi életbe, november 19-én előadásom a Szent Imre Körben „Csonkamagyarország gazdasági földrajza” címen. Szolgálati beosztásom a Szociális Telepen van, de délelőttönként még a Külügyminisztérium Tudományos Osztályában dolgozom.

Karácsonykor sok amerikai kötött és flanel anyagot kapunk a Szociális Teleptől.

1921

Január–február Vira nem tanít, szénhiány miatt szünete van.

Január 27. Előadásom a Földrajzi Társaságban „Települési földrajzi tanulmányok” címen.

Februárban a zsidó szatócsot, akivel a lakást meg kellett osztanunk, pör útján kiköltöztettem.

Március: húsvétkor Károly király megjelent Nyugat-Magyarországon, de visszavonult. Teleki miniszterelnök lemondott.

Március végén a nagyhetet Szabó Döme sógoromnál (Sasa férje) töltjük Debrecen-Pallagpusztán.

Április végén zongorát veszek Virának az ellopott helyett.

Május 12. A Földrajzi Társaság választmányi tagja leszek.

Május 22. A Csúcs-hegyen tartott első magyar cserkészjáték, egyik fél parancsnoka voltam.

Júniusban Etelka húgom nálunk tartotta esküvőjét Kerekes Józseffel.

Június végén Baba magánvizsgát tett I. elemiből.

Július 8–9. Esztergomban előadásokat tartok a népműveléselőadó-képző tanfolyamon.

Július A 33. sz. cserkészcsapattal táborban voltunk Tatán, családom is velem volt. Július 31-én nagy tábori ünnepség és délelőtti hangverseny volt.

Augusztusban családommal és Etelkáékkal Szakállaspusztán nyaraltunk a Tisza mellett.

Szeptember 1-jén Babát beíratom az újpesti Lőrinc utca elemi II. osztályába rendes tanulónak, a Zeneiskolába is.

Szeptember elején kitört a nyugat-magyarországi felkelés.

Szeptember 14. Virát a Polyklinikán méhszalag-operációval kezelték, öt hétig feküdt.

- Október 21. IV. Károly király ismét bejön az országba, 24-én ütközet Budaörsön. Gyula öcsém részt vett az ütközetben mint kivezenyelt egyetemi hallgató.
- November 15. A Főiskolai Szociális Teleptől beosztottak az Egyetemi Közgazdaságtudományi Kar földrajzi intézetébe mint középiskolai tanárt. Itt földrajzi gyakorlatokat vezettem.
- December 17. Népszavazással visszaszereztük Sopront. Nagy öröm az országban.

1922

- Január 26. Beadom optálásomat magyar állampolgárságra.
- Február 11. Magántanári habilitációmát kiterjesztették a Közgazdaságtudományi Karra is.
- Február 21. Cserkészvizsgát és fogadalmat teszek.
- Március 20. Cserkész összekötő tiszt lettem a Külügyminisztériummal.
- Április 1. A Turáni Társaság nagytanácsának tagja lettem.
- Április 1. IV. Károly király száműzetésben meghalt.
- Áprilisban beadtam pályázatomat a szegedi földrajzi tanszékre.
- Május 7. A Földrajzi Társaság félszázados jubileumi ünnepségei, utána Virával Teleki Páléknál estélyen.
- Május 15. Teleki Pál bemutatja a Tudományos Akadémiában „A Szörénység tájrajza” című munkámat.
- Május 25. Nagy cserkész hadijáték Káposztásmegyeren, az egyik fél vezetője.
- Május 28. A Magyar Cserkészszövetség Országos Intézőbizottságának tagja.
- Májusban a Cserkészszövetség Intézőbizottságában ajánlom Telekit főcserkésznek.
- Június 16. A főcserkésszé kinevezett Teleki Pál fogadalomtételle, segéd-tisztje lettem.
- Június végén B-listára tettek, elbocsátva az állami szolgálatból. Teleki Pál azonnal visszavonátja a rendelkezést.
- Július: a 33. cserkészcsapat pétfürdői táborát vezettem.

Életem eseményei

Július 17–augusztus 26. Angliában magyar cserkészekkel táboroztam. Út: Wien, Linz, Passau, Nürnberg, Frankfurt, Koblenz, Köln, Rotterdam, Vlissingen, Folkestone, Dover, London.

Július–augusztus: amíg Angliában jártam, Vira a gyerekekkel Sasáéknál volt Pallagon.

Szeptember: Zolikát beíratjuk az újpesti Lőrinc utcai elemi I. osztályába. Ősszel az árak már borzalmasak, megélni alig lehet, a korona teljesen leromlott.

Novemberben Teleki Pált vesezsugorodással operálták, a tanszéken én helyettesítem.

1923

Január 1. Ma ünnepelte az egész főváros Petőfi születésének centenáriumát.

Januárban Vira a Szent János Kórházban feküdt.

Márciusban egy német leányt hoztunk a gyerekek mellé.

Tavasszal az árak az égig emelkedtek, a kenyér kg-ja 200 K, az élet alig lehetséges, a korona romlik, mindenki tőzsdézik, engem is csábítanak, de ellenállok.

Húsvétkor elment tőlünk Jázon és családja, akik február óta nálunk éltek szűk lakásunkban nagyon nehéz élelmezési viszonyok mellett.

Áprilisban Vira méhgyulladásban megbetegedett.

Április 2. A Cserkészszövetség tíz éves jubileumi ünnepségei a Vérmezőn.

Május 14. A tőzsdén beállott az összeomlás, sok ember koldusbotra jutott.

Június 17. Előadásom a Felsőoktatási Egyesületben, a Szociális Telepen: „A cserkészmozgalom szerepe a szociális munkában.”

Június végén Teleki Pál megbízásából egy Carpenter nevű amerikai újságíróval utazom autóval Budapest–Székesfehérvár–Veszprém–Balatonfüred–Palgárdi–Székesfehérvár–Budapest útvonalon tanulmányozás okából.

Július: a 33. cserkészcsapattal táborban voltam Mátraballán, családom is velem volt.

Augusztusban a nyarat Sasáéknál töltöttük Pallagpusztán.

Szeptember 1. Zolikát beírtattuk az újpesti zeneiskolába.

Szeptembertől kezdve a báró Eötvös József Kollégiumban a földrajzot tanítottam mint meghívott szakvezető tanár. E megbízásomat 1939. dec. végéig megtartottam, amikor főigazgatóvá neveztek ki. Igazgatók voltak ez idő alatt Bartoniek Géza, Gombocz Zoltán, Szabó Miklós.

Szeptember 23. Zolika belépett a 33. sz. cserkészcsapatba mint kiscserkész. Szeptember végén hadijátékon voltam a cserkészekkel a budai hegyekben. Decemberben megalapítom az Eötvös Kollégiumban a 4. sz. vécserkész csapatot.

December 8. Árky Zoltánékhoz a gyerekek este utánunk jöttek egyedül, mert a német leány megszökött tőlük.

December 22. Zolika leteszi a kiscserkész-próbát, 23-án a kiscserkész-ígéretet.

1924

Január 5–14. Zolikával anyámnál voltam oláh megszállt területen, Szigetfalun.

Januárban Vira erős idegkimerültségben szenvedett. Babával Sárospatakon volt bátyjánál, Nikonnál.

Január–február–márciusban Vira szabadságon volt betegsége miatt.

Januárban Teleki Pál népszövetségi megbízatással Moszulba utazott, a tanács helyettesítésével ismét megbíztak. E helyettesítés 1925. júliusig, azaz 3 félévig tartott.

Februárban már félmilliós bankjegyek kerültek forgalomba.

Március közepén a korona csaknem elvesztette minden értékét.

Április 6. A Magyar Külügyi Társaság tagjának választanak.

Április 12–18. Az első magyar cserkészisztizti táborban vagyok Hédervárott.

Május 8. A Magyar Földrajzi Társaság választmányi tagja.

Május: a 33. sz. cserkészcsapatomban nagy zászlószentelési ünnepélyt tartunk Újpesten.

Tavasszal első nagy munkámat írom Magyarország gazdasági földrajzáról.

Életem eseményei

- Június 20. A Tudománymentő Bizottságtól 1 millió K pályadíjat kapok a fenti munkámért.
- Július 3. Kiskunfélegyházán előadást tartok a népművelőelőadó-képző tanfolyamon.
- Július: a 33. sz. cserkészcsapattal táborban Herceghalmon.
- Július–augusztus 30. Vira a gyermekekkel Ungvárott volt.
- Augusztus 5–23. A dániai cserkészjamboree-n vettem részt.
- Augusztus: a dániai jamboree-n győztes magyar cserkészcsapattal megjelenünk a Kormányzó előtt.
- Augusztusban megjelent „Magyarország gazdasági földrajza” c. munkám.
- Augusztus végén Sárospatakra megyek Viráékért, akik odajöttek Ungvárról.
- Szeptember 1. Babát beíratom az újpesti állami leánygimnázium I. osztályába, Zolikát a népiskola II. osztályába, ahol Karabélyos Andor tanítja.
- Szeptember–1925. június végéig az egyetemen Teleki Pál tanszékét helyettesítem.
- November 12. Az újpesti Zeneművelő Egyesület választmányi tagja leszek.

1925

- Február 11. Kinevezés a Tankönyvügyi Bizottság tagjává.
- Április 4–7. Édesanyámat betegen hozom fel Szigetfaluról, rövidesen a klinikára viszem.
- Áprilisban megjelenik az „Általános gazdasági földrajz”.
- Május 2. Édesanyám halála, a rákosi köztemetőben temetjük el, az 55. tábla 22. sor 26. sz. alatt.
- Május 26. Zolikát cserkésszé avatják a 33. sz. cserkészcsapatban.
- Május 28. A Magyar Földrajzi Társaság levelező tagjává választanak.
- Július 6. Előadást tartok Kiskunfélegyházán a népművelő-előadói képző tanfolyamon.
- Július: cserkésztáborban Borsodnádason a 33. sz. cserkészcsapattal.
- Júliusban Vira a gyerekekkel Pallagpusztán nyaralt Sasánál.
- Augusztus 3–24. Obertraunban nyaralunk mindnyájan.

Augusztus végén az I. Cserkészkerületi Nagytáborban cserkésztisztté avatnak.

Augusztus végén megjelent a Pető Sándorral együtt írt „Világostól Trianonig” című könyvünk.

Szeptember 14. Zolika Újpesten eltörte a lábát.

Szeptembertől 1927 júniusáig Vira énekelni tanult Újpesten.

Október 1. Adjunktusnak neveznek ki a Közgazdaságtudományi Karon.

Ősszel a Magyar Cserkészszövetség országos központi becsületbíróságának tagjává választanak.

Ez évben a tavasszal a pengő pénzegység forgalomba jött. Egész évi keresetünk volt 12.900 P.

1926

Január 7. Az újévkor kipattant frankhamisítási ügyben letartóztatták Gerő László alezredes barátomat is. A szálak Teleki Pál felé vezettek. Telekivel közlöm Gerő egy kicsempésztett üzenetét.

Február 1. Árky Zoltánnal lovagias ügyem támad cserkészetből kifolyólag.

Február 25. Magántanári jogosítványomat a Közgazdasági Kar a gazdasági földrajz egész tárgykörére kiterjeszti.

Március 7. Első rádió-előadásomat tartom „A magyar föld” címen.

Május 26. Gerő Lászlót a frank-pörben két évi fegyházra ítélték.

Június 7. A Magyar Statisztikai Társaság Teleki Pál indítványára tagjává választott.

Június 8. Virát kinevezték a IX. fizetési osztályba.

Tavasszal felmértem az újpesti Szúnyog-szigetet a nemzeti nagytábor céljára.

Június végén népművelőelőadó-képző tanfolyamon előadok Vác, Kalocsa és Sárospatakon.

Július: a káposztásmegyeri homokpusztára a Duna kiöntése miatt hirtelen áttevezett Nemzeti Cserkész Nagytábor parancsnokhelyettese vagyok.

Július végén a bolgár cserkészszövetség a nagytáborért a bolgár Swastika cserkész-díszjelvénnel tüntet ki.

Augusztus 4–25. Családommal Lussingrande-ban nyaralunk.
Szeptember 1. Kineveztek az Országos Köznevelési Tanács tagjává.
Szeptember 3. Zolika az újpesti állami gimnáziumba megy.
Szeptember 19. Az általam alakított 33. sz. cserkészcsapat parancsnokságát átadom Dr. Hermann János klinikai tanársegédnek.
Decemberben megjelent „A magyar elemi népiskolai földrajzoktatás vezérkönyve.”
December 31. Évi keresetünk 14.900 P volt, anyagi helyzetünk emelkedett.

1927

Januárban megjelent a „Szülőföld- és honismeret könyve”.
Februárban a Magyar Cserkészszövetség országos társelnökévé választanak.
Február 16. Szerződést kötök az Egyetemi Nyomdával a kereskedelmi iskolai tankönyvsorozatomra.
Május elején lakást bérelek Budapesten egy épülő házban öszre.
Május 15. A gyerekek bérálása Újpesten Hanauer püspök által. Baba bérmaszüelője Niza, Zolikáé Sík Sándor.
Május 21–23. Részt vettem Virával együtt a Földrajzi Társaság Szolnokon tartott vándorgyűlésén.
Tavasztól kezdve a Napkelet Lexikonnak kezdek dolgozni.
Július: cserkész tábor parancsnoka Pétfürdőn a 33. cserkészcsapattal.
Júliusban nagy bizakodás az egész országban, mert június 21-én Rothermere lordnak egy revíziós cikke jelent meg „Magyarország helye a nap alatt” címen a Daily Mailben.
Augusztus 4–24. Második nyaralásunk Lussinban.
Szeptember 1-jétől a gyerekek Budapestre járnak iskolába Újpestről, Baba a Szt. Margit leánygimnáziumba, Zolika a Szent Imre ciszterci gimnáziumba. Én kísérem őket.
Szeptember 9. Népművelőelőadó-képző tanfolyamon előadást tartok Nagykőrösön.
Szeptember 20-a körül beköltözünk Újpestről Budapest Lágymányosi u. 17/a. sz. alá a IV. emeletre.

Októbertől 1928 júniusig Vira szabadságon van.

Novemberben megalapítom a Közgazdasági Karon a 330. sz. öregcserkész csapatot.

December 8. A 330. sz. öregcserkész csapat első kirándulása a Cserkész-parkba.

December 17. A csapat első karácsonyfa-ünnepsége.

December 16. Kineveznek a Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság tagjává.

Ősszel a középiskolai tantervi utasításokat csinálom a földrajzra a Közoktatási Tanács megbízásából.

December 31. Az év anyagilag jól ment, évi keresetünk 17.000 P volt.

1928

Januártól Vira Molnár Imrénél tanul énekelni.

Február 1. A Népkönyvtári Bizottság tagjának nevez ki a miniszter.

Február 10. Megjelent az „Igazságot Magyarországnak” című mű, amelyben én írtam a földrajzi fejezetet.

Február 11. Aláírom a szerződést a tanítóképzős tankönyvekre az Egyetemi Nyomdával.

Február 13. Megjelent kereskedelmi iskolai tankönyvem I. kötete.

Február 28. Székfoglaló előadásom a Magyar Statisztikai Társaságban.

Április: Telekivel Miskolcon, Lillafüreden cserkész-ügyekben.

Április: nagyhéten Zolikával, Gyulával a Dobogókőn.

Május 6. Baden-Powell Budapesten, kíséretében a vízitelepen, az FTC pályán.

Május 13. A 330. csapat első fogadalma a vízitelepen, csónakavatás, Telekiné a csónak-keresztanya.

Június 4. Egyetemi ny. rk. tanári címmel tüntet ki a Kormányzó.

Áprilisban szívbántalmakkal betegen töltök néhány napot Balatonfüreden.

Júniusban a budapesti finnugor kongresszus rendezőségi tagja voltam.

Június 8. Megjelent a „Vezérfonal a földrajzi megfigyelésekhez”.

Június 15. Megjelent a kereskedelmi iskolai tankönyvem II. kötete.

Június 22. Megjelent a kereskedelmi iskolai tankönyvem III. kötete.

Életem eseményei

Július 5. Cserkészmunkámért miniszteri elismerést kapok.

Július: cserkésztábor-parancsnok a 33. csapattal Nagyvisnyón.

Júliusban a visnyói táborból Telekivel autón több tábort megszemlélünk a Bükkben.

Július–augusztus: Baba Grácban a Sacré Coeur apácáknál.

Augusztus elején Nemzetközi Cserkész Vízitáborban Tihanyban, Zolika velem.

Augusztus 10–17. Nyaralás Virával és Zolikával Frohnleitenben, Baba Grácban.

Augusztus 29. Megjelent a „Földrajz a tanítóképzőknek” I. kötete.

Szeptember: Babát felveszik ingyenes helyre a Szent Margit gimnázium zárdájába bentlakónak, és itt marad 1930. júniusig.

Október 3. Virát áthelyezik a budafoki polgári iskolába.

Októberben a Cserkészszövetség a 330. öregcserkészcsapat alapító parancsnokának igazolt.

Októberben egy telekre előzetes vételi szerződést kötök Czakó Elemér államtitkárral.

Októberben megalakítjuk az Öreg Szentimre Szenátust.

Novemberben Zolika szorgalmi jegyet hoz a latinból.

Decemberben a Katolikus Főiskolai Szt. Imre Internátus Egyesület választmányi tagja.

December 4. Megkötöm a szerződést az Ábel Jenő utcai telekre.

December 25. Karácsonyfánkon egy kis csomag föld „a mi telkünkéből”.

December 31. Az év anyagilag igen jó volt, évi keresetünk 21.000 P volt, és egy telket is szereztünk keresetemből, négyezögölét 80 P-ért.

1929

Január utolsó napján szörnyű hidegben Debrecenbe megyek cserkészkerületi közgyűlésre.

Február 21. Betegeskedem, a szívvizsgálat kis szívizom-elfajulást talált.

Február 23. Megjelent a „Földrajz a tanítóképzők III. osztálya számára”.

Március 27. Egyetemi adjunktusból egyetemi intézeti tanárrá neveznek ki.

Áprilisban nagyhéten betegen Balatonfüreden vagyok.

Április végén Baden-Powell látogatása Budapesten, csapatom vízitelepén is.
Május közepén hallgatóimmal, Telekivel, Gerővel tanulmányi kirándulás
Kecskeméten, Bugacon, a homokpusztán.

Május 25–26. Teleki az öregcserkésznapon a Parkban felavatja egyetemi
csapatomat, a Vízitelepen csónakavatás, Vira a „Szamos” csónak
keresztanyja.

Június 30–július 6. A 330. sz. öregcserkész-csapatommal vízi mozgótábor
Budapest–Mohács, Zolika a 13. csapattal Zánkán táborozik, előbb
saját csapatával Pakson.

Július 1. Vira előlépett a VIII. fizetési osztályba.

Július 6–13. Vira és Baba Ungvárott voltak.

Június 20. Megjelent a „Földrajz a tanítóképzők II. osztálya számára”.

Július 27–augusztus 24. Az angliai birkenheadi jamboree-n, a parancs-
noki törzs parancsnokaként, Zolika is velem van. Augusztus 19-én
Rothermere vacsoráján.

Július 31–augusztus 24. Vira Babával Lussinban nyaralt.

Augusztusban Teleki főcserkész elismerő iratát kapom a jamboree-i mun-
kámért.

Szeptember elején nálunk voltak teán Teleki Pál, Papp Antal, Witz Béla a
jamboree tanulságait beszélve meg.

Október 1-jétől Vira hat havi betegszabadságot kapott.

Októberben szüretkor először voltam Ábrahámhegyen.

Novemberben megjelent „Magyarország mezőgazdasági földrajza” a Pát-
riánál.

December: az év anyagilag olyan volt, mint az előző, összes kereset 21.000 P.

1930

Januárban szívem gyengélkedik, ismét betegen Balatonfüreden.

Február 19. Megjelent „Földrajz a tanítóképzők IV. osztálya számára.”

Február 20. Megjelent a „Térképismeret” c. füzetem.

Március 29. Megjelent az „Egy palócfalu életrajza”.

Április 1-jétől Vira június végéig betegszabadságon volt.

- Április 24. A Magyar Földrajzi Társaság közgyűlése a „Teleki Pál-jutalom-díjjal” tüntette ki emberföldrajzi munkásságomat.
- Május 11. Megjelent a „Fiatal Magyarság Zöldfüzete”, amelynek egyik szerzője voltam. Ez igen nagy hatása volt a magyar társadalomra.
- Június 5. Megjelent a „Gazdasági földrajz a kereskedelmi iskolák IV. osztálya számára”.
- Június 7–8. Telekivel Szombathelyen a cserkészkerület jubileumán. Kirándulás Jákra.
- Június közepén miniszteri biztos voltam a győri katolikus tanítóképző vizsgáin.
- Június 24–26. Hat előadást tartok a középiskolai földrajztanárok továbbképző tanfolyamán a Bölcsészeti Karon.
- Június 30–július 14. Öregcserkész regös vízitábor Szamoson és Tiszán Csengertől Szolnokig.
- Július 7. Három életmentés (Orosz Miklós, fia, Bognár István) Tokajban a cserkészekkel.
- Július 7–19. Vira Babával Ungvárott voltak.
- Júliusban Zolika Sátoraljaújhely környékén mozgótáborban.
- Augusztus 2–22. Valamennyien Murauban nyaralunk, autót a Wörthi-tó körül.
- Augusztus 25–szeptember 1. Szülőföldemen, Tenkén gyűjtök geográfiai anyagot. Majdnem elfogtak az oláhok Nagyváradon.
- Szeptember 1-jétől Vira nyugdíjazásáig szabadságon volt.
- Szeptember Kogucki Irma német leány Zurányból a gyerekek mellé jött, nálunk volt 1931. június elejéig.
- Szeptember: Baba énekelni kezd tanulni Molnár Imrénél.
- Szeptember elején nagy munkászavargások voltak.
- Október 20. Megjelent „A Szörénység tájrajza”.
- November 10. A Cserkészszövetség intézőbizottsági ülésén átadják a cserkész életmentő kitüntetést a nyári életmentésért.
- November 16. A Szent Imre Szenátus ünnepi ebédjén beszédet mondok.
- December 17. A 330. öregcserkészcsapatom karácsonyi ünnepélye a Közgazdasági Kar Aulájában, Teleki Pál átadja a csapat több tagjának az életmentő érmet.
- December: az év anyagilag az előzőkhöz hasonló volt, összkéret 20.800 P.

1931

- Január 24. Megkapom a L. Á. B.-kölcönt házépítésre, azonnal megcsináltatom Laurenszky Gusztávval az építési terveket.
- Január 17. A Cserkészszövetség Kiegyenlítő Bírósága tagjának választanak meg.
- Február Vira első éneklése a rádióban.
- Március 1. Megindul szerkesztésemben a Fialat Magyarság folyóirat.
- Március 21. Megkezdjük házam építését.
- Április 7. Megjött Vira nyugdíjazása 17 szolgálati év beszámításával.
- Április 26. A 330. öregcserkészcsapatom a Vízitelepen négy új csónakot avat, csónakanyák Vira, Puky Endréné, Schandl Józsefné, Milotay Istvánné.
- Május 13–16. Hallgatóimmal tanulmányi kirándulás a Jászságban, Gyöngyösre, Mátrába. Megkezdem jászsági tájrajzi tanulmányaimat.
- Május 20. Szabó Döme sógorom meghalt.
- Júniusban miniszteri biztos a pápai tanítónőképzőben és a pécsi kerületi iskolában.
- Június: huszonöt éves érettségi találkozót tartottunk Budapesten a Közgazdasági Kar aulájában.
- Június 30–július 17. Passau–Budapest vízitábor a 330. és 90. öregcserkész-csapatokkal. Baba Bécsig velünk jött hajón, s egy hétre Zurányba ment.
- Július: Zolika a bakonyi cserkész-mozgótáborban volt.
- Július közepétől augusztus végéig Zolika Zurányban volt, Koguckiéknál.
- Augusztus 10-én beköltöztünk új házunkba.
- Augusztus 12–14. A Jászságban végzek tájrajzi tanulmányokat.
- Augusztus 19. Megbukott a Bethlen-kormány, előzetesen már nagy gazdasági válság indult, július elején bankzárlatot rendeltek el.
- Szeptember 1. Újból kineveztek a Közoktatásügyi Tanács tagjának.
- November 15. Megjelent a „Szülőföld-ismereti anyag gyűjtőfüzete”.
- November 26. Vira édesanyja meghalt, Vira a temetésére Ungvárra ment.
- December 4. Teleki Pál bemutatta az Akadémián Tenke és Belfényer tanulmányomat.

December: az év anyagilag nem volt jó, a nagy válság érezhető. Összkeresztünk csak 14.000 P volt, a tavalyinak csak a 2/3-a, az építkezés befejezése már igen nagy gondokat okozott.

1932

Februárban Horthy István cserkésztszti vizsgáján vizsgáztató voltam.

Április 12. Leszállították a tisztviselők fizetését, igen nagy anyagi nehézségeink vannak.

Május végén hallgatóimmal tanulmányi kiránduláson autóbusszal Jászság, Mezőkövesd, Eger, Putnok, Aggtelek, Miskolc, Eger útvonalon.

Június 1. Baba jelesen érettségit tett.

Júniusban miniszteri biztos Egerben a tanítónőképzőben.

Júniusban Egerből Telekivel táborokat szemlélünk meg a Bükkben autóval.

Június végén öregcserkész vízitábor Budapest–Dunaalmás–Budapest útvonalon.

Július elején Zolika Előszálláson táborozott.

Júliusban cserkész táborokat ellenőrző körúton a Balaton mentén (Baloggyörök, Füzfő, Fonyód-Bélatelep stb.). Ábrahámhegyen a Szent Imre Kollégium inas-cserkészcsapatát felavatom.

Július 14–szeptember 1. Baba és Zolika Grácban voltak.

Júliusban Vira három hetet Fonyódon töltött.

Augusztus 5–11., 15–19., szeptember 10. A Jászságban végeztem tanulmányokat.

Augusztus 5. Megkaptam az egyetemi ny. rk. tanári jelleget is.

Augusztus végén sikerült bebútorozni a gyerekek szobáit is.

Szeptember: Babát beíratam a Közgazdaságtudományi Kar tanárképzőjébe és a Nemzeti Zenedébe is.

Novemberben a Magyar Földrajzi Társaság Gazdaságföldrajzi Szakosztálya elnökének választanak meg.

November: Zolika őrsvezetői különpróbát tett a cserkészcsapatban.

November 8. Beteg vagyok, a klinikai vizsgálat gyomorfekélyt talált, két hétig fekszem, azután diétázok.

Decemberben a gödöllői jamboree vidéki kirándulásai érdekében előkészítő utakat teszek sok vidéki városban.

December: az év anyagilag nehéz volt, összkeresetünk csak 14.700 P volt. Teleki Pállal való viszonyom is erősen megromlott.

1933

Január 3. Jázon sógorom halála.

Január 5. Baba első bálja a jogászbál.

Januárban számos jamboree-előkészítő utat teszek (Sopron, Győr, Panonhalma, Pécs, Szeged, Kecskemét stb.)

Februárban Baba Hunek Jóskával megy a Ludovika báljára.

Január 31. Nagy feltűnést keltett, hogy Hitler német kancellár lett.

Március 12. Telekivel Szegeden az öregcserkésznapon.

Április 29. Szemlét tartok kiránduló-rajommal jamboree-előkészületül Gödöllőn.

Május 7. Győrről az öregcserkésznapon előadást tartottam.

Május 23. Aláírom a Szent István Társulattal a szerződést a „Bevezetés a gazdasági földrajzba” kiadására, de már ősz óta azon dolgoztam.

Május végén hallgatóimmal tanulmányi kiránduláson autóbusszal Tata, Bakony, Veszprém, Balaton úton.

Júniusban miniszteri biztos a miskolci tanítóképzőben.

Júliust Baba Grácban töltötte a Sacré Coeur apácáknál.

Július 23–augusztus 15. A gödöllői IV. jamboree-n a kirándulási csoport vezetője, közben részt vettem augusztus 3-án a magyar kormány estjén a belügyi díszteremben, augusztus 4-én a lengyel követség estjén Virával együtt, augusztus 7-én a Parlament teáján, augusztus 10-én Horthy Miklós kerti ünnepségén. Utána Ábrahámhegyen.

Szeptemberben Kós Béla kezdett a házhoz járni, Vira nagyon ellenezte.

Ősszel Baba és Zolika a Szent Imre Kollégium tánckursusára járnak a Gellért Szállóba.

Szeptember 24. Megjelent a „Bevezetés a gazdasági földrajzba”.

Szeptember 24–25., október 1. A Jászságban kutatok.

Életem eseményei

- Október: megkezdjük Albrecht királyi hercegnél a Revíziós Kollégium munkáját.
- November 9. Kineveztek a Tudományos Akadémia által a Szellemi Együttműködés Nemzeti Bizottsága külföldi tankönyvbizottságába.
- November: lovagias ügyem Hantos Gyulával, megbízottjaim Major Dezső dr. és Knoll István dr. Ok: a gazdasági földrajzi könyvemre tett megjegyzés.
- December 4. Előadtam a Tudományos Akadémiában „A Jászság demográfája a 17. században” címmel.
- December: Baba a Közgazdasági Kar aulájában a zenekar hangversenyén énekelt.
- December: anyagi helyzetünk még mindig igen nehéz, összekeresetünk csak annyi, mint az előző évben, 14.700 P.

1934

- Január 15. Megalakítom a Közgazdasági Karon Teleki részvételével a kari cserkészblokkot.
- Január: Szolnok megye 300 P kutatási segílyt ad jászsági tanulmányaimhoz.
- Január: Zolika korcsolyával 100m-en 2p. 12,4mp. alatt intézeti rekordot nyert.
- Február 23. A Szent István Akadémia rendes tagjának választottak meg.
- Február–május: a „Bevezetés a gazdasági földrajzba” című könyvem elleni erős támadások.
- Március 12. Nagy nehezen megkapom a magyar állampolgársági bizonyítványt.
- Április 20. Székfoglaló előadásom a Szent István Akadémiában: „A Zagyva alföldi medencéjének régi vízrajzi viszonyai”.
- Május 8. Lovagias ügy Akantisz Rezsővel egy telefonálás miatt. Személyesen nem ismertem.
- Május 9. A cserkész életmentő bizottság tagja, a sajtóbizottság előadója, a központi tisztvizsgáztató-bizottság és a fegyelmi bíróság tagja.
- Június: Zolika Budapest legjobb sportoló diákja verseny II. helyét nyeri.
- Június 4. Zolika kitüntetéssel érettségizik.

Június: Baba tanári alapvizsgát tett.

Június végén vacsora Albrecht királyi herceggel, a Revíziós Szeminárium tagjaival a Városligetben.

Június 27–július 14. Öregcserkész vízitábor a Duna–Sió–Balaton–Rába–Duna úton, Zolikával együtt.

Július 16. Zolika a Ludovika felvételi vizsgáján a testi alkalmatosságból próbát tett.

Július 16–augusztus 4. Vira Babával Fonyódon nyaralt.

Július 25. Dollfuss osztrák kancellárt meggyilkolták, a nemzetközi helyzet aggasztó.

Augusztus 6–30. Zolikával együtt Ábrahámhegyen nyaraltunk.

Szeptember elején Szolnokon a levéltárban dolgoztam.

Szeptember 15. Zolika pszichotechnikai vizsgálaton.

Szeptember 26. Zolika elméleti felvételi vizsgálata a Ludovikán.

Szeptember 28. Felveszik akadémikusnak.

Szeptember 30. Zolika bevonult katonának a Károly király laktanyába.

Október 8. Hantossal támadt újabb lovagias ügyem elintézése. Telekivel a helyzet rossz.

Október 9. Sándor szerb királyt Párizsban meggyilkolták, nagy nyugtalanlás.

November 16. Telekivel Kecskeméten az öregcserkésznapon.

December: az év anyagilag rendkívül nehéz volt. Összes keresetünk megint esett, és csak 12.700 P volt.

1935

Január 29. Zolikának a Ludovikára díjmentes helyet engedélyeztek.

Február 11. A Külügyi Társaság estélyén Mezőtúron előadok. Igen nagy hideg.

Február 13. Megbeszélés vitéz Nagy István kíséretében a Revíziós Kollégium megbízásából dr. Jehlicska Ferencsel a szlovák nemzeti bizottság elnökével Budapesten a szlovák–magyar kérdésről.

Februárban Telekivel a helyzet egészen kiélesedett.

Életem eseményei

Márciusban a tanítóképzős tanárok erősen támadták tanítóképzői könyveimet.

Március 14. Az Erdélyi Férfiak Egyesületében előadást tartok.

Májusban Baba a Közgazdasági Kar matinéján énekelt.

Júniusban a Baba a Központi Katolikus Körben énekelt egy estélyen.

Június végén vacsora Albrecht királyi hercegnél a Revíziós Kollégiummal.

Július közepétől két hétig Zolika itthon volt szabadságon.

Júliusban Ábrahámhegyen töltök néhány napot. Igen fáradt és kimerült voltam.

Augusztusban Vira és Baba Balatonfüreden voltak pihenni, én Zolival itthon.

Augusztus elején kitört az olasz–abesszin háború. A külpolitikai helyzet rossz.

Szeptember elején Zolika biciklivel Székesfehérvárra megy Hollódi Elemérhez.

Szeptember 11. Újból a Jászságban dolgozom.

Szeptember 20. Zolika bevonult a Ludovikára.

Szeptember közepén részt veszek a piliscsabai nagy cserkészjátékon.

Októberben Telekivel igen kellemetlen szóváltás.

Október 3. Népművelőképző előadást tartok Balatonfüreden.

November 17. A Szent Imre Szenátus ünnepi ebédjén serlegbeszédet mondok a Glattfelder-serleggel.

December 6. Részt veszünk Zolikával a Ludovika Mikulás-estjén.

December 25. Karácsonyra a gyerekek közös fényképpel leptek meg.

December 31. Szilveszterkor nagy társaság volt nálunk a gyerekeknek.

December: anyagi helyzetünk semmit sem javult, inkább romlott, összes keresetünk 12.200 P volt. A Telekivel beállt sok nehézség nagyon megviselte idegzetemet. Pályámon is egészen elrekedtem. Sok haj-sza ellenem.

1936

Január 15–február 12. A hárshegyi idegstanatóriumban voltam, teljesen kimerültem az ellenem folytatott hajsza, Telekivel való bajok, anyagi nehézségek és az egyetemen való elrekedés miatt.

Január 30. Nikon sógorom halála.

- Január 31. Zolika megtudja félévi kiváló eredményét a Ludovikán.
- Február 1. Zolika utoljára találkozott velem, eléje mentem a Ludovikához a szanatóriumból.
- Február 2. Zolika elutazott katonai sí-tanfolyamra Ausztriába.
- Február 12. Szörnyű nap. Zolika szerencsétlenségét Vira velem 4-kor közli telefonon, hazarohanok a szanatóriumból. Halálhír 9-kor.
- Február 16. Vasárnap délután Zolikát hazahozták, estefelé látjuk a temetőben.
- Február 17. Zolikát eltemetik a Farkasréti temető V. tábla 2. sor 17. sz. sír alatt.
- Február 22–25. Virával elmegyünk Balatonfüredre, de nem tudunk ott sem maradni. Február végén ismét megkezdem az egyetemi munkámat.
- Március 8. Megjelent Magyarország gazdasági földrajzi falitérképe.
- Március: a nagyhét végét Ábrahámhegyen töltöm. Kós Béla lassan elmaradt a háztól.
- Március 28. Újabb kinevezés az újjáalakított Köznevelési Tanácsba.
- Márciusban megkezdem írni a „Magyar föld, magyar élet” c. könyvemet.
- Április 24. Pécsett a cserkészek fogadalomtételi ünnepén.
- Május 17–20. Hallgatóimmal Babával együtt a Nyírségben tanulmányúton.
- Júniusban Baba első operai énekvizsgálója.
- Júniusban Sopronban a katolikus tanítónőképzőben miniszteri biztos voltam.
- Június 26–július 2. Csapatommal öregcserkész vízitábor Budapesttől Kalocsáig.
- Július 15–augusztus 7. Virával Balatonfüreden nyaraltunk.
- Július–augusztus: Baba Grácban volt, Bécsen át jött haza.
- Augusztus 25–30. Ábrahámhegyen pihentem.
- Augusztus elején kitört a spanyol polgárháború.
- Október 6. Gömbös Gyula miniszterelnök meghalt.
- Szeptemberben utolsó tanulmányutam a Jászságban.
- December 25. A szomorú karácsonyra Kölber Dezső elkészítette Zolika arcképét.
- December: anyagi helyzetünk ebben a szomorú évben a mélypontra süllyedt, összes keresetünk 10.400 P volt csak.

1937

Januárban Baba leteszi a tanári szakvizsgát.

Januárban nálunk teán cserkészügyben Teleki Pál, Farkas Ferenc, Sík Sándor, Papp Antal.

Január 26. Megszűnök a Tankönyvügyi Bizottság tagja lenni.

Március 11. Aláírom a Szent István Társulattal a „Népiskolai Atlasz” szerződését.

Májusban előadást tartok Pécssett a Fiatalkor Magyarországi Klubban.

Május 19. Az olasz király látogatása Budapesten, az Andrássy úti bevonulást megnéztem.

Májusban Scholtz Tivadar kezdett a házhoz járni.

Májusban hallgatóimmal tanulmányúton Duna–Mohács–Pécs–Barcs–Göcsej–Zalaegerszeg–Győr–Budapest útvonalon.

Június 24–július 2. Öregcserkészcsapatommal vízitáborban Budapest–Mosoni Duna (Mecséig)–Budapest vonalon.

Július 8. Kitört a japán–kínai háború.

Július 15–augusztus 4. Virával és Babával Sopronban nyaralunk.

Augusztus 3. Sasa sógornőm halála.

Augusztus 9. Babát vakbélgyulladás miatt megoperálták a Pajor Szanatóriumában.

Október: a Jászság tanulmányom elkészült, be akartam mutatni az Akadémián, de nem engedélyezték a személyes bemutatást.

Október 6. Hallgatóimmal tanulmányi kiránduláson autóbusszal Nógrád–Salgótarján–Balassagyarmat vonalon.

Október 15. Lemondok a 330. öregcserkészcsapat parancsnokságáról.

Október 21. A parancsnokságot átadtam Kádár Lászlónak.

Október 23–24. Öregcserkész-vezető napon Pécssett.

Október 31. Felavatjuk Zolika síremlékét.

Október–Decemberben a Szabad Egyetemen előadássorozatot tartok „Bevezetés a gazdasági földrajzba” címen.

Novemberben a szentimrevárosi egyházközség képviselőtestületi tagja.

November 23. Megalakítjuk a Fiatalkor Magyarországi Szövetséget.

December 18. Megjelent a „Magyar föld, magyar élet”.

- December 19. A Cserkészszövetség közgyűlése a 33. csapat örökös tiszteletbeli parancsnokának választ meg.
- December 28. A Cserkészszövetség elnökségének köszönőiratát kapom a magyar cserkész 25 éves jubileuma alkalmából.
- December: az év anyagilag egy nagyon kicsivel jobb volt az előzőknél, az évi összes keresetünk 12.000 P volt.

1938

- Januárban a Baba leteszi a pedagógiai vizsgát, kereskedelmi iskolai tanári oklevelet kap.
- Január végén Baba ideiglenes állást kap a Szent Margit Leánygimnáziumban, és ott tanít június végéig.
- Februárban megkísérlek segítséget kapni a Jászság kiadására az Akadémiától, Műegyetemtől, Minisztériumtól. Nem sikerül.
- Február 14. Baba hangversenye a műegyetemi zenekarral a Műegyetem aulájában.
- Február végén ismét meglátogatott Hunek Jóska bennünket.
- Március 25. Hallgatóimmal tanulmányi kiránduláson a Dobogókő–Esztergom vonalon.
- Március 11. Ausztriába bevonulnak a német csapatok.
- Április 8. A Szent István Akadémiában bemutatom a Jászság-tanulmányomat, igen nagy sikerrel.
- Május 1. A lengyel cserkészek repülőbemutatóján Budaörsön, Baba és Hunek Jóska együtt mentek a nemzetközi vásárra.
- Május 5. Az első magyar zsidótörvény.
- Május 13. Teleki Pál miniszterelnök lett, előadásait átvettem az egyetemen a doktori szigorlatokkal együtt.
- Május 22. Hunek Jóska eljegyezte Babát születésnapj ünnepén, vasárnap este.
- Május 25. Szerdán délután az Eucharisztikus Világkongresszus megnyitóján a Városligetben. Este a Baba eljegyzési vacsorája. Éjjel a szentségimádáson a Hősök terén, páratlan élményű éjszaka.
- Május 26. Áldozócsütörtökön este a szentséges körmenet a Dunán. Reggel a közös áldozáson a Városligetben.

- Június végén a Cserkész Intéző Bizottság ülése Székesfehérvárott, megnézem a pedagógiai kiállítást is.
- Július–augusztusban rendkívül fáradtságos készülődés a Baba lakása be rendezésére és esküvőre.
- Július 15. Megjelent a „Népiskolai Atlasz”, honoráriumával fedezem az esküvő kiadásait.
- Július 16. Nagyon megzavarta a közhangulatot a cseheknek a német határon való mozgósítása.
- Augusztus 14. Vasárnap este 6 órakor a Baba és Jóska esküvője a lazaristák kápolnájában, utána vacsora a Gellért Szállóban. Babáék elutaztak este Belgrád felé.
- Augusztus 16–25. Ábrahámhegyen pihenek.
- Augusztus 30. Babáék visszaérkeznek Dalmáciából a nászútról.
- Augusztus 23. Magyarország fegyverkezési egyenjogúságát a kisantant elismerte, a közhangulat kissé megnyugszik.
- Szeptember 8. Virával meglátogatjuk Jóska édesanyját Nyíregyházán.
- Szeptember 14. A nemzetközi válság tetőpontján van, az angol miniszterelnök Hitlerhez repült.
- Szeptember 22. A németek bevonultak a Szudéta-vidékre.
- Szeptember 29. Münchenben találkoznak az európai vezetők a válság megoldására, úgy látszik, hogy minden rendbe jön.
- Október 2. Hallgatóimmal tanulmányi kiránduláson a Jászságban autóbusszal.
- Október 2. A német csapatok megszállták Csehország nyugati peremét is.
- Október 9. Komáromban megkezdjük a csehekkel a tárgyalásokat.
- Október 11. Honvédeink bevonultak Ipolyságra és Sátoraljaújhelyre.
- Október 13. Megszakadtak a komáromi tárgyalások, a közhangulat peszsimista, a nyilasok ugrásra készen a kormány ellen.
- Október 14., péntek. A Fialat Magyarország Szövetség mozgalommá alakul, éjjel felmegyünk a miniszterelnökségre és bejelentjük, hogy cselekszünk, még akkor éjjel megfogalmazzuk a Névtelen Magyar plakátját.
- Október 15., szombat. Alföldi Alajossal, Faragó Edével, Kosch Bélával Teleki Pál jelenlétében tanácskozáson vagyunk Imrédy miniszterelnöknél. Éjjel kiragasztjuk plakátjainkat.

- Október 16. Nagygyűlést tart a Fialat Magyarság a Szabadság téren. Utána lázas, mozgalmas napjaim vannak. Október 16-án, 17-én, 20-án, 22-én röplapjaink és falragaszaink ezrei jelennek meg. Magam „A Fialat Magyarság mozgalom: nemzetpolitikai eszmék és elszánásokat” fogalmazom meg.
- Október 12–november közepéig Jóska Mezőhegyesen van.
- Október 30. Debrecenben előadást tartok a Fialat Magyarság mozgalomról.
- November 1. Megjelenik „A Fialat Magyarság mozgalom: nemzetpolitikai eszmék és elszánások”.
- November 2. A bécsi döntőbíróóság ítélete a Felvidék peremének visszaadásáról, a döntést a Fialat Magyarság küldöttségével az olasz követtség előtt hallom meg.
- November 6. Horthy Miklós bevonul Komáromba.
- November 11. Kassán a cserkészsövetséggel Horthy bevonulásán.
- November 12. Ungvárott átvenni az ottani cserkészetet, haza autóval.
- December 4–5. Ungvárra vezetem a magyar cserkészek küldöttségét.
- December 31. Imrédy miniszterelnöknél a Fialat Magyarság ügyében.
- December: anyagi helyzetünk valamit javult, mert Teleki minisztersége alatt szigorlatoztatok. Évi összes keresetünk 14.600 P.

1939

- Január elején a Fialat Magyarság mozgalom ellanyhul Imrédy és Teleki féltékenykedése miatt.
- Január 6. Imrédy beszédén voltam a Vigadóban, ahol megalakította a Magyar Élet Mozgalmát. A csehek támadása Munkács ellen.
- Január 13. Szolnokon előadást tartok a népművelés keretében a színházban a Felvidékről.
- Február 3. A második zsidótörvény beterjesztése.
- Február 14. Aláírom a „Középfokú Atlasz” szerződést a Szent István Társulattal.
- Február 16. Teleki Pál miniszterelnök lesz.
- Március 1. Megkezdjük a házunk átépítését.
- Március 5. A Fialat Magyarság Szövetség tiszteletbeli tagjává választanak.

Életem eseményei

- Március 15. Csapataink bevonulnak Kárpátaljára. Jóska is bevonul, március 15–május 10. között Kárpátalján van.
- Március 15. Hitler bevonul Prágába, Cseh-Szlovákia összeomlott.
- Március 18. Anglia, Franciaország, USA tiltakoztak Németország ellen.
- Március 25. Hallgatóimmal kiránduláson a felszabadult Komáromban, Érsekújvárt.
- Március 28. Felvesznek a Sajtókamarába, igazgatóválasztmányi tagnak választanak.
- Április 8. Olaszország megszállta Albániát.
- Május 17. Hallgatóimmal autóbusz-tanulmányút a felszabadult Felvidéken, Gyöngyös–Mátra–Parád–Eger–Putnok–Aggtelek–Domica-barlang–Rozsnyó–Krasznahorka–Szádelő–Jászóvár–Kassa–Miskolc–Lillafüred–Eger–Budapest útvonalon. Az út vége május 22-én.
- Június 4. Az országos cserkésznapon előadást tartok a hazatudatosságról.
- Június közepén érettségi biztos az esztergomi katolikus leánygimnáziumban.
- Június végén Baba méhoperációja.
- Júniusban a ház építkezése az adóhatóságok akadékoskodása folytán elakad, sok nehézségem van emiatt.
- Július 1–31. Rahón nyaralok, előbb Gyulával, a hónap közepétől kezdve Virával. Sok izgalom a nyáron az angol–orosz tárgyalások miatt.
- Július 12. Megszakadtak az angol–orosz tárgyalások.
- Augusztus elején Baba és Jóska Micinél, majd Kárpátalján nyaralnak.
- Augusztus 22–november közepéig Jóska katona, a Nyírségben táboroznak készenlétben.
- Augusztus 21. Németország szerződést kötött Oroszországgal, nagy izgalom.
- Augusztus 27. Német csapatok vonultak be Szlovákiába is.
- Szeptember 1. Kitört a II. világháború. Németország megtámadta Lengyelországot. A hírt Virával együtt rádión hallottuk meg a lakberendezési vásáron.
- Szeptember 4. Franciaország megtámadta Németországot.
- Szeptember 9. Anglia repülőkkal megtámadta Németországot.
- Szeptember 18. Az oroszok bevonultak Kelet-Lengyelországba.

Október közepén Hóman miniszter Kósa Kálmánon keresztül felajánlotta a pécsi főigazgatóságot. Teleki tanácsolta, fogadjam el. Vira nagyon ellenezte. Nem térhettem ki.

November 18. Kineveztek a pécsi tankerület királyi főigazgatójává.

November 30. Pécsre utazom két napra, átvenni a főigazgatóságot, azután vissza, az egyetemen újévig befejezni munkámat.

November 30. Oroszország megtámadta Finnországot.

Decemberben megváltam a Fiatal Magyarország szerkesztésétől.

December: anyagi helyzetünk ebben az évben lényegesen javult, a népis-
kolai atlasz és Teleki távolléte folytán a szigorlati díjak segítettek.

Összes keresetünk 19.000 P volt.

1940

Január 3. Pécsre érkezem, a hivatal vezetését átveszem, lakást a fémipari
iskolában veszek, ellátást is ott kapok.

Január 4. Megkezdem a hivatali munkámat.

Január közepén igen nagy tél.

Január 25. Mohácson látogatom meg az iskolákat.

Január 29–31. Baján látogatom meg az iskolákat.

Február 3. A pesti Szent Imre Kollégiumban vacsorázok Telekivel együtt,
cserkészügyeket beszélünk meg.

Február 6–8. Kaposvárott látogatom meg az iskolákat.

Február 13. Óriási hóvihár Pécssett.

Február 26–29. Baján látogatok.

Március 3–8. Vira Pécssett van velem.

Március 12. Finn–oroszl béke.

Március 28. Előadást tartok a Pécsi Pedagógusok Körében „Magyarság-
problémák” néven.

Március 3. A IV. Cserkészkerület elnökévé választanak Pécssett.

Március 31–április 5. Vira Pécssett.

Április 8–11. Baján látogatok.

Április 9. Németország végigrohant Dánián.

Április 15–18. Mohácson látogatok.

- Április 15. Németország megtámadta Norvégiát.
Április 29–május 3. Kaposvárott látogatok.
Május 5–9. Kaposvárott látogatok.
Május 10. Németország átlépte a holland és belga határt.
Május 14. Hollandia letette a fegyvert.
Május 14. Az erdélyi kérdés kiéleződése miatt Jóska bevonult, Kárpátalján várják a döntést. November közepéig katona, bevonult Erdélybe is Csíkszeredáig lovagolva.
Május 22–24. Vira Pécsett.
Május 27. Hóman miniszterrel tárgyalok a bölcsészeti karon meghirdetett emberföldrajzi tanszék elnyerése miatt. Hóman: „Felhívlak, hogy add be pályázatodat.”
Május 28. A belga király kapitulált.
Május 30. Előadásom a pécsi MANSZ-ban „A hazatudatosságról”.
Június 1–5. Érettségim a pécsi katolikus leánygimnáziumban.
Június 7. Szigetvárott polgári iskolai magánvizsgán.
Június 10–11. Mohácsott gimnáziumi magánvizsgán.
Június 10. Olaszország hadat üzen Angliának és Franciaországnak.
Június 13. Beadom pályázatomat a bölcsészeti kar emberföldrajzi tanszékeére.
Június 15–21. Kaposvárott a fiúgimnáziumban érettségim.
Június 15. Kaposvárott vizsga közben értesülök, hogy tegnap a németek bevonultak Párizsba.
Június 16. Kaposváról autón Csurgóra megyek a református gimnázium látogatására.
Június 17. Franciaország kapitulált.
Június 22. Balatonbogláron népművelő előadást tartok, Vira is lejött.
Június 22. Francia–német fegyverszünet.
Június 24–28. Érettségim a pécsi kereskedelmi fiúiskolában.
Június 28. Oroszok bevonultak az oláh Besszarábiába és Bukovinába, felvetődik az erdélyi kérdés megoldása is.
Július 5. Nyári szabadságra hazaérkezem.
Júliusban Budapesten az erdélyi kérdésre vonatkozó munkálatokat végzek a miniszterelnökség megbízásából. Jóska katona.
Augusztus 2. Péntek hajnalban megszületik Józsika, Baba hosszú szenvedése után, nagy aggodalmaink között.

- Augusztus 15. Józsika keresztelése, Jóska szabadságot kapott rá.
Augusztus 15. Magyar–oláh tárgyalások Turnu-Severinben az erdélyi kérdésről.
Augusztus 24. A tárgyalások megszakadnak, nagy izgalom.
Augusztus 29. Hajóval Bajára utazom, köd lepi el a Dunát, kalandos út.
Augusztus 30. Baján rádió értesülök a II. bécsi döntésről, Erdély egy része visszatért, szülőfalum túl maradt a határokon.
Szeptember 1. Bajáról Pécsre.
Szeptember 3. Autóbusszal Pécsről Mohácsra indulóban rádió hallom a honvédség erdélyi bevonulása megindulását.
Szeptember 7. A bolgárok visszakapták az oláhoktól Dobrudzsát.
Szeptember 10. Bácsalmáson látogatok iskolákat.
Szeptember 14–17. Vira Pécssett.
Szeptember 16. Horthy Miklós bevonult Kolozsvárra, rádió hallgatjuk Virával.
Szeptember 15. Az ifjúság ünnepén Pécssett az Országzászlónál.
Szeptember 24–26. Kaposvárott a leánygimnáziumban.
Szeptember 29. Népművelő előadást tartok Szolnokon Erdélyről.
Október 7–12. Virával Sopronban pihenünk pár napot.
Október 12. Német csapatok megjelentek Romániában.
Október 19. Gyula esküvőjén.
Október 21–25., 29–30. Csurgón a református gimnáziumban.
Október 28. Kitér az olasz–görög háború.
November 5–8. Kaposvárott. 5-én előadást tartok Erdélyről.
November 11. Hidason a német polgári iskolában.
November 17–22. Baján látogatok.
December 9–12. Baján látogatok, 10-én előadást tartok Erdélyről, vacsora a plébánosnál.
December 16–19. Kaposvárott látogatok.
December 12. Magyar–jugoszláv barátsági szerződés.
December 21–31. Karácsonyt otthon töltöm Budapesten.
December: főigazgatóságom első éve anyagilag bevált, 17.400 P volt összes keresetünk, s most már biztos az anyagi bázisunk. Vira nagyon nyugtalan pécsi hivatalom miatt, szeretné, ha leköltöznénk.

1941

Január 2. Az év azzal a szörnyű csalódással kezdődött, hogy az emberföldrajzi tanszéket mással töltötték be, Hóman és Teleki biztatása ellenére. Most már igen borúsak a Budapestre visszakerülés kilátásai. Nem tudjuk, leköltözzünk-e, vagy sem.

Január 6. Szabadságomról vissza Pécsre.

Január 11. Vira Pécsre jött.

Január 14. Virát Babáék hazahívták, mert betegek.

Január 16. Az Athaeneummal megkötöm a szerződést „Az elnemsodort falu” kiadására.

Január 28. Fáy államtitkár Pécssett, díszebéd a Mecseken.

Február 4. Előadásom a pécsi Szabad Lyceumban Erdélyről.

Februártól rendkívül nehéz közlekedés Pécsről, péntek éjjel személyvonattal jövök mindig haza. Rendkívül fáradt vagyok.

Március 1. Német csapatok jelentek meg Bulgáriában.

Március 18–20. Mohácsott látogatók.

Március 24–28. Kaposvárott látogatók.

Március 27. Belgrádban puccs történt, német- és magyarellenés kormány, ezt a kaposvári kaszinóban rádión hallom.

Március 28. Kaposvárról Fonyódra, látogatás a zárdában, onnan Budapestre.

Március 29. A Fiatal Magyarország gyűlésén Teleki két órás bizalmas beszéde, rendkívül pesszimista és letört.

Április 3. Teleki Pál halála, Pécssett telefonon hallom meg. Rendkívül le-sújt.

Április 5., szombat. Teleki Pál gyászmiséjén a Koronázó-templomban. Hazajövet feltűnnek Budapesten az első német csapatok.

Április 6., virágvasárnap. Kitör a német–jugoszláv háború. Budapesten légiriadók.

Április 7. Teleki Pál temetésén a Parlamentben. Temetés közben légiriadó.

Április 7. Jósának azonnal be kellett vonulnia, jugoszláv háborúnk várható.

Április 9. Családommal otthon, légiriadók.

Április 9. Jóska ezrede vonattal átmegy Budapesten, Babával találkoznak.

Április 11., nagypéntek. Kitört a háborúnk Szerbiával.
Április 12., nagyszombat. Rendkívül aggódunk Jóskaért.
Április 14., húsvét hétfője. Jó hírt kapunk Jóskaéről.
Április 15. Vissza Pécsre.
Április 17. A szerbek letették a fegyvert.
Május 6. Jóska hazajött a felszabadított Bácskából.
Május 10. Vira Pécsre jött.
Május 11. A pécsi kereskedelmi fiúiskola zászlóavatásán Virával.
Május 21. Fáy államtitkárral autóval Pécsről Budapestre utazom.
Május 28–30. és június 3–6. Érettségien a pécsi katonaiskolában elnökölök.
Június 2–16. Vira Harkányfürdőn, kétszer meglátogatom.
Június 7–10. Baján érettségien a kereskedelmi fiúiskolában.
Június 11. Este a Zrínyi katonai iskolában érettségi vacsorán vagyok.
Június 13–21. Érettségien a pécsi ciszterci gimnáziumban.
Június 22. Kitört a német–orosz háború.
Június 23–26. Érettségien a kaposvári leánygimnáziumban.
Június 25. Kitört a második finn–orosz háború.
Június 26. Az oroszok Kassát bombázták.
Június 27. Kitör a magyar–orosz háború.
Június 29. Szabadságra hazajövök Pécsről. Jóska bevonul az orosz frontra.
Július 16–18. Szatmáron töltök három napot.
Július 23–augusztus 11. Virával együtt Keszthelyen nyaralunk. Jóskaért sokat aggódunk.
Augusztus 17. Szabadságom vége, visszautazom Pécsre.
Augusztus 27–30. Baján vagyok.
Szeptember 2. Barcsan polgári iskolai magánvizsgán.
Szeptember 3–5. Kaposvárott magánvizsgán.
Szeptember 6. A visszacsatolt erdélyi tanárok nemzeti tanfolyamán előadok a budapesti egyetemen.
Szeptember 10. Jóska hazajött az orosz frontról.
Szeptember 22. Mohácsi gimnáziumban tehetségvizsgálaton.
Szeptember 29–október 7. Vira Pécssett, gyönyörű őszi idő van.
Október 16. Kaposvárott.
Október 24. A Szent István Akadémiában emlékbeszédet mondok Teleki Pálról.
Október 29. Pécsről Fáy államtitkárral autón Budapestre jövök.

Életem eseményei

November 3–7. Kaposvárott vagyok.

November 24–28. Baján látogatok.

November 30–december 6. Vira Pécsett volt.

December 5. Hadiállapot áll be Magyarország és Anglia közt.

December 7. Kitör a csendes-óceáni háború Japán és az angolszászok között.

December 9–12. Kaposvárott látogatok.

December 20. Karácsonyra hazajövök Budapestre.

December: anyagi helyzetünk megszilárdult. Csak a pécsi hivatalom rendkívül fárasztó. Évi összes keresetünk 20.800 P.

1942

Január 6. Visszautazom Budapestről Pécsre.

Január 27. Rettentő hóorkán Pécsett, hivatalból hazamenet a szél többször ledöntött. A tél folyamán nagy veszteségeink vannak az orosz fronton.

Február 20. Dr. Horthy Istvánt az országgyűlés kormányzóhelyettesnek választja.

Február 24. Előadást tartok az Erdélyi Férfiak Egyesületében a Teleki Pál emlékelőadás-sorozaton az erdélyi kérdésről.

Március 2–5. Baján látogatok.

Március 7–12. Vira Pécsett volt.

Április 27. Felvétel a Tudományos Fajvédő Egyesületbe a pécsi polgármester hivatalában Kühn Szaniszlóval együtt.

Április 29–május 4. Vira Pécsett volt.

Május 3. A pécsi egyetem kiejtési versenyén bíró.

Május 5. A pécsi diákok kiejtési versenye záróünnepén a színházban beszélek.

Május 11–15. Baján látogatok, a zirci apát is ott van.

Május 14. Áldozócsütörtökön a bajai levették közös áldozásán, délben az alispánnal ebéden, este apáti vacsorán a cisztereknél.

Május 19. Mohácson.

Június 1–5. Érettségi vizsgán a pécsi állami gimnáziumban.

- Június 8–13. Érettségi vizsgán a pécsi cisztereknél.
Június 15. Kaposvárott leánygimnáziumi magánvizsgán.
Június 18. Mohácson magánvizsgán.
Június 20. Megjelent „Az elnemsodort falu”.
Június 22–25. Baján érettségien a kereskedelmi fiúiskolában.
Július 6. Hazajövök Budapestre a szabadságomra.
Július elején megáll az olasz–német csapatok előrenyomulása Afrikában.
Július 5. Hóman helyett Szinyei-Merse lett a kultuszminiszter.
Július 19. Virával Félixfürdőbe utazunk, ott maradunk augusztus 3-ig.
Naponta lessük a lapokat a németek szinte félelmetes oroszországi előnyomulásáról.
Augusztus 3. Félixfürdőről Kolozsvárra utazunk.
Augusztus 4. Kolozsvárról nagy fáradtsággal Tusnádra utazunk, Szeretfálvától Szászrégenig autóbusszal.
Augusztus 4–18. Tusnádfürdőn nyaralunk Virával. Közben felmegyünk a Szent Anna-tóhoz, járunk Sepsiszentgyörgyön is.
Augusztus 18. Vonattal Gyergyószentmiklósig, onnan autóbusszal a Hargitán át Székelyudvarhelyre és onnan Szovátra.
Augusztus 18. Szováton Virával. Itt Albrecht királyi herceggel találkozom.
Augusztus 21. Elutazás Szovátról autóbusszal Szeretfálvára, útközben Tekén halljuk a kormányzóhelyettes hősi halálhírét, vonattal Budapestre.
Augusztus végén a németek elérték a Kaukázus tetejét.
Augusztus 31. Visszautazás szabadságom végén Pécsre.
Augusztus 10. Kineveztek a IV. Cserkészkerület parancsnokának.
Szeptember 4. Szovjet repülők támadása Budapest ellen, éppen otthon voltam.
Szeptember 9. Újabb szovjet repülőtámadás Budapest ellen, Pécsen voltam, rendkívül aggódtam.
Szeptember 10. Javító érettségien a pécsi állami gimnáziumban.
Szeptember 16. Mohácson magánvizsgán.
Szeptember 23–27. Vira Pécsen. 26-án a polgármesterrel autón a Mecsekben.
Szeptember 27. A pécsi tüzerek zászlószentelésén Virával együtt, délben a pécsi tanulók országzászló-ünnepén, délután Budapestre.
Szeptemberben a németek elkezdték Sztálingrád ostromát a Volga mellett.

Életem eseményei

- Október 6. A Németbolyban felállított magyar állami polgári iskola felszentelési ünnepélyén az alispánnal együtt.
- Október 12. Megnyitottam a pécsi Hivatásszervezet polgári iskolai tanfolyamát.
- Október 13. Mohácson látogattam.
- Október 19–23. Kaposváron látogattam a gimnáziumban, és rendcsinálás a katonai iskola lefoglalások miatt.
- Október 27. Igazgatói értekezletet tartok Pécsen, délben ebéd a ciszterci gimnáziumban az összes igazgatókkal.
- November 3. Budapesten a minisztériumban ellopták az új kabátomat.
- November 9–12. A pécsi Pius Gimnáziumban látogatok.
- November 10. Marika születése.
- November 13. Hazamegyek, és először látom meg Marikát.
- November 20. Szinyei-Merse közoktatási miniszter Pécsre érkezett, egész nap kíséretében vagyok.
- November 23–26. Látogatás a bajai kereskedelmi fiúiskolában.
- November 10. Az amerikaiak partra szálltak Afrikában. November végén nagy harcok Sztálingrád körül, a németek nem tudják elfoglalni.
- November 29. Marika keresztelője otthon a háznál.
- November 28. Tanácskozáson a minisztériumban a Dunántúli Kutatóintézettről.
- December 1–2. Gimnáziumi tanárok számára tanfolyamot tartok a magyar irodalom, történelem és földrajzból. Magam a honismeretről adok elő.
- December 6. A kormányzó a Nemzetvédelmi Keresztet adományozza.
- December 18. Szabadságra utazom karácsonyra haza. Útközben a Jászságot korrigálok.
- December: anyagi helyzetünk a nagy drágulás ellenére is jó. Évi összes keresetünk 24.400 P. Csak a Pécsről való visszakerülés kilátástalan.

1943

- Január 4. Még Budapesten, a Bazilika előtt újságban értesülök Kemenes Illés haláláról.

- Január 5. Kósával és Fáy államtitkárral beszélek a pestvidéki főigazgatóság elnyerése érdekében.
- Január 8. Szinyei-Merse miniszternél kihallgatáson, kilátásaim igen jók.
- Január 16. Kósa Kálmán telefonon közli velem, hogy elhelyezésem ügye jól áll.
- Január 22. Hazaérve Pécsről, Vira jó hírekkel vár az áthelyezésről.
- Január 23., szombat. Endrédy zirci apát nálunk van teán, már biztosan tudja áthelyezésemet, gratulál.
- Február 1. Megnyitom Pécsett a „Szülők iskoláját”, a ciszterek dísztermében.
- Február 6. A minisztériumban Kósa hivatalosan közölte velem áthelyezésemet.
- Február 7. Kinevezésem megjelent a hivatalos lapban.
- Február 9. Elbúcsúztak tőlem hivatalom tagjai és a pécsi igazgatók. Hivatalos búcsúlátogatásokat teszek.
- Február 10., szerda. A hivatalt átadom utódomnak, Palos Bernardinnak, búcsúébed a cisztereknek.
- Február 11. Délelőtt utoljára felmentem a Mecsekre, délután végleg elutaztam Pécsről, Kühn Szaniszló és Varga Damján kísérték ki a vasútra.
- Február 12. Végre ismét végérvényesen otthon. Reggel Zolikáért gyászmise, azután a temetőben, délután a Szent István Akadémia ülésén sokan gratuláltak.
- Február 15. Hétfő. Átveszem a budapestkörnyéki tankerület vezetését, hivatalom tagjai szeretettel üdvözlnek.
- Február 19. Az Ifjúsági Vöröskereszt országos társelnökének választanak meg.
- Február 28. Az egyházközség rendezésében előadást tartok Rákócziáról a ciszterci gimnázium dísztermében.
- Március 1–4. Látogatás a kecskeméti iskolákban, haza autóval a kecskeméti polgármesterrel.
- Március 1. Kineveztek az I/A Cserkészkerületi Tanács vezetőjének.
- Március 8. Megjelenik „A Jászság életrajza”.
- Március 9–11. Meglátogatom a váci iskolákat, 11-én ebéd a püspöknél.
- Március 18. Meglátogatom a budafoki iskolákat.
- Március 24. Igazgatói értekezletet tartok Pestszentlőrincen.

- Március 26. Előadást tartok a pesti Szent Imre Kollégiumban „Magyar föld” címen.
- Március 30–31. Meglátogatom a kiskunfélegyházi iskolákat.
- Április 21–22. Virával együtt meglátogatjuk Etelkáékat Törökszentmiklóson.
- Április 27–30. és május 3. Látogatás a gödöllői premontrei gimnáziumban.
- Május 5–7. Meglátogatom a balassagyarmati iskolákat.
- Május 11–13. Meglátogatom a salgótarjáni és losonci iskolákat.
- Május 16. Virával együtt a Tudományos Akadémia díszgyűlésén, ahol kihirdetik, hogy a „Jászság” a Serbán-díjat nyerte el.
- Május 25. A Vigadóban a primás által rendezett nagygyűlésen beszélek a katolikus internátusok ügyében.
- Május 25–június 5. Magánvizsgálatokon a csepeli polgári iskolában.
- Június 7–12. Érettségén a kecskeméti kereskedelmi fiúiskolában, haza a főispán autóján.
- Június 16–19. Érettségén az újpesti fiúgimnáziumban.
- Június 22–26. Képesítővizsgálaton a cinkotai képzőben.
- Június 20. A miniszter kíséretében az iskolaszanatórium svábhegyi kápolnaszentelésén.
- Július 5. Az erdélyi tanítónők tanfolyamát megnyitom Cinkotán.
- Július 6. Megkezdem nyári szabadságomat.
- Július 8. A Hargita expresszrel Borszékra utazom.
- Július 8–30. Nyaralás Borszákon Esztergár Lajossal, Szentiványi kolozsvári teológiai tanárral, György Lajos kolozsvári professzor feleségével.
- Július 15. Borszákon halljuk az angolok szicíliai partraszállását.
- Július 25. Mussolinival szemben puccs történt Olaszországban.
- Július 30. Haza Borszékra a Hargita expresszrel.
- Július 18. Jóska Józsikával Szegedre ment.
- Augusztus 2–20. Vira Félixfürdőn nyaralt.
- Augusztus 16. Szabadságom vége, megkezdtem a hivatali munkát.
- Szeptember 2. Glattfelder püspök rekviemjén az egyetemi templomban.
- Szeptember 6–7. Polgári iskolai magánvizsgán Pestszenterzsébeten.
- Szeptember 8. Az olaszok letették a fegyvert az angolok előtt.
- Szeptember 9. Polgári iskolai magánvizsgán Pestszentlőrincen.
- Szeptember 13. Polgári iskolai magánvizsgán az újpesti leányiskolában.
- Szeptember 18–20. Virával és Józsikával Szegeden.

Szeptember 26. Cserkész hadijátékon a káposztásmegyeri dombokon.
Október 3. A katolikus nagygyűlésen, délután szentségimádás a Bazilikában.
Október 26–29. Látogatás a kiskunfélegyházi mezőgazdasági leány-középiskolában.
November 6–9. Látogatás a kalocsai iskolákban, 11-én ebéden az érseknél.
November 16–19. Látogatás a nagykőrösi és ceglédi iskolákban.
December 4. A Közoktatásügyi Tanács díszgyűlésén az Akadémiában.
December 9–10. Polgári iskolai magánvizsga Rákospalotán.
December 14–17. Polgári iskolai magánvizsga Kispesten. 21-én is.
December: végre véglegesen megtaláltam a munkakörömet. Nagy megnyugvás. Anyagi helyzetünk a rendkívüli drágulás ellenére is jó. Összes keresetünk ebben az évben 34.300 P, amiben főleg néhány könyvem, főleg a „Jászság” írói honoráriumai vannak benne.

1944

Január 10–13-án meglátogatom Kiskunhalas és Kunszentmiklós iskoláit.
Január 16. Az utolsó cserkészparancsnoki értekezésem és vacsorám veszek részt.
Január 24. Virával a Mátrába utazunk a Galya Szállóba pár napi üdülésre.
Január 25. A Galya Szálló előtt elesem, és kezemet töröm.
Január 31. Hazajövünk a Mátrából, kezemben tűrhetetlen fájdalmakkal.
Február 1. Kezemet ma gipszbe tették, hármas törés volt benne.
Február 25. Kezemről ma vették le a gipszet.
Március 2. Meglátogatom Zsámbékon a zárdai tanítónőképzőt.
Március 12. A budapesti pedagógusok közös áldozáson vesznek részt velem együtt.
Március 15. A cserkészek operai díszelőadásán volt az egész család, gyönyörű este volt.
Március 19., vasárnap. Izgalmas napunk volt, a németek rajtaütésszerűen megszállták Budapestet.
Március 22. Napokig tartó izgalmak után új kormány alakult, kétségtelen, hogy német elgondolás szerint. A helyzet tragikussá válhat.

- Április 1. Mivel úgy látszik, semmi sem mentheti meg az országot a légi bombázásoktól, ma bezárták az ország összes iskoláit.
- Április 3. Megindultak a légi bombázások egy szörnyű támadással.
- Április 5. Stolpa államtitkárral megtekintjük Pestszenterzsébeten az öszszbombázott iskolákat.
- Április 25. Mivel a légi bombázások szinte naponta ismétlődnek, ma a két gyereket és Virát elküldtem Zsámbékra a zárdába, ahová hivatalomnak is vonulnia kellene, ha Budapestet kiürítenék.
- Április 30. Meglátogatom a gyerekeket és Virát Zsámbéken.
- Május 4. Gödöllőn érettségiztetek a premontreieknél, s éjjel rettentő légitámadás érkezik Budapest ellen, amit onnan látunk.
- Május 8. A gyerekeket hazahozták Zsámbékról, pedig a légítámadások állandók.
- Május 13. Ma Vira is hazajött Zsámbékról.
- Május 30. A minisztériumban felajánlották a pedagógiai osztály miniszteri osztályfőnökségét, de nem fogadtam el.
- Június 2. Ma reggeli nagy repülőtémadás alatt sok magyar város pusztult el.
- Június 6. Megindult a franciaországi nagy angol invázió.
- Június 11–18. Kecskeméten vizsgáztatok, közben nagy repülőtémadás volt ott is.
- Június 26. Az éjjeli nagy repülőtémadás elpusztította hivatalom ablakait.
- Június 27. Repülőtémadás után 3 napig nem volt víz a városban.
- Július 2., vasárnap. Nagy repülőtémadás végleg elpusztította hivatalom helyiségeit a Munkácsy utcában.
- Július 3. Utoljára voltam bent hivatalom elpusztított helyiségeiben.
- Július 4. Hivatalomat átköltöztettem Budára a Gyógypedagógiai Intézetbe.
- Július 5. Jóskáké ma Siófokra mentek kevés pihenőre.
- Július 12. A gyerekek ma visszajöttek Siófokról.
- Július 17–27. Vira Siófokon volt kevés pihenőn. Hazajövet a Kelenföldről légiriadót kaptunk, nagy tüzek voltak mindenfelé.
- Július 30., vasárnap. Ma este 7 órakor voltam szentmisén, mert délelőtt nem lehetett misét tartani a repülőtémadások miatt.
- Augusztus 2. Az oroszok már a kárpáti hágókat támadják, a közhangulat igen aggodalmas.

- Augusztus 6. A repülőtámadások szinte naponta ismétlődnek, ma meghatározó volt, ahogy a parányi Marika játékait kezdte a pincébe hordani, mert „Lego van” mondotta.
- Augusztus 7. Részleges kormányválság, Imrédyék lemondtak.
- Augusztus 16. Az idén csak néhány napi szabadságot tartottam, ma már hivatalba mentem.
- Augusztus 20. Szent István-napi hivatalos misén a Nagyboldogasszony-templomban, alig tudtam hazajönni, mert közben légiriadó volt.
- Augusztus 22. A mai éjjeli repülőtámadás után óriási fehérfényű tüzet láttunk Csepel felől.
- Augusztus 23. Párizs ismét francia kézre került, Románia állítólag letette a fegyvert az oroszok előtt.
- Augusztus 24. A magyar politikai pártokat feloszlatták. Ez alighanem a vég kezdete.
- Augusztus 26. Jóska nagynénje megjött Nyíregyházáról az orosz veszély miatt.
- Augusztus 29. Ma új kormány alakult Lakatos tábornok vezetésével. Aligha segít.
- Augusztus 30. Az oroszok a székely szorosokat támadják. Mi lesz velünk?
- Augusztus 3. Ma Rakovszky, az új kultuszminiszter hívatott magához.
- Szeptember 2. Finnország megadta magát. Az oroszok bevonultak Bukarestbe.
- Szeptember 4. Brüsszelben már angolok vannak.
- Szeptember 5. Ma délelőtt nagy repülőtámadás után nem volt gáz. Brassóban állítólag már oroszok vannak.
- Szeptember 6. Bulgáriának a Szovjet hadat üzent, mire az békét kért.
- Szeptember 7. Honvédeink megindultak Dél-Erdély felszabadítására, Torára bevonultak. Remény és kétség közt hanyódnak.
- Szeptember 8. Románia hadat üzent Magyarországnak.
- Szeptember 9. Bulgária hadat üzent Magyarországnak.
- Szeptember 12. Erdélyből rossz hírek jönnek, az oroszok már Szebenben, Brassóban vannak.
- Szeptember 14. Csapataink bevonultak Aradra, de viszont az oroszok a Székelyföldön vannak már. A hangulat igen rossz mindenfelé.

- Szeptember 16. Honvédségünk a Fekete-Körös völgyében előrejutott Belényesig, szülőfalum, Tenke tehát legalább rövid időre felszabadult. De a győzelemben már épeszű ember nem bízhat.
- Szeptember 17. Vira unokahúgának, Koszey Olgának esküvői vacsoráján voltunk a Gellért Szállóban.
- Szeptember 18. Jóska ma szerencsésen hazajött Nyíregyházáról, ahová pár nap előtt ment, sokat aggódtunk miatta, mert a vonatokat repülő-támadások érik.
- Szeptember 25. Ma hivatalomban előttem halt meg Kézdy tanácsos. Mindenfelé igen sok az aggodalom, mert a székelyek tömegei menekülnek már, az orosz az Alföldön van a Maroson innen.
- Szeptember 27. Makó orosz kézen van már, Szegedről ma jött meg Jóska édesanyja, már onnan is menekülnek. Nagyváradnál súlyos harcok vannak.
- Szeptember 28. Ma elbúcsúztattam hivatalomban helyettesemet, Jámbor Györgyöt, aki nyugdíjba vonult.
- Október 2. Ma állítólag nyilaspuccsról suttoztak, amit felfedeztek.
- Október 7. Megint igen rossz hírek jönnek az Alföldről, a Tisza torkolatánál átkeltek az oroszok.
- Október 9. Ma megjött Szegedről Hunek Emil is, onnan is menekülnek már. Rossz hírek mindenfelől. Szolnoknál is oroszok vannak már.
- Október 10. Úgy látszik, minden elveszett, iskolaigazgatók voltak ma nálam, akik már Kiskunfélegyházáról, Ceglédre is menekültek. Már csak az Úristen segíthet.
- Október 11. Ma kissé nyugodtabb a helyzet, az orosz roham nem ért el Budapestig. Sokan megint bizakodnak.
- Október 12. Az Alföldön nagy páncéloscsata tombol. Szeged, Kolozsvár elveszett.
- Október 15., vasárnap. Déli 1 órakor a rádió közölte Horthy kiáltványát, hogy a német szövetséget felmondtuk. A városban óriási izgalom. Este 7-kor a vezérkari főnök parancsa a rádióban, hogy a fegyvert nem tettük le. ½ 10-kor már a kalandor Szálasi kiáltványa az uralom átvételéről. Tehát lázadás történt a kormányzó ellen, a nyilas sőpredék hatalomra jutott.
- Október 16. Nagy felfordulás a városban, lövöldözések, villamosok nem járnak. Senki nem tud semmit biztosan. Falragaszokon hirdetik a

nyilasok, hogy a kormányzó áruló és zsidóbérenc. Úgy látszik, kezükbe kerítették Horthyt is. Este a rádió közli az új nyilas kormányt, s felolvasták Horthy állítólagos lemondását is. Ma beadtam nyugdíjazási kérvényemet, nem óhajtom a nyilas söpredéket szolgálni.

Október 17. Ma sok lövöldözés volt a városban, állítólag zsidó házakat ostromoltak a nyilasok.

Október 20. Debrecen is elveszett már. Witz Bélán keresztül érdeklődöm a prímásnál, hogy mi a katolikus álláspont a nyilas kormány által kívánt esküről.

Október 22. Baja, Nyíregyháza elveszett.

Október 26. Szatmár is elesett.

Október 27. Ma hozzánk jött Jóska nagybátyja, Schöber Emil is, úgyhogy most már öt menekült van a házban.

Október 30. Ungvár is elveszett.

Október 31. Ma a minisztériumba hívtak, ahol az elnöki osztály nyilas vezetője közölte velem, hogy rendelkezési állományba tesznek, mert állásomra a nyilasoknak van szükségük. Szinte megnyugodtam.

November 1. Ma kicsi híján berohantak az oroszok Budapestre is. Rémhírek arról, hogy a lakosságnak el kell hagynia Budapestet gyalog. Semmiképpen hagyjuk el otthonunkat. (Sic!)

November 2. Hivatalomat ma át kellett adnom egy Lőrincz Jenő nevű nyilas gimnáziumi igazgatónak. Az ágyúzás már behallatszik a városba. Készülnünk kell az ostromra.

November 3. Megkezdődött a nagy csata Budapest előtt. A pincét készíttem elő az ostrom idejére óvóhelynek.

November 4. Minden rosszra fel kell készülnünk. A hidakat aláaknázták a németek. Ma felveszem a Szent István Társulattól minden esedékes írói díjamat. Ma felrobbantották a Margit hidat, amikor emberek voltak rajta. Szörnyű katasztrófa.

November 5., vasárnap. Ma az egész család megáldozott. Reggel rémhírek voltak, hogy az orosz már bent van a városban, de nem volt igaz.

November 7. A harc Vecsésnél és Dunaharasztnál folyik. Várjuk a legrosszabbat.

November 8. Pestszentimrénél és Csepelnél áll a csata. Minden szétesőben van már, a fejtelenség igen nagy. Ma plakátokon hívták fel a férfi-

- akat Budapest elhagyására. Csak Budán szabad maradni. Gyalog kellene eltávozni a Dunántúlra.
- November 9. Folyik Budapest önkéntes kiürítése. A felfordulás teljes. Az oroszok Apatinnál átkeltek a Dunántúlra. Éjfélkor óriási robbanás hallatszott.
- November 10. Az önként távozó lakosság ma indul el szörnyű időben gyalog a biztos pusztulásba. Mi nem megyünk sehová, semmilyen erőszakra sem.
- November 11. Az ágyúzás északról hallatszik és távolabbról.
- November 15. Az arcvonal Dunaharaszti–Vecsés–Gyömör–Jászberény vonalon van.
- November 17. Alföldi Alajos volt ma nálam azzal, hogy vegyek részt egy cserkészekből alakuló bizottságban, amely a németek esetleges kivonulása után rendfenntartásra és segítségre alakulna. Vállaltam.
- November 18. Fraknóy főigazgatóval és Marcell protektorral tárgyaltam a fenti bizottság ügyében.
- November 19. Ruháinkat a padlás felbontott padlózatába építettem bele a várható fosztogatások miatt.
- November 22. Az oroszok Miskolcot ostromolják. Gyöngyös már elesett.
- November 25. Az oroszok majdnem átkeltek Csepelnél a Dunán. Egert ostromolják.
- November 28. Az oroszok Mohácsnál átkeltek a Dunán.
- November 29. Pécs orosz kézre került.
- December 1. A budai Duna-partot ürítik ki, és árkokat ásnak rajta.
- December 2. Az oroszok Kaposvárott vannak.
- December 5. A pincébe kályhát építettem be.
- December 6. Az oroszok Ercsinél átjöttek a Dunán.
- December 7. Az oroszok Siófok, Fonyód, Vácnál vannak már.
- December 8. Igen nehéz nap, a harci zaj már a város széléről hallatszik.
- December 11. Ma este esett az első gépfegyver-golyó házunk tetejére.
- December 12. Balassagyarmatnál vannak az oroszok.
- December 13. Ipolyságnál vannak az oroszok.
- December 23. Este pár órára megszakadt a villanyáram.
- December 24. Egész nap ágyúzás, riadók és bombázások, de ettől eltekintve a karácsonyestünk mégis nyugodt, megelégedett volt, az egész nagy család együtt volt, Jóska hozzátartozóival együtt.

- December 25. Karácsony éjszakáján az oroszok betörték a Hűvösvölgybe. Egész éjjel nagy ágyúzás hallatszott, karácsony éjszakáján már alig lehetett valamit aludni.
- December 26. Farkasrét felől közelednek az oroszok.
- December 27. Vira unokaöccse, Ilonczay Sándor hozzánk menekült az ostromban. Villanyáram már nincsen.
- December 28. Ma tört be először 13 ablakunk.
- December 29. Teljesen bejutottunk az arcvonalba, szomszédunkban ma három ember meghalt.
- December 31. Az oroszok felhívták a németeket a város feladására, amit ezek elutasítottak. Tehát menthetetlen a szerencsétlen város. A szilveszter éjjelét szörnyű ostromban töltöttük a pincében. Élelmiszerkészleteink fogynak. Szörnyű esztendő volt 1944!

1945

- Január 1. Újévünk a szörnyű ostromban kezdődött. Talán mind elveszünk ebben a földi pokolban, hacsak az Úristen nem irgalmaz nekünk. Az ostromról napi feljegyzéseim vannak, amit külön írtam össze. Itt csak a legfőbb eseményeket iktatom össze.
- Január 2. A pincében élünk már mindnyájan, nem lehet fent lakni. Állandóan az ablakokat ragasztjuk egyetlen szobánkban, hogy legyen fent is egy fűthető szoba. December 25. óta nincsen villamos, 27. óta villanyáram, 30. óta víz és gáz, 28. óta a pincében alszunk.
- Január 9. Hajnalban nagy friss hóban felmerészkedtem a lazaristákhoz, ahol a pincében szentmisét mondtak és megáldoztam. Környékünkön a csöcselék fosztogat.
- Január 19. A pinceajtó előtt állva délelőtt 11-kor hátam mögé csapott légiaknától jobb lábamon több repeszdarab súlyosan megsebesített. Pest ma teljesen orosz kézbe jutott. Buda ostroma tart.
- Január 21. Londoni rádió híre szerint Miklóssy tábornok vezetésével alakult egy magyar kormány a már orosz megszállású területeken, amely már azokon a területeken fegyverszünetet kötött. Buda ostroma azonban változatlanul tart.

- Január 26. Ma ki akartak a házból hajszolni a németek, de nem mentünk. Nagy tüzek látszanak éjjelente mindenfelé. Az ostrom már alig kibírható. Már felkeltem sebesülésemből, de mankón járok.
- Február 1. Az oroszok kb. 200-300 méterre vannak tőlünk.
- Február 4. Lakásunkba németek hatoltak be, és onnan lövöldöztek az oroszokra.
- Február 7. A szemközti házat felgyújtották, borzalmasan égett egész éjjel.
- Február 8. A németek ma visszafelé elrohantak.
- Február 10. Ma bejöttek házunkba az oroszok. Mindenfelé megkezdődtek a szörnyű rablások, nők bántalmazása. Rajtunk is sok csorda ment át, de aránylag nem sokat vittek. Családunk nőtagjai is megmenekültek a bántalmazástól. A ház áll, de sok sebbel, nagyobb baja még nincsen.
- Február 14. Ma elesett utolsónak a városból Buda vára is. Vége az ostromnak. Ma heves fájdalmakkal rosszul lettem, régi gyomorfekélyem kiújult.
- Február 16. Ma felhívást kaptam a minisztériumtól, hogy vegyem át újra hivatalom vezetését. Betegségem után jelentkezem szolgálatra.
- Február 23. Ma voltam először hivatalomban az Alkotás utcában, ahonnan a nyilasok november 2-án űztek ki. Borzalmasan elpusztult az ostrom alatt. Mivel a Duna kettéosztja a várost, hidak hiányában, átvettem a budai iskolák főigazgatóságát is.
- Február 26. Jóska ma elindult Budapestre, csónakkal akart átkelni a Dunán.
- Február 27. Kedves jó szomszédom és barátom, Kölber Dezső meghalt. Ma befogadtuk hozzánk Vira unokahugát, Sinka Andrásnét, ki egyedül maradt az ostrom alatt, férje nyugatra ment. Negyedmagával vállaltuk magunkra ezt a nagy terhet.
- Március 5. Jóska nem jött vissza Pestről, teljesen kétségbeestünk miatta mind. Vira teljes apátiában fekszik, Baba is leesik már a lábáról, magam beteg vagyok, az éhínség mindinkább fenyegető, a háznál 12 embernek kell enni adnunk.
- Március 13. Megtudjuk, hogy Jóska Vácott van orosz fogságban.
- Március 20. Baba csónakon megjárta Pestet, hogy Jóskáról hírt kapjon. Semmi.

- Március 15. Ma elutaztak tőlünk Jóska édesanyja és nagynénje, akik a nyár végén, illetve ősz elején menekültek hozzánk. Nyíregyházára mentek.
- Március 16. Ma elutazott Schöber Emil is, aki szinten ősz óta volt itt.
- Március 23. Jóskáról semmi hírünk sincsen, Vácról elvitték. Csaknem éhezünk már. Ma ittunk először vizet vízvezetékéből, de nálunk még nincsen.
- Március 31. A mai feltámadási körmenetben óriási embertömeg vett részt.
- Április 1. Megindult a vízvezetéki víz. Ma láttam a szörnyű Duna-partot, a Várat.
- Április 2. Karácsony óta először fürödtünk meg ma.
- Április 3. Sopron elesett, tehát az egész ország meg van már szállva.
- Április 4. Három hónap után ma visszaköltöztünk Virával az emeleti lakásunkba. Karácsonytól hét hétig a pincében, február 13-tól máig a földszinten laktunk, mert előbb a felső lakást kellett valahogy kijavítani.
- Április 7. Sinkáné ma elment tőlünk gyermekeivel együtt Szegedre. Hat hétig volt nálunk.
- Április 8. Ma támadás jelent meg ellenem egy kommunista lapban. Nem izgat, fontosabb, hogy a háztetőt sikerült annyira kijavítani, hogy nem ázik be.
- Április 11. Jóskáról semmi hír sincsen. Baba már alig bírja a helyzetet. Táplálkozás nagyon silány, közel van az éhezéshez, bár a mélypont március közepén volt, amikor 12-en ültünk asztalhoz, ennivaló pedig alig volt.
- Április 16. Hivatalomnak eddig Pesten dolgozó tagjai is átjöttek már Budára, a kettészakadt hivatal ismét egyesült. Megszűnt a budai főigazgatóságom.
- Április 17. Ma mentem át először Pestre. Szörnyű képe van a Duna mindkét partjának. A város pusztulása siralmas, de Pest mégis sokkal jobb állapotban van, mint Buda. Először voltam bent a minisztériumban.
- Április 24. Hivatalomat átvittem budai romhelyiségeiből a Szentkirályi utcába, a pesti főigazgatóság helyiségeinek egyik részébe. Gyalog kell oda járnom, amit alig bírok, mert a gyomorbajtól, koplalástól igen gyöngé vagyok, sebesülésem miatt pedig lábam fárad.

- Április 25. A környező házakban még ma is oroszok fosztogattak. Nálunk utoljára február 28-án jártak.
- Április 28. Hosszú kínos hetek után ma végre levél jött Jóskától, a ceglédi hírhedt orosz fogolytáborban van, beteg, de megvan.
- Május 7. Németország is összeomlott végre, vége az európai háborúnak.
- Május 9. Vira visszajött Ceglédre, ahová 4-én ment el. Sikertől Jóskával kapcsolatot találni.
- Május 12. Ma megszüntették az elsötétítést, amit 1942. szeptember 5-én rendelték el. Szörnyű három év volt. Kiszedtem a padlásba rejtett értékeinket is. Talán már nem rabolnak ki.
- Május 14. Vira ma ismét elindult Ceglédre Jóskához, de a Nyugati pálya-udvaron az oroszok ledobták a vonatról, és betegesen jött vissza.
- Május 20. Pünkösdre virradó éjjel közelünkben a Bocskai úton nagy orosz rablótámadás volt, sok lövöldözéssel.
- Május 25. Jóskától kis cédulát kaptunk, majdnem elszállították az oroszok valahová keletre.
- Május 27. A helyzet minden tekintetben igen rossz és csaknem reménytelen. Az élelmiszer megfizethetetlen. Engem is minduntalan feljelentenek a politikai rendőrségen, ha valami tanítónőt nem akarok áthelyezni.
- Június 1., péntek. Jóska ma hazajött a fogolytáborból, ahonnan úrnapiján, tegnap kiszabadult. Össze van törve az egészsége, idegzete kimerült, hiszen a fogságban diftérián ment át.
- Június 10. Jobb napok, Jóska egészsége szépen javul.
- Június 16. Igazoló tárgyalásom megkezdődött. Nincsen ellenem feljelentés, éppen ezért halasztgatják igazolásomat, hogy vádat kovácsolhassanak ellenem.
- Június 20., 29. Megint igazoló tárgyaláson voltam, megint elhalasztották.
- Július 4–13. Esztergomban érettségiztettem.
- Július 15–21. Fóton vizsgáztattam.
- Július 24. Teleki Géza kultuszminiszternél voltam. A politikai helyzet igen rossz.
- Július 30. Ismét igazoló tárgyalás, megint elhalasztják ügyemben a döntést.
- Július 31–augusztus 28. Nyári szabadságot vettem ki, hogy a házat saját kezűleg valamennyire kijavíthassam. Keményen dolgozom, tetőn, falakon, ablakokon.

- Augusztus 6. Újból igazoló tárgyaláson, tanúkat hallgattak ki ügyemben, döntés nincs.
- Augusztus 13. Megint az igazolóbizottság előtt, a Fiatl Magyarország egykori szerkesztése miatt hajszolnak. Marika ma lenyelt egy hajcsatot. Aggódunk.
- Augusztus 18. Az igazolóbizottság ma tovább hajszolt. Az ügy igen rosszul áll.
- Augusztus 29. Az igazolóbizottság ma ismét tanúkat hallgatott ki. Szörnyen meggyötörtek, de végre csodával határosan feddésel igazoltak.
- Szeptember 22. A karácsonykor megszűnt villamos világítást ma bekapcsolták.
- Október 7. Talán valami reményt nyújt a politikai helyzet tisztázására, hogy a Kiszgazdapárt ma a fővárosi törvényhatósági választásokon nagy fölénnyel győzött.
- November 4. Ma ugyancsak nagy győzelmet aratott a Kiszgazdapárt az országos választásokon is. Megint bízunk a jövőben.
- December 4. Hivatalomat hosszas kálváriajárás után visszavezettem régi helyiségeibe, a Munkácsy utcába. Eddig fűtetlen szobában dolgoztunk, igen nagy nyomorúságban. A megélhetésünk csaknem lehetetlen, már semmi élelmiszert nem tudunk megfizetni.
- December 12. Ma az egyetemi igazolóbizottság előtt állottam. Ott nem lesz baj.
- December 18. Képtelen élelmiszer árak: 1 kg zsír 1 millió, 1 kg kelkáposzta 38.000, 1 kg alma 70.000, 1 kg baromfi 200.000 P, a fizetésem pedig havi 139.000 P.
- December 19. Ma a pénzt $\frac{1}{4}$ -ére leértékelték. A helyzet kétségbeejtő. A politikai helyzet változatlanul a legrosszabb.
- December 31. Ezt a szörnyű évet megengedte az Úristen valamennyiünknek életben befejeznünk. Az év mérlege: erősen sérült, de lakható ház, s az oroszok elraboltak tőlünk összesen 1.190 aranypengő értékű tulajdonukat. (Emlékezetül ide jegyzem, hogy mit vittek el: 1 pár cipőt, egy gramofont, 25 lemezzel, két órát, két utazótáskát, 2 liter rumot, ezenkívül az ostrom alatt a ház sérülésein kívül elpusztult egy gáztűzhelyünk, egy konyhaszekrényünk, sok edény, s a bútorokban is sok sérülés történt. A Jóskaék kára jóval több, mintegy 2.200 aranypengő. Az év mérlegéhez tartozik még az is,

hogy rengeteg hajszán át is sikerült hivatalomat megtartanom. Egyénileg nem mi vagyunk a legrosszabb helyzetben. A politikai helyzet azonban kétségbeejtő.

1946

Január 1. Az újév igen aggasztó körülmények között kezdődött. Nagy a nyomor. -5° -os hidegek vannak.

Január 8. Megindult a Duna zajlása, nagy a valószínűsége, hogy az ideiglenes hidakat elviszi a jég, és a város megint kettészakad.

Január 9. A Margit híd póthídját elszakította a jégzajlás, nagy szerencsétlenség történt. Délben nagy nehézségek között még sikerült a Ferenc József hídon hazajutnom Pestről Budára. A város megint két részre szakadt.

Január 10. Pestre nem lehet átmenni, egész éjjel ágyúzták a Duna jegét.

Január 12. Váratlan enyhülés, $+10^{\circ}$ -os meleg.

Január 13. Influenzában megbetegedve fekszem.

Január 14. A hideg ismét beállott, -10° van, a Dunán nem lehet átmenni.

Január 19. A városban igen nagy a nélkülözés, sőt az éhség is, mi még aránylag tűrhető helyzetben vagyunk.

Január 21. A Kossuth hidat megnyitották, így ismét átmehettem a Dunán hivatalba.

Január 24. A politikai helyzet rendkívül nyomasztó.

Január 28. Ma meglátogattott otthonunkban a zirci apát, ő is sötétnek látja a politikai helyzetet.

Január 30. Ma megenyhült a hideg, olvadni kezdett. Ma egy egyetemi szigorlatot kellett tartanom, a szigorlati díj volt 1.400 P, a villamosköltségem pedig 6.000 P.

Január 31. $39,5^{\circ}$ -os lázzal influenzában fekszem.

Február 1. Ma kikiáltotta a parlament a köztársaságot.

Február 6. Betegségemből felkeltem.

Február 9. Ma orvosi vizsgálat megállapította, hogy rendkívül leromlott a szervezetem, kevés a vérem és gyenge a szívem.

Február 12. Zolika halálának 10 éves évfordulója volt ma.

- Február 19. Ma rettenetes szélvihar tombolt át a városon, sok romház összedőlt.
- Február 21. A Bethlen Gábor Szövetségben ma ankét volt az ifúság erkölcsizüllése tárgyában, erősen megmondtam véleményemet ennek okáról.
- Február 24. A -5° -os hidegek változatlanul tartanak, a tél igen hosszú.
- Március 1. Ma megjelentek már a millió pengős bankjegyek. A gazdasági helyzet kezd elviselhetetlenné válni, a zsír, fa kg-ként 2 millió. A közellátás sehogyan sem működik, az egész közélet rendkívül züllött.
- Március 7. Nagy reakcióellenes munkástüntetés volt a városban.
- Március 8. Hírek balkáni bandaharcokról.
- Március 12. Ma főigazgatói értekezlet volt a minisztériumban, le kellett tennem az esküt a köztársaságra.
- Április 2. Keresztury kultuszminiszterrel Újpesten voltam a dolgozók gimnáziumának megnyitásán.
- Április 6. Esztergomba utaztam iskolalátogatásra.
- Április 9. Esztergomban meglátogattam Mindszenty hercegprímást.
- Április 11. Esztergomból Nyergesújfalura utaztam iskolalátogatásra.
- Április 13. Nyergesújfaluból visszatértem Budapestre.
- Április 19. Virával Egerbe utaztam Katóékhoz, itt töltöttük a húsvétot.
- Április 23. Egerből haza.
- Május 1. Havi fizetésem 650 millió, egy l olaj 400 millió, villamos 10 millió.
- Május 8. Igen rossz hírek érkeznek arról, hogy Erdélyt megint az oláhoknak adják a béketárgyalásokon.
- Május 10. Bassola kultuszállamtitkár közölte velem, hogy be kell adnom nyugdíjazási kérvényemet, mert a miniszternek politikai okokból szüksége van helyemre a pártok követeléseai folytán. Megígéri, hogy a miniszter előzetesen kineveztet a nekem már régebben esedékes IV. fizetési osztályba, azután nyugdíjaznak, majd az egyetemre küldenek vissza, s ott megkapom a nyugdíjam és fizetésem közti különbséget. Örömmel veszem, és nyugdíjazási kérvényemet a miniszteri ígéretben bízva beadom.
- Május 11. Klárika születése, ma, szombaton hajnali $\frac{1}{2}$ 4-kor, a Bábaképző Intézet klinikáján.

- Május 19. Megkapom a miniszter rendeletét, hogy adjam át hivatalom utódomnak, egyúttal a miniszter igen meleg hangú elismerését közli velem. Közli, hogy további szolgálataimról később intézkedik.
- Május 23. Megint igen erősen nélkülözünk, ami testileg-lelkileg nagyon megvisel. Egy kg kelkáposzta 800 millió P. Semmit sem lehet kapni, a pénzért már senki semmit sem akar adni.
- Május. 25. Mindszenty hercegprímás a ciszterci gimnáziumban nagyszerű előadást tartott, Virával együtt meghallgattuk.
- Május 26. Klárikát a háznál megkeresztelte Endrédy zirci apát.
- Június 1. Ma már nem havi, hanem heti fizetést kapunk, egy hétre 58 milliórdot, egy db karalábé 3 milliárd, egy villamosjegy 400 millió P.
- Június 7. Ma fájdalmasan el kellett búcsúznom hivatalom derék tisztviselőitől.
- Június 8. Ma átadtam hivatalomat utódomnak. 35 évi munkám véget ért. Nyugdíjazásomat várom, illetve előzetesen előléptetésemet, hacsak be nem csapnak.
- Június 11. Ma Zsámbékra utaztam a zárdában érettségi és képesítő vizsgákat tartani.
- Június 15. Ma hazajöttem Zsámbékról, és mindjárt el is utaztam Esztergomba, ahol az összes katolikus iskolában érettségiztetni kell.
- Július 5. Hazautaztam Esztergomból. Nagy nélkülözések között voltam itt vendége a bencéseknek. Mégis mintha itt már észrevettem volna, hogy a kétségbeesett lelkek kezdenek megerősödni.
- Július 8–12. Rákospalotán vizsgáztattam. Ezzel be is fejeztem főigazgatói munkámat.
- Július 10. óta már adópengőben fizetik a tisztviselőket is. A pengő trilliói csendesen kimúltak.
- Július 12. Vira félhavi nyugdíja ma 270 adópengő volt, amin 0,40 kg sárgabarackot lehetett venni.
- Július 15. Nyugalmi állapotom első napja, ami azt jelenti, hogy ma kaptam félheti fizetésül 500.000 adópengőt, amin $\frac{1}{4}$ kg barackot lehetett venni. Most már hetenkint kétszer kapjuk a fizetést.
- Július 16. Virának ma 10 gramm orvosságot akartam venni, mert szíve nagyon legyengült, 4 millió adópengőt kértek érte, ami éppen július havi fizetésemnek felelt meg.

- Július 22. A puszta életfenntartásáért küzdünk, mert már semmit sem lehet megfizetni. Az adópengő is teljesen kimúlt.
- Július 24. Vira nyugdíja egy fél hétre volt 230.000 adópengő, aminek postai kézbesítési díja volt 200.000 pengő. 1 kg só ára 68 millió, 1 kg burgonyáé 8 millió, 1 kg zöldpaprika 11 millió. A fizetéseket már fel sem vesszük, csak időnként adott ún. „segélyeket”.
- Július 26. Ma már fel sem vettük a fizetéseket, mert az enyém csak 520.000 a.P, Viráé meg 230.000 a.P, de egyenként 200.000 a.P a kézbesítési díj.
- Július 29. Ma már semmiféle fizetést sem adtak. Összeült Párizsban az ún. békekonferencia.
- Július 30. Ma már nem tudtunk kenyeret sem venni, mert kg-ja 100.000 a.P hivatalos áron. A vásárcsarnokban verekednek egy-egy falat élelmiszerért.
- Július 31. Ma közzétették a békefeltételeket. Megint a trianoni határt fogjuk visszakapni. Minden, minden elveszett.
- Augusztus 1. Ma már forintban kaptuk a fizetéseket, én egy hétre 135 Ft-ot. Végre ismét pénz, bármilyen kevés is!
- Augusztus 2. Ma vásárolt Vira hosszú idő után ismét élelmiszert. Szinte nem hitte, hogy ismét tud vásárolni.
- Augusztus 15. Iszonyú gyűlölettel és igazságtalanságokkal vígan folyik a tisztviselők B-listázása. Velem eddig semmi sem történt. Igen félős, hogy az én sorsom is ez lesz minden miniszteri ígéret ellenére. Eddig még zavartalanul kaptam fizetésemet.
- Augusztus 27. Ma egy kommunista lap azt írta, hogy engemet is B-listára tettek. Aggodalmas várakozás, hogy mi lesz velem, s vajon nem vonják-e meg bosszúból még nyugdíjamat is?
- Szeptember 1. Rendkívül súlyos a kommunista nyomás az ország közelében.
- Szeptember 8. Józsika ma lett cisztercita diák. Csakhogy még ezt megértem.
- Szeptember 13. Beszéltem végre Bassola kultuszállamtitkárral, hogy mi lesz velem. Hímezett-hámozott, s elárulta, hogy nem tudja a miniszter ígéretét érvényesíteni. Nagy Miklós államtitkárhoz utasított, aki biztatott, hogy mindent megcsinálnak.

- Szeptember 14. Küldönccel kézbesítették a B-listán való nyugdíjazásomat. Ez lett a miniszteri ígérek és elismerés vége.
- Szeptember 16. Elmentem Keresztury miniszterhez, aki azt mondta, hogy röstelli és sajnálja, nem tudott róla, maga fogja rendbe hozni dolgomat. Nem hiszek neki.
- Október 1. Ma egy fillér fizetést se, nyugdíjat sem kaptam.
- Október 7. Sikerült nyugdíjamat, havi 320 Ft-t kisüregetni. A nyomor előtt állunk.
- Október–december: nagy nélkülözések között valahogyan megvagyunk. Otthon dolgozom nagy munkámon, s az Agráregyetem mezőgazdasági karán előadok, ahol egy hónapban 160 forintot keresek.
- November végén az Actio Catholica központjába hívtak, ahol egy nagyobb katolikus ideológiai munkával bíztak meg.
- December 25. A karácsony csöndben és örömben telt el. Szegényes volt, de a gyermekeknek megvolt mindenük.
- 1946-os év sok nélkülözéssel zárult. Az év első felében a szörnyű infláció, második felében a kevés nyugdíjjal küzdöttünk. Az év ajándéka volt nekem a B-listán való nyugdíjazásom. A lelkünk mégis erősebb most, mint volt az év végén, és valami remény van arra is, hogy a szörnyű inséges év után, amelyben alig termelt valami, mégis látnunk jobb napokat is.

1947

- Január 2. Az új esztendő azzal kezdődik, hogy Józsika kanyaróban megbetegedett, és január 2–9. nálunk feküdt a felső lakásban.
- Január 20. Józsika kanyaróból való felépülése után ma vörhenyben betegedett meg, s most Klárka fekszik nálunk, hogy meg ne kapja. Két nap múlva Jóska, apját hozták haza vörhenyben megbetegedve Kaposvárról.
- Január 25. Nagy szükségünkben segítséget jelentett, hogy a tanítóképzők IV. osztálya számára egykor írt és ma is használatban lévő tankönyvből egy újabb kiadás jelent meg, s ez 500 Ft-ot hozott.
- Január hónap rendkívül szigorú telet hozott.

- Február 1. Megjelent „A magyar mezőgazdaság földrajza” c. könyvem, s ezért 1000 Ft-ot kaptam, ami nagy télben igen jól jött. Klárika súlyos beteg, középfülgyulladás van, ő nálunk, Józsika és az apja az alsó lakásban fekszenek.
- Február 10. Klárika ma vérátömlesztést kapott, olyan súlyosan beteg a fülével. Ma írták alá a második szörnyű békeszerződést Párizsban, a Bazilikában a primás könyörgő ájtatosságán óriási tömeg jelent meg.
- Február 15. Klárika valamivel jobban lett. Levitték az alsó lakásba, mert Vira kapott súlyos influenzát.
- Február 20. Ma igen nagy havazás indult meg.
- Február 26. Igen nagy hóvihar -5° jeges széllel. Egész télen dolgozok „A magyar lét földrajza” című munkámon.
- Március 4. Még mindig nagy hideg van, reggel -4° volt.
- Március 5. Ma volt 60-ik születési napom, néhány cisztercita tanár barátom üdvözölt.
- Március 9. A tél nem akar elmúlni, ma is nagy havazás volt. A közhangulat igen komor, a politikai nyomás szinte elviselhetetlen. Összeesküvést fedeztek fel még az újévkor, s azóta igen nyugtalan a légkör.
- Március 14. Mai napig állandóan fagyott, még ma reggel is -5° .
- Március 17. Vira reumája annyira súlyossá vált, hogy ma bevitettem a fürdőkérdőházba.
- Március 19. Vira kórházban fekszik, én meg idehaza fekszem 39° -os influenzával.
- Március 25. Ma fejezetem be „A magyar lét földrajza” című munkámat hosszú évek után, még 1939-ben kezdtem hozzá gyűjteni az anyagot.
- Április 12. Ma jött haza Vira a fürdőkérdőházból, kar-reumája valamit javult.
- Május 15. Józsika ma járult az első szentáldozáshoz.
- Május 29. Ma hajóval Bajára utaztam, ahol érettségi vizsgálatokon kell elnökölnöm a katolikus egyházi hatóság kiküldetésében.
- Május 30–június 17. Baján vizsgáztattam a cisztercieknél és a zárdában.
- Június 25. Ma megkezdtük a megrongálódott házunk javítását, festő, tetőfedő és bádigosok dolgoztak rajta. Kiadásunk e három munkálatra 3.400 Ft.

Július 17. Ma végül befejeződtek a házjavítási munkálatok, de a kőműves-, üveges-, asztalos- és mázoló munkákra már nem volt fedezetünk.

Július–augusztus: az egész nyarat itthon töltöttük Virával együtt, nem volt pénzünk pár napi pihenésre sem. A kicsik nagymamájuk tanyáján voltak Nyíregyháza mellett. Irtózatosszá szárazság volt, tavasz óta egy csepp sem esett, az aszályban ínséges volt a termés is. A helyzet súlyos. A politikai nyomás fokozódott, augusztus 31-én képviselőválasztások voltak.

Szeptember 5–13. Néhány napot Etelka húgomnál töltöttem Törökszentmiklóson.

Szeptember: ugyancsak tökéletesen száraz volt, még a hó közepén is 30°-os melegek voltak. A gazdasági helyzet szinte kétségbeesítő.

Október végig száraz volt.

Novemberben indultak meg az esőzések, a hónap szép meleg napokat hozott. Anyagi helyzetünk meglehetősen nehéz, ősszel semmi télirevalót nem tudtunk beszerezni, fűtőanyagunk sincsen. Egész ősszel azon dolgozom, hogy a Szent István Társulat számára készítendő általános iskolai atlaszomat végre kiadhassák. November végén 1000 Ft előleget kapok rá a kiadótól. Ez kissé lélegzethez juttatott. Egészségem meglehetősen gyenge, vastagbélhurttal és gyomorsüllyedéssel kínlódom, injekciókat kapok, Vira meg reumatikus fájdalomokkal gyötörődik.

December enyhe esős volt, az őszi vetéseket be lehetett fejezni. A szélsőbaloldali politikai nyomás végletekig fokozódott. Teljes a reménytelenség, a közhangulat rendkívül sötét.

December 25. A karácsonyt jól töltöttük, s bár nem volt gazdag, de mégis sikerült a gyerekeknek örömet is szerezni, mert atlaszomra újabb 1000 Ft előleget is kaptam. Így valami télirevalókat, s szentet is sikerült szereznem. Lelkileg nem vagyunk még elpusztítva.

Az 1947. év egyike lesz a legsúlyosabbaknak a háború utáni évek között. Katasztrófális aszály, politikailag tökéletesen beborult ege, az elviselhetetlen politikai terror, a gazdaságilag pusztító nyomorúság, a reménytelenség, a hazánkat körös-körül bekerítő kommunizmus alig engednek valami reményt a sorsfordulatra. De a lelkek mégis bizakodók. Magam teljesen visszavonultam mindentől, s a Szent István Akadémia s néha a Földrajzi Társaság ülésein kívül semmi-

ben részt nem veszek. Nem is tanácsos most semmiképpen sem magára vonnia valakinek a közfigyelmet. A nemzetközi helyzet igen éles, a világ keleti és nyugati félre szakadva ökölbesorított kezekkel néz szembe egymással. A kommunisták minden államban gyorsan tért nyertek, a tél elején Francia- és Olaszországokban kísérleteztek, egyébként nem sikerült sztrájkokkal felfordulást előidézni. A londoni békeértekezlet, amelyen a nagyhatalmak külügyminiszterei vettek részt, heves ellentétek után sikertelenül oszlott fel, s úgy látszik, hogy sohasem lesz többé béke Európában. S mégis bízunk, másban már senkiben, csak az Úristenben.

1948

Január 5. Marika unokánk mandulaoperáción esett át.

Január hónap egészen enyhe volt, sok tavaszas esővel, a növényzet már rügyezni kezdett. A hónap végén nagy fagyok jöttek.

Februárban Vira térdízületi gyulladásban megbetegedett, majdnem egész hónapban ágyban feküdt.

Február 16. Újból kezdődött a tél 10 fokos hidegekkel, nagy havazással, s tartott a hónap végéig.

Április 6. Vira reumája miatt a Lukács fürdő kórházába ment.

Április 8. Egerbe utaztam Jolán húgomhoz.

Április 10. Egerből Miskolcra utaztam Gyula öcsémhez.

Április 12. Hazaérkeztem Miskolcra.

Május 3. Vira hazajött a kórházból.

Június 13. Jobb hírek érkeztek a nemzetközi helyzetről, de nem bizonyultak valónak.

Július egészen száraz nyarat hozott, az aratás gyenge volt.

Augusztus 2. Törökszentmiklóstra utaztam Etelka nővéremhez.

Augusztus 14. Hazajöttem Törökszentmiklósról.

Szeptember 1. Vira elutazott Berencspusztára unokahúgához kis pihenőre.

Szeptemberben feloszlatták a közgazdasági egyetemet, úgyhogy megszűntek egyetemi előadásaim is. Most már teljesen csak nyugdíjamban kell támaszkodnunk.

Szeptember 16. Vira hazajött Berencspusztáról.

December 27. Letartóztatták a hercegprímást.

Az 1948. év nagyon súlyos volt ránk nézve. Már semmi más keresetem nem maradt, mint az összesen 988 Ft havi nyugdíjunk, az éppen csak a betevő falathoz elég. Az év elején még néhány rádió-előadást tarthattam, de azután a rádió is a kommunista propaganda eszközévé válván, előadásaim is megszűntek. Az ősszel feloszlatták a közgazdasági egyetemet, s így egyetemi tanárságom és előadásaim is megszűntek. Bizony sokat nélkülözünk. Lassan már ruházatunk is lepusztul rólunk. Mindenki befelé, önmagába menekül. A tavasszal megalakították a ciszterciek világi rendjét, s Virával együtt beléptünk abba. A családon kívül alig érintkezünk már másokkal. A nyár folyamán még a kert gondozása elvon a sok tépelődéstől, de télen nagyon nehéz az életünk. Mindent egyedül csinálunk Virával. A politikai harc bent is, mindenki harca mindenki ellen folyik. Senkivel sem lehet már nyugodtan beszélni. Karácsonykor a prímást letartóztatták.

Legsúlyosabb anyagi veszteség az volt számomra az elmúlt esztendőben, hogy a tavasszal az összes katolikus iskolákat államosítván, az iskolai atlaszom újból való kiadásának lehetőségei is teljesen megszűntek, pedig az az atlasz volt az utolsó anyagi menedékem öreg napjaimra.

Semmiféle keresethez való jutásra a legkisebb remény sincsen.

Az Úristen legyen velünk az új esztendőben, amely igen súlyosnak ígérkezik.

1949

Január enyhe időjárással indult meg. Teleki Pál életrajzán dolgozom. Senki sem akar segíteni. Minden régi barátját felkerestem, de senki sem óhajt rá már csak emlékezni sem.

Január 25-én már beállnak az erősebb hidegek, nappal -2° , éjjel -8° körül.

Január végén főleg könyvtárakban gyűjtök anyagot fenti munkámhoz.

Közben folyik a prímás pörének tárgyalása.

- Február 4. Éjjel -12° -ra süllyedt a hőmérséklet, de másnap megenyhült.
- Február 8. A primás pörének ítélete.
- Február 11. Előadáson a Szent István Akadémiában: „A magyar őshazák táji hatása a nemzet fejlődésére.”
- Február 12. Zolika halála évfordulója, gyászmisén és a temetőben voltunk.
- Február 13. Reggel -8° hőmérséklet, utána megint megenyhült.
- Február 16. A hóvirág és Crocus már kibujt.
- Március 1. Reggel újra -3° , másnap nagy szél, kis havazás.
- Március 3. Reggel -7° , másnap -5° , óriási orkánnal.
- Március közepén éjjel még mindig -5° , 16-án megenyhült.
- Március 19. Marika első szentáldozása a Margit intézetben, Papp Kálmán győri püspök áldoztatta.
- Március 23. Első szép tavaszi nap, másnap délben $+15^{\circ}$.
- Márc. 28. Délben $+28^{\circ}$, amennyit még e napon sohasem mértek.
- Április 1. Reggel 0° .
- Április 17. Húsvét ismét e napra esett, mint 1911-ben, amikor Virát először látogattam meg az Erzsébet Nőiskolában.
- Május 27. Az orvos váratlanul megállapította, hogy vérnyomásom rendkívül magas, 200 körül van. Öt napig feküdnöm kellett, s lemondtam a napi 4 cigarettára menő dohányzásról is. Heves fejfájásaim vannak.
- Június 5., pünkösd. Elkezdtem „A magyar földrajztudomány története” című munkámhoz az anyag gyűjtését.
- Június 11. Kénytelenek voltunk a cselédszobát albérletbe adni Dr. Fekete professzornak, mert ki akarták igényelni.
- Június 24. Baba lábát operálták visszérgyulladás miatt.
- Július: csöndes nyár, sehova se mehettünk.
- Augusztus 20. Még fenn voltam a Várban Szent István körmenetén.
- Október 2. Virával kinn voltunk Makkosmárián, gyönyörű nap volt. Vira lába már kissé enyhült, s nem ártott meg neki.
- Október 9. A gyerekekkel és Virával Máriaremetén voltunk, szép őszi napon.
- Október 16. Virával és Marikával a Hármashatárhegyen voltunk.
- Október 21. Előadásom a Szent István Akadémiában: „A magyar honfoglalás földrajzi vizsgálata” címen.

December 25. Karácsonyunk még tűrhető volt. A gyerekek örültek. Jó-zsikának egy szép albumot csináltam a madarokról. Egyik részét magam festettem. Nagyon szereti a madarakat.

Az 1949. esztendő nagyon súlyos volt. A világ már teljesen kettészakadt. A gazdasági helyzetünk folyamatosan romlik, a drágaság emelkedik, a nyugdíj ugyanaz marad. Már mindenbe bele is törődünk. Kezd minden mindegyggyé válni. Igényeink teljesen eltűntek. A minden-napi betevő falatunk még megvolt. Csak a gyerekek fejlődése az egyetlen örömünk. Már évek óta a kis szobában töltjük a telet. A cselédszobába szeptember végén egy műegyetemi hallgatót fogadtunk be, szükségünk van arra a pár forintra is.

1950

Februárban Vira súlyos influenzában betegedett meg, s utána szívgyöngeségek léptek fel. Ezzel igen sokat gyöngékedett.

Március 31-én előadást tartottam a Szent István Akadémiában „A földrajzi energiák szerepe Budapest fejlődésében” címmel.

Május 16. Vira szívbántalmai annyira fokozódtak, hogy kénytelen voltam a Vöröskereszt kórházba vinni. Itt lassan javulás kezdődött.

Június 4. Vira valamivel kissé megerősödve hazajött a kórházból.

Júniusban a Pénzüntézeti Központ mint az államosított Szent István Társulat „jogutódja” elkezdett rajtam 1000 Ft-ot követelni mint jogtalanul felvett írói díjat a népiskolai atlaszom után, holott 11.000 Ft-tal a vállalat maradt adós az államosítás következtében.

Júliusban feloszlatták a szerzetesrendeket.

Augusztus 9-én magunkhoz vettük Eisinger Mária nővért Vira mellé segítőnek.

Augusztusban szörnyű sorbanállások egy-egy kiló burgonyáért. Irtózatos drágaság, semmi sem termett a nagy aszály miatt.

Augusztus végén kénytelenek voltunk albréletbe adni a Zolika volt kis szobáját Zemplén György professzornak, másképpen már nem tudtunk volna megélni.

Szeptemberben Vira szívállapota kissé javult.

- Szeptember 20-án Vira vakbélgyulladásos tünetekkel kórházba került, de szerencsére nem lett gyulladás, két nap múlva hazajött.
- Október 20-án Eisinger Mária hirtelen hazament, Vira megint egyedül maradt a sok dolgával.
- Novemberben súlyos csapás ért minket. A házépítéskor felvett kölcsönt, aminek utolsó részletét már valorizálva kellett visszafizetnem 1945 őszén, most újból rám valorizálták, s 54.000 Ft-ot követelnek rajtam havi 95 Ft részletekben. Ezt már rendkívül nehezen tudjuk kibírni.
- November 17-én előadást tartottam a Szent István Akadémiában „A magyar földrajztudomány a XVIII. században” címmel.
- Novembertől kezdve sokat dolgoztam a Múzeum térképtárában a magyar térképírás történetéhez gyűjtve anyagot.
- Egész ősszel súlyos házkutatások mindenfelé, élelmiszerek után. Szörnyű, súlyos tél előtt állunk.
- Decemberben már nincsen burgonya, cukor, liszt, tej. A legszükségesebbek beszerzése megoldhatatlan és gyötrő dolog.
- Decembertől kezdve már kénytelenek voltunk a kis cselédszobát is ismét bérbe adni Elekes Klárának, mert másként nem tudunk megélni. A havi adó és a ránk valorizált kölcsön havonta 355 Ft-ot tesz ki, 764 Ft nyugdíjamból.
- December 8-án felavatjuk a szomszédságunkban létesített kis kápolnát, amelyet a ciszterciták rendházával elvett nyilvános kápolna helyett állítottak.
- December 25. Igen csöndes és szerény karácsony, senki sem kaphatott már ajándékot a kicsinyeken kívül. De minden jól van, csak hogy együtt lehetünk még. Az elmúlt 1950. szentév volt. Sajnos ebből itt semmit sem lehetett érezni. Gyötrő és ínséges légkör, teljes le-törttség, kimondhatatlan fáradtság mindenfelé. Mi Virával a télre beköltöztünk az én szobámba. Ide csináltam Virának is egy vázat a fekvőhelye vánkosi számára, s beállítottunk egy pótkályhát, s itt töltjük el a telet. Hála Istennek, a tavasszal még sikerült fűtőanyagot szerezni, fázni nem fogunk. Vad hírek, rémítések mindenfelől. Senkinek sem hiszünk már, csak az Úristen irgalmának.

1951

Január–július: a magyar térképírás történetének kutatásával foglalkoztam. Június végén elkezdődtek a fővárosból való kitelepítések. Nagyon sok barátomat elvitték a legembertelenebb körülmények között. Minden hajnalban mi is szívdobogva figyeltük, hogy nem áll-e meg mielőttünk is a kitelepítési parancsot kézbesítő rendőrségi autó. Ez a minden hajnali remegés augusztus közepéig tartott egyfolytában. Az Űristen kegyelme velünk volt, s mi megmaradhattunk otthonunkban. Vira nem bírta volna ki az embertelen elhurcolást.

Július 11. Elkészültem a magyar térképírás történetével, és kiadót is találtam rá, a Térképészeti Intézetet. Ma adtam át a kéziratot.

Július–augusztus: nehéz idők. Sehol sem voltunk, a kitelepítést vártuk, egészen leromlott egészségünk és idegzetünk.

Július–december: a magyar földrajztudomány történetén dolgoztam, annak reménye nélkül, hogy valaha is napvilágra jöhet.

December 18. Befejeztem „A magyar földrajztudomány történetét”.

Ősszel még egyet-mást be tudtunk szerezni. De december 1-jén bejelentette a kormány az összes élelmiszerek és egyéb fogyasztási áruk árának többszörösére való emelését. Ezzel az élet szinte elviselhetetlenné vált. Most már a legszükségesebbekre is csak részben te-
lik nyugdíjunktól. Minden reményünk most már csak abban van, hogy megjelenik a térképírás történetéről írott munkám, és annak díjából nyomorgunk tovább. Újból munkához menekülök, hogy ez elfoglalva ne engedjen a jelen helyzetről gondolkozni.

December 23. Megjönnek az első korrektúrák a „Térképírás történetéből”.

December 27. Elkezdem a „Szatmár” c. művem anyagának kutatását.

Az 1951. év egyik legszomorúbb és eddig legnehezebb éve volt életünknek. Sötét helyzet, nyomor és reménytelenség mindenütt.

1952

- Február 19. Házamat, amelyet annyi munkával szereztem, államosították. Méghozzá Zolikának bérbe adott egykori szobájának bútorait is lefoglalta az állam. Tiltakozás semmit sem használt.
- Február 22. Nyugdíjamat is beszüntették. Helyzetünk egyenesen kétségbeejtővé vált.
- Február 23. Elkezdtem a keserves kálváriát, munka után járni. 65 éves koromban betevő falat nélkül maradtunk. Munkát kerestem a Földtani Intézetnél, Növénytani Múzeumnál, a Földrajzi Kutatócsoportnál, de csak ígéretet kaptam.
- Március 8. A Földrajzi Kutatócsoport megbízott a budapesti térképek adatainak összegyűjtésével. Ezzel valami létalapot kaptam. Havonta kemény munkával megkereshetek 800 Ft-ot. Munkába léptem március 10-én.
- Március 19. Megjelent nálam a kerületi tanács kiküldöttje, hogy adataimat felvegye az általam megfolyamodott nyugdíj visszaadása ügyében.
- Március 27. Házam visszaadása ügyében beadott kérvényemet a kerületi tanács elutasította. A belügyminiszterhez folyamodtam.
- Március 28. Nyugdíjamat visszaadták. Meg vagyunk mentve, hála Istennek. Házam azonban végleg elveszett, de Zolika szobájának lefoglalt bútorait feloldották.
- Március 29. Házamat az állam bekebelezte maga nevére.
- Június 14. Munkám megszűnt a Földrajzi Kutatócsoportnál, de azonnal újabb munkát kaptam a Műemlékek Bizottságánál a régi vártérképek kutatására. Havi keresetem azonban itt már csak 600 Ft.
- Július 12. Házam visszaadását a belügyminiszter is elutasította.
- Augusztus 1. A kis cselédszobába beköltözött Ihász Rózsa volt angolkisasszony.
- Szeptember: megkezdtem „Szatmár” című munkám szövegezését. „A térképírás története” című munkám nyomdai szedését beszüntették. Hiába minden, nem akarják folytatni.
- Október 28. Zemplén professzor elköltözött tőlünk, helyébe Schweighoffer Tibor mérnök foglalta el a Zolika szobáját.

December 20. A háború után most jelent meg az első cikkem a Vízügyi Közleményekben Beszédes Józsefről. Kaptam érte 400 Ft-t. Ebből volt karácsonyra kevés költségünk.

Az 1952. év nagyon sötét volt számunkra. Házam elveszett, nyugdíjam is, bár az utóbbit az Úristen visszaadta. De már majdnem kétségbe kellett esnünk. Ennek visszaszerzése után is bármilyen nehéz, munkával kell megkeresni a mindennapit. Szinte alig hisszük, hogy még az 1952-nél is sötétebb évek következhetnek ránk. Hiszen már testileg, lelkileg mindenükből kifosztották a magyarságot. Pedig mi még aránylag jól vagyunk, együtt vagyunk, nem éhezünk, és nem fázunk. De a kereszt nagyon nehéz, az egyéni kereszt is, a magyar kereszt is.

1953

Január 3. Ma hozzánk költözött a Jóska édesanyja is Nyíregyházáról, mert a tanyát is elvették.

Január 15. A vártérképek kutatása véget ért, mert a Műemlékek Bizottságát feloszlatták.

Január 15. A Vízgazdálkodási Kutatóintézet talán megbízhat a magyarországi kéziratos vízrajzi térképek katalógusának összeállításával, illetve e térképek felkutatásával. Havonta azonban már csak 480 Ft a keresetem. Emellett Balla Antal életrajzát is írom. A fenti megbízatás még csak kilátás.

Február 25. Megsürgettem a „Térképírás története” című munkám kiadását, de még csak nem is válaszolt a Honvéd Térképészeti Intézet.

Május 10. A Műegyetemi Könyvtár kiadja a „Balla Antal életrajza” című munkámat. Ma benyújtottam a kéziratosokat.

Május 1. Megkapom a vízrajzi térképek kutatására szóló megbízást. Éppen jókor, mert január 15. óta semmi megbízatásom, keresetem nem volt.

Július 4. A kommunisták új kormányprogramot hirdettek meg, amelyben minden szép és jó volt, csak senki sem hiszi, hogy lesz belőle valami.

Július 25. Vira súlyosan megbetegedett epehólyag-gyulladásban, éjjel néhez szívrohamai is voltak, hajnalban felvette az utolsó kenetet is. Igen súlyos napok következtek. Csak nagyon lassan javult a helyzet, mert az éjjeli szívrohamok többször is megismétlődtek. Augusztus 23-ig feküdt.

Augusztus 23. Virát kivizsgálás céljából a Tétényi úton lévő kórházba utalták be.

Szeptember 9. Vira hazajött a kórházból. Szív baja alig enyhült.

Szeptember 13–20. Felsőgödön pihentünk Virával egy üdülőben. Kissé megnyugodtunk.

Szeptember 30. Megjelent „Balla Antal élete” című munkám, 2.400 Ft-ot kaptam érte.

Ősszel a vízrajzi térképek kutatásán kívül új anyaggyűjtést kezdtem az Institutum Geometricum történetének megírásához.

December 24. Karácsony esténk szerény volt, de még tudtunk valami ajándékot adni a gyermekeknek.

1953. Egyike volt a legsúlyosabb vagy talán éppen legsúlyosabb éveknek, az élelmezési helyzet főleg a tavasszal igen rossz volt, sorban állás volt minden élelmiszerért, lisztet alig lehetett kapni, tej úgyszólván nem is volt. Vidéken kenyér már sehol sincsen. A politikai nyomás kissé már enyhült, legalább az éjjeli házkutatások, elhurcolások megszűntek, lehet, hogy csak ideiglenesen. A kitelepítettek és internáltak is lassan kezdenek visszatérni. A nyomor nem enyhült, a proletárdiktatúra változatlanul fennáll.

1954

Tavasszal az Institutum Geometricum történetén dolgoztam. Kéziratomat március 20-án nyújtottam be a Műgyetem könyvtárának, amely kiadja. Közben a vízrajzi térképek kutatását is folytattam.

Július 10-én véglegesen befejeztem „Szatmár” című munkám kéziratát. Hogy mit fogok vele csinálni, nem tudom.

Július 20. Megjelent a vízrajzi térképek katalógusom első füzet.

Augusztus 4–20. A Mátrában pihentünk Szuhahután, én 11 év után ismét először voltam nyári pihenőn.

Szeptember 29. Végre megjelent a „Magyar térképírás” című munkám I. kötete, amelynek kéziratát 1951. július 11-én adtam be kiadásra. Közben számtalanszor félbehagyták, szabotálták, míg végre az Akadémia műszaktörténeti bizottsága avatkozott bele a dologba, és sürgette a megjelenést. Kaptam érte 15.790 Ft-ot. Hála legyen Istennek, hogy ez végre annyi küzdelem után sikerült, most kissé beruházkodunk, s a gyerekeket is felöltöztetjük.

November 23. Felhívást kaptam, hogy adjam be írásaimat tudományos minősítés céljából.

November 24. Megküldötték a „Térképírás” című művem árát. Megkezd-
tük a bevásárlást. 16.000 Ft-ot kaptam.

1955

Január 1. A vízrajzi térképek kutatására szóló megbízatásom lejárt. Újév napján villámlás és mennydörgés volt.

Január 24. A Magyar Enciklopédia szerkesztőségében kaptam munkát.

Február 2. Enyhe időben virágzik kertemben a Primula, Eranthis, hóvirág.

Február 8. Újra hideg idő állott be, -4 – -5° alatti hőmérséklettel.

Február 20. Kis enyhülés.

Február 21–27. Erős havazások, -4° -os hidegekkel.

Március 1. Hideg van, havazások.

Március 3. Megjelent a „Magyar térképírás” című művem II. kötete.

Március 4. Reggel -10° .

Március 10. Kihirdették az Akadémián, hogy megnyertem a műszaki történeti pályázatot „Magyar vízimérnökök” c. művemmel. (5.000 Ft)

Március 19. Reggel még -5° .

Március 21. Kissé enyhült az idő.

Március 31. Reggel megint fagyott.

Április 1. Megszűnt a munkám az Enciklopédiánál. Megjelent az „Institutum Geometricum” című művem.

Április 2. Reggel -2° .

Április 4. Kiránduláson a Rám-szakadékbán.
Április 10., húsvét. Még fűteni kell.
Április 19. Havazás.
Április 20. Reggel még -1° .
Április 26. Reggel 0° .
Április 30. Nappal $+26^{\circ}$.
Május 1. Nappal $+30^{\circ}$.
Május 21. Napok óta száraz, hideg szél. Reggel $+8^{\circ}$. Ma befűtöttünk.
Május 23. Reggel $+3^{\circ}$.
Május 29., pünkösd. Nappal csak $+10^{\circ}$. A száraz erős szél 3 hónapja tart.
Június 20. Leadtam a vízrajzi térképkatalógusom II. kötete kéziratát.
Július 5. Megjelent a „Magyar térképírás” című munkám III. kötete.
Július 7. Vira hatodszorra betegedett meg orbáncban.
Július 23. Vira hetedszerre betegedett meg orbáncban.
Augusztus 4. Elutaztunk Szuhahutára pihenni.
Augusztus 6. Szuhahután agyvérzést kaptam, jobb oldalam megbénult.
Augusztus 7., vasárnap: Vira nagy nehezen értesítette a salgótarjáni kórházat. Mentők jöttek utánam orvossal, és bevitték a salgótarjáni kórházba. Utolsó kenet.
Augusztus 7–18. A salgótarjáni kórházban fekszem.
Augusztus 18. A pesti mentők Salgótarjánról Budára hoztak, a Tétényi úti kórházba.
Augusztus 18–szeptember 5. A Tétényi úti kórházban fekszem. Közben Vira nyolcadszor kapott orbáncot.
Szeptember 5. Hazajöttem a kórházból. Kissé jobban vagyok. A bénulás enyhült.
Szeptember 5–20. Itthon feküdtem.
Szeptember 21. Már könyvtárba járok dolgozni. Írni nem tudok, de Vira ír ott helyettem.
Október: még betegeskedem. Hol fekszem, hol felkelek. Zolika szobájába Józsi költözött be.
November 10. Már feljárom dolgozni az Országos Levéltárba.
November: a genfi négyhatalmi konferencia csőddel végződött. Teljes reménytelenség.
November 3. Megjelent a kéziratos vízrajzi térképek katalógusomnak II. része.

December: még mindig igen gyöngye állapotban van egészségem, de azért dolgozok.

Az 1955. esztendő igen súlyos volt ránk nézve. Munkaképességemet a nyári agyvérzéssel csaknem teljesen elvesztettem, keresni többé nem tudok. A közállapotok rendkívül súlyosak és nyomasztók. Két évi enyhülés után ismét a régi terror. Az árak megfizethetetlenek, a reménytelenség véglegessé vált.

1956

Január 12. Reggel 6h 46-kor 6-os erősségű földrengés volt, megrázta a házat.

Január 16. Hajnali 5h 14-kor ismét egy földlökés.

Január 18. Este 9-kor +8° meleg.

Január 28. Az első komolyabb havazás.

Január 31. Egész nap -8° hideg.

Február 1. Reggel -15°.

Február 2. Reggel -15°, délben -12°.

Február 3. Reggel -16°.

Február 6. Reggel -12°, délben -3°

Február 8. Reggel -12°, délben -12°, este -8°.

Február 9. Reggel -10°, délben -18°. Ilyen alacsony hőmérsékletet e napon délben 1929. február 9. óta nem mértek.

Február 10. Reggel -14°, délben -12°, este -9°. Erős havazás.

Február 12. Reggel -8, délben -6, este -8. Hófúvás. Kint voltunk a temetőben Zolika halála napján a sírnál.

Február 18. Reggel -16, ilyen hideg e napon reggel 1890 óta nem volt, délben -11.

Február 19. Reggel -12, délben -7, este -4, este nagy havazás.

Február 20. Reggel -2, délben +2, este -2.

Február 22. Reggel -5, délben -1, este -4.

Február 26. Reggel ismét -10, délben +1, este -4.

Február 29. Reggel +1, délben +7, este +2. Erős olvadás.

Március 1. Reggel +5, délben +10, este +3.

- Március 4. 10h 42-kor egy erős földremlés.
- Március 9. Ismét hideg, reggel -4, este +1, este -3.
- Március 11. Reggel -5, délben -3.
- Március 12. Reggel -8, délben +1, este -3, erős havazás.
- Március 15. Ma megszűnt a fagy.
- Március 20. Reggel ismét -3.
- Március 26. Egész nap +3.
- Március 27. Reggel +1, erős havazás.
- Április 3. Reggel -3°-os erős szélvihar. 1888 óta nem volt ilyen hideg e napon.
- Május 20., pünkösd. Novemberi idő, egész nap szakad az eső, hőmérséklet +10.
- Május 28. Felsőgödre utazunk egy üdülőbe pihenni. Két szép hetet töltünk.
- Június 10-én haza.
- Június 15. Megjelent a térképkatalógus III. kötete.
- Június 21. Nyári napfordulón este csak +10°C
- Augusztus elején ismét rosszabbodik betegségem.
- Augusztus 6-án jobb lábam hirtelen rosszabbul lehet, a járás nehéz, állandóan zsibbad.
- Augusztus 27. Egy svájci gyógyszert kaptam érelmeszesedés ellen, jól tesz.
- Szeptember közepe. A mozgásterápiai intézetbe kezdek járni, kezem javítása céljából.
- Október 23. Ifjúsági tüntetések, éjjel kitör a szabadságharc.
- Október 24. A nemzeti forradalomba beavatkoztak az itteni orosz csapatok is.
- Október 25. A kormány enged a szabadságharcnak, Gerőt elcsapják a miniszterelnökségtől. Az ifjúság és a honvédség nemzeti része elkekeredetten harcolnak a városban. Az oroszok nem tudják levérni a nemzeti forradalmat, végre kitűzhetjük a nemzeti zászlót. Mindenki örömmel üszik.
- Október 26. A munkásság is elkekeredetten harcol a vörös rendszer ellen. Közélünkben iszonyú ágyúharc.
- Október 27. Az éjjel is dühöngő ágyúharc folyt a városban. Új, de majdnem kizárólag kommunistákból álló kormány alakul. A vidék is mindenütt harcol.

- Október 28, vasárnap. Délben a harc elhalkult. A Dunántúl és a város nagy része a nemzeti csapatok kezében van. A szabadságharc győz. A kormány nagy engedményeket tett.
- Október 29. A szabadságharc már jól halad a győzelem felé. Mindszenty primás már szabadon van. Az orosz erők harca elcsöndesedett.
- Október 30. Az orosz is, a kormány is meghátrált. Győzelem.
- Október 31. A harc megszűnt, az orosz kitakarodott a városból, de a sztrájk tart a kormány ellen.
- November 1. Szervezkedni kezdenek a nemzeti erők, s erőmhöz képest én is részt veszek a kereszténydemokrata párt és a cserkészcsapatok szervezésében.
- November 2. A felszabadulás nagy boldogságát beárnyékolja az a hír, hogy új szovjet csapatok nyomultak be az országba.
- November 3. A helyzet a szovjet felől fenyegető.
- November 4., vasárnap. Hajnali 5 órakor óriási szovjet erők törtek ránk, s közelünkben irtózatos ágyútűz kezdődött. A kormányt elűzték, s moszkovita kormányt állítottak. Minden elveszett. Az estét a pincében töltjük.
- November 5. Körülöttünk szörnyű harc tombolt egész nap, késő éjjelig. Mellettünk 3 szovjet tankezred vonult fel, s rommá lőtték a közeli városrészeket. Bennünket az Úristen megóvott. Kárunk sem esett.
- November 6. Tovább folyik Budapest ágyútűzzel való elpusztítása. Irtózatos.
- November 7. A város sok helyen égett.
- November 8. Az ágyúzás elhalkult.
- November 9. A magyar szabadságharcot a szovjet szörnyű erővel leverte.
- November 10. Itt-ott még ágyúzás. A város sok helye romokban fekszik. Az inség erősen fenyeget.
- November 20. Teljesen porba vagyunk sújtva, szörnyű terror kezdődött. A sztrájk azonban tovább tart.
- November 28. Először mentem be ma az összelőtt városba, meglátogattam a börtönéből szabadult zirci apátot, kedves barátomat.
- November: egész hónapban fenyegetett bennünket az inség, s bár még nem éhezünk, nem egyszer éjfél után 2 órakor kellett sorban állni kenyérért.

December, karácsony: nagyon szegényes örömtelen ünnepünk volt, betegek is vagyunk. Vira karácsony este is feküdt. Legjobban a teljes reménytelenség kínos. A terror kimondhatatlan, az egész magyarság lelkében egységesen áll szemben passzívan az embertelen szovjet elnyomással. Ez vigasztaló.

1957

Január 8. Zolika sírjának exhumálása a Farkasréti temetőben, Bratislava mond egy imádságot.

Január 16. Erős hidegek kezdődnek, este -7.

Január 17. Reggel -11, délben -3, este -9.

Január 20. Reggel -10, délben -5, este -10.

Január 20. Reggel -8, délben -5, este -6.

Január 21. Reggel -6, délben -5, este -6.

Január 22. Reggel -9, délben -8, este -8.

Január 23. Reggel -8, délben -5, este -6.

Január 24. Reggel -5, délben -5, este -5.

Január 25. Reggel -1, délben 0, este -2.

Január 26. Reggel -5, délben -2, este -2.

Január 28-tól kezdve megenyhült az időszak, még a reggelek fagyosak.

Február 7. Délben már +9.

Február 10. Elkezdtem a kerti munkát.

Február 14. Betegen fekszem.

Február 15-19. ” ”

Február 17. Zápor, villámlás, mennydörgés.

Február 24. Nagy havazás.

Február 28. Reggel megint -3.

Március 5. Reggel -5.

Március 19. Délben már +19.

Május 6. Újból tél van, a hegyeken 32 cm-es hó, didergünk, újból fűtünk.

Június 2. Újból másodszori agyvérzést kaptam. Fekszem.

Július 1. Mai napig feküdtem, mai napon először fürödtem, újból tüdőgyulladás.

Július 2–4. Penicillin-injekciókat kaptam.
Július 15–20. Ismét penicillin-injekciókat kaptam.
Augusztus elejéig feküdtem a második agyvérzésben.
Szeptember–októberben Vasolastin-injekciós kúrát tartottam.
Decemberben megjelent „A magyar vízimérnökök” című munkám,
amellyel 1954-ben akadémiai pályadíjat nyertem.
December 24. Karácsony estén együtt vacsorázunk a gyermekekkel.
Az év rendkívül súlyos és nehéz volt. Betegségem miatt majdnem a halál
martaléka lettem.

1958

Január 1. Ismét Vasolastin-oltásokat kaptam.
Január 20–24. Fekszem, ázsiai influenzám van, ismét penicillin-oltásokat
kapok.
Február 14–19. Ismét ázsiai influenzám van.
Március 8. Óriási havazásra ébredtünk, ami egész napon át tartott.
Március 15. Ragyogó napsütés, de 5 fok hideg, óriási szélvihar.
Március 16. Reggel –3, havazás.
Március 17. Reggel –3, havazás.
Március 21. Tavaszi forduló, reggelre 10 cm hólepel.
Március 22. Egész éjjel havazott, –4, nappal is esik hó viharszerűen. Budai
hegyeken 50 cm vastag hólepel.
Március 23. Egész nap havazik, reggel –3.
Március 24. –3, csendesebb idő.
Április 1. Reggel –1, szakadatlanul fütünk.
Április 6. Húsvét, didergős idő.
Április 8. Reggel +3, havas eső.
Június 8. Józsika érettségi vizsgát tett, eredmény: kitűnő.
Július és augusztus: mindent elkövetünk, hogy Józsikát felvegyék a Mű-
egyetemre.
Augusztus vége: Józsika vegyészmérnök hallgatóvá való felvétele megtör-
tént.
Szeptember 15. Vira bement az ortopéd klinikára a lábát operáltatni.

Szeptember 16. Vira lábának operációja megtörtént szerencsésen.

Szeptember vége: Jóska édesanyja gyomorrákban megbetegszik.

Szeptember vége: én nagyon legyengültem, hetenkint háromszor járok injekcióra az orvoshoz.

December 24. karácsony estén ismét mind együtt vagyunk.

December 31. A szilvesztert Szondy György barátom társaságában töltjük, akárcsak tavaly.

1959

Január eleje: megint hideg tél kezdődik.

Február: Marika az iskolájában tartott zongorahangversenyen a Szilágyi Erzsébet Leánygimnázium legjobb zongoristájának bizonyult, és díjat nyert.

Március–májusban járok injekcióra Benedek Árpád orvoshoz. Németországból egy Gresuton nevű orvosságot kaptam, és azt is szedem.

Június 8. Jóska édesanyja gyomoroperáción ment át, ami állítólag sikerült.

Június 9. Jóska édesanyja ma meghalt a kórházban. Férje nem temette el, hanem Debrecenbe szállíttatta elhamvasztásra.

Augusztus 30– szeptember 5. Virával együtt a pilisi turistaházban töltjük az időt. Nagyon jól találjuk magunkat.

Ősszel már eljárom egyedül is sétálni az utca végéig.

December 20. Ma megjelent nálunk egy ember egy tervezőmérnökkel és munkásokkal azzal, hogy tanácsi engedélye van házunkra még egy emeletet építeni, s engedélyt mutatott arra, hogy az épület talaját is megvizsgálja a pincében és az udvaron. Ez vasárnap reggel történt. Óriási izgalom nálunk. Egész nap kalapácsoltak, végre a sztatikus mérnök véleménye szerint elhárult a vész azzal, hogy a ház nem bírja ki az újabb emeletet. Óriási megkönnyebbülés!

Karácsony: egészen csendes karácsonyt ünnepeltünk.

KÉPEK FODOR FERENC CSALÁDJÁNAK GYŰJTEMÉNYÉBŐL III.
PICTURES FROM FERENC FODOR'S FAMILY COLLECTION III.

A II. világháború után (1945–1962)
Emlékek Fodor Ferencről

The Postwar Period (1945–1962)
Memories of Ferenc Fodor

40. kép: Fodor Ferenc és felesége, Vira lányukkal és az unokákkal 1948-ban
Ferenc Fodr and his wife with their daughter Vira and grand-
children, 1948

Képek Fodor Ferenc családjának gyűjteményéből III.

41. kép: Visszavonulva: Fodor Ferenc 1950 körül
Withdrawn: Ferenc Fodor c. 1950

42. kép: Fodor Ferenc és felesége 1956-ban
Ferenc Fodor and his wife, 1956

43. kép: Fodor Ferenc cserkész-váll-lapjai
Ferenc Fodor's scouting epaulets

44. kép: Cserkészjamboree-emlékek: Dánia (1924), Anglia (1929), Gödöllő (1933)
Memorabilia from scout jamborees: Denmark (1924), England (1929), and Gödöllő (1933)

Képek Fodor Ferenc családjának gyűjteményéből III.

45. kép: Emléktábla az Ábel Jenő utcai ház falán
Commemorative plaque on the wall of the Ábel Jenő St. House

46. kép: A jászberényi Fodor Ferenc utca
Ferenc Fodor St. in Jászberény

47. kép: A 2015-ben felavatott emléktábla Fodor Ferenc szülőfalujában, Tenkén

Commemorative plaque unveiled in 2015 in Ferenc Fodor's birth village, Tenke (today: Tinca, Romania)

Dr. Fodor Ferenc

ÉLETTÖRTÉNET

Pécs, 1941. január 8.

Isten úgy rendelte, hogy a véges emberi életből immár félszázadnál többet befuthattam. Most már lefelé hanyatlik a nap. A Nap is visszanéz égi pályája végén a megvilágított tájra, a hanyatló emberi élet is már nem a jövőbe, de a múltba néz többet. Sokat nézek a múltba. Nem csak napi csöndesebb percekben, hanem éjjeli álmomban még többet. És csodálatosan sokra emlékszem. Minél messzebbre nézek vissza, annál többre és annál világosabban. A gyermekkor friss elevenségben él a lelkemben. És szívesen emlékszem. Látom magamat mint gyermeket, aki nagyon alulról indult el az élet útjára. És érzem Isten csodálatosan vezető kezét, aki mind-
eddig fölfelé vezetett. Most talán már elvezetett odáig, ameddig eljutnom bölcs rendelése engedte. Jólesik visszanéznem és vizsgálnom életem útjait. Vizsgálom magamnak, és emlékszem azok számára, akiknek majd talán kedves lesz visszaemlékezni ezekből a sorokból reám is. Tudom, mennyire fáj néha, hogy elődeim életét, sorsát, küzdelmeit homályba takarja a múlt, az emlékezet hiánya. Keveset tudok róluk, alig tudom, honnan jöttek, honnan jöttem. Akarom, hogy akik követnek, többet tudjanak. Talán az utánam jövő második vagy harmadik nemzedék egykor szívesen olvassa, kik voltak elődei, tudni akarja, honnan jött. Nekik is írom, magamon kívül, most, amikor még emlékezni tudok.

1941. január hosszú téli estéin pécsi magányomban kezdtem róni e sorokat. Ilyenkor jó emlékezni, tehát emlékezzünk.

Pécs, 1941. február 19.

Honnan jöttem, kik voltak elődeim? Magam csak mindkét nagyszülőimre tudok visszaemlékezni. De ez kevés, szeretném tudni, hogy milyen sorson mentek át elődeim. Ez a probléma már régen érdekel. Még 25 év előtt, karánsebesi tanár koromban felmerült előttem a vágy, valamit megtudni elődeimről. Akkor kezdtem először kutatni. 1930-ban komolyan fogtam hozzá szülőföldem múltjának kutatásához, hogy valamit népem sorsából is felderítsek. Így írtam meg szülőföldem életrajzát, s ebben egyet-mást sikerült családomról is napvilágra hozni. Íme, amit megtudtam.

Családom fészke Békény, Bihar megyei község volt, ott a Fekete-Körös völgyében. Magam ugyan Tenkén születtem, Békény szomszédságában, de a család ősi fészke Békény. Ősi, Árpád-kori falu ez, eredetét, sorsát „Az el nem sodort falu” című munkámban írtam meg. Jóllehet, nevét csak -ben (sic!) jegyezték fel először, de én a falut még legelső falvaink sorából valónak gondolom, amely az egykori erdőrengeteg irtásában települt. Népét Tenke népével együtt én egykori gyepterőzőknek gondolom, akik a Körös-völgy nyílásában egykor fennállott gyepterőzést védtek. Kutatásaim során arra az eredményre jutottam, hogy egykor hat község állott itt a Körös völgye nyílásában Tenke és Békény környékén, a ma is meglévő kettőn kívül még Buzás, Dalom, Szigeti és Besenyő. Az utóbbi arra mutat, hogy itt is voltak besenyő-telepek. Népemben tehát alighanem besenyő vér is van. Mindezt megírtam a fent említett munkámban. Az kétségtelen, hogy családomban kizárólag magyar, legfőlegbesenyő vér lehet, de más nem. Szülőföldem népét a 16. századig névszerint is vissza tudom követni mind Békényen, mind Tenkén. Kétségtelenül köztük vannak őseim is.

A Fodor nemzetség ennek a vidéknek igen kiterjedt nemzetsége. Alighanem az itteni első megszállók utódai. Kutattam azt is, hogy az ország mely vidékein voltak még Fodor nevű családok a történelem folyamán, és sajtószerű módon arra az eredményre jutottam, hogy ilyen nevű családok főleg az egykori besenyő települések táján fordulnak elő leggyakrabban.

Pécs, 1941. február 20.

A középkor folyamán feljegyzett Fodor nevű családok még mind birtokos nemesek voltak. Úgy látszik, hogy talán a bihari Fodorok is, s csak a török világ zavaaraiban csúsztak ki a nemesség sorából, és lettek a váradi püspök jobbágysai.

A Fodor név először 1286-ban tűnik fel okleveleinkben: Nicolaus de Fodor, 1287-ben Johannes Fudur. Feljegyezték Fodwr, Fodur, Fudur, Fodor változatokban is a középkor folyamán. Biharban először 1377-ben említene egy Fodor Miklós nevű váradi kanonokot. A 15. században számos bihari faluban írják össze a családot, főleg a Sárrét környékén. A bihari Fodorok nemessége még a 16. században is fennállott, pl. 1503-ban a király Fodor László birtokait a váradi püspöknek adományozta. Az 1552-ben kelt összeírás szerint Biharban a Fodor nemzetség a húsz portán aluli nemzetségek között volt összeírva. Fodor György, a Fekete-Körös völgye magyar községeiben lakó Fodoroknak kétségtelenül egyik őse, ekkor még birtokos nemes volt Belényesben. Hogy a török uralom előtti Fodorok családjainak Biharban általában 1-2 nemesi telkük volt, ez azt engedi gyanítani, hogy eredetileg az egész nemzetség ilyen sorban volt, s csak a török uralom alatti zavarokban estek ki a nemesek sorából, amikor a nagybirtokosok törekvése általában erre irányult.

A 16. sz. végén Biharban Fodor nevű családok az Érmelléktől a Fehér-Körös völgyéig húzódó síksági perem számos falujában laktak, önkéntelenül is emlékeztetve az egykori gyeplő-vonalra.

Már most a bélfenyéri Fodorok vagy Belényesből származtak vagy az elpusztult Szigeti faluból. Bélfenyéren ugyanis az 1715. évet megelőző összeírásokban még nem találkozunk ezzel a családdal, de 1600-ban Belényesben egy Fodor György nevű birtokos nemest jegyeztek fel, viszont az egykor Bélfenyértől keletre 4-km-re feküdt Szigeti nevű faluban már 1599-ben összeírtak két Fodor nevű családot. Most az a kérdés, honnan kerültek át Bélfenyérbe? Belényesen továbbra is fel-feltűnik még a család, de sohasem szaporodtak el nagyobb számban. Viszont Szigetiben sem írják össze őket később, mert Szigeti elpusztult, alighanem 1703-ban, tatár hordák betörése alkalmával. Népe maradéka kétségtelenül a szomszédos Bélfenyérre menekült, mert 1715-ben már ott írtak össze négy Fodor nevű családot, most már mint a váradi püspök telkes jobbágysait.

Minden valószínűség szerint tehát a Szigetiben 1599-ben lakott Fodoroktól származott családom. De hogy később nem keveredtek közéjük a bihari síkságperem számos községében élt Fodorok is, az nem mutatható ki, vagy hogy a belényesi Fodorokból nem jutott-e át valamelyik Belfényérre, az nem egészen kizárt dolog.

1720-ban ugyanis a Fodorokat a bihari síkság peremén a következő községekben írták össze: Geszt, Kardó, Biharkeresztes, Váncsod, Zsáka, Berettyóújfalu, Hosszúpályi, Kaba, Diószeg, Székelyhíd, Félegyháza, Középes, Széplak, Felsőábrány, Vedresábrány, Albis, Mihályfalva, Álmosd, Szentimre, Belényes, Belfényér.

Amint látjuk, főleg a Felső-Bihari-síkságon élt igen sok Fodor család, ahol egykor nagy besenyő-település volt. A Fekete-Körös völgyének magyar népe pedig ezzel a felső-bihari magyarsággal igen jelentős népcserében élt a török hódoltság idején. De éppen így a Fekete-Körös völgye magyar falvai egymás között is.

Mindezekről részletesen megemlékeztem „Az el nem sodort falu” c. munkámban. Ott az okleveles bizonyítékokat is felsoroltam.

Mindent összevetve a belfényéri Fodorok mégis legvalószínűbben a Szigeti pusztulásakor onnan menekült Fodoroktól származnak.

Később Belfényéren rendkívül elszaporodott ez a család. 1715: 4, 1720: 5, 1726: 5, 1733: 5, 1778: 16, 1828: 33, 1910: 52 Fodor család élt Belfényéren. A jobbágyi telkekről sohasem mozdultak el többé, sem felfelé, sem lefelé. A nemzetség Belfényér egyik legnépesebb nemzetségévé lett a Madarász nemzetség mellett, amelynek tagjaival valószínűleg erős vegyülés is történt, hiszen pl. 1910-ben a falu családjaiból 19% Fodor, 5% Madarász volt.

Tenkére a Fodorok csak az 1770-et megelőző években kerültek át, amikor Patatich Ádám váradi püspök a község nyugati részét, Kistenkét telepítette főleg Belfényér katolikus népéből. Tenkén azonban a Fodorok sohasem szaporodtak el: 1770: 2, 1778: 1, 1828: 1, 1910: 7 Fodor család élt itt. Ezekhez a tenkei Fodorokhoz azonban, bár magam is Tenkén születtem, igen távoli vérségi kapcsolatok fűzhetnek, hiszen ezek még a 18. század közepén váltak ki Belfényér népéből.

A belfényéri Fodorok igen szívós nép lehettek. Vagyoni állapotuk aránylag nem lehetett kedvezőtlen a viszonyokhoz képest. Rendkívül érdekesek erre vonatkozó kutatásaim eredményei. Belfényér határából a Fodor családok kezében ugyanis a következő arányban voltak jobbágyi

birtokok: 1720: 36%, 1726: 21%, 1733: 20,5%, 1778: 22,8%, 1828: 15,2%, 1930: 16,3% a szántóföldekből.

A bélfenyéri Fodorok a török kiűzésétől kezdve megszakítatlanul és kivétel nélkül katolikusok, s valószínű, hogy azok maradtak a török uralom idejében is, mert itt állandóan volt katolikus templom. Ebből a földhözragadt szegény jobbágysorsból valószínűleg soha, egyetlen Fodor sem tört ki. 1849-ben egy Fodor Pál nevű írónak előadták egy hazafias drámáját Nagyváradon, de hogy ez a bélfenyéri Fodorokból származott volna, az aligha valószínű; azt tudjuk róla, hogy honvéd hadnagy volt.

Atyai nagyszüleim Bélfenyéren laktak. Atyai nagyapám nem ismerem, nagyanyámat még igen. Atyai nagyapám bélfenyéri földműves volt, Fodor József és Kovács Erzsébet fia, Fodor József, aki 1828. március 7-én, Bélfenyéren született, s 1876. március 28-án ugyanott halt meg. Atyai nagyanyám Fodor Jakab és Szabó Anna leánya Fodor Erzsébet szintén Bélfenyéren született 1831. augusztus 21-én, és húszévi özvegység után 1896. január 31-én ugyanott halt meg. Házasságukat 1851. február 9-én kötötték Bélfenyéren. Nagyanyám halálára jól emlékszem. Első gyermekkori emlékeim közül való, hogy egy kegyetlenül hideg téli hajnalon szán jött értünk Bélfenyérről Tenkére, menjünk, mert nagyanyám haldoklik. Útközben Tenke és Bélfenyér között egy jókora farkas követte szánunkat.

Nagyanyámról még csupán az az emlékem van, hogy egyszer nála voltam, és egész tál pompás csörögefánkkal kínált.

Birtokuk nem sok lehetett. Gyermekkoromban még jártam ezen a földön, jól emlékszem, milyen szép ibolyás rét volt rajta, s egyszer ott voltam a nyomtatásnál is, ami lóval ment a letapasztott szérűn. 1930-ban kijegeztem a tenkei telekkönyvből, hogy ez a kis birtok a bélfenyéri határban az Alsó-dűlőben, a Köröstől délre feküdt, s egy 8 k. holdas szántó s egy 2 holdas legelő 1/8 része volt az édesapámé.

Édesapám Fodor Ferenc, nagyszüleim harmadik gyermeke volt, s Bélfenyéren 1857. augusztus 29-én született. Tízen voltak testvérek: László (1852. II. 8. – 1854. IX. 6.), István (1853. XII. 20. – 1899. VI. 29.), atyám Ferenc (1857. VIII. 29. – 1905. XI. 18. Szatmáron halt meg), Sándor (1859. VII. 28. – 1877. VIII. 10.), László (1861. IX. 17. – ?), Antal (1863. X. 17. – 1924. VIII. 17.), József (1865. VII. 19. – 1939. III. 16.), Rozália (1867. VII. 11. – ?), Lajos (1869. IX. 3. – ?), Mária (1871. VIII. 16. – 1938. III. 8.). Ezek közül néhányra még emlékszem. Nagyírszt Bélfenyér

földjén ragadtak, ott születtek, ott is vannak eltemetve. Csak édesapámnak és a második Lászlónak sikerült kitörni a faluból. László nagybátyám honvéd lett, tovább szolgált mint őrmester, jártam is náluk Borosjenőben a régi várból alakított kaszárnyában. Gyermekkoromban roppantul büszke voltam rá, s ha Borosjenőről Váradra masírozva meglátogatott bennünket Tenkén, azok nekem mindig nagyon szép napjaim voltak. Később Nagyváradon szolgált, majd kilépve, a váradi honvéd kaszárnya kávéházát bérelte, és meg is gazdagodott. Felesége, Lotti néni halála után Békényre került vissza, és ott elszegényedve halt meg.

István nagybátyámra is emlékszem. Rendkívül vállalkozó szellem volt. Mindennel foglalkozott, cséplőgépet vásárolt, de vállalkozásaiba belebukott, és édesapámnak is sok kárt okozott. Mikor néha átjött hozzánk Tenkére, édesanyám mindig félt, hogy újból valami balsikerű vállalkozásba rántja bele édesapámat.

Antal nagybátyám igen józan felfogású, takarékos ember volt, kis vagyont is szerzett. Úgy emlékszem, hogy útgondozó is volt egy időben. Házánál többször jártam, amikor már nem is laktunk Tenkén.

József nagybátyám kovácsmester volt Békényen, és igen szegény sorsban élt.

Róza és Marika nagynéném Békényen voltak férjnél, és szerény viszonyok között éltek. Marika egy Dudás nevű ember felesége volt.

Lajos nagybátyámra alig emlékszem, csak annyit tudok róla, hogy katonakorában sok baj volt vele, valami duhaj, sűrűvérű legény lehetett.

Édesapám nem maradt benn a faluban. Nagyváradra került, és ott megtanulta a szűrszabómesterséget. Ez akkor nagy dolog volt, mert a bihari magyarok még akkor szűrt viseltek felső ruhának, és a szűrszabók gazdag emberek voltak. A váradi városi környezet látókörét is jótékonyan megnyitotta. Ott sokat érintkezett papokkal, mert tanítómesterének valami hivatala is volt a székesegyház körül.

Felszabadulása utáni éveit is főleg Nagyváradon töltötte. Hogy mikor került Tenkére, nem tudom. Azt sem tudom, hogy miből, milyen kis tőkével önállósította magát, és lett önálló iparos. Igen nagy teljesítmény lehetett ez akkor tőle, kiszabadulni a falu földhözragadt szegénységéből, és elindulni önálló utakra. Szegény édesapám sokra sohase vitte, de ma is úgy látom, hogy széles látókörű, törekvő ember volt, amíg energiával bírta. Talán nem is volt megalégedve foglalkozásával, mert érezte, hogy

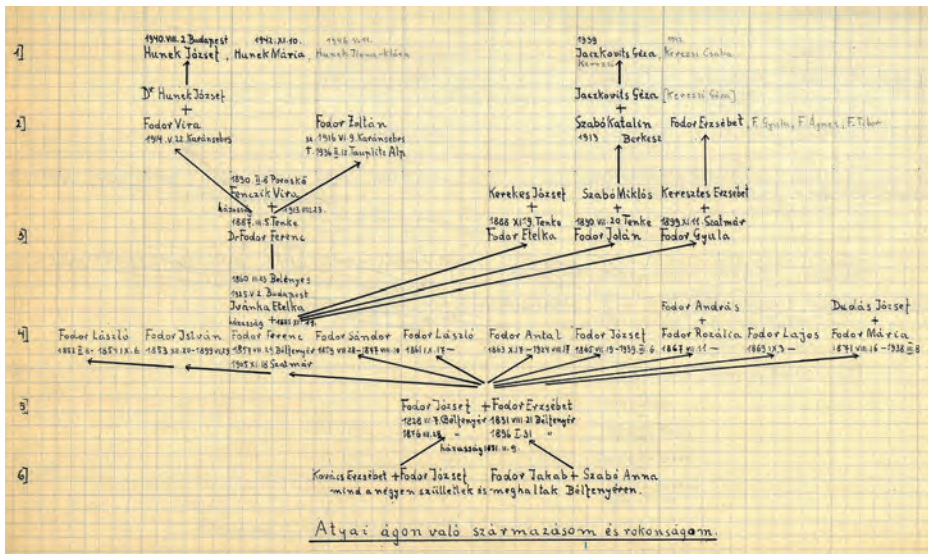
többre is képes volna. Sokat olvasott, a maga társadalmi körében szervező, feltörekvő egyéniség volt.

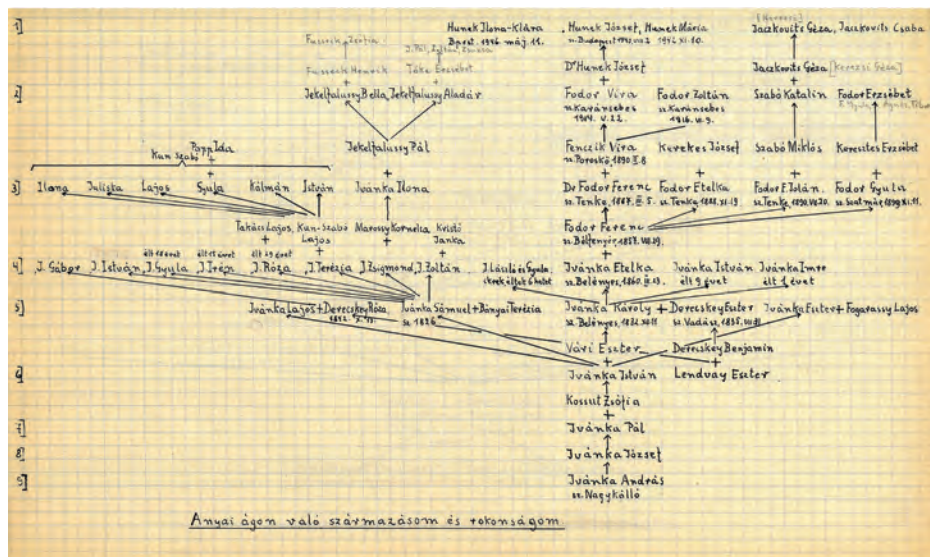
Anyai ágon való származásomról jóval többet tudok. A nemes draskóczi és jordánföldi Ivánka család a Felvidéken igen előkelő szerepet játszott a történelem folyamán. Magukat a 13. századtól kezdve származtatják. Egy részük a Felvidéken eltótosodott. A nagyon kiterjedt draskóczi és jordánföldi Ivánkák egyik ága leszármazott az Alföldre is. Édesanyám elbeszélése szerint ennek az ágnak családfája a következő.

Az ő tudomása szerint Ivánka András szabó iparos Nagykállóból, Szabolcs megyéből költözött Belényesbe. Hogy ez mikor történt, arra nincsen adatom, de az kétségtelen, hogy 1822-ben nemes Ivánka József Belényesben már református presbiter volt. Ez az Ivánka József Ivánka András fia volt. (Sipos Imre: „A belényesi ref. egyház története” című mű.) Ivánka József fia Ivánka Pál volt, akinek felesége Kossuth Zsófia volt. Ivánka Pál igen gazdag ember volt Belényesben. Ivánka Pál fia édesanyám tudomása szerint Ivánka István, anyai dédapám. Ivánka István Belényesben szűcsiparos volt, az 1830-as években a belényesi református egyház jegyzője, 1848-ban pedig egyházkerületi gyűlésre küldött követ is volt. Nagyapám elbeszélése szerint Ivánka István igen tekintélyes, vagyonos, gyermekeihez rendkívül szigorú ember volt. 1849-ben halt meg Belényesben.

Anyai dédapám felesége Vári Eszter volt, akinek apja Biharpüspökiben volt jegyző. A Vári családról édesanyám elbeszélése után még azt tudom, hogy Vári Eszter fivére Vári Gábor előbb Kisújszálláson volt tanító, s állítólag Rozsnyón halt meg, ennek fia pedig Abrudbányán volt vendéglős.

Ivánka István és Vári Eszternek négy gyermeke volt, köztük anyai nagyapám, Ivánka Károly, aki 1832. december 11-én született Belényesben, és 1910. február 10-én halt meg Szatmáron. Testvérei voltak Ivánka Lajos, aki szűcsmester volt Belényesben, ahol 1882-83 körül halt meg. Felesége volt Derecskei Róza, s házasságukból született Ivánka Gábor, akit én ismertem, s aki apja halála után nagyapám házában nevelkedett, s aki 1873-ban született. Ivánka Gábor szintén szűcsmesterséget tanult, azután édesapámnál is dolgozott. Gyöngye tüdejű ember volt, aki sokat betegeskedett. Később Budapestre került, itt mázoló iparos lett, majd nazarénusok közé keveredett. Valahol Rákoskeresztúron telepedett le, kis házat szerzett, nagy családja lett. Még mint egyetemi hallgató is jártam náluk, de azután szem elől tévesztettem őket.

Pécs, 1941. február 27.

Anyai nagyapámnak, Ivánka Károlynak másik fivére volt Ivánka Sámuel, aki Belényesben 1826-ban született. Kiváló zenepedagógus volt, akiről a magyar zenetörténelem és a lexikonok is megemlékeznek. 1860-ban a sárospataki református főiskolán lett zenetanár. Itt nagy zeneirodalmi munkásságot fejtett ki. Egyébként iskoláit Debrecenben végezte. Felesége volt Bánya Terézia. Ivánka Sámuel Sárospatakon halt meg 1884-ben, s ott is van eltemetve. Gyermekeik voltak Ivánka István, Gyula, Mária, Róza, Terézia, Zsigmond, Zoltán. Ezek közül István járásbíró lett Budapesten, Gyula érettségi előtt meghalt, Mária 15 évet élt, Róza igazgató-tanítónő lett Makón, ahol férje, Takács Lajos jegyző volt. Terézia Kun-Szabó Lajoshoz ment férjhez, s házasságukból született gyermekek: Kun-Szabó Gyula, az 1910-es években református pap Berkeszen, Szabolcs megyében; Lajos mint miniszteri tisztviselő halt meg; Ilona egy deregnyői főkertészhez ment feleségül; Juliska Kádár Imre nyíregyházi tanító felesége; István a világháború után halt meg mint deregnyői tanító; Kálmán postatiszt volt a világháború előtt Máramaroszigeten.

Anyai nagyapám testvérének, Ivánka Sámuelnek Zsigmond nevű fia a honvédelmi minisztériumban ezredesi rangban főszámtanácsos lett, és így ment nyugdíjba. 1938. február 12-én halt meg Budán. Őt egyetemi hallgató koromtól kezdve jól ismertem, és sokat jártam házukba Budán. Felesége volt Marossy Kornélia (akinek egyik nővére Nemesszeghy csendőrezredes felesége volt, akinek fia Nemesszeghy László ugyancsak csendőrtiszt a világháború alatt sokszor megfordult házamban Karánsebesen, majd Újpesten), leányuk Ivánka Ilona pedig Jekelfalussy Pál huszártiszthez ment feleségül, aki a világháború végén az olasz fronton halt hősi halált. Ivánka Ilona és Jekelfalussy Pál gyermekei voltak Jekelfalussy Bella, aki egy repülőtiszthez ment feleségül 1939 szeptemberében és Jekelfalussy Aladár, aki a földművelésügyi minisztérium tisztviselője lett 1938-ban. Ezekkel kislányom sokat volt együtt társaságban.

Anyai nagyapám testvérének, Ivánka Sámuelnek legkisebbik gyermeke volt Ivánka Zoltán, aki apja foglalkozását követve szintén zenetanár lett Hódmezővásárhelyen, ahol 1925. október 15-én halt meg. Második felesége Kristó Janka volt, ennek halála után harmadszor is nősült. Gyermekei Ivánka Zoltán tiszti főorvos Hódmezővásárhelyen, Ilona, Gyula, balmazújvárosi orvos. Ezeket a gyermekeket egyetemi hallgató koromban ismertem, és voltak is nálunk Szatmáron.

Anyai nagyatyámnak, Ivánka Károlynak legfiatalabb testvére volt Ivánka Eszter, aki Fogarasi Lajos belényesi gabonakereskedőhöz ment férjhez. Tekintélyes polgár volt Fogarasi Lajos, aki városgazdai tisztséget is viselt Belényesben.

Anyai nagyapám Derecskey Esztert vette feleségül, nagyanyám tehát anyai ágon Derecskey Eszter volt. A Derecskey család Belényes környékén igen tekintélyes família volt. Sipos: „A belényesi egyház története” című könyv szerint 1812-ben Derecskey József református presbiter volt Belényesben, 1874-ben pedig ugyanaz volt Derecskey László. Itt már régen lakott ez a család, mert már 1780-ban is feljegyezték Belényesben Derecskey János nevét, sőt már az 1770-es urbáriumban is szerepel Derecskey János csizmadiamester. 1828-ban két ilyen nevű család élt Belényesben, 1870-ben három, 1910-ben egy. Édesanyám tudomása szerint Derecskey Eszter, Derecskey Benjamin vadászi (Arad m.) református tanító leánya (nővére nagyapám legidősebb fivéréhez, Ivánka Lajoshoz ment férjhez), Vadászon született 1835. VIII. 31-én, s Szatmáron halt meg 1902. VII. 31-én.

Sajnos, édesanyám alighanem tévedett a születési helyet illetően, mert a vadászi református egyház születési anyakönyvében nem található fel, bár azt a lelkész elismeri, hogy Derecskey Benjamin ott valóban volt tanító. A belényesi református egyház anyakönyvében sem található születése, bár ott a református lelkész írásban elismerte, hogy ott a Derecskey család élt. Én valószínűnek tartom, hogy anyai nagyanyám Tárkányban (Bihar m.) született. Anyai nagyanyám anyja, Derecskey Benjámin felesége, az én egyik anyai dédnagyanyám Lendvay Eszter volt, Lendvay József gyantái (Bihar m.) református lelkész leánya.

Anyai nagyapámnak, Ivánka Károlynak és Derecskey Eszternek házasságából öt gyermek született: Gyula és László ikrek, akik csak hat hetet éltek. Ivánka Etelka, az én édesanyám, aki Belényesben született 1860. III. 23-án, és Budapesten halt meg 1925. V. 2-án. Testvérei voltak még Ivánka István, aki 9 évet és Imre, aki csak 1 évet élt.

Nagyapám, draskóczi és jordánföldi Ivánka Károly szintén atyja, Ivánka István mesterségét követte, és szűcs lett Belényesben. Akkor ez igen jó mesterség volt ott. A bihari havasok nagy juhtenyésztése bőségesen szolgáltatotta hozzá a nyersanyagot, a környék magyar népe pedig, de leginkább az oláhság majdnem kizárólag bőrruhában járt még akkor télen. Tekintélyes és vagyonos ember volt az én nagyapám Belényesben, ahol a református egyház kurátora is volt egy időben, 1869 és 1883-ban, 1882-ben pedig presbiter. Erősen konzervatív, szigorú és puritán gondolkodású egyéniség volt, aki később azután igen nehéz természetű emberré lett. Nem szeretett sokat beszélni, inkább komor volt, de az 1849-i muszka-járásról, a forradalomról szívesen beszélt, és a Kossuth-bankókat sokáig rejtegette, s még nekem is hagyott belőlük.

Gyermekei korán elhalván, csak egyetlen leánya, édesanyám maradván meg, magához vette legidősebb bátyjának, Ivánka Lajosnak és nagyanyám néniének, Derecskei Rózának árváját, Ivánka Gábort, akit édesanyámmal együtt nevelt fel és a szűcsmesterségre tanított meg.

Anyai nagyapám később elszegényedett, és amikor leányát, édesanyámat 1885. XI. 11-én Belényesben férjhez adta édesapámhoz, bizony már nem volt vagyonos ember. Leánya férjhezmenetele után még 3 évig folytatta a szűcsmesterséget Belényesben, de azután 1888-ban eladván ottani házáat, vejéhez, édesapámhoz költözött Tenkére. Valószínű, hogy szüleim tenkei házukat nagyapám belényesi házának árából vették, mert addig

nem volt nekik házuk, és én sem a saját házukban születtem még. Belényesen még valami kis szőlejük ezután is maradt, mert én 5 éves koromban még nagyanyámmal voltam a belényesi szőlőben szüretelni. Egyike legelső gyermekkori emlékeimnek ez a szüret.

Íme, innen jöttem, a föld népéhez tartozó apai Fodor ágból és a XIII. századra visszavezethető draskóczi és jordánföldi Ivánkák nemesi ágából. Hogy melyik ágból hoztam többet magammal, az Úristen tudja csak. Testileg talán a Fodorokból, de szellemileg, lelkileg többet az Ivánkák szívósságából, feltörekvéséből és makacsságából.

Ha most a lehető legmesszebb keresem származásomat, hogy milyen vér folyik ereimben, úgy gondolom, hogy kizárólag magyar. Kutatásaim arra mutatnak, hogy a Körös völgyébe besenyő származású magyarság szorult bele. Tehát valami török elem is van az itteni magyarságban. Viszont az Ivánkák származása a 13. századig megy vissza, s régi felvidéki magyar nemesek. Hogy nincsen-e bennük valamelyes szláv vér is, azt ki tudná eldönteni? Másod-nagybátyám, Ivánka Zsigmond ezredes úgy tudta, hogy az Ivánka család Pázmán lovagtól származott. Ez családi hagyomány volt.

Áttekintve őseim ismert sorát, tehát a következő családok vannak közvetlen elődeim között:

Atyai ágon: Fodor, Szabó, Kovács, valamennyi bélfenyéri család.

Anyai ágon: Ivánka, Kossuth, Vári, Lendvay, Derecskei.

Oldalági rokoncsaládok még anyai ágon: Fogarasi, Bányai, Kun-Szabó, Takács, Marossy, Kristó, Jekelfalussy, Nemesszeghy.

Legkiemelkedőbb egyéniség, aki emlékezetes nevet hagyott, Ivánka Sámuel volt.

Az Ivánkák Szabolcson át a Felvidékről (Turóc megyei származású a család) jöttek a Fekete-Körös völgye magyarságába, és ott beleolvadtak az itteni református magyarságba. Minden velük rokon család kizárólag református volt, és a Körös-völgyi magyarságból került ki. Hogy ide honnan kerültek, nevükből gyaníthatni, anyai nagyanyám családja a felső-bihari Derecskéről, a Lendvay család meg alighanem a Dunántúl magyarságából. Végeredményben azonban visszamenőleg legalább 4 nemzedéke minden ősömnek a Körös-völgyi magyarság része volt. Magam is ez a tájat érzem legközelebb a lelkemhez, ezt érzem leginkább véremben, ez a szülőföldem.

Pécs, 1941. február 28.

Szüleim tehát Fodor Ferenc tenkei szűrszabómester és draskóczi és jordanföldi Ivánka Etelka 1885. november 11-én kötöttek házasságot Belényesben. Édesapám bár római katolikus volt, az esküvő édesanyám református vallása folytán a belényesi református templomban volt.

Szüleimnek ekkor még nem volt Tenkén saját házuk, hanem a Lóga utcában laktak bérelt házban. Ez a ház a Váradi utcából a Lóga utcába bemenet jobb kéz felől a 3. vagy 4. ház lehetett. Csak azt nem tudom, hogy mikor laktak itt, születésem előtt vagy után. Én ugyanis szüleim esküvője után másfél évvel, 1887. március 5-én születtem. Édesapám ekkor 30 éves, édesanyám 27 éves volt. Születésem idején a Nagyváradi utcában, északról dél felé haladva a baloldalon egy vendéglő-kaszinó épületben laktak szüleim, ahol, ha jól emlékszem édesanyám elbeszéléseire, akkor mintha bormérésük is lett volna. Szülőházam tehát ez a vendéglő-kaszinó épület lakása. Keresztlevelem szerint szüleim lakhelye az akkori 452. sz. házban volt (Tervrajz 10.). Édesapám ekkor a tűzoltóságban valami parancsnok-féle is volt. Arra emlékszem édesanyám elbeszéléséből, hogy én csak pár hetes csecsemő voltam, amikor a kertjük végénél levő házban tűz volt, s édesapám majdnem bennégett a padlásán.

Keresztszüleim Libertini János szabómester, vagyonos polgár és felesége, Kovács Franciska voltak, akiknek a Nagyváradi utcában volt módos házuk (Tervrajz 24.). Március 13-án keresztelt meg Richter Jenő plébános.

Valószínű, hogy röviddel születésem után költöztek szüleim a Lóga utcában bérelt házba (Tervrajz 62.). Ehhez a házhoz sem fűz még a saját emlékezet, csak annyit tudok édesanyám elbeszéléséből, hogy mint csecsemőt nyári nap az udvarra tettek ki a bölcsővel, amikor egy vadmacska az erdőből kikóborolva az udvarba került.

Emlékezetem engemet csak szüleim saját házához fűz. Ez a ház a Nagyváradi utcában, a Boross-féle malommal szemben, a Csillag utca sarkán álló Bogluc-féle ház és a Sebes doktor-féle ház között állott. Hogy szüleim mikor vették, nem tudom, valószínűleg akkor, amikor anyai nagyszüleim belényesi házukat eladva, 1888-ban Tenkére költöztek szüleimhez.

Ebben a házban ébredtem először öntudatra, és a házhoz fűződik minden első emlékem, úgyhogy bár nem ebben születtem, mégis ez él lelkemben mint szülőház.

Derék nagy telek volt ez, az én gyermeki szemem előtt óriási kerttel, hatalmas udvarral. A ház nem lehetett valami tágas, de énnekem igen nagyknak tűnt fel. Elöl két szoba, az első a szüleimé, a másik a nagyszüleimé, közben a konyha, leghátul a műhely, amelyből nyílt a kamra. Oszlopos, nyitott tornác futott az épület előtt. A ház eleje nem épült a telekvonalra, hanem két lépéssel beljebb, és a két utcai ablak előtt léces volt a kerítés. A ház háta sem állott a telekvonalon, hanem attól néhány lépésnyire beljebb. A padlásra az udvarról kellett feljárni a ház végében. Ez a sötét padlás erősen vonzott az ismeretlen misztikumával.

Az udvar végében keresztben állott az istálló, hozzáépítve egy nyári konyha is. Szemben a házzal kukoricagóré lécből (benne igen jól lehetett egerekre vadászni, padlásán meg galambok tanyáztak!), nyitott kocsiszín, a ház végénél disznóól és szénás udvar. Kerek kút az udvar közepén, s három nagy eperfa. Első öntudatom talán éppen ezeken a fákon való epreszéshez fűződik.

A kertet is óriásinak láttam. Ma is jól emlékszem minden fájára, úgyhogy emlékezetből le is tudom rajzolni.

Csodálatos világ volt ez számomra. Legjobban szerettem a kertben és az istállóban tartózkodni. Szüleimnek lovuk, kocsijuk, tehenük, disznai is voltak, mert édesapám atyai örökségéből kapott föld még megvolt a bélfenyéri határban. Homályosan feltűnik még előttem ez a kis családi birtok, amint egy korai tavaszi vasárnap délután édesapámmal kimentünk az ibolyával és Szent György-virággal borított rétre.

A mi kertünk volt nekem a legszebb kert. Legjobban szerettem néhány hatalmas piros rózsafáját, amelyek akkorák voltak, hogy tetejüket csak létráról lehetett elérni, és mindig tele voltak nyíló piros rózsákkal. Tövékben kaptunk helyet, hogy külön kis gyermeki kertet csináljunk magunknak. Tavasszal csodálatosan szép volt az istálló háta mögött húzódó nárcisz-sor. Volt benne egy fiatal körtefa, amely ugyan alig termett, de én nagyon szerettem. Volt benne néhány óriási feketeszőlő-tő, amelyeknek korán érő fürtjeit nagyon jó volt csipegetni. Voltak hosszú ribizke-sorai. Volt egy óriási pünkösdirózsa-bokorja is. Első részében vetemény volt, hátsó részének egyik oldala meg lucernás volt, előttem óriási kiterjedésű, másik oldala meg kukoricás. A Bogluc-féle telek felé oldalon volt néhány korai almafája is, de a Bogluc-kertből mindig áthullott néhány édes alma is, s ezek voltak a legízletesebbek. A kert hátsó kerítése rózsával volt elkerítve,

amelyen a kutyák télen mindig rést vájtak, és átjártak a mi kertünkbe, s ezeket mindig meg lehetett kergetni.

A kertben volt a sütőkemence is deszkafedél alatt. Soha többé nem ettem olyan jó kenyeret, aminőt ebben a kemencében sütöttek.

Ez a csodálatos kert az én birodalmam volt. De éppen úgy szerettem az istállót is, s ha csak szerét ejthettem, odabújtam a kis borjú mellé, vagy hallgattam az oláh kocsis fantasztikus meséit.

A disznóól padlásán is galambok éltek, s ha nem vették észre, sokszor felmásztam közéjük, sőt egy alkalommal lefelé mászva létra nélkül a deszkafalon, egy kiálló szögbe alsóajkamnál fogva felfüggesztettem magamat.

A szénás udvar is kedvenc tanyám volt, ahol szalmakunyhót lehetett építeni, és késő estig abban üldögelni.

Hogy melyek a legelső, eseményekhez fűződő emlékeim, nehezen tudnám megmondani. Emlékszem, hogy szüleim sokat jártak vásárokra, s néha nyáron magukkal vittek engemet is az árukkal megrakott kocsin. Máskor késő éjjel érkeztek haza a vásárokról, és nekem mézeskalácsot hoztak. Emlékszem néhány téli hajnal disznóölésére, a lobogó lángokra. Emlékszem karácsonyi hajnalokra, amikor a sötétben kitapogattam, hogy megjött-e a karácsonyfa, amelyet különben előző nap már felfedeztem.

Pécs, 1941. március 3.

Meglehetősen egyedül nőttünk fel mi három testvérek, pajtásaink, játszótársaink nem voltak. Etelka nővérem utánam másfél évvel, 1888. november 19-én, Jolán nővérem pedig 1890. július 20-án született. Ők édesanyám vallását követve reformátusok lettek. Úgy emlékszem igen halványan, hogy valami óvoda-félébe is jártunk. Nem volt ez szabályszerű óvoda, hanem az egyik öreg református tanítónak, még nevére is emlékszem: Nagy Dániel, leánya tartott ilyen magánóvodát. Ott sokat játszottunk egy öreg orgonafa alatt. Arra is emlékszem, hogy karácsonykor, húsvétkor édesanyám megszámlálhatatlan sok kalácsot sütött, és ezekből mindig jutott az óvodát fenntartó Nagy Piroskának is.

Édesapám mestersége ekkor még jól ment. Több segéd dolgozott nála, nagyapám pedig hozzánk költözve a szűcsmesterséget szintén felhagyta, és nevelt fiával, Ivánka Gáborral együtt szintén édesapám műhelyében dolgozott. Emlékezetem legelejéről való az is, hogy édesapám az osztály-

sorsjegyen 2.500 K-t nyert, ami egyszerre rendbe hozta a lassan rosszabbodó anyagi helyzetünket.

Tenke akkor még nagy kiterjedésű vidék piaca volt. Hétfői hetivásárain nagy tömeg fordult meg. Éppen a mi házunk előtt volt a búzapiac, lejjebb meg az iparosok vására. Szabók, csizmadiák, szűcsök, tímárok, a bélfenyéri kerékgyártók tömegesen jártak ki a vásárokra. Édesapámnak egyetlen konkurense volt csupán Tenkén, egy Boda nevű szűrszabó, akivel állandóan harcban is voltak.

Szüleim vásárokra járván velük megfordultam Belényesben, Nagyszalontán, ahol a csonka toronyra ma is emlékszem, Nagyváradon (ekkor már iskolás voltam), Vadászon, Bélben, Csermőn, Borosjenőben. Így tárgult számomra lassan a szűk tenkei világ.

Tenkén helyi ismereteim először csak a mi utcánkra korlátozódtak, meg a református és a katolikus templomig. A tenkei fürdő már roppant messze volt nekem, ahová eljutnom valóságos kalandot jelentett. A mi utcánkban azonban minden házat ismertem. A Nagyvárad utca keleti házsorában az erdő sarkán Weisz zsidó család, azután 3 házban földművesek, majd Vara, a cipész, Toperczer hivatalnok, Kádárék, Orbán földműves, valami Pap nevű család, Lindner hivatalnok, Valentin kalapos, akinek kertjében gyermeki szememben rettentő nagy almák termettek. Utánuk következett keresztapám, Libertini János szabómester nagy háza (Tervrajz 24.), majd a sarkon Salamon járásbíróék.

A Csillag utca déli sarkán Bogluc malomtulajdonos lakott a mi tőszomszédunkban. Zárkózott ház volt, nagyobb, tanuló fiaira és felnőtt leányaira mindig bizonyos respektussal tekintettem fel. Mellettük volt a mi házunk (Tervrajz 1.), szomszédunkban dr. Sebes Lajos fiatal orvos lakott, aki igen jó nevű sebész volt, s aki valóságos kórházat tartott fenn házában. Tovább egy Lengyel nevű bérkocsis háza következett, majd egy Ambrus nevű család, Serdült család, Koller-féle vendéglő, ahol én is születtem (Tervrajz 10.), Magyar hentes, Szentiványi birtokos s még egy ház, majd a sarkon túl a patika. Lefelé már megszakadtak ismereteim, csak az iparoskör volt még nekem ismerős hely.

A velünk szemben húzódó házsorban megint minden házat ismertem, és emlékszem rájuk ma is. Az erdő sarkán laktak a csendőrök, egy zsidó boltos, Gurka kalapos, egy házban Lollok gépész és Boros malmos, Wallenstein zsidó orvos, Scherer asztalos, Barabás telekkönyvvezető, aki-

51. kép: Tenke térképe
Map of Tenke

nek felesége mindig az ablakban könyökölt, Váci korcsmáros, akinek vendéglőjébe édesapám minden vasárnap délután átjárt, kártyázni, kuglizni. A Lóga utca sarkán túl egy titokzatos ház következett nagy kerttel, valami birtokos lakott benne, nevére már nem emlékszem, azután egy Ujlaki nevű öregúr szép háza, Ritter zsidó boltos, ahová gyakran átszalasztottak vásárolni; eztán egy hosszú üzleti ház jött, benne borbély, majd a Tempom utca sarkán Dettrich ügyvéd, akinek Emma nevű lánya velem járt iskolába. A másik sarkon Lévi Dávid zsidó, a városka legnagyobb boltosa lakott, s utána kisebb boltok, bádogos műhely, majd a Fogadó utca túlsó sarkán egy Teokár nevű keresztény boltos, akinek fia, Teokár Pál kedves játszópajtásom volt.

A városka más részeiben kevés ismertségem akadt. A Csillag utcában, közelünkben Nagy Péter Kovács, a hídnál Nagy Lajos Kovács, akinek lányára is emlékszem, a katolikus iskolával szemben Ginzeri tisztviselő-család, akikhez szüleim jártak, a katolikus templom mellett Toperczer erdész, egy Lengyel nevű járásbíró, a református iskola mögött egy Adler nevű zsidó boltos, a hídnál egy Krausz Éli nevű zsidó hentes, ahová hústért küldtek.

Gyermekpajtásom nem sok volt. Boros malmos gyermekeivel csak később pajtásodtunk össze. Boros Feri akkor már szalontai diák volt, amikor egy patronnal egyik ujját ellőtte. Két hűgával együtt sokat játszottunk, hol

nálunk, hol a malom óriási kertjében. Teokár Pál iskolatársamhoz néha elengedtek. Az iskolában Dettrich ügyvéd leánya, Emma, Toperczer erdész leánya, Elza, Ujhelyi boltos leánya Gizi, valami Faragó nevű zsidó gyermekei, Somogyi református tanító Margit nevű leánya, Sághy református tanító Juliska és Péter nevű gyermeke, Bernáth Lajos református pap Lajos és Pista nevű fia, egy Adler nevű boltos Ella leánya voltak az én iskolatársaim és pajtásaim.

A község távolabbi részei rendkívül misztikus, titokzatos területek voltak nekem. A városka északi peremén húzódó hatalmas tölgyes erdőbe egyedül nem mehettem. Egy pünkösdi napján egy segédünkkel engedtek oda, s bőrig ázva, a vízmosások megdagadt patakjaiban gázolva tönkretett ruhával kerültem haza. Rózsafalva felé valami irtványban földet is bérelt édesapám, ahova egyszer engemet is elvittek. Az erdő titokzatos világa, óriási tölgyesei, madárfészkei, fiatal tölgy-hajtásból készíthető görbe botjai, az erdőben látott túske-karámok rendkívül vonzottak, és álmomban ma is találkozom velük.

A városka északi végén kivezető nagyváradi úton néha kísérvél elmentünk a hosszúaszói völgy kavicsos vízmosásáig is, ami nagy-nagy kalandot jelentett nekem.

A Postakert nevű dűlőben legelt a csorda. Innen esténként előttünk hajtották haza. Ilyenkor félve lestem a kerítésen át a rettentő bikát, hogy vajon nem vadul-e meg. A Postakert legelője felé nem is mertem egyedül eljárni, mert ott legelt a szörnyű bika, „aki” álmomban még ma is megkerget néha.

Különösen titokzatos világ nekem az erdő, ahol akkor még farkasok kóboroltak, s ahol egy nyáron édesapám egy elveszett lovat keresve farkassal is találkozott. A farkasoktól nagyon féltem, hiszen minduntalan felbukkantak még akkor itt. Egy télen a községházáig jöttek, egy pünkösdi hajnalán a katolikus temetőben lőtt farkast a lovait legeltető fiú egy kezdetleges pisztolyával.

Titokzatos, rémítő, de mégis vonzó volt nekem a Körös folyó is. Egyszer a katolikus templom dombjáról láttam egy nagy árvizét, amikor az Ó-Körös is megtelt vízzel. A bélfenyéri út Körös-hídjához vitték ki a ruhát sulykolni mosónőink, s ilyenkor én is kimehettem odáig. Egyszer kis kutyámat a hídról bedobta kocsisunk, azután alig tudta kimenteni. Szörnyű volt ez, még most is álmodom róla.

A bélfenyéri úton a Körösön túl volt egy óriási nyárfa, ma is emlékszem rá. Ezen az úton egyszer a rétre egyedül menve ki, egy bokorból kis menyét bújt ki, ma sem felejtettem el.

A tenkei fürdő nyári mulatságai valami pazar dolognak tündek fel nekem. Különösen szerettem a fürdő parkjának óriási fái alatti sötét árnyékot.

Ez volt az én gyermekkori világom, feledhetetlen, mindig visszaálmódott világ!

Pécs, 1941. március 11.

Első iskolai éveimre nem emlékszem vissza részletesen. Valami óvoda-félével kezdtem Nagy Dániel református tanítóéknál. Ez azután átment valahogy az elemi iskola I. osztályába. Írni-olvasni még ebben az iskolában tanultam. Arra emlékszem, hogy 1894-ben mint első elemista még ennek az iskolának (Tervrajz 54.) udvarán játszottunk egy szép tavaszi napon az orgonafa alatt, amikor megszólalt a szomszédos református templom harangja, és borzadva hallottam, hogy meghalt Kossuth Lajos, akiről nagyapám annyit mesélt nekem. Az öreg Nagy Dániel református tanító fehér szakállas alakja ma is előttem áll, amint a zsoltárok éneklését tanítja, és pálcával veri az ütemet a padokon. Nővéreim szintén itt kezdték velem az iskolát, de én a II. osztályba már átmentem a katolikus iskolába (Tervrajz 45.), nővéreim meg a református leányiskolába (Tervrajz 55.) Sághy Péter tanító keze alá. Az én tanítóm Böck Béla (sic!) lett, egy részeges, torokfájós emberke. Arra is emlékszem, hogy a nagyhatalmú katolikus pappal „nagyságos és főtisztelendő Lindenmayer Károly nagyváradi címzetes kanonok, esperes-plébános úrral” sok harcban állott, s az bizony előtünk is gyakran leszidta részegségéért. Nem sokáig tanított engem, talán meghalt, s helyébe egy Rodina Alfonz nevű fiatal tanító került. Erről csak arra emlékszem, hogy nagy piperkőc volt, s hogy bennünket tornára is akart tanítani, ami nekünk valami csodálatosnak ígérkezett. De az egészből csak annyi lett, hogy velünk egy-egy botot hozatott az iskolába. Ezeket behányatta fás színbe, majd eltűzelte.

Igazi tanítóm Rozs Lajos volt. Úgy emlékszem, hogy III. elemista voltam, amikor ő Tenkére került a katolikus iskolához. Rendkívül derék, szorgalmas, jó tanító volt, akit én nagyon szerettem, s ő is engem. Tőle

nagyon sokat tanultam. A tanulás jól ment. Még arra is emlékszem, hogy legmagasabb tudomány volt előttem a többtagú számmal való osztás. Az iskolában elég kiváltságos helyzetet élveztem. Vigyázó, csengető, állandó ministráns jogaim voltak. Az iskolának kis tornya volt, s ebben volt a csengő, amelyet úgy lehetett kötéllel húzni, mint a harangot, s ez az én előjogom volt. A magas dombom álló iskola ékes felirata volt: „A haza kis polgarainak”, így polgarainak, amit sehogy sem tudtam megérteni.

Nem sok esemény élénkítette elemista koromat. 1894 nyarát Borosjenőn töltöttem Laci bátyámnál, aki mint altiszt ott szolgált a régi vár honvédségénél. Felesége, Lotti néni nagyon szeretett engem. Titokzatos volt nekem az a régi vár a Fehér-Körös partján, egy régi bástyájának falában titokban török ágyúgolyókat kutattam egy ott szerzett barátommal, Franyó Zoltánnal, egy százados vásott fiával.

Különben 1894-ben betegedett meg édesapám. Eleinte senki sem tudta, hogy mi a baja, miért vesztette el járóképességét. Orvostól orvoshoz jártak ekkor szüleim, Nagyváradon, Budapesten. Segíteni senki sem tudott: gerincsorvadás volt. Ezt a szörnyű bajt haláláig viselte szegény édesapám, s csak botra támaszkodva tudott járni, munkaképességét is majdnem egészen elvesztette. A családfenntartás gondja kezdett édesanyámra rászakadni. Ilyen körülmények között az ipar mind gyengébben ment, az adósság a posztógyárosoknál növekedett. Egy szerencsés sorsjegy-nyeremény egy ideig elodázta a bajokat.

Nekem legfőbb szórakozásom volt a ministrálás. Erről egy ideig naplót is vezettem. Különösen a nagyheti szertartásokon való ministrálás volt nagy ambícióm tárgya, és ehhez én értettem leginkább.

1896-ban az ezredéves jubileum idején valami iskolai ünnepélyünk is volt. Előtte való nap az erdőben jártunk zöld lombért az iskola díszítéséhez. Az ünnepségen én valami földrajzi előadás-félt tartottam a dicsőséges országról, elmondva, hogy melyik hely milyen történelmi eseményről nevezetes. Még ma is emlékszem: „Visegrád, itt volt az Anjou-királyok hajdan fényes udvara”.

Iskolatársaim majdnem mind parasztyermekek voltak. Közülük alig emlékszem valamelyikre. Osztatlan, vegyes iskola volt, fiúk, lányok egy teremben. Közelemben ült egy Ujhelyi Gizella nevű kis zsidó lány, szép szőke kisleány. Vele igen jó barátságban voltunk. Később az egyetemen találkoztam vele, azután a világháborús mozgósítás után Nagyváradon,

majd Budapesten mint Faragó nevű, szintén Tenkéről származó ügyvéd feleségével. Később megőrült.

Nagy kincseim is voltak nekem az iskolában, amelyek tekintélyt biztosítottak: piros ceruzám, piros tintám, meg énnálam volt az iskolai faliszekrény kulcsa is.

Nagy esemény volt nekem egy-egy feltámadási körmenet, egy-egy búzaszentelés. Nagy dolog, ha a községben egy távolabbi utcába is elküldtek valamiért, a Lógára, a Rókára, vagy ha a Fürdőbe elmehettem egy pajtásomhoz játszani. Ezek valóságos expedíciók voltak, amelyekre csak kenyérrrel jól megtömött zsebekkel indultam el.

Nagy esemény volt a velünk szemközt fekvő gőzmalom megismerése. Csodálatos gépek voltak ezek előttem, jóllehet eleinte csak egy cséplőgép gőzgépe hajtotta a malmot, amikor azután átépítették beépített gőzgépre, az valami nagyszerű volt.

Az Ó-Körös hídja végénél egy olajütő-malom volt. Azt is nagyon szerettem nézni. Amikor helyén egy új gőzmalom épült, azt csodáltam. Külön megbámulnivaló volt, amikor a cséplés idején a Boros-malom kazánját és cséplőgépét sok-sok ökörrrel kivontatták a mezőre. Valami szörnyű nagy technikai alkotások és műveletek voltak ezek.

Nagyváradról minden reggel hangos kürtöléssel jött meg a postáskocsi. Azt is szerettem látni. Egy belényesi szüret nagyanyámmal szintén feledhetetlen marad. Máskor nyáron voltam Belényesen valami ismerősséssel, és ekkor fürdés közben elvesztvén lábam alól a talajt nagyon megrémültem.

Az elemi iskolában tanult tudomány nekem nem volt elég. Szerettem volna latinul is tanulni, különösen, amikor arról kezdett beszélni édesanyám, hogy talán gimnáziumba kerülök. Latintanulásomat a magam esze után úgy kezdtem el, hogy a hittankönyv végén megvolt a minisztáció szövege latinul is, magyarul is. Én tehát a szavak sorrendjéből próbáltam a latin szavak jelentését megtanulni, de csakhamar rájöttem, hogy ez nem lehetséges.

Az iskolában a tanító külön díjazásért német írásra és olvasásra is tanított. No, ez nem sokat ért.

Így folytak napjaim, amit néhány „kaland” tett változatosabbá. Amikor a vasutat kezdték építeni, egész napokon át ezt bámultam. Egyszer egy pajtásommal a vasúti kubikos gödörben, amely vízzel volt tele, deszkára

ültettük a kutyámat, és léccel tologatva a partról, csónakáztattuk. Bele is estem új ruhában a sárga latyakba, s alig tudtam kimászni belőle.

Ezek voltak az én tenkei élményeim.

Pécs, 1942. január 20.

Édesapám mestersége, különösen megbetegedése után, mindig rosszabbul ment. Volt egy derék segéde, Szabó Ferenc, aki nagy segítségére volt, erre jól emlékszem. Az adósság növekedett, mi, gyermekek szintén. Édesanyámban az Ivánkák becsvágya élt, s fejébe vette, hogy gyermekeit mindenáron taníttatni fogja. Anyagi tehetsége azonban nem volt hozzá, hogy bennünket a városi iskolába küldjön. Kitervelte tehát, hogy olyan helyre kell elköltözniök, ahol iskola van, s ahol a mesterségből konkurencia nélkül meg lehet élni. Édesapám ezt sokáig és hevesen ellenezte, mert nem akart Tenkéről elmozdulni, annyira belenőtt ebbe a talajba. Nem is csoda, hiszen a belfényéri Fodorokból évszázadok óta senki el nem mozdult, legfeljebb Tenkére telepedtek át.

Édesanyám kitartása azonban erősebb volt, mint édesapám ellenállása. Kétségtelenül neki, az ő áldott és mindent vállaló anyai önfeláldozásának köszönhetem, hogy kitörhettem ebből a szűk világból, és hogy többre vihettem, mint elődeim nemzedékeinek hosszú sorai.

Édesanyám már 1897-ben, amikor én elvégeztem a népiskola IV. osztályát, költözni akart, de ekkor még nem érett meg egészen a terv. Először olyan várost kellett keresnie, ahová célszerűnek látszott a letelepedés. 1898 elején indult el vásárra Szatmárra segédünk, Szabó Ferenc kíséretében. Azzal jött vissza, hogy neki Szatmár megfelelőnek látszik, iskolái is vannak, a mesterség is talán menni fog. Nagyon nehéz volt az elhatározás, édesapám igen ellenezte a megmozdulást. Én közben elvégeztem a népiskola V. osztályát is kitűnő eredménnyel, jó tanítóm Rozs Lajos is ajánlotta további taníttatásomat. Végül is szeptember elején nagyanyám, a gyermekek, továbbá Szabó Ferenc segédünk átköltöztünk Szatmárra, ahol a Vágóhíd utca 7. sz. (később lett 17. szám) alatt szüleim egy Bekéné nevű asszony házáat vették meg, tenkei házunkat eladva Fehér veszprémi posztókereskedőnek, majd ez tovább eladta egy Salamonné járásbíró Csergő Mária nevű nővérének, egy özvegyasszonynak. A megvett ház bizony kicsi, rossz állapotban is volt, két kis szoba, közben a konyha,

de telke, kertje elég tágas. Szüleim még novemberig Szatmáron maradtak, és csak akkor jöttek utánunk.

Ezt a régi házat 1904-ben bontották le, majd később felparcellázták a telek egy részét. Engemet édesanyám a szatmári királyi katolikus főgimnázium I. osztályába íratott be szeptember (1898) közepe táján, húgaim a református elemi iskolába kerültek még. Mégis szeptember 5-6. körül költözhattünk mi át Szatmárra, mert szeptember 10-én, Erzsébet királyné meggyilkolása hírére én már iskolába-menet közben hallottam.

Sohasem felejttem el különben a Szatmárra való átköltözés útját. Érmihályfalva és Nagykároly között mohón lestem a vonatból, hogy vajon megpillanthatom-e az Ecsedi-láp titokzatos világát. Az utazás, a természet, a földrajzi jelenségek már akkor is rendkívül érdekeltek.

Amikor a gimnáziumba először betettem a lábamat, már javában folyt ott a tanítás. Úgy emlékszem, hogy éppen latinóra volt, s Glósz János osztályfőnök úr magyarázta a titokzatos tudományt. Jól emlékszem Ratkovszky Pál igazgató úr szigorú arcára is, aki beírt a gimnáziumba.

Novemberben végleg átjöttek Szatmárra szüleim is, és én már büszkén vártam őket egy általam szép színes krétával rajzolt Magyarország térképével.

Karácsonyi iskolai értesítőm már színjeles volt. A tanulás igen könnyen ment.

A városban új csodákkal találkoztam. Házunkkal éppen szemben égett egy villanylámpa, előttem megfejthetetlen csoda. A várost csakhamar felfedeztem, és bejártam minden utcáját. Különösen vonzott a Kossuth-kert parkja, ahol azután nyolc éven át annyi kellemes órát töltöttem el. A Szamos folyó partján, töltéseim sokat barangoltam. Eljutottam a szatmári határ erdeibe is később, a Csonka-erdőbe, a Sár-erdőbe, Pálfalvára sokat jártam, ősszel vackort szedni a Körtvélyesre.

Házunk környezete éppen olyan szerény volt, mint Tenkén, szomszédságunk magunkhoz hasonló szegény, dolgozó emberek. Kétfelől Molnár István meg Gyapay József nevű fél-iparos, fél-földműves, szemben Kajsza György fiákeros, azután Ablonczy asztalos, Ájb Gusztáv gazdagabb mészáros, Dorka szabó voltak ismerőseink.

Kajsza szomszéd gyakran átjárogatott, és én szívesen hallgattam csodálatos, babonás, kísértetes meséit.

A gimnáziumban eleinte alig voltak érdekesebb élményeim. Osztálytársaim egy része az akkor még kiváló magyar gondolkodású Szatmár megyei svábságból kerültek ki. Én az I. B osztályba kerültem. A tanulmányokat jól bírtam, és csakhamar megkedveltek tanáraim, akik közül dr. Reizer György hittantanár, Glósz János osztályfőnök álltak hozzám legközelebb. Az utóbbi, érett ésszel nézve bizony igen gyöngé latintanár volt, hiszen nem is volt neki oklevele, úgy került be tanárnak régi engedély alapján, de igen jó ember volt. Emlékszem még első tanáraim közül dr. Fodor Gyula, Nagy József, Kurcz Sándor, Erdélyi Imre (tornatanító), Mondik Endre (énektanító) nevére. Osztálytársaim között legjobb barátom lett Tatz László, a későbbi zseniális festőművész.

A tanulás olyan jól ment, hogy a második félévre már fél tandíjmentességet kaptam, a tanév végén pedig 20 K jutalmat. Ezen vettem első ezüstórát, s ez lett majdan Zoli fiam első órája is.

Édesanyám reményei a mesterség fellendülésére nem váltak be. Bizony, igen nehezen tartották fel magukat szüleim. Édesapám persze vissza is vágott Tenkére.

A gimnázium II. osztályát az 1899/1900-as tanévben végeztem. Erre a tanévre már teljes tandíjmentességet nyertem, ami nagy segítség volt szüleimnek, mert most már húgaim is a református polgári iskolába jártak.

Második gimnazista koromból szintén nem sok élményem maradt meg. Osztályfőnököm Vida Sándor volt.

A szatmári jezsuiták, akik ott konviktust tartottak fenn, mindinkább magukhoz vonzottak. Tetszett nekem titokzatos házuk, a dombon álló Kálvária-templomuk, szerettem az öreg, galambősz P. Tamás atyát, a Mária Kongregáció prézesét, s így léptem be abba magam is, úgyhogy 1899. december 8-a fagyos estéjén engem is felavattak a Mária kongregáció tagjának a Kálvária-templomban. Az is maradtam egész végig, sőt egyetemi hallgató koromban is tagja voltam az egyetemi Mária kongregációnak. Szívesen voltam, és buzgó tagja voltam.

Ebben az időben tanáraim közül talán Reizer György hittanárom volt rám leginkább hatással. Szerettem földrajztanáromnak, Nagy Józsefnek előadásait.

Pajtásaim közül megmaradt emlékezetemben Griga Pál neve, aki egy évvel járt fölöttem. Vele sokat játszottunk.

Szatmárt szerettem. Szememben igen előkelő volt ez a kis vidéki város. Szerettem a püspöki székesegyházba járni, a vasúti állomás forgalmát bámulni, még ismeretlen városrészekben kóborolni. Még meg lehetett találni akkoriban a városban a Szamos régi medrét, amely egykor Szatmárt és Németit elválasztotta. Abban az időtájban indult meg a városon át a villamos helyi érdekű vonat, ami Szatmárhegyre vezetett. Másod vagy harmadikos gimnazista lehettem, amikor felavatták a kurucok első győzelmének emlékoszlopát Tiszaújlakkal szemben, ahová elvitték az egész iskolai ifjúságot Szatmárról. Nagy utazás és nagy élmény volt az számomra, akkor láttam először a Tiszát és Királyházánál közelről a hegyeket. Valami iskolai majálisra is visszaemlékszem, amelyet, ha jól tudom, a Csonkás-erdőben tartottak meg, és ami össze volt kötve egy Erdődre tett kirándulással is, ahol Petőfi emlékezetét ünnepeltük.

1900 pünkösdjén megbérmált Meszlényi Gyula, a galambősz szatmári püspök, akit én annyira csodáltam. Béрмаatyám a hittanárom volt. Ez a hittanárom tőlünk nem messze lakott. Sok munkát végeztetett velem, mert egyházi író volt, Ajutus Secundus néven, és sűrűn megjelenő munkái reklámleveleit velem címezte. Én szívesen tettem neki, bár soha, semmivel nem jutalmazta nagy munkáimat mással, mint azzal, hogy ha nála dolgoztam délután, egy zsemlét adott uzsonnára.

Az instruktorkodást elég korán kezdtem el. Egy Papolczy László osztálytársam volt az első tanítványom.

A tanulás jól ment. A II. osztályt megint tiszta jeles bizonyítvánnyal zártam le

Ezen a vakáción átépítették szüleim lakóházunkat, megtoldották, kissé rendbe is hozták, úgy hogy három szoba lett benne. Még arra is emlékszem, hogy az utcai ablakok keretdíszítését én terveztem.

Sokat dolgoztam tágas kertünkben, ahol nagyon szerettem megbújni, és a vakáció alatt olvasgatni. Valami egyszerű fajta szilvafák voltak benne, savanyú gyümölcsökkel, de nekem az is jó volt.

1900 szeptemberében kezdtem el a III. osztályt. Mivel a szüleimnek a mesterség igen rosszul ment, bár eljárt édesanyám vásárra Nagykárolyba, Érmihályfalvára, Tiszaújlakra, Beregszászba, Vásárosnaményba, Fehérgyarmatra, Mátészalkára is, néha engemet is elvivén a nyáron, mégis végeredményben nem tudtak belőle megélni. Ezért édesanyám a ház kibővítése után kosztos diákokat is kezdett tartani, a közepső szobában velem

4-5 tanuló is lakott. Ezeket többnyire magam toboroztam össze szeptember elején. Bizony nehéz élet volt az szegény édesanyámnak is, nekem is. Édesapám ebben az időben már csaknem teljesen munkaképtelen volt. Később lovakat szereztek, kocssal, és ezzel fuvaroztattak. Így éldegéltünk lassan, nehezen.

Szeptemberben minden évben valóságos tankönyvbörzét tartottak a diákok az iskola udvarán a használt könyvekkel. Ott is lehetett valamit keresnem, ha ügyes voltam.

A III. osztályban egy Kereskedő László nevű fiatal tanár lett az osztályfőnököm. Ez Kőszegi László néven később az Iparművészeti Főiskolára került mint esztétikus, és még ma is megvan, sőt sok nem kellemes találkozásom volt vele az 1930-as években. Nem volt egészen normális ember, nem értettük, pózait nem szerettük, tanítani nem tudott.

Mint III.-as gimnazista, már jól láttam iskolatársaimat. Keveset szerettem közülük. Tatz László, egy Kishalmy Lajos nevű osztálytársam állott hozzám legközelebb.

Nővéreim ekkor már szintén polgári iskolába jártak. Néha az ő pajtásaik eljöttek hozzánk is. Jól emlékszem egy Lányi Erzsike nevű kislányra.

Egyébként a nálunk lakó kosztos diákokkal víg élet folyt. Néha tele volt az udvar játszó, labdázó fiúkkal.

A III. osztályt szintén tiszta jeles eredménnyel fejeztem be.

Budapest, 1947. október 9.

Írásom 1942 januárjában megszakadt. Igen komoly okai vannak ennek. 1942-ben főigazgatói teendőim annyira megszorodtak Pécssett, főleg a németek által okozott iskolai nehézségek miatt, hogy alig jutottam lélegzethez, íráshoz meg sehogy sem. 1943 tavaszán végre pedig Pécsről áthelyeztetek a pestvidéki tankerület főigazgatójának, s itt a háború alatt a végletekig ki kellett használni időmet hivatali munkára. 1944-ben felfordult a politikai helyzet, majd jött az 1945. év szörnyű ostroma Budán, s utána az orosz megszállás borzalmi és az azt követő rémuralom, szellemi munkát végezni nem lehetett. Súlyos körülmények között kezdtem ismét folytatni munkámat, hogy feljegyzéseimet lehetőleg befejezzem, 61 évvel a vállamon már takarékoskodni kell az idővel. Térjünk tehát vissza diákkoromhoz:

1901 szeptemberében iratkoztam be Szatmáron a katolikus gimnázium IV. osztályába. Szüleim anyagi helyzete változatlanul nehéz maradt. Kosztos diákok tartásából tartott fenn bennünket édesanyám, apám pedig beteg minden munkára képtelenül legfeljebb a kocsis fuvarozásaira tudott felügyelni. IV.-es gimnazista koromban kezdtek először a kis diáklányok érdekelni, többnyire nővéreim iskolatársai. Emlékszem rá, hogy a Petőfi utcában lakott két kislány, Nagy Irma és Julika. Ezekkel voltam ábrándos, ártatlan érdeklődésben, ami egész diákkoromban megmaradt.

Az iskolai tanulmányaimban főleg a természettudományok érdekeltek. Kitűnő tanárain, dr. Schöber Emil, későbbi vömnek, Hunek Józsefnek nagyapja tanította a természetrajzot, s ezek az ő órái örökre feledhetetlenek maradtak nekem. Ebben az osztályban a növénytant tanultuk, s én nagy mohósággal vettem rá magamat a növénygyűjtésre. Megszereztem a Cserey-féle növényhatározót, és önállóan határoztam a növényeket. Sokat kóboroltam Szatmár erdőin, mezőin, főleg tavasz felé.

Osztályfőnökünk Fásztusz Elek paptanár volt ettől az osztálytól kezdve. Szigorú, de nem tárgyilagos, elfogult, különös ember volt, sok félszeggel. Engem sohasem szeretett, s én sem tudtam vele szemben felmelegedni.

Matematikatanárom, Haller Jenő szintén pap volt. Igen tehetséges, de ideges, érthetetlen ember volt. Tárgyát nem is szerettük. Sok nehézséget okozott nekem a német is, ebből sokat tanultam, de nem tudtam belőle a jelesig eljutni.

A tanév végén bizonyítványomba a latinból, matematikából és németből jó csúszott be. Talán kamaszkorom is hibás volt ebben.

1902 nyarán nővéreimmel és egy nálunk lakott csengeri osztálytársammal, Kozma Györggyel tánciskolába jártunk Szatmáron, amit a gubás-színben tartott számunkra és még néhány gyerek számára egy aszszony.

Kozma György osztálytársam szüleinél sokszor voltam a szünidőkben Csengerben. Édesapja ott építőmester volt, s uszodájuk is volt a Szamoson. Ezek nagyszerű napok voltak. Júliusban meghalt a nálunk élő anyai nagyanyám.

1902 szeptemberében a gimnázium V. osztályába iratkoztam. Szüleim körülményei változatlanul szegényesek voltak. Ebben az osztályban kezdődött a görög nyelv tanítása. Engemet a helyette választható rajz jobban

érdekelt, ezért nem tanultam görögöt, amit Fásztusz Elek osztályfőnököm sohasem bocsátott meg nekem.

Igen nagy hatással volt reám az ebben az évben megindult „Zászlónk” című ifjúsági lap. Cikkeit mohón faltam, sőt pályázataiban is részt vettem.

Az iskolai tárgyakból a természetrajzon kívül főleg a rajz érdekelt különöbben. Kiváló tanárom, Ocsvár Rezső egyúttal művész is volt, s kitűnő tanításával fel tudta kelteni egyúttal a művészetek iránt való érdeklődést. Különösen megragadta a figyelmemet a görög műtörténet, s ennek köszönhettem, hogy a képzőművészetek iránti érdeklődés egész életemen át megmaradt.

Iskolatársaim közül ekkor elsősorban Tatz Lászlóval kezdődött meleg barátságom. Ez a rendkívül tehetséges fiú később is meleg kapcsolatban maradt velem. Mint festőművész ért el az életben kitűnő sikereket.

A tanulás mellett ekkor más is kezdett bennünket foglalkoztatni, politikai érdeklődésünk is kezdett ébredezni. A tavasz folyamán gyilkolták meg a szerb királyi párt Belgrádban, és ez igen nagy hatással volt mindnyájunkra.

A gimnázium V. osztályát pontosan olyan eredménnyel zártam, mint az előzőt.

Budapest, 1947. december 3.

1903 nyarának nagy részét Csengerben töltöttem Kozma György barátom szüleinél. Igazi diákiparadicsom volt ez, fürdéssel, biciklizéssel, kóborgásokkal és sok gyümölcscsel. A nyár Szatmáron töltött idejében Tatz Lászlóval csaknem naponta a Kossuth-kert városi parkban rajzolgattunk, festegettünk. Ezeken a nyári vasárnapokon csaknem mindig kimentem a református temetőbe a nagymamám sírjához. Ez már olyan szórakozásszámba ment nekem.

1903 szeptemberében a gimnázium VI. osztályát kezdtem meg. Iskolai és otthoni körülményeim maradtak. Szeptember 20-án volt iskolai életem első iskolai kirándulása, amikor az egész diákságot elvitték Tiszabecsére a kuruc-émlék felavatására. Ebben a tanévben édesanyám diáklányokat fogadott ellátásra. Ez bizonyos változatosságot hozott életembe. Egy Szatmáry Erzsike és egy Stauder Erzsike nevű lány is volt nálunk. Az előbbi

én érdekelttem, az utóbbi engemet érdekelt. Minden ártatlan és fehér gyerekdolog volt és maradt.

Szeptember végén a szüreti vakációt Kálmándon és Csanáloson töltöttem iskolatársaim meghívására. Gazdag és egészen magyar érzelmű svábság élt itt, többek között innen való volt egyik osztálytársamnak, Scheffler Jánosnak, a későbbi szatmári püspöknek családja is, akiknél szintén megfordultam. Emlékezetes volt ez a szüreti kirándulás számomra, mert ekkor égett a kiszárított Ecsedi-láp.

A jezsuiták szatmári rendháza konviktust tartott fenn, s itt volt a diákság Mária kongregációja. Ennek én ebben az évben már valami tisztségét is viseltem. Emlékeimben megmaradtak azok az ünnepi hajnalok, amikor a konviktus kápolnájába mentünk be közös áldozásra.

Sokat dolgoztam Reiser György nevű hittanáromnak ebben az időben is, könyveinek prospektusait küldözgetve széjjel.

1904 februárjában kitört a japán–orosz háború. Ez izgalomba hozta az egész diákságot, s mindenki a japánokért lelkesedett.

A tavasz folyamán a májusi ájtatosságok voltak a szatmári katolikus diákság esti gyülekezőhelyei. Vagy a jezsuita konviktus, vagy a püspöki szeminárium kápolnájába jártunk. Sajnos, inkább diák-divat volt ez, de nem sok ifjú lelkét tudták megfogni.

A tavasz folyamán Jókai Mór halála rendítette meg lelkünket. A diákság erősen nacionalista érzésű volt, s minden nemzeti eseményre erősen reagált, persze érzelmi alapon, hiszen a nacionalizmust az iskola is inkább csak érzésben és jelszavakban ápolta, mintsem értelmi alapon.

A VI. osztályból kapott bizonyítványomban a latin és matematika hagyományosan csak jó volt, a németből kiveredtem a jelest, a történelemből viszont elvesztettem.

A nyár folyamán rendkívüli esemény ért: Budapestre utazhattam, ahol édesanyámnak egy szegény rokona, Ivánka Gáborék hívtak meg. Egy hetet töltöttem itt, s megnéztem minden megnézhetőt egy vidéki diák kultúra-mohóságával. A múzeumok éppen úgy érdekeltek, mint a képtárak, jóllehet kezdett bennem kialakulni az a terv, hogy festő, illetve rajztanárrá legyek. Nagy öröm volt, hogy Budapesten egy olajfesték-felszerelést vásárolhattam.

Ez a vakációm egyébként is változatos volt. Augusztusban Stauder Erzsikével, a későbbi Székely Gyula szatmári püspöki helynök húgával Szi-

nyérváraljára utaztam, ahol ismerősöknél egy boldog hetet töltöttem sok kirándulással, festéssel, fürdéssel.

1904 szeptemberében eljutottam a gimnázium VII. osztályába. Az addig szürke gyermek-diák idők kezdtek izgalmasabbakká válni. A politika mindjobban tért nyert az osztálytársaim között, hiszen a koalíciós küzdelmek kora volt ez. Persze, mindegyik ellenzéki volt, az volt akkor a hazafiasság felsőfoka. Főleg tanórákon folyt a politizálás.

Szüleim igen rossz anyagi helyzetén tőlem telhetőleg igyekeztem könnyíteni. Hatodikos koromban egy kis Haskó Mihály nevű harmadikos diákot instruáltam, aki a város másik végén lakott. A téli estéken tőlük való hazatérés külön élmény volt nekem, s emlékszem, a Petőfi-utcában mindig megnéztem a Nagy Irmák ablakát, ég-e ott a lámpa. Ez még felnőttkori álmaimban is visszatért igen gyakran.

Karácsony estéjén szüleim nagyon nehéz helyzetükben is megszerezték nekem azt az örömet, hogy elutazhassak Szinyérváraljára, ismerősökhöz, ahol egy szép fagyos karácsony estét töltöttem.

1905. január újév ünnepén egy feledhetetlen szánkókirándulást tettünk Szinyérváraljáról Ávasújvárosba, ahol Jolán húgom a református papoknál töltötte a karácsonyt.

Január folyamán kiélesedvén a koalíciós küzdelmek, Apponyi is megfordult Szatmáron, s ekkor láttam először a nagy államférfit. Az akkori képviselőválasztás Szatmáron Chorin miniszter és egy ellenzéki zsidó ügyvéd között olyan heves küzdelemmel járt, hogy a felbőszült ellenzéki csőcselék összerombolta a város üzleteit, kávéházait. Jól emlékszem erre a viharos estre, mert a városban jártam, hogy valahonnan hazakísérjem a zavargások miatt féltő Etelka húgomat.

Amikor márciusban híre jött, hogy a katolikus egyetemi ifjúság a keresztnek az egyetemen való kitűzése miatt összeütközött a liberálisokkal, nagy indulatokat ébresztett bennünk a liberálisokkal szemben.

A viharos tavasz húsvétját Csengerben töltöttem. Lassan bizonyos tekintélyt és szerepet kaptam az iskolai életben is, noha erősen visszahúzódo természetű voltam. A kongregáció egy májusi ünnepségén szavalnom kellett, amikor semmi tehetségem nem volt. Ebben az időben minden ambíciómat a festés töltötte ki. Testileg jelentéktelen lévén sok ügyes osztálytársamhoz képest, a tanulási eredményben nem vehetvén fel a versenyt olyan rendkívüli tehetségekkel, aminő társaim között egy Scheffler János,

egy Tatz László voltak, a festéshez, rajzhoz menekültem. Ott vittem volna valamire, de első ott sem lehettem Tatz László kiváló képességei mellett. A tanév végi rajzkiállításon mégis 11 festményem lógott a rajzterem falán, s erre igen büszke voltam, s gondoskodtam róla, hogy leányismerőseim is megtekintsék a kiállítást.

A VII.-es bizonyítványba a latin és mértanon kívül matematikából és fizikából is becsúsztott a jó. Az utóbbi két tárgyból főleg amiatt, mert tanárunk, Haller Jenő idegbeteg tanítása érthetetlen maradt számomra egészen végig. Ennek ellenére a tanév végén sikerült elnyernem a szatmári káptalan 200 K-s Obermayer-féle ösztöndíjat a VII. és VIII. osztályra. Óriási segítség volt ez nekem is, szüleimnek is.

A VII.-es vakációm megint emlékezetes számomra. Egy hosszabb utazással viszontláttam szülőföldemet, Tenkét, ahová annyira vágytam. Érköztvélyesen kezdtem a látogatásokat Szatmáry Erzsikénél, ahonnan egy víg nap után minden marasztalás ellenére továbbutaztam Nagyváradra, Fodor László nagybátyámhoz, aki ott a honvédségnél szolgált, mint számvevő-őrmester, s elég módos ember volt. Nagyváradról Laci bátyámmal mentem el Tenkére, ahol édesapám egykori segédjének, Szabó Ferencnek vendége voltam. Fiatalos büszkeséggel látogattam meg régi jó tanítómát, Rozs Lajost, aki szintén büszke volt egykori kis tanítványára, aki talán egyetlen volt olyan, aki keze alól középiskolába került. Éppen ezért igen melegen fogadott egy VII.-es diákot. Régi plébánosom, Lindenmayer Károly tb. kanonok már nem volt annyira megtisztelve látogatásomtól. Régi elemi iskolai társaim közül egy Teokár Pál nevű fiú, egy helybeli kereskedő fiával találkoztam régi barátsággal. Meghordoztam VII.-es diákméltóságomat az ismerős református tanítóknál, Sághy Péter, Somogyi István családjánál, ahol szintén voltak velem egykorú fiatalok. Felkerestem apám rokonait Bélfenyéren, ahol Fodor Antal, apám testvére örömmel látott, s megtaláltam még anyám rokonait Belényesen, ahol anyámnak egy Ivánka Eszter nevű nagynénje még életben volt. Ez a szülőföldi utazásom mély nyomot hagyott bennem, mert mindig erős vágyódással, szoros kapcsolatokkal kötött magához születésem tája.

A nyár folyamán valami használt kerékpárhoz jutottam, s ez megnyitotta vándorkedvem előtt a lehetőségeket. Eljártam Szatmárról Szinyérváraljára, Csengerbe, Ávasújvárosba, ahol Jolán, Hermánszegre, ahol Etelka nővérem töltötte a nyarat, egy-egy pap- vagy tanítócsaládnál instruktor-

kodva. Mert bizony édesanyám már alig bírta taníttatásunk terhét, hiszen mindkét húgom a református tanítóképzőbe járt, s ott volt még a II.-as gimnazista koromban, 1899. XI. 11-én született Gyula öcsém terhe is. Édesapám ezekben az években már semmit sem dolgozott, teljesen munkaképtelen volt.

A nyár végén lényeges változás következett be sorsomban. Egy Tanódi Márton nevű ismerős orvos keresett fel azzal, hogy tanárait ajánlására egy Horváth Bertalan nevű gazdag földbirtokos kíván fiai mellé nevelőnek alkalmazni. El is vitt szatmári házukba, amely nagy ház volt a Rákóczi utca és Árpád utca sarkán, előkelő helyen. Meg is állapodtunk Horváth Bertalannal, hogy a VII.-es György, az I.-s gimnazista Pál és János, meg az I.-s elemista József fiút fogom tanítani, s mindezért teljes ellátást és havi 15 K-t fogok kapni. Akkor az igen jó fizetés volt egy diáknak. Etelka húgom még rosszabb körülményekkel küzdött, neki magántanulóvá kellett lennie, hogy Mátészalkára mehessen nevelőnek egy családhoz.

Így lassan oszlani kezdett a család, s édesanyám 6 kosztos diákkal küszködött tovább, édesapám betegsége meg mindig rosszabbodott.

VIII.-os gimnazista koromban tehát kikerültem a szülői házból. És ez jót tett nekem, mert előkelő, jó modorú környezetbe jutottam, ahol magam is sokat fejlődtem. Az öreg Horváth Bertalan, egy zárkózott, kicsit előkelősködő, de jólelkű, néha indulatos öregúr özvegyen maradt gyermekeivel. A fiúk vásott, féktelen, tanulni nem akaró, az egyetlen Pál kivételével tehetségtelen gyermekek voltak. Sok küzdelmet, bajt, vesződést okoztak nekem, bár velem szemben nem voltak rosszindulatúak, figyelmetlenek. A ház jó ízlésű, gazdag úriház volt, kitűnő ellátással, de gyenge erkölcsi levegővel. A család 3-4 éves kislányát Horváth úr sógor-nője nevelte Kolozsvárott, s csak néha láttuk, amikor megjelent a szédítő sógornő. Én igen nehéz helyzetemben is jól éreztem magamat a házban, s helyzetemet igen megkönnyítette egy vénkisasszony házvezetőnő intelligens, tapintatos lénye.

A jó családban való elhelyezkedésem az iskolai pozíciómat is erősítette. A Mária kongregációban tanácsosnak választottak, az önképzőkörben Nagy János és Kishalmy Lajos mellett elnöknek is jelöltek, de Nagy János futott be. Szeptember végén a gimnáziumban tánciskola indult meg, s ebben élte ki a nagyobb diákság első szárnypróbálgatásait a társadalmi életben. Itt több kedves leánypajtásra tettem szert, akik közül Hajdu Er-

szikének és Szombathy Irmának már csak nevére emlékszem, de Rednik Erzsikével, egy özvegy görög katolikus papné leányával évekig tartott az ismeretség és kapcsolat, amit talán ez a kedves, magyarul kissé idegenes ízzel beszélő leányka szívesen tett volna véglegessé is. Megjelentek a vasárnapi bővebb körű táncokon régi leányismerőseim, a Nagy leányok is. Így ezek a tánciskolai napok mindig igen kedvesek voltak nekem.

Az ősz jól indult. A református iskolákban egy Lorántffy egyesület tartott kultúrestéket, oda is eljārogattunk. A szüretet Horváth úr szatmárhegyi szőlejében töltöttük vagy 3 napon át.

Első gyászom ezen az őszön az volt, hogy talán legmegértőbb barátom, Jászai Viktor VII. osztályos papnövendék meghalt.

Nagy ambícióval dolgoztam az önképzőkörben, sőt egy „Széchenyi hatására a magyar költői irodalomra” című pályázaton 10 K-s első díjat is nyertem.

Az iskolában tanárain is, igazgatóm, Ratkovszky Pál is megbecsült. Nagy megtiszteltetés volt az reám, hogy a gimnázium kápolnájának évenként én voltam a sekrestyése.

A másik gyász édesapámnak november 18-án, szombaton este ½ 7 órakor bekövetkezett halála volt. Pár napig feküdt, egy daganat támadt a torkában, orvos kezelte. Éppen látogatóban voltam odahaza Horváthéktól, amikor nagyon rosszul találtam. Szaladtam papért, orvosért, de még útközben utánam szaladt egy kosztos diákunk, hogy minden hiábavaló, apám hirtelen meghalt. Visszarohantam, édesapám valóban halott volt. Édesanyámmal felöltöztettük, s az első szoba egyik ágyán elhelyeztük. Magam a másik ágyban töltöttem az éjjelt.

Árván maradtunk tehát négyen testvérek. Édesapám halála anyagi csapás ugyan nem volt, hiszen egy évtizeden át munkaképtelen beteg volt már, bottal járt, s csak húzta az élet igáját, de annak minden terhét édesanyám viselte. Halála mégis mélyen sújtott. Szerettem édesapámat, s ő is büszke volt nagydiák fiára. Nem tanult, de természetes intelligenciával megáldott ember volt, aki sokat olvasott, és sok minden érdekelt.

Etelka húgomat hazatáviratoztuk Mátészalkáról, ahol nevelőnősködött. Mi hárman nagyobbak lassan már könnyíteni tudtunk édesanyám helyzetén, de Gyula öcsém gondja igen súlyosnak látszott.

Édesapámat hétfőn, november 20-án temettük el egy havasesős délután a szatmári római katolikus temetőbe a Szamoson túli sírkertbe. Igen jólesett, hogy temetésén osztálytársaim mind megjelentek.

Utána változatlanul folyt az életünk, Etelka húgom visszament Mátyászkára, én újra folytattam munkám Horváth Bertalan fiai mellett.

Édesapám emlékezete sokáig fájt, legyen áldott!

1905 karácsonyát együtt töltötte még a család. Igyekeztem kisöcsém számára gazdagabbá tenni.

Az 1906. év nagyon alkalmatlan volt a diákság tanulására. A politika már nagyon felütötte fejét közöttünk, s éppen ekkor érték el tetőpontjukat a koalíciós küzdelmek. Tavasz felé a „tulipán-mozgalomban” élte magát a függetlenségi ellenállás. Persze, az ifjúságot minden hevesen érdekelte.

Még szerencse, hogy sok munkám Horváthéknál annyira lekötött, nem volt időm annyi éretlenkedésre, mint társaimnak.

A tél folyamán előbbi tánciskolai leányismerőseimmel sokat jártunk korcsolyázni, s közben melegen összebarátkoztam Rednik Erzsikével.

Nagy kitüntetés volt számomra, hogy ebben a politikailag izgalmas időben éppen én mondhattam az iskola március 15-i ünnepségén az ünnepi beszédet. Ez volt első nyilvános szereplésem, s ezen alkalomra csináltattam első díszruhámat, az akkor általános Ferenc József-kabátot.

Közben tavaszodván, mind közelebbről szakadt ránk az érettségi vizsga nyomása. Még szerencsénk volt, hogy áprilisban kinevezték a koalíciós kormányt, s így a politikai nyugalom beállván, figyelmünket jobban tudtuk a tanulásra fordítani.

Április 26-án volt az utolsó iskolai tanórám, s nyolc év munkája után Haller Jenő fizikaórája végén utoljára szólott nekünk az iskolai csengő.

Április 30-án még egyszer izgalomba hozta a diákságot a képviselőválasztás, amikor a liberális világban jellemző egyhangú választás egy szatmári zsidó ügyvédet, dr. Kelement jutatta a város mandátumának birtokába.

Május 1-jén az érettségizendők közös szentáldozásával indultunk neki a nehéz napoknak. Azután kezdődött az érettségire készülés, ami azonban egyáltalán nem akadályozott bennünket abban, hogy a szép tavaszi időben ne sétalgassunk leányokkal. Ez a vizsgai készülődés inkább csak szorongást jelentett, mintsem szakadatlan tanulást. Inkább csak önmagunkat igyekeztük a könyvek kézben tartásával megnyugtani.

Nyomott az a gond is, hogy mit fogok kezdeni az érettségi után. Okvetlenül a tanári pályára kívántam menni, de a pesti tanulásnak semmi anyagi feltétele nem volt meg számomra. Mégis rendületlenül bíztam édesanyámmal együtt, hogy sikerülni fog valahogy. Volt szatmári kongregációs praesesem, P. Bús Jakab jezsuita atya előbb Budapestre kerülve, édesanyám ennek írt. Írt egy Balló Ede nevű gazdag festőművésznek is, akinél Ivánka Gábor rokonunk valamilyen alkalmazásban volt előbb, hogy nem volna-e rám valami szüksége a műterme körül, hiszen rajztanár-jelöltnek készültem. Szegény édesanyám úgy hitte, hogy ebből valami lehetne.

Nagy volt az öröm, amikor P. Bús értesített, hogy szeptembertől kezdve a budapesti jezsuita rendházban ingyen ebédet és vacsorát kaphatok. Megvolt tehát pesti életem legfontosabb alapja. A többi majd csak lesz valahogy.

Május 17–19-én voltak az írásbeli érettségi vizsgálatok. A VIII. osztályos a már megszokott eredményt hozta: latin, német, mennyiségtan, fizika jó, a többi jeles. Az írásbeli érettségit, úgy éreztem, elég jól állottam meg.

Érettségi elnöknek Békefi Remig budapesti egyetemi tanárt kaptuk. Egy szelíd lelkű, jóindulatú öregurat, akire csak áldással lehet emlékezni.

Július 6-án szerdán került rám a szóbeli vizsgálat sora, délelőtt 11-1 a magyar, latin, történelem, ebéd után matematika és fizika. A délelőtti tárgyak igen jól mentek, főleg a magyar történelem (Széchenyi hatása a magyar költői irodalomra és klasszicizmus, romanticizmus), sőt a történelemből (III. Károly reformjai, kormányshékek, Regnum Marianum) még külön meg is dicsért az elnök, s hozzátette, hogy majd keressem fel Budapesten. Ez a hívás igen fontos lett reám budapesti tanulmányaim idejében. A latin már nem ment ilyen kitűnően (Cicero: Catilina II.). Izgalmas ebéd után folyt az érettségi a matematikából (tört hatványkitevők és a gyök kapcsolata, egyenesek egymáshoz való helyzete, szögparók), a fizikából (szabadesés, egyenletes gyorsulás, az áram hatása a mágnesre). Ezekben a tárgyakban sosem voltam nagyon erős, s tanárom is inkább zavarta, mintsem segítette a feleleteimet. Kicsit már az idegeimet is megviselte ez a délelőtt és délután tartó vizsga. De hála Istennek szerencsésen túlestem rajta. Magyar irodalmi tanárom a kedves, fiatal Kovács Gergely volt, csupa segítő készségű lélek, akinek későn, főigazgató koromban mint

akkor már nyugdíjas öreg tanárnak, igyekeztem viszonzni hozzám való egykori jóságát. Történelemtanárom volt Bagossy Bertalan, egy zordon külsejű, de meleg lelkű, logikus fejű, nyugodt pap, akivel később meleg barátsága jutottam, s együtt jártuk a Szatmár megyei hegyeket. A latint Fásztusz Elek kérdezte, róla nem sok jót mondhatok. Később barátságosabb volt hozzám, amikor látta, hogy az életben is megállom a helyemet, de diákkoromban nem szeretett. Ugyanúgy voltam a matematika és fizikát kérdező Haller Jenővel, aki később temesvári tanár lett, amikor én Karánsebesen tanárkodtam, s ekkor többször találkozva közelebb jutottunk egymáshoz.

Június 9-én, szombaton késő este hirdette ki Békefi Remig elnök az érettségi eredményét. Latin, számtan, fizikából jóval, irodalomból, történelemből jelessel jó érett lettem. Megnyugvással vettem tudomásul, bár most is érzem, hogy más tanárokkal jobb eredményt érhettem volna el, viszont amit velük elértem, abból jobbat nem érdemeltem ki.

Nyolc év után elhagytam a szatmári királyi katolikus főgimnáziumot, amelyet mint diák is szerettem, tiszteltem, utána pedig érett ésszel becslétem, s jó, komoly, színvonalas és szigorú iskolának ítélt meg. Szelleme igen jó volt, színvonala magas, voltak egészen kiváló tanárok is. Így utólag visszatekintve főleg azt hiányolom, hogy egyénileg keveset foglalkoztak a diáksággal, az egyéniségüket nem tekintették, inkább tömegnevelés folyt, s a nevelés elmaradt a tanítás mögött. Én igen nagy hálával gondoltam mindenkor e kedves iskolára, a diáklélek fájdalmai, sérelmei, megsebzett érzékenységei elmosódtak, csak a jó, kedves maradt a szép diákéletből. Az iskolának a Kazinczy utcában állott öreg épülete nagyon szívünkhöz nőtt, pedig elég megviselt, sötét zugai voltak. Mégis benne éltük le fiatal életünk legszebb éveit, s ezek mindent bearanyoztak. Amikor 1941-ben újból megfordultam Szatmáron, felkerestem az öreg iskolát, s fájt látnom, hogy hivatali helyiségekké züllöttek le régi osztálytermei.

A júniust még Horváthéknál töltöttem, azután hazamentem. Csak most, hogy a jó ellátásból visszakerültem a mi szegényes körülményeink közé, éreztem teljességében, hogy milyen szegény volt a mi családi életünk. Különösen nyáron, amikor édesanyámnak a kosztoz diákjai hiányoztak, s csak véletlenül volt valami bevétele a szűrszabóipar után. Már ez is csak úgy ment, hogy évek óta felhagytak a szüleim a tulajdonképpeni mesterséggel, hanem egy érmihályfalvi iparostól kapták a készárut.

Júliusban édesanyám eladta a Vágóhid utcában volt házát, amelyben egész diákkoromat töltöttem, és a város egy jobb részében, Vörösmarty u. 24. sz. alatt vett egy elhanyagoltabb állapotban lévő kis házat. A régebbi ház környezetét sohasem szerettem, hiszen a szomszédos utcákban sok muzsikus cigány lakott, s bizony ez nem tette nagyon előkelővé a városnak ezt a részét. A megvált ház is egy Oláh nevű muzsikusé lett. A most vásárolt ház tatarozása egész nyaramat lefoglalta. Mindent magam végeztem benne, a házat, udvart, kertet rendbe hoztam. Közben véglegesen elhatároztam, hogy a rajztanári pályára megyek, ha a felvételi vizsga sikerül. Ezt azonban egészen bizonytalannak éreztem, nem bíztam képességeimben, különösen, ha a szintén oda készülő Tatz Lászlóval összehasonlítottam magamét. Úgy gondoltam, ha nem sikerül, úgy az egyetem bölcsészeti karára iratkozom be.

Pár pengőm volt a gimnáziumi ösztöndíjamból, ebédem, vacsorám a jezsuitáktól, a többi majd lesz valahogy. Tatz Lászlóval megegyeztünk, hogy közös lakást veszünk fel. Szeptember 3-án éjjeli személyvonattal indultunk neki Budapestnek, ahol bátyja várt reánk, egy idősebb, volt ciszterci-növendék tanárjelölt, beteges, alighanem tudóbajos fiú. Az Üllői út 4. sz. alatt, a III. emeleten béreltünk szobát egy öregasszonynál. Itt is maradtunk együtt hárman egész tanéven át, sok nélkülözésben, de egyetértésben.

A képzőművészeti főiskolán jelentkeztem felvételi vizsgálatra. Meg is történt, de tisztában voltam vele, hogy csupa igen tehetséges vizsgázó között le fogok maradni. Szeptember 12-én este ki is függesztették a felvettek névsorát a fekete táblára, s én nem voltam köztük. Nem lepett meg, s nem is fájt túlságosan, mert a felvételi vizsgán a művészeti főiskolán töltött néhány óra alatt sem tetszett nekem az itteni levegő és hang. Leendő kollégáim között annyi félbolondot láttam, hogy az én józan egyéniségem kissé megriadt ettől a környezettől. Így hát el kellett búcsúznom a művészeti pályától, amihez egyébként nem valami belső indítás, hanem jó rajztanárom vonzó egyéniségének utánzási vágya terelt csupán.

Elhatároztam, hogy a bölcsészeti karra iratkozom be, földrajz és természetrajzi tanulmányokra, Felkerestem Békefi Remig professzort, volt értektégi elnökömet, s ő is helyeselte elhatározásomat.

Szeptember 19-én beiratkoztam az egyetemre, ahol tandíjmentességet kaptam. Így elindultam tanulmányaim útján. A természettudományra való ké-

szülésre megint egy kiváló volt tanárom, dr. Schöber Emil példája vonzott, s rajta keresztül szerettem meg a természettudományokat.

Az egyetemen mindjárt a botanika ragadta meg legjobban figyelmemet, s diákkori növénygyűjtéseim tereltek újból e stúdiumra. Mindjárt szeptember 20-án részt vettem öregebb egyetemi hallgatók társaságában botanikai kiránduláson Káposztásmegyeren, ami csodálkozásomra a csárdában éjfélig tartott, másnap, vasárnap pedig a római fürdő körül botanizáltunk. Ez a szabadban való gyakori kóborlás igen megfelelt nekem.

Az egyetemi előadásokról sohasem maradtam el, minden kollégium érdekelt. Botanikából Mágócsy-Dietz Sándor nem magas színvonalú, de értelmes előadásai, zoológiából az öreg, ősz Entz Géza ragyogó, klasszikus prelekciói lekötöttek. Kremmer József ásványtani kínlódo magyarságú zavarosságai, a geográfiából az idősebb Lóczy Lajos nagy tudománya, de érthetetlen magyarázatai, a csillagászatból Kövesligethy Radó magas matematikájú fejtegetései nem elégítetek ki. Sokat kínlódtam a csillagászati földrajz magas matematikájával.

A december folyamán megtartott egyetemi kollokviumaim igen szépen sikerültek.

A budapesti első őszöm nagy emléke október 28-án Rákóczi hamvainak hazahozatala volt. Fiatalos, lobogó nemzeti érzéssel vettem ki részemet.

December 22-én mint helyét megálló, jó egyetemi polgár büszkén utaztam haza Szatmárra a karácsonyi ünnepekre. Otthon voltak nővéreim, s a mi szegényes viszonyainkhoz képest víg és kellemes ünnepeket töltöttünk. Rednik leányokkal voltunk együtt többször, s bolondozás, gyerekes nevetgélés, fiatalos ábrándozás tette meleggé az ünnepeket. Önérzetes és nagy tudományú egyetemi hallgatóként látogattam meg a közelünkben lakott régi kedves tanáromat Schöber Emilt, akivel most már, mint leendő „szak-kollega” beszélgethettem el a budapesti tudományos életről.

1907. január 25-én a II. szemeszterre iratkoztam be. Váratlan segítséget jelentett számomra az, hogy Békefi Remig professzor bizonyos korrektúra- és anyagkivonatolás-munkával bízott meg, s munkámat honorálta is. Egyébként a budapesti diákéletnek csak legszegényebb részei nyíltak meg számomra, de társadalmi élethez sem módom, sem alkalmam nem volt. Az egyetemen néhány évfolyamtárs slány is volt szakomon, névleg Bohács Margit, Gáspár Emmi (mindketten csak a következő évtől), velünk

egy évfolyamban Farkas Györgyi volt. Ezekkel is nehezen ismerkedtünk össze, teljesen félrehúzódva éltem. Hallgató társaim közül egy Schweitzer József nevű pankotai sváb fiú állt legközelebb hozzám, meg egy Schubert Gyula nevű pozsonyi fiú. Az utóbbihoz később meleg barátság is kapcsolódott.

Az Egyetemi Természettudományi Szövetség jelentett bizonyos kapcsolatokat társaimhoz. Igen nagy érdeklődéssel vettem részt Mágócsy professzor botanikai kirándulásain, amelyek mindig élményt jelentettek nekem, mert figyelmemet mindinkább a növénytan kötötte le. A monori homokpuszta vagy a pomázi Kő-hegy flórája új volt nekem.

Nagy megtiszteltetés volt számomra, hogy májusban egy vasárnapi ebédre hívott Békefi Remig professzor abból az alkalomból, hogy egy történelmi munkája jelent meg, amelynek korrektúrájában magam is segítettam.

Budapest, 1947. december 9.

Júniusban visszatértem Szatmárra édesanyámhoz, s itt töltöttem a szünidőt. Édesanyám a tavasz folyamán eladta Szatmáron a Vörösmarty utcában előző évben vett házat, és a szemközti házat vette meg Vörösmarty u. 23. sz. alatt. Ebben két lakás volt, s az alsót bérbe adta. A nyár nagy részét ismét Horváth Bertalan családjánál töltöttem, ahol előző évben nevelő voltam. Meghívtak ismét a fiúk mellé a nyár tartamára. Emellett igen sokat botanizáltam Szatmár környékén, régi kedves tanárom, Schöber Emil társaságában. Augusztus végén igen kedves napokat töltöttem Avasújfaluban Rednik Erzsikééknél, ahol nagyapja görög katolikus pap volt.

Részemről ez nem volt több barátságnál és pajtáskodásnál, de igen kellemes, vidám kirándulás volt ez.

Szeptember 19-én ismét beiratkoztam az egyetemre. Helyzetem eleinte bizonytalannak ígérkezett, mert a jezsuiták megvonták tőlem az előző évi ebédet és vacsorát. Úgy látszik, hogy mást vártak tőlem, s nem tartottak a maguk szempontjából eléggé alkalmazkodónak. Pedig a szatmári gimnázium katolikus nevelése bennem mindvégig maradandó volt. Az egyetemi Mária kongregációban őszinte meggyőződéssel tagja voltam.

Váratlanul segítség érkezett számomra azzal, hogy elnyertem Szatmár város alapítványát a budapesti Mensa Academián, s itt ebédet és vacsorát kaptam. Reggelire bizony ritkán jutott pár fillér. A Tatz fiúkkal való

együttlakásom is abba maradt, s egy szatmári diákkal, Szilágyi Gáborral béreltünk közös szobát Üllői út 21. III. 4. alatt. Itt laktam egész másodéves koromban, bizony sok nélkülözés között, egész télen át fűtetlen szobában, még kályhánk sem volt. Szilágyi Gábor első éves orvostanhallgató volt ekkor, s nagyon meleg barátságot kötöttünk egymással. Októberben Etelka húgom látogatott meg Budapesten, aki ekkor már református tanítónő volt Törökszentmiklóson.

Az 1907. év karácsonyát ismét Szatmáron töltöttem édesanyámnál.

1908. január 27-én iratkoztam a IV. félévre. Tanulmányaimban nem volt semmi zökkenő. Szorgalmasan dolgoztam, és készültem a tanári alapvizsgámra, amit a lehető legkorábbi időpontban, április 3-án le is tettem, a magyar irodalomból dicséretes, a földrajzból dicséretes, a természetrajzból jó fokozattal. Az eredménnyel meg is voltam elégedve. A természetrajzból az ásványtan rontotta le az eredményt, mert Kremmer professzor eléggé szeszélyesen vizsgáztatott, holott egyik legszorgalmasabb hallgatója voltam.

Nagy segítséget jelentett tanulmányaim folytatásában az, hogy az egyetemtől a további tanulmányi időre 600 K-s ösztöndíjat nyertem.

Alapvizsgám letétele után szabadabb napok következtek a tavasz folyamán, figyelmem mindjobban a botanika felé terelődött. Már januártól kezdve a botanikus kertben és az egyetemi növényteni intézetben is dolgoztam, rajzoló munkát végeztem, s ezért valamit kerestem is. Mágócsy professzor közvetlen egyénisége mindinkább vonzott. Csepeli, dobogókői kirándulásaink feledhetetlenek voltak sokáig.

Társasági életem nem volt. Az Egyetemi Énekkarban szívesen dolgoztam. Május 25-én Ferenc József öreg királyunk előtt adott hangversenyt az énekkar a királyi palota udvarán. Ekkor láttam először az ősz uralkodót.

Június végén hazamentem Szatmárra. Az egyetemi növényteni intézet annyira bízott bennem, hogy egy értékes mikroszkópot kölcsönzött ki a nyár folyamára nekem, hogy egy növényszövetteni pályamunkán dolgozhassak. Erre igen büszke voltam. A nyár folyamán húgaimmal ki-kirándulgattunk Szatmár környékére, főleg a közeli Nagyerdőre. Egy alkalommal velünk volt egy társnőjük, valami Szoboszlai Etelka nevű leány is, aki könnyen kapható lett volna valami kalandra, ha nem vettem volna az életet mindig nagyon komolyan.

Június 29–július 16. között Szilágyi Gábor barátom meghívására életemre sorsdöntő napokat töltöttem szüleinél, Felsőszinevéren, Máramarosban. Két kedves fiatal húga volt, akikkel kellemesen telt az idő. Itt ismerkedtem meg közelebbről a hegyek világával, a fenyvesek flórájával is. Július 14-én Szilágyi Gáborral, egy Kovordányi nevű fiatal helybeli tanítóval két napos kirándulást tettünk Szinevérről az Ozirnya nevű tengerszemhez. A gyönyörű vidéken találkoztam egy másik kiránduló társaságban Fenczik Virával. A találkozás, vele a tó körül tett séta eldöntötte sorsomat. Vira friss diplomás tanítónő volt, ungvári leány, aki a következő szeptemberben Budapestre készült a polgári iskolai tanárképzőbe. Este kocsikon tértünk haza a faluba, de már ekkor tudtam, hogy megtaláltam életem párját. Sajnos, ő még sokáig nem tudta azt a maga részéről is. Július 16-án visszatértem Szatmárra, de Virát nem láttam hosszú ideig.

Július folyamán kellett először katonai sorozásra állnom Szatmáron, de nem vettek be.

Július végén ismét Avasújfaluban töltöttem egy hetet Rednikéknél, de mintha az előző évi kedves hangulat kissé lazult volna.

Július végén jelent meg nyomtatásban első írásom a szatmári Szamos című lapban „Következtetések a jellemre” címmel. Ez is végzetes volt reám, mert többé nem szakadt meg szakírói munkásságom. Ez az első cikkem bizony még csak igen gyengécske volt, inkább csak az egyetemen hallottak ismétlése.

A Virával való ismeretséget semmiképpen nem akartam elveszíteni. Írtam neki, de választ nem kaptam. Augusztus végén Szilágyi Gabi meglátogatott Szatmáron, s tőle tudtam meg, hogy Virát felvették a budapesti Erzsébet Nőiskolába. Így reméltem, hogy szeptemberben találkozunk.

Emlékezetes maradt az a szép kirándulás, amelyet augusztus 25-én Schöber Emil volt tanárommal és két gyermekével a szatmári Bükk-hegységbe tettünk a Pintye Grigor forráshoz. A sors úgy hozta, hogy leánya, Schöber Mici, akkor még futkosó kisleány lett vőm édesanyja.

Augusztus 27-én nagy öröm ért. Értesítést kaptam, hogy ingyenes lakásra és reggelire felvettek a budai Szent Imre Kollégium akkor épült gyönyörű otthonába. Nagyon vágytam ide, mert igazgatója, Glattfelder Gyula egyetemi tanár, a későbbi csanádi püspök fogalom volt már akkor a katolikus egyetemi hallgatók között.

Szeptember elején örömmel utaztam fel Budapestre, ahol boldogan helyezkedtem el a Kollégiumban. Egy meleg, szelíd lelkű kalocsai fiú, Kiss Lajos technikus lett a lakótársam, akivel zavartalan egyetértésben éltünk együtt.

Igyekeztem Virával keresni a találkozást. Megtudtam, hogy a görög katolikus templomba jár vasárnaponként misére, s valóban még szeptemberben megláttam ott. Írtam is neki, hogy meglátogathassam az Erzsébet Nőiskolában, de nem kaptam tőle látogatási engedélyt.

A Szent Imre Kör virágjában élt ekkor. Szeptember 26–27-én Kalocsán tartott vándorgyűlést, s itt találkoztam először Prohászka Ottokár püspök csodálatos egyéniségével. Azután még sokszor merültem el szinte esztétikus előadásaiban.

1947. december 16.

Anyagi lehetőségeim nem engedték meg, hogy valami élénkebb társadalmi életet éljek, vagy az egyetemi életben szerepet vállaljak, de nem is vágyakoztam erre. Mégis az Egyetemi Természettudományi Szövetség keretében bizonyos szerepre jutottam, s valami tekintélyt szereztem, jóformán akaratom ellenére is. E szövetségnek 1908 őszén jegyzőjévé választottak. Ebben szűk egyetemi körben akkor igazán élénk élet pezsgett. Kirándulások, előadások folytak, s ki is alakult egy összetartó baráti kör, úgyhogy együtt nem éreztük az egyetemi szegény diákok életének magányos ridegségét. Az én baráti körömben főleg Schubert Gyula, Schweitzer József, Hézser Aurél, Bohacsek Margit, Farkas Gyöngyi, az idősebbek közül Lengyel Géza, Strömpl Gábor, Hunek Emil, később Schwartzér Irén, Sugár Margit, Hankó Béla, Gáspár Emma, Florek Ferenc, Andrasovszky József, Borza Sándor, Náday Lajos, alkottak egy összetartó baráti kört. Egy másik, otthoni baráti köröm a Szent Imre Kollégiumban alakult ki. Itt ez számomra elég szűk körű volt, hiszen a budai szakkollégium akkor még a legmódosabb, legegészségesebb egyetemi hallgatóságot foglalta magában, akikkel nekem, szerény és szegény hallgató létemre inkább vissza kellett vonulnom, de mégis Kiss Lajos lakótársam, Hangos Pista, Nyers László jogászokkal alakult ki melegebb lelki kapcsolatom.

Az egyetemi hallgatóság közéleti és politikai megmozdulásaiban alig vettem ki részemet. 1908 őszén Bosznia annexiója okozott nagyobb politikai izgalmat közöttünk, de hullámai csakhamar lecsöndesedtek.

A kollégiumban mérhetetlen tisztelettel adóztam Glattfelder Gyula, akkor egyetemi tanár igazgatónak. A két prefektus közül Fieber Henrikkel éreztem intenzív szellemi közösséget, de Saly László nem egyenes és őszinte egyénisége inkább taszítólag hatott rám. A kollégium szellemébe igen jól be tudtam illeszkedni. Fegyelme, meleg otthon volta, vallásos élete nagyon megfelelt nekem.

Anyagi helyzetem azt kívánta, hogy tanulmányaim mellett valami kereset után is nézzek. Lengyel Géza akkor a Vetőmagvizsgáló Intézet asszisztense volt, s kieszközölte, hogy Degen Árpád igazgató felvegyen a téli hónapokra kisegítő asszisztensnek. Ez szép keresetet jelentett nekem, s mivel harmadéves koromban nem voltak egyetemi vizsgáim, az időt is ráfordíthattam. Bizony terhes munka volt ez, reggel 9–délután 3-ig magot vizsgálni, de örömmel csináltam, sokat tanultam is, meg a pénzre is rá voltam szorulva. Ebben a tanévben itt dolgoztam 1908. november 20-tól 1909. április 15-ig. Közben az egyetemi előadásokat más kollégáim jegyzeteiből kísértem figyelemmel, de délután bejártam a laboratóriumi gyakorlatokra.

1908 karácsonyát megint Szatmáron töltöttem édesanyámnál. 1909. január 2-án kaptam Virától az első sorokat, megköszönve a karácsonyi üdvözetemet. Semmiképpen nem akartam vele elveszíteni a szálakat, bár nem sok reménnyel kerestem a hozzá vezető utakat.

Ez a farsang meghozta számomra is az egyetemi diákság társadalmi életébe való bekapcsolódást. Mivel ösztöndíjam is, fizetésem is volt már, megengedhettem magamnak a diákbálokon való részvételt. Bár sohasem voltam táncos, mégis számos mulatságon mentem át ezen a gondtalan farsangon. Február 10-én fényes Szent Imre bálunk volt, ahol egyik kolléganőmnnek, Bohacsek Margitnak valami unokanővére, ha jól emlékszem, egy Schlesinger Mici nevű leány tartott ki mellettem feltűnően. Engem nem érdekelt. Jobban vonzott inkább Bohacsek Margit kolléganőm egyénisége, egy intelligens, eszes, nem szép, de művelt leány, akinek családjánál gyakran megfordultam. Tiszta barátságunk évekig tartott.

Az Egyetemi Énekar hangversenyei szintén sok kellemes estét hoztak nekem. Igen előkelő, fényes esték voltak ezek, akkor virágjában volt

az énekkar, s Hackl N. Lajos karnagynak vezetésével sok hangversenyt adtunk. Goll János, Kirchner Gyula voltak az ifjúsági vezetői. Március 4-én a pesti Vigadóban tartott hangversenyünk nagyszerű mulatsággal folytatódott. Az egyetemi ifjúság boldog aranykorát élte ebben az időben. Volt köztük ugyan sok nagyravágyó is, de a szegény fiúk is némi életrevalósággal kielégítően fenn tudták magukat tartani, és felverekedtek magukat a jobb társadalmi körök életébe. Mindenki számára nyitott volt még ebben a gazdag, boldog világban az érvényesülés útja.

Április 23–24-én Losoncon hangversenyeztünk az Egyetemi Énekkarral. E módos középosztályú vidéki város valósággal lázban volt a pesti egyetemi diákságért, s egy táncos éjszaka után a losonci úri házakban folytatódott a gondtalan mulatság. Én egészen különös módon mindig elhúzódtam ismeretségek kötésétől, mert éreztem, hogy Virához vezet életem útja.

Május 4-én írtam először levelet is Virának az addigi számos üdvözlő lap után. Feleletet nem kaptam.

A Szent Imre Kollégiumban Fieber Henrik volt ebben az évben a prefektusom. Kölcsönösen becsültük egymást, és igen meleg viszonyban voltunk. Arra kért, hogy a Kollégium kertjét rendezsem be. Sok díszcserjét ültettem, fákat vásároltam bele, sőt egy sziklakertet is berendeztem, amihez a növényeket Mágócsy professzortól, a botanikus kertből kaptam. Így e szép kertet nagyrészt magam létesítettem. Sajnos a sziklakert rövidesen elpusztult a kollégiumból való távozásom után.

Az Egyetemi Természettudományi Szövetség május 6–11. között egy természetrajzi tanulmányutat tett Fiuméba és a Quarneroba elnöke, Lengyel Géza vezetésével. Itt különös kalandba jutottam Fiumében mindjárt az első estén. Vígán vacsoráztunk az Hotel de la Ville-ben, amikor egyik társunknak Náday Lajosnak hozzánk csatlakozott édesapja az egész társaságot olyan boros hangulatba vendégelte, hogy dalolva ment végig a tengerparton, mólókon. Én színjőzanon valamivel hátrább mentem utánuk Andrasovszky József és Borza Sándor (akkor görög katolikus pap-növendék, később a kolozsvári oláh egyetemen a botanika professzora) társaságában. A fiumei horvát rendőröknek akkor már vörös posztó volt a magyar nóta. Egy horvát rendőr félvén a nagyobb számú dalolóktól, bennünket, hármunkat kísért be éjfél tájban a rendőrségre, s alig tudtunk igazolás után szabadulni. Másnap Garády Viktor, híres író, a fiumei ten-

gerészeti akadémia tanára közbenjárására 5-5 K büntetéssel szabadultunk. Így lettem büntetett előéletű Fiumében a magyar nótáért. A legmulatságosabb, hogy Borza Sándor erősen oláh érzelmű volt, mégis a magyar nótáért fizetett.

A fiumei napok feledhetetlenül szépek voltak. A kormányzósági kis Előre gőzösön tudományos halászatot folytatva bejártuk az egész Quarnerot, minden szigetét, le Arbeig.

Az egyetemen egyik legnagyobb sikerem az volt, hogy május 13-i ünnepén kihirdették, hogy az „Adatok a Cephalaria fajok anatómiai és fejlődéstani vizsgálatához” című botanikai munkámmal elnyertem az egyik pályadíjat. E munkát az egyetem növénytani laboratóriumában készítettem. Boldoggá és büszkévé tett első tudományos tapogatózásom sikere. Még akkor úgy látszott, hogy tudományos pályámat a botanikában fogom befutni. Ez érdekelt akkor a legjobban, Mágócsy-Dietz professzornak hozzám való hajlandósága is erre terelt, s ezt erősítette az is, hogy az egyetemen ettől az évtől kezdve üresen állott a geográfiai tanszék, Lóczy Lajos eltávozásán Kövesligethy Radó tartott helyette előadásokat, de az ő matematikai és csillagászati földrajza nem tudott lekötni. Geográfiai tanulmányaim így bizony meglehetősen hiányosak voltak. Általában, hosszú idők után visszatekintve egyetemi tanulmányaimra, sok hiány volt azokban, jóllehet magam nem érzem ebben hibásnak, hanem az akkori egyetemi oktatás volt igen rendszertelen. A professzorok előadásaik megtartásán túl jóformán semmit sem törődtek a hallgatóság tanulmányaival.

Kapóra jött nekem egy erdélyi tanulmányi utazás, amelyet Cholnoky Jenő, akkor kolozsvári professzor vezetett, s amelyen néhány budapesti geográfus hallgató is részt vehetett. 1909. május 30–június 7-ig tartott ez a szép tanulmányút. A Révi-barlang, Kolozsvár és környéke, Tordai-hasadék, Torda sóbányái, Marosújvár sóbányászata, Nagyszeben, a Fogarasi-havasokban a Negoj, majd Brassó és környéke, Tusnád, Szent Anna-tó volt az útirány. Cholnoky ekkor még virágjában volt, Erdélyt kitűnően ismerte, s úgy igazán hasznos, tanulságos és szép volt az erdélyi út. Ekkor jártam először Erdélyben, s igen mély hatást tett rám ez a gyönyörű táj. Főleg a Negoj havasi flórája tágította látókörömet, hiszen ekkor még botanikusnak készültem, és növénygyűjtővel tettem meg az utat. Akik ezen az úton részt vettünk, csaknem valamennyiből lett valami. Köztünk volt Milleker Rezső, a későbbi debreceni geográfus professzor, aztán Strömpl

Gábor, a jelentékeny magyar morfológus, Hézser Aurél, aki mint magántanár töltött be később jelentékeny feladatot a magyar geográfiában.

1947. december 18.

1909 nyarat megint Szatmáron töltöttem édesanyámnál. Ekkor újabb tudományos sikerben volt részem. Az Egyetemi Természettudományi Szövetség pályázatát az „Adatok Szatmár vármegye flórájához” című munkámmal megnyertem, s ez a pályamunka július elején megjelent nyomtatásban a szövetség évkönyvében. Ezt a pályamunkát részben saját növénygyűjtésem, részben pedig egy réges-régi szatmári diák, Divélynek a szatmári katolikus gimnáziumban őrzött gyűjteménye alapján készítettem.

1909 nyarán Szatmáron főleg növénygyűjtéssel töltöttem időmet. Két szatmári tanárral, Bagossy Bertalannal, egykori történelemtanárommal és Pinz Mátyás fiatalabb tanárral, aki később az első világháborúban elesett, egy szép tanulmányutat tettünk a Szatmár megyei hegyvidéken, az Avasban, Nagybánya, Felsőbánya, Rozsály, Gutin, Bódi-tó, majd Rónaszék vidékén. Igen változatos, kalandos volt ez a gyalogút, sok ázással, pl. az Avasban, majd a Gutinon, ködben éjjel a Bódi-tónál, s végül Rónaszéken végződött vidéki mulatozásban, hogy azután Máramaroszigeten át térjünk vissza Szatmárra. Nagy büszkeséggel töltött el, hogy a vezető mindig én voltam, hiszen kitűnően tudtam olvasni a katonai térképeket. Rónaszéken valami művésznövendék leánnyal is megismerkedtem, akivel később Pesten is találkoztam, de nevére sem emlékszem már.

Július 20-án ismét katonai sorozásra kellett állanom Szatmáron. Be is soroztak, de tanulmányaim miatt szolgálatomat elhalasztották.

Máramarosba, Ozirnyára, ahol Virával megismerkedtem, folytonosan visszavágytam. Valami ellenállhatatlan ösztön űzött vissza oda, de ezen a nyáron még nem jutottam el. Dolhán töltöttem augusztus 18–25. között egy kedves hetet, ahová Szilágyi Gábor barátom szülei költöztek.

Szeptemberben ismét Budapesten voltam, de Szatmárról Csapon át utaztam, hogy legalább közelébe kerüljek Ungvárnak, ahol Vira élt. A Szent Imre Kollégiumban ezidén Hangos István jogász lett a lakótársam. Rövidesen bizalmas baráti viszonyba jutottunk. Ideális lelkű, kissé romantikus gondolkodású, muzsikálós fiú volt. Érsekújvárról való. Sok meleg, bizalmas órát töltöttünk együtt.

Jolán húgom is megszerezte a tavasszal a tanítónői oklevelet, és szeptemberben már Berkeszre, Szabolcs megyébe került református tanítónőnek az ottani református pap, Kun-Szabó Gyula segítségével, aki édesanyámnak rokona volt. Így édesanyám egyedül maradt Szatmáron nagypámmal, s bár gyermekei tanulmányainak befejeztével sorsa könnyebbedett, mégsem volt más megélhetése, minthogy tanulóleányokat tartott kosztban.

Egyetemi tanulmányaim 7. félévében már mint öreg diák könnyebben mozogtam a fővárosban. Társaim szemében is volt valami tekintélyem, s így a Természettudományi Szövetség titkárának is megválasztottak. Ez a szövetség volt tanulmányi időmben munkám egyik központja. Értékesen támogatta is a tagjainak szakképzését főleg tanulmányi kirándulásokkal. Így pl. 1909. szeptember 19-én a Dobogókőre rendeztünk egy hasznos, kellemes tanulmányutat, Lengyel Géza dr. elnök vezetésével.

Virával a kapcsolat nem akart kialakulni. Október 1-jén kaptam tőle először választ sok levelemre, de ez sem vitte előre a helyzetet.

Október 17-én megint kiránduláson voltunk a Börzsönyben, a Csóványoson. Ez a gyönyörű őszi táj sokáig kedves emlékezetembe maradt.

A megélhetés ismét arra késztetett, hogy november 8-tól tavaszig a Vetőmagvizsgálóban dolgozzak. Most már jobban nehezemre esett ez, hiszen negyedéves voltam, el kellett készíteni a tanári szakdolgozataimat, s a tanári szakvizsga is előttem állott. Szerencsére csupán egy szakdolgozat terhelt, az ásványtani („Adatok a hematit és limonit magyarországi lelőhelyeihez”), de a földrajzból elfogadta Kövesligethy professzor a pályadíjas növényföldrajzi dolgozatomat. Igaz, hogy az inkább, sőt egészen botanikai volt, mintsem földrajzi, de hát ehhez a matematikus Kövesligethy maga sem értett.

Mindemellett arra is futotta időm, a Természettudományi Szövetségben november 17-én előadást tartsak „Növényvilág a magyar népéletben” címen. Ez volt első nyilvános előadásom, s később nyomtatásban is megjelent.

Az Egyetemi Énekkaral november 27-én Pécsen adtunk egy nagyszeműen sikerült hangversenyt. Ekkor jártam először a Dunántúl, s hogy jól kihasználjam az alkalmat, visszafelé a Balatonnak kerültem, s egy Veszprém utcáin átsétált fagyos éjszaka után jutottam vissza Budapestre.

A karácsonyt 1909-ben Etelka húgomnál töltöttem Törökszentmiklóson.

1909 szilveszterén szomorú dolog történt velem. Mint vetőmagvizsgáló dolgoztam a Nyugati pályaudvar egyik raktárában, s idősebb, meglehetősen durva társaim étterrel kevert konyakkal itattak meg. Ettől olyan mérgezést kaptam, hogy egy Földvári nevű magvizsgáló-társam lakására kellett szállítani, és ott orvos gyomormosást végzett rajtam. Csak este tértem magamhoz, amikor hazavittek a Kollégiumba, ahol még másnap rettenetesen rosszul voltam. Legnagyobb aggodalmam az volt, hogy a Kollégiumban meg ne tudják.

1910. év január 12-én már a Természettudományi Társulat Növényteni Szakosztálya tisztelt meg azzal, hogy előadást tarthattam ülésén „A Cephalaria genus anatómiája és fejlődéstana” címen. Egyetemi hallgatónak nagy kitüntetés volt ez!

1947. december 30.

1910 tavasza erős tanulásban telt el, tanári szakvizsgálatomra kellett készülnöm.

Márciusban a húsvétra hazatérvén Szatmárra, Ungvár felé kerültem, és ott látogatást tettem Vira nagynénjénél, Vaszócsik Emmánál, aki akkor az ungvári görög katolikus tanítóképző igazgatónöje volt. Ő is, Vira is szívesen fogadtak.

Nem csak tanári vizsgát, de bölcsészeti doktorátust is akartam tenni a szemeszter végén. Disszertációm a Botanikai Közleményekben meg is jelent „Adatok a Cephalaria fajok anatómiájához címmel”. Ezt a témát azért választottam, mert az egyetemi növényteni intézet akkori asszisztense, Szabó Zoltán, a későbbi professzor kért erre, maga is e növényekkel foglalkozván ekkor.

Május 13–14-én volt tanári szakvizsgám írásbeli része. Ha jól emlékszem, a zoológiából az Echinodermaták, a geográfiából a Föld középsűrűsége volt a témám. Egyik sem okozott nagyobb nehézséget. Május 17-én letettem a szakvizsgálat szóbeli részét is, mindkét szaktárgyamból dicséretes eredménnyel.

Nagy merészen május 31-én doktori szigorlatra is állottam. Főtgárgyam volt a botanika Mágócsy-Dietz Sándor, a melléktárgyaim a zoológia idő-

sebb Entz Géza, a geográfia pedig Kövesligethy Radó professzoroknál. Az eredmény cum laude lett.

Amikor kiléptem szigorlatom után a központi egyetem kapuján, megállva az egyetem előtt, visszanéztem, s valami nagy megnyugvás, sőt talán túlságos önérzet is töltött el, hogy ezt elérhettem. Megmutattam Virának is, hogy akarok valaki lenni. Boldognak éreztem magamat, s talán túl is becsültem egy doktori szigorlat értékét.

Június 4-én avattak doktorrá. Persze, Virát is meghívtam az avatásra, de nem jött el. Nagy boldogságomban ez volt az egyetlen árnyfolt. A Szent Imre Kollégiumban Glattfelder igazgató azzal tüntetett ki, hogy doktorrá avatásom napján ebédre hívott.

Egyetemi tanulmányaimat tehát Isten segítségével befejeztem. Inkább csak anyagilag volt nehéz, de maguk a tanulmányok nem okoztak semmi nehézséget. Utólag úgy ítéltam, hogy nem is sokat kívánt az egyetem, s ha valaki csak valamelyest dolgozott is, az boldogult. A tanulmányokban való igazi elmélyedésre azonban nem volt sem mód, sem szükség. Mindenki csak a vizsgálatokra készült.

Június 8-án még egy buszkirándulást tettem egyetemi barátaimmal Visegrádra, azután visszamentem Szatmárra. Nyaram főleg botanizálással telt el. Különösen az Avas-hegységben kóboroltam. Egyik régi kedves szatmári iskolatársam, Scheffler János, aki Budapesten végezte a teológiát, meghívott első szentmiséjére Kálmándra. Akkor nem sejtettük, hogy a leendő szatmári püspök első szentmiséjén vagyunk. Volt szatmári tanáraink bizonyos megbecsüléssel voltak ezután irántam, hogy egyetemi tanulmányaimat ilyen eredményesen befejeztem.

Szatmáron nővéreim barátnői előtt is megnövekedett az értékem. Egy Tar Ella nevű halk szavú, intelligens, muzsikus lelkű fiatal tanítónővel sok lelki rokonságot éreztem, s szívesen voltunk együtt. Július 17–21. között egy szép turistautat tettünk nővéreimmel, Tar Ellával, s ennek fivérével Szatmárról Fernezelyen és a Rozsályon át, s Nagybányán végződött utunk. Vadászházakban, menházakban tanyáztunk, s egy fiatal lelkek társaságának meleg, boldog napjai voltak ezek.

Még egy tanári gyakorlóévet kellett Budapesten töltenem, s ennek anyagi feltételei is megteremtődtek azzal, hogy megnyertem egy 1000 K-s gyakorló ösztöndíjat a budapesti gyakorló-főgimnáziumban. Erről már

július 4-én értesítést kapván, nyaram gondtalan, és jövő évem biztosított volt.

Tudtam, hogy Vira e nyarat a Bácskában, Szilbereken, fivérénél tölti, aki ott jegyző volt. Számtalanszor írtam neki oda, de egyetlen válasz sem érkezett. A két év előtti gyönyörű ozirnyai kirándulás emlékei, ahol Virával találkoztam, állandóan kísértettek. Ezért augusztus 1–6. között egy második utat tettem oda, végig gyalog a Talabor völgyén Szeklencétől Ozirnyáig. Valóságos zarándokút volt ez. Útinaplómat később Vira kapta meg, s talán ez hozta hozzám.

Másfelé persze sokkal szívesebben láttak, augusztus végén Tar Ella szülei a szatmárhegyi szőlejükben, majd Rednik Erzsike nagyszülei Avasújfaluban. Ez utóbbi alkalom majdnem lekötött Rednik Erzsikéhez.

Augusztus 31-én ismét Budapestre utaztam.

1948. január 7.

Gyakorló tanári évemben már nem maradtam meg a Szent Imre Kollégiumban, lévén az csak az egyetemi hallgatók számára fenntartva, hanem Szilágyi Gábor barátommal bútorozott szobát béreltünk a Fehérvári út (később Horthy Miklós út) 41. sz. alatt. Itt azonban csak egy hónapig maradtam.

Közben Gyula öcsém Szatmáron elérte a gimnazista kort, s édesanyám beíratta a szatmári királyi katolikus gimnáziumba, ahol előbb magam is végeztem középiskolai tanulmányaimat.

A gyakorlógimnáziumban megkezdtem munkámat, s annyira bizalommal voltak irántam, hogy már szeptember 24-től kezdve rám bízta a IV. osztályban a növénytan tanítását, amit nagy ambícióval láttam el. Vezető tanárom a kiváló Pályi Sándor volt.

Anyagi helyzetem aránylag igen kedvezően alakult. Az államtól havi 100 K ösztöndíjat kaptam, ezenkívül Glattfelder ajánlására egy gazdag, de vásott VI.-as gimnazista tanítványom volt a Városligeti fasor egy előkelő villájában, ahol valami 160 K-t kaptam havonta. Ehhez járult még az, amit a Franklin Társulat lexikonos munkatársaként kerestem, amelybe földrajzi és természetrajzi cikkeket írtam. Így aránylag igen jól élhettem.

Október 1-jén Glattfelder Gyula megnyitotta a Szent Imre Kollégium tőszomszédságában az ott végzettek számára a Katolikus Urak Otthonát,

amely engem is befogadott. Itt pompás életünk volt egy kedves baráti társaságban, amelynek tagjai közül Fattinger Sándor és Jakab Oszkár későbbi pénzügyi államtitkárok, Fitz József, a Széchényi Könyvtár későbbi főigazgatója, Markovits Miklós, Hangos István szobatársam állottak hozzám legközelebb.

A Katolikus Urak Otthonában igen meleg, baráti élet folyt. Esténként többnyire Fitz József szobájában gyűltünk össze, ahol zongora mellett igen hangulatos órákat töltöttünk el, hiszen mind fiatalok voltunk. Gyakran jött át a Kollégiumból Glattfelder, amíg csanádi püspöknek ki nem nevezték, Fieber Henrik prefektus, s velünk vacsoráztak. Mivel ez az Otthon az akkori Fehérvári út 17. alatt, a Kollégium szomszédságában levő kollégiumi bérházban volt, ahol a püspökök közül néhánynak pesti lakása volt, többször látogatta meg jókedvű társaságunkat egyik-másik püspök, s egy ízben vendégünk volt vacsorára Csernoch János, akkor kalocsai érsek is.

Hangos István Budapestről való távozása után egy Vécsey nevű joggyakornok lett a szobatársam, de ezzel már nem mélyült el barátságunk.

Társadalmi tevékenységem most a Szent Imre Körben összpontosult, amelynek Természettudományi Szakosztálya elnökévé választott. Itt igyekeztünk küzdeni az egyetemi hallgatóság között ebben a liberális korszakban divatos materialista világszemlélet ellen. Itt számos előadást tartottam.

November hó folyamán lehetőségeim voltak, hogy Mészáros Gyula etnográfus kisázsiai expedíciójában részt vegyek, de ezt a tervemet elejtettem, mert kissé bizonytalannak láttam ezt az utazást.

Virával igyekeztem a szálakat tovább fűzni, s már lassan ki is alakult némi közeledés. November folyamán Jankovich Marcell szabadegyetemi előadásaira ő is eljárt, s ott többször láttam. Ebben az időtájban meglátogatta Ungvárról Vaszócsik Emma nevű nagynénje, akivel már Ozirnyán találkoztam, s egy vasárnap délutánt is velük tölthettem a Metropol kávéházban. Ekkor beszélgettem Virával hosszasan Ozirnyán való első találkozásunk óta. De alig jutottunk egymáshoz közelebb.

November 13-án a Szent Imre Kollégium egy ünnepélyére meghívtuk az Erzsébet Nőiskola növendékeit, s akkor Vira is eljött. Bemutattuk nekik a Katolikus Urak Otthonát is, s Vira így megismerte otthonomat is. Nagyon boldog voltam.

Az első jele volt közeledésének, hogy december 3-án egy névnapi üdvözetet kaptam tőle.

Az ősz folyamán a tőlem telhető legbensőségesebben és őszinteséggel megírtam a második ozirnyai utam naplóját.

December 21-én utaztam Jolánhoz Berkeszre karácsonyi vakációra, úgy intézve, hogy Virával együtt utazhassunk Csapig. Egy éjszakai utazás hosszú beszélgetése után átadtam neki ezt a naplót, amiből mindent megérthetett, de amikor a fülkében egyedül elolvasta, semmit sem mondott, amikor reggel a vonat folyosóján újból találkoztunk. Csapon elvált utunk.

Berkeszről Jolánnal együtt utaztam Szatmárra édesanyámhoz. Ide kaptam Vira meghívását Ungvárra szilveszter estére. Nővéreim erősen tartóztattak Szatmáron, éppen valami meghívásunk is volt Tar Ellához, aminek nővéreim nagyon örültek, de engem semmi sem tarthatott vissza az ungvári úttól.

1910. december 31-én délben Ungvárra érkeztem, s este elmentem Viráékhoz.

1911

Álomszerű este volt ez nekem Virával. Az újév első perceiben Vira mellett ültem a zongora előtt, s Vira megkérdezte: „Feri, nagyon szeret?” Hajnalban mint vőlegény búcsúztam el tőle, s egy kábult újévi hosszas utazás után érkeztem este Budapestre.

Január 9-én Vira is visszajött Budapestre, s én Hatvanig eléje utaztam. Boldog voltam.

Január 18–20 között Bécsben voltam, Glattfelder ajánlatára bemutatkozni a Tereziánumban, ahol kilátásban volt egy prefektusi állás elnyerése. Sajnos, nem sikerült. Februárius 8-i napján volt Vira születési napja. Boldogan leptem meg egy gyönyörű azáleával. A február mindenképpen egyike volt jegyességünk legboldogabb idejének, s nem zavarta meg még semmi sem. Február 16-án Vira egyik nagybátyjánál Sztripszky Hiadornál töltöttünk együtt egy boldog délutánt. Február 21-én Vira Sztripszkyék kíséretében részt vett velem együtt a görög katolikus bálon, s ez is egy feledhetetlen éjszaka volt. Annál megdöbbentőbb volt a február 27-i kiábrándító levele, aminek okát akkor sehogy sem tudtam megérteni. Ennek

ellenére március 5-én nagykorúságom születési napján, igen kedves üdvözetet kaptam tőle. Most már magam sem tudtam, hogy állunk. Március 23-án végre Vira levélben bevallotta, hogy lelke nem az enyém, hanem régen másé. Most már mindent megértettem.

Ilyen kétséges helyzetben telt el néhány hét. Közben a gyakorlógimnáziumban is befejeztem a IV. osztályban a növénytan tanítását, s megtartottam jól sikerült próbaelőadásomat március 16-án.

A nagyhetet Budapesten töltöttük mindketten, s Sztripszkyéknél naponta együtt voltunk Virával. Április 11-én nagykedden, majdnem végleges szakítás történt köztünk. Mindent hiábavalónak (sic!), azután megint másnap Vira mindent igyekezett jóvátenni, úgy, hogy április 13-án, nagycsütörtökön közös levélben megírtuk édesanyámnak jegyességünket. Így érkezett el a húsvét, s április 17-én húsvét másodnapján meglátogatva Virát az Erzsébet Nőiskolában, egy végtelenül boldog délután minden eddigi kétségért megjutalmazott.

Most már sürgősen igyekeztem tanári oklevelemet megszerezni. Május 5-én volt a pedagógiai tanári vizsgálatom írásbeli része, rá két napra a szóbeli. Az eredmény pedagógiából dicséretes, filozófiából jó volt. Okleveles tanár és bölcsészdoktor voltam immár, tanulmányaimat végképpen befejeztem.

Virát május 16-án Károlyi Lajosné grófnő meghívta gyermekei mellé tanítónőnek a következő tanévre. Tehát oklevele megszerzése után őt már kész állás várta. Én még nem tudhattam mi lesz sorsom, a sok állástalan tanár között.

Május 27-én Virával és Sztripszkyékkal egy kedves délutánt töltöttünk a Gellért-hegyen. Megint minden zavartalannak látszott.

Június 3–5. között a MÁV-műhely munkásainak egy társas kirándulását vezettem Belgrád–Alduna–Oroszi–Budapest vonalon. Június 11–17. között pedig a gyakorlógimnázium tanulóival voltam tanulmányi kiránduláson Alduna–Resicabánya–Stájerlak–Versec–Delibláti puszta–Temesvár vonalon. Távollétem alatt, június 12-én tette le Vira polgári iskolai tanári szakvizsgáját, de távollétem ellenére is kapott tőlem egy pompás rózsakosarat, aminek igen örült.

Június 23–24. közti éjjel boldogan hagytuk el Budapestet, immár mindketten okleveles tanárokként, s utaztunk együtt haza, Vira Ungvárra, én Jolánhoz Berkeszre, ahová a tavasz folyamán édesanyám is költözött

Szatmárról. Innen látogattam meg Ungváron június 29-én, s megint egy boldog délutánt és éjjelt voltunk együtt. Június 30-án visszamentem Berkeszre, július 1-jén pedig katonai kiképzésre vonultam be Nagyváradra a 4. honvéd gyalogezredhez. Katonai kiképzésemet azonban itt elhalasztották. Így július 1–10. között Nagyváradon maradtam Laci bátyámnál, aki akkor a kaszárnyai kantin bérője és módos ember volt. Nagyváradról rándultunk ki július 5-én Tenkére és Belfenyérrre, szülőföldemre.

Virával azt terveztük, hogy néhány napot együtt töltünk a nyáron rokonainál Máramarosban. Ezt azután Vira elutasította, s július 21-i levelében ismét megszakította kapcsolatunkat, s erre magam is elbúcsúztam tőle egy levélben. Ő egyedül ment Máramarosba, és ott jól mulatott.

Július 29-én mégis egy kétségbeesett levelet kaptam tőle, amelyben Ungvárra hívott. Másnap már ott is voltam, s egy szörnyű napot töltötünk el, kimondhatatlanul sajnáltam kínos vergődését, s szinte már a halál gondolata környékezett bennünket, s alig láttuk, hogy van kiút az ő lelki válságából. Nem tudtuk, mi lesz a sorsunk, meg fog-e ő nyugodni, vagy el kell szakítani egymástól sorsunkat, s engednem kell őt a maga bizonytalan sorsára. Teljes bizonytalanságban hagytam ott.

Közben Virát július 24-én kinevezték formailag a Julián Egyesület tanítónőjének is, hogy a Károlyi családnál töltött évei ne vesszenek el.

Magam is kínosan vergődtem a nyár további idejében Berkeszen. Vira leveleit vártam, s vártam egyúttal, hogy kapok-e tanári kinevezést valahová. Még a tavasz folyamán abban bíztam, amit Glattfelder ígért, hogy Budán egy Szent Imre gimnáziumot szervez, s ott kapok tanári állást. De ezt az iskolát nem sikerült Glattfeldernek, akit közben csanádi püspöknek neveztek ki, megalkotnia, hanem a ciszterci rend szervezte meg. Így ettől az állástól elestem.

Július 30–augusztus 2. között egy túrát csináltam Ungváron át Percseny–Polonina Runa–Uzsok–Nagyberezna vonalon. Augusztus 2-án pár órát töltöttem Viránál, s úgy látszott, hogy véglegesen elbúcsúztunk egymástól, mintha mindennek vége lett volna. Kirándulásom közben a havasokon vérmérgezést kaptam egyik ujjamon, s így betegen érkeztem vissza augusztus 2–3. közti éjjel Berkeszre. Innen kellett bejárnom a nyíregyházi kórházba ujjamat kezeltetni.

Augusztus 19-én újból írt Vira, de csak barátságról és részvétről.

Augusztus 26-án megkaptam Berkeszen a karánsebesi állami gimnáziumhoz szóló helyettes tanári megbízatásomat. Most tehát már volt állásom, de nem volt menyasszonyom. Így utaztam el augusztus 29-én Karánsebesre, megkezdeni az új életet.

1948. január 8.

Karánsebesi életünk

1911. augusztus 30-án érkeztem meg Karánsebesre, új életem színhelyére. Kollégáim, főleg egy Gajda Béla nevű tanár melegen fogadtak. Az igazgató, Kalkbrenner Antal nem tett rám túlságosan értelmes benyomást, igazi nyárspolgárnak láttam, típusos kisvárosi gimnáziumi igazgató. Az iskola fejlődő intézmény, most nyitották meg az V. osztályát. Tanulói túlnyomóan oláh gyerekek, de vannak svábok is, s egészen kevés magyar. Az iskola állami célja a magyarosítás ebben az egykori határőrvidéki oláh tengerben. Az oláh intelligencia a városban ellenségesen van vele szemben hangolva. Épülete még nincs, a polgári iskola épületében van elhelyezve, ahol szintén nem szívesen látják. Ez az iskola helyzete.

A város tipikus nemzetiségi kisváros, primitív kulturális viszonyok között, a magyar kultúrától alig érintett állapotában, vezető tisztviselői, törvényszék, iskolák, már mindenfelől ideterelt magyarok, itt teljesen gyökértelenek, bennszülött magyarsága nincsen, kereskedő rétege német, az oláh görög keleti püspökség és tartozékai teljesen elzárkózik minden magyartól. Maga a város érdekes, de külsejében már sok balkáni vonású hegyvidéki település, semmi történelmi emlékekkel, minden saját lelkiesség nélkül. Csak vidéke gyönyörű, dús erdőségeivel, s a közeli Szárkő és Muntye-mik havasokkal, gazdag flórájával.

A magyar kultúrára munkásan törekvő fiatal tanár számára szűz talaj volt ez, de egyúttal a maga nyárspolgári, részben ellenséges lelkületével ambíció-pusztító.

Csakhamar elhelyezkedtem egy Imbronovits nevű nyomdásznál bérelve szobát, de pár hét után kiköltözködtem onnan a Temes partjára egy nyugalmazott oláh tanító házába, mert előbbi házigazdámnak a kisvárosi társasághoz tartozó felnőtt leánya nem volt számomra letört lelkiállapotomban kellemes környezet. Megkezdődött vendéglői életem is, Szent-

györgyi, Csornyak és Zöld, meg Bartók Lóránt kollégáim társaságában. Ez nekem sehogy sem ízlett, s rövidesen valamennyien egy Sabeuné nevű asszony kosztjára tértünk. Ez az élet sivár volt. Szentgyörgyi és Bartók kollégáim nagy intelligenciájú tanárok voltak, s így társaságukban mégis tűrhető volt helyzetem.

Tanítványaim között alig volt néhány magyar születésű gyerek.

1948. január 13.

Karánsebesi életemben legfőbb barátom a gyönyörű természet volt. Már szeptember 2–3-án kirándultam egy Kiss Albert nevű tanártársammal Ruszskabányára. Fásult kedélyemet ez kissé felfrissítette.

Ebben a kis városban aszerint mérték az embereket, hogy kinek milyen összeköttetései vannak. Éppen ezért amikor Glattfelder Gyula, immár csanádi püspök szeptember 9-én meglátogatta Karánsebest, s én eléje utaztam, s így nyilvánvalóvá vált a vele való kapcsolatom, ez elég volt, hogy tekintélyt biztosítson számomra, főleg szűk látókörű igazgatóm szemében. Glattfelder együttutazásom alatt megkérdezte tőlem, hogy mikor lesz eljegyzésünk Virával, mert ő is tudott erről tőlem már a tavasz óta, s kénytelen voltam neki bevallani, hogy úgy látszik talán sohasem.

Vira szeptember 10-én szintén elfoglalta tanítónői állását Stomfán a Károlyi családnál. Vele csak baráti levelezés folyt, de szeptember 24-i levelében végül teljes őszinteséggel megírta, hogy csak részvét hajlította felém. Teljes kétségbeeséssel válaszoltam neki, s még arra is gondoltam, hogy házasságunkat alapozzuk hát a barátságra. Vira is igen kétségbeesett lelkiállapotban volt.

A karánsebesi első ős ilyen letört lelkiállapotban telt el. A helyi társági életben nem akartam elmerülni, de teljesen vissza sem húzódhattam. Október 28-án a Magyar Társaskör, amelyben a helyi magyar intelligencia társadalmi élete összpontosult, egy estélyt rendezett, ahol nekem kellett tárogatón magyar dalokat játszani egy helyes kis zsidólány, Reisz Piroska zongorakíséréte mellett. Tanártársaim között két zsidó is volt, s az egyikkel, Rudas Jenővel elég jó barátságot tartottam fenn, mert tehetséges, becsületes, dunántúli származású egészen magyar érzésű ember volt.

November 13-án Vira levelei mintha megint kissé közeledtek volna hozzám, de nem lett belőle semmi sem.

December 20-án úgy állapodtunk meg Virával levélben, hogy a karácsonyra hazautazóban Szolnokon vagy Hatvanban találkozunk, s együtt utazva tovább még egyszer átbeszéljük helyzetünket. Ebből sem lett semmi, s én Berkeszre mentem karácsonyra édesanyámhoz és Jolánhoz, ahol igen leverten töltöttem az ünnepeket.

1912. január 1–2-án Berkeszről Szatmáron át, ahol meglátogattam régi kedves tanáromat, Schöber Emilt, visszautaztam Karánsebesre, közben megnéztem Aradot is.

Január 6–8-án Budapesten voltam, ahol a Katolikus Urak Otthonában, régi barátaim között töltöttem el az időt. Ide kaptam egy táviratot Sárospatakról, Vira Nikon nevű bátyjától, ahol akkor Vira is volt, amelyben magukhoz hívott. Sajnos, a vonatot lekéstem, s nem lett belőle semmi. De január 8-án Budapesten találkoztam Virával. Azt kívánta, hogy állítsuk vissza jegyességünket. Nehezen tudtam már hinni és bízni. Elkísértem őt Érsekújvárig, s ismét mint jegyesek váltunk el.

Január 10-én Vira Stomfáról igen egészséges hangú levelet küldött. Úgy látszott, hogy lassan kigyógyul különös lelkiállapotából. Ismét kezdtem kissé bízni a jövőben.

Január 19-én Vira levelében először kezdett eljegyzésről és esküvőről tervezgetni. Boldogan válaszolva megírtam terveimet, s mindazok az időpontok, amiket terveztem, utólag egytől egyig bevaltak.

Újból teljes munkaerővel tudtam dolgozni. Iskolai munkámon kívül arra törekedtem, hogy e nem magyar lelkű városba valami magyar kultúrát vigyek bele. Ezért alapítottam meg főleg Bordán Octáv polgármester és Gajda Béla tanártársam támogatásával a Karánsebesi Szabad Lyceumot. Ennek a titkári tisztségét vállaltam, de az egész munkát csaknem egyedül végeztem. Február 13-án magam tartottam ennek keretében az első előadást „Havasaink növényvilága” címen.

Ismét derült volt felettem az ég, s szinte féktelenül dolgoztam. Születési napomon március 5-én Virától egy gyönyörű fényképet kaptam. Ez volt első nagy örömöm, s némi megnyugvásom is, hogy talán végére értünk a bizonytalanságoknak. Sajnos nem úgy volt!

Április 1-jén Budapestre utaztam, itt töltöttem el a húsvétot. Vira is megjött Sztripszkyékhez. Eléje utaztam április 4-én Érsekújvárig. Most már azt terveztük, hogy Virát kineveztetjük a karánsebesi állami polgári leányiskolához. Nagyon boldog volt ez a húsvét, amit most töltöttünk.

Közben Jolán húgom férjhez akarván menni, Gyula öcsém neveltetése továbbra rám maradt. Április 9-én Budapestről Karánsebesre visszautazva, Cegléden átvettem Gyulát Etelka húgomtól, s magammal vittem Karánsebesre, ahol egy Vrásda nevű könyvkereskedőhöz adtam ellátásra.

E boldog tavaszt egy ideig semmi sem zavarta meg. Felfrissült lélekkel dolgoztam, a Szabad Lyceum számára kirándulásokat rendeztem.

Április 27-én Virával Budapesten találkoztam, s benyújtottuk kinevezési kérvényét a minisztériumba. Sajnos, ezt már május 20-án elutasították.

A pünkösdi hetében egy tanulmányi kirándulásra vittem egy sereg tanítványomat Szeged–Baja–Pécsen át a Balatonra. Óriási vihart kaptunk itt, visszafelé utazva Budapesten hallottuk, hogy lent Krassó-Szörényben is hatalmas árvíz pusztított.

Közben Jolán nővérem megesküdött Szabó Miklóssal, egy szatmári törvényszéki bíró jogvégzett fiával, s anyámmal együtt elköltöztek Szatmárra, ahol a Rózsa u. 2. sz. alatt vettek fel lakást. Férje a városnál volt kezdő tisztviselő.

Sok munkám megviselte egészségemet. Már április 4-én Budapestre utaztamban Szegeden megvizsgáltattam tudómet egy specialistával. Nagyobb bajt nem találtak ugyan, de óvatosságra intettek.

Június 6-án, névnapján meglátogattam Glattfelder püspököt Temesvárról, s hívtam segítségét Virának Karánsebesre való kinevezéséhez, amit meg is ígért.

Így lassan végére is ért tanárkodásom első éve. A tanári karban jól helyezkedtem el, munkámat megbecsülték. Ebben a felszereletlen, kezdő iskolában rengeteget dolgoztam, hogy szemléltetőeszközöket állítsak össze. Sok nehézséget okozott viszont igazgatóm kicsinyes akadémuskodása. A tanuló (sic!) gyenge tehetségű, de szorgalmas oláh fiúkból állott, s így munkám elég jó eredményt hozott.

Június 24-én hagytam el Karánsebest, hogy Sárospatakon, Vira bátyjánál töltsünk feledhetetlen napokat. Július 1-jén innen utaztam Nagyváradra, katonai szolgálatra, de felülvizsgálatra küldtek Debrecenbe, ahol gyenge egészségem miatt kiképzésemet elhalasztották. A nyár egy részét tehát Jolán húgomnál Szatmáron töltöttem. Innen mentem el Dolhára, Szilágyi Gábor barátomhoz, ahol július 9–14. között kellemes napokat töltöttem.

Július 16–augusztus 12. között Etelka húgommal Rahón nyaraltam, ahol gyenge egészségemet akartam rendbe hozni. Jól telt az idő, a gyönyörű hegyvidék jót is tett nekem. Ide vártam Virát is Nikon bátyjával együtt, de sajnos, Vira ezt a kedves tervet is lemondotta. Ismét valami baj készült.

Augusztus 15-én Rahóról visszautaztam Karánsebesre, Szatmárt éppen csak pár napra érintve, mert Jolánnak csak a tavasszal megkötött házassága férje durvasága miatt felbomlott. Meg akartam ugyan látogatni előbb Virát Ungvárott, de ő ezt immár elhárította, sőt eléggé ridegen. Augusztus 22–25. között meghívására mégis elmentem Ungvárra, s itt elég kedves időt is töltöttünk, s már a hivatalos eljegyzésről is tervezgettünk, de Vira magatartása mégis meglehetősen bizonytalan volt, sőt régi udvarlóját is emlegette, Cornides Donátot. Ilyen bizonytalanságban utaztam el augusztus 28-án Szatmárról Gyulával együtt Karánsebesre, ahol öcsémet a vagyonszociális internátusban helyeztem el saját költségemre. Itt lettem magam is felügyelőtanár szeptember folyamán, s egy egész tanévet töltöttem ott. Nehéz szolgálat volt, az oláh vagyonszociális tartotta fenn ezt az internátust oláh tanulók számára, s egy magyar tanárnak igen kényes volt itt a helyzete. Primitív volt itt minden, a tanulók ellátása is, a felügyelőtanároké is, de ellátásomat legalább biztosította, s így helyettes tanári fizetésem hiányosságait kiegészítette. Felügyelőtanár-társam Kiss Albert volt, meglehetősen kezdetleges műveltségű és izgága ember, akivel bizony nehéz volt békésen együtt dolgozni.

Szeptember elején újabb nehézségek merültek fel Virával. Október 13-án Budapestre utaztam, hogy vetítőgépet vásároljak az általam szervezett Szabad Lyceumnak. Itt találkoztam Virával, aki ismét türelmetlen és rideg volt, úgyhogy most már magam is azon voltam, vessünk véget ennek a kölcsönösen emésztő és céltalannak látszó tipródásnak. Ezt október 17-én meg is írtam Virának, hogy türelmetlenségét nem tudom tovább elviselni. Október 19-i levelében bocsánatot kért.

Ebben az ismét kiújult válságban megint a munkába menekültem, munkásgimnáziumot szerveztem, kultúrházat terveztem, kirándulásokat veztettem, elvállaltam a karánsebesi Vöröskereszt jegyzői tisztségét. A balkáni háború október 8-i kitörése általános aggodalommal töltött el mindenkit.

Mégis úgy látszott, hogy eljegyzésünket meg fogjuk tartani. Ezt november 4-én határoztuk el karácsonyi időponttal.

Jolán húgom házassága felbomolván, ő is gondot okozott. Szerencsésen sikerült elérnem, hogy Bodófalván, Krassó-Szörény megyében kapott állami tanítónői állást. Itt egyszer meg is látogattam. Édesanyámmal éltek ott s kis leányával.

Így érkezett el a karácsony, amikorra eljegyzésünket kitűztük. December 23-án utaztam el Karánsebesről Hatvanon át Ungvárra. Vira már Ungváron várt, előbb hazautazott Stomfáról. 1912. december 24-én, karácsony estjén volt eljegyzésünk. Virának eljegyzésre szép és értékes aranyláncot vittem, meg egy általam készített iparművészeti értékű leveles dobozt.

Eljegyzésünket zavartalanul felhőtlen és boldog napok követték Ungvárott, január 1-jéig.

1948. január 14.

1913

Újév napján elutaztunk Virával Ungvárról. Most már nyilvánosan jegyesek voltunk. Együtt jöttünk éjjel Budapestig, ahol elválva Vira Stomfára, magam Karánsebesre utaztam dolgozni, hiszen most már némi alapunk is volt, hogy egymáséi lehetünk.

Ezután már az volt legfőbb törekvésünk, hogy Vira kinevezést kapjon Karánsebesre, mert esküvőt csak így tarthattunk. Vira két tanítványának nagyapja, gr. Széchenyi Béla, a nagy Széchenyi István fia, meg is ígérte Virának, hogy segít kineveztetésében. Ez azonban sehogysem ment, így merült fel az a terv, hogy Széchenyi mint a Julián Egyesület elnöke, Virát áthelyezi Szarajevóba, Boszniába az ottani Julián egyesületi népiskolához, engemet pedig kineveztet az ottani magyar gimnáziumhoz, amely a magyar állam fennhatósága alatt állott. Ennek az iskolának akkor Benisch Artúr volt az igazgatója. Érdeklődtem is a dolog iránt, de a balkáni háború következtében olyan bizonytalan volt a helyzet, hogy nem volt tanácsos megkockáztatni elhagyni az állami iskolát, s Szarajevóban vállalni állást. Így az egész terv megfeneklett.

Február közepén Jolán húgom Nérahalmon, Krassó-Szörény megyében kapott végleges tanítónői állást, s édesanyámmal együtt odaköltöztek Bodófalvára. Március 16–25. között a húsvéti szünetet ott töltöttem náluk, arra használva fel az időt, hogy tanítónői lakása elhanyagolt kertjét

rendbe hozzam. Ide kaptam Virától egy kedves húsvéti ajándékot, mert nem tudtuk a húsvétot együtt tölteni Budapesten, mint tavaly.

A tavasz boldog és mámoros tervezgetéssel telt el, csak az az aggodalmunk volt, vajon sikerül-e Virát Karánsebesre helyeztetni, hiszen e nélkül minden hiábavaló maradt volna. Ha ez sikerült volna, esküvőnket augusztusra tervezgettük. Sajnos, nem lett belőle semmi.

Vira a tavasz folyamán a Károlyi családdal Abbáziába utazott hosszabb tartózkodásra. Április 19-én meghívott, hogy a pünkösddöt én is töltssem ott. A tervnek azonban nagy nehézségei támadtak, hiszen az iskolából csak két napra szabadulhattam volna, s már csaknem lemondtunk az abbáziai együttlétről, s azzal kezdtünk foglalkozni, hogy legfeljebb Budapestre megyünk mindketten. Mégis sikerült május 7-én elindulnom Karánsebesről, s Szeged–Baja–Gyékényes–Fiume vonalon május 8-án Abbáziába érkeztem, ahol Vira várt, és a Villa Noe-ban szálltam meg. Másnap Vira bemutatott Károlyi Lajosné grófnőnek és édesatyjának, Széchenyi Bélának. Május 10–11-én, szombaton és pünkösöd vasárnapján Abbázia és Fiume mámoros tavaszát élveztük, pünkösöd hétfőjén Buccariba rándultunk ki. Felejthetetlen, talán életünk legszebb napjai voltak ezek.

Május 12-én fájó szívvel ültem vonatra Fiumében, hogy visszatérjek Karánsebesre, hiszen ezt a néhány napot semmi sem felhőzte be, Vira lelke egészen az enyém volt.

Május végén kialakult a tervünk, hogy Karánsebesen rakjuk meg fészkünket, bár Vira először idegenkedett a kis városban való megtelepedéstől. A minisztériumban ígéretet kaptunk, hogy ide kinevezik Virát. Sajnos, nem történt meg.

Május végén meghívtam Virát, jöjjön le bemutatkozásra édesanyámhoz Néráhalmosra. Eleinte nem akart beleegyezni, de június 3-i levelében mégis megígérte.

Június 8-án már annyira biztosra vettük esküvőnk megtarthatását, hogy lakást kezdtem keresni Karánsebesen. Vira is június 20-án kilépett állásából Károlyiéktól, hogy Ungváron az esküvőre való előkészületekhez kezdjen. Ez a két év nem volt számára zavartalan, amit ott töltött, sokszor panaszkodott is leveleiben, hogy Károlyiné grófnő szeszélyei bántják, de mégis, jó iskola volt számára ez a légkör.

Június 16-án lakást béreltem számunkra Karánsebesen az iskola közelében, Templom utcában a 7. sz. alatt, egy Stempl Lajos nevű építész épí-

tés alatt álló házában. Most már semmi sem állott útjában esküvőnknek. Lassan Vira is megnyugodott és felmelegedett. Csak még a kinevezése hiányzott. Neki is voltak anyagi nehézségei, mert az édesatyja által rája hagyott összeg elment, s a kelengyéje költségei nem állottak rendelkezésére. Károlyi grófnő segített egy kölcsönnel, amit később elengedett. Én nekem is hiányzott még a rendes tanári kinevezés, és ha a Vira kinevezése nem sikerül, úgy bizony csak az én helyettesi tanári fizetésem áll rendelkezésünkre, de hát bízunk a jó Isten segítségével és egymásban. Az egymáshoz való bizalom sohasem is hiányzott közöttünk, a sok habozásnak nem ez volt az oka Vira részéről sem. De most már semmi sem maradt köztünk, Vira őszintesége hozzám lassan megerősítette nemcsak az én bizalmamat, hanem az ő lelkét is.

Június 24-én Vira édesanyámhoz utazott Néráhalmosra. Eléje mentem Karánsebestől néhány állomásnyira, s együtt tettünk egy kedves utat a Temes szép völgyében Bélajabláncig, majd onnan egy csodálatos éjjeli kocsizást Néráhalmosra, ahová éjfél után érkeztünk, s ahol édesanyám, Jolán húgom nagy szeretettel vártak. Június 25–26-t itt töltöttük, s június 27-én hajnalban kocsin mentünk vissza a bélajablánci állomásra. Rettenetes záport kaptunk, a vonatot lekéstük, s a napot e piszkos oláh faluban kellett töltenünk a délutáni vonatig. Enni se kaptunk itt, de jó hangulatunknak ez semmit sem ártott. A délutáni vonattal beutaztunk Karánsebesre, ahol Virát Gajda Béla kollegám családja meleg szeretettel látta vendégül. Másnap megnéztük épülő lakásunkat, a bútorokat készítő asztalossal tárgyaltunk, s délután Szeged és Nagyváradon át elutaztunk Ungvárra. Június 29-én, vasárnap délelőtt érkeztünk ide, s itt két napot töltöttem, most már boldogságunk biztos tudatában, tervezgetve esküvőnket, amit augusztus végére tűztünk ki.

Július 1-jén hajnalban elutaztam Ungvárról Nagyváradra, hogy végre katonai póttartalékosi kiképzésemnek eleget tegyek. Itt volt még Fodor László nagybátyám, a laktanya kantinjának bérelője, s így nála kaphattam ellátást, ami helyzetemet igen megkönnyítette. Katonai életem nem volt elviselhetetlen, elég jó bánásmódban volt részem. A póttartalékos tanítókkal együtt képeztek ki. Századparancsnokom egy Frankó nevű századosom volt, aki intelligens embereknek tekintett bennünket. Végeredményben jól tett nekem testileg-lelkileg ez az egészséges életmód.

Még egy nagy akadályt kellett legyőznünk esküvőnk előtt, a berendezkedés költségeinek előteremtését. Ekkor segített Virának Károlyi grófnő egy 3000 K-s kölcsönnel, amit július 16-án hozott tudomására. A bútort táviratilag megrendeltük Karánsebesen egy Szintay Kálmán nevű kiváló fiatal asztalosnál. Becsületes munkát is kaptunk tőle.

Július 19-én, szombaton derék századosomtól kivételes szabadságot kapván, Ungvárra utaztam, s ott töltöttem egy szép napot. Esküvőnk napját is kitűztük augusztus 25-re, ha addig szabadulni tudok a katonaságtól.

Július 30-án véget érven a második balkáni háború is, a helyzet nyugodtabbnak és békésnek tűnt fel. Éppen ezen a napon tettem honvédekümet. Most már semmi más nem nyugtalanított, csak az, hogy bár elérkezett a július vége is, Vira még mindig nem kapta meg tanári kinevezését Karánsebesre, amit megígérték, és amit annyira vártunk. Augusztus elejére már szinte kétségbeestünk emiatt, s nem jött meg az én rendes tanári kinevezésem sem. De most már nem lehetett visszalépni, neki kellett vágnunk az életnek, az esküvőt nem halaszthattuk el, hiszen minden előkészület megtörtént. Enélkül úgy az én, mint a Vira helyzete lehetetlenné vált volna. Ő is kilépett állásából, s én nem akartam magunkat újra kitenni a sok vergődés után a bizonytalanságok újabb sorozatának. Karánsebesen sok-sok erőmre volt szükség, hogy az ilyen kis városban egy nőtlen fiatalember számára sűrű fogást elhárítsam. Éppen elég fiatal lány várt itt minden nőszülendőre. Amikor újévkor eljegyzésünk nyilvánosságra jött, éppen elég meglepetést okozott a városban.

Bízva az Úristen segítségében és egymásban, az anyagi bizonytalanságok ellenére is kitűztük esküvőnket augusztus 23-ra.

Augusztus 19-én sikerült Nagyváradon a honvédségtől leszerelnem, s este már Ungváron voltam. 20–22. még az esküvői előkészületekkel telt el. Augusztus 23-án, szombaton volt az esküvőnk. Reggel gyóntunk, áldoztunk, én éppen Magyar Bálint, egykori szatmári iskolatársamnál, a kiváló katolikus lírikus költőnél, aki akkor ungvári római katolikus káplán volt. Délután 4 órakor volt a polgári esküvőnk az ungvári városházán, 5 órakor az egyházi esküvőnk a görög katolikus püspöki palota kápolnájában a görög katolikus szertartás szerint. Tanúink voltak Oswald Károly járásbíró és Gulovits Tivadar ungvári gimnáziumi tanár, s Gebé Péter görög katolikus kanonok, a későbbi ungvári püspök esketett. Firczak Gyula püspök, Vira nagybátyja, akkor már nem élt. Díszes esküvőt tartani nem volt

módunkban, csak utcai ruhában Vira, én zsakettben. Az esküvői vacsora Vira édesanyjánál volt, s ott töltöttük az éjjelt is, hogy hajnalban, vasárnap, augusztus 24-én elutazzunk Ungvárról. Nagyváradra érkezünk estefelé, s ott a Rimanóczy szállóban szálltunk meg. Augusztus 25-én Szegeden át estefelé Karánsebesre érkezünk. Lakásunk, bútoraink még nem készültek el teljesen, ezért Karánsebes gyönyörű hársfás erdei nyaralójában, a Teus szállóban vettünk lakást, s ott voltunk házasságunk első napjaiban, augusztus 25–30-ig, amikor beköltözhattünk új kis otthonunkba, amit magunk rendeztünk be magunknak.

Házás életünk bizony szűkös anyagi viszonyok között indult meg. Csak az én helyettes tanári fizetésem volt, havi 133 K. 33 f, mert Virát nem nevezték ki, minden utánajárás ellenére sem. De nem zúgolódtunk, nem estünk kétségbe, boldogak voltunk öt év bizonytalan vergődése után, s megelégedtünk annyival, amennyi volt. Igyekeztem többet dolgozni és többet keresni. Így igen nagy küzdelmembe került szeptember elején, hogy a gimnáziumban a gyorsírás melléktárgyként való tanítását elnyerjem, mert ez pár K-t jelentett havonta.

Vira belehelyezkedett a kisvárosi és a háziasszonyi életbe. Boldogságunkat semmi sem zavarta. Amikor szeptember elején Vira nagynénje, Vaszócsik Emma Herkulesfürdőre utazva megnézett bennünket, otthonunk és háztartásunk már rendben volt. Felszerelésünk hiányosságait igyekeztünk saját munkánkkal pótolni. Én akkoriban sokat foglalkoztam asztalosmunkával, és mélyégetésű fa díszmunkákat, fali szekrényt, tálaló asztalt, zongoraszéket stb. készítettem.

Mivel egy kereskedelmi tanfolyamon is gyorsírás tanítását vállaltam, szerényen megvoltunk. Az első segítséget az hozta, hogy Vira végre szeptember 16-án helyettesítési megbízatást kapott a polgári leányiskolához, amit azután folyamatosan meghosszabbítottak 1914. január 1-jéig. Igazgatója, egy Pfeiffer Mihály nevű úr nem kezelte ügyét jóindulatúlag, sőt inkább rosszindulattal.

Karánsebes társadalmi életéből szerényen vettük ki részünket. Saját tanártársaim, Vira kollegái, néhány hívő család, a polgármester volt az a szűk kör, amelyben mozogtunk. Az oláh és magyar intelligencia társadalmilag egyáltalán nem érintkezett egymással. Cristea Miron volt ekkor a karánsebesi görög keleti román püspök, évek után Románia minisz-

terelnőke lett belőle. Szélsőséges oláh magatartása az egész helybeli oláh intelligenciára szinte kötelezővé lett.

Kis otthonunkkal meg voltunk elégedve. Az új házban három szobánk volt, fürdőszoba is.

Az ősz folyamán megtudtuk, hogy az Úristen gyermekkel is megáldja tavaszra házasságunkat.

Nagy öröm volt csöndes boldogságunkban az, hogy végre november 28-án megkaptam rendes tanárra való kinevezésemet, most már 166 K 66 f havi fizetéssel, s lakbérrel is. Az első karácsony boldogan telt el. Az újév meghozta Vira helyettesi megbízatását is a következő év április 1-jéig. Akkor ez megszakadt.

Az 1913-i utolsó békés esztendő tehát családi révbe vezetett. Legyen érte hála az Úristennek, hiszen a következő vészes években már talán gondolnunk sem lehetett volna családalapításra.

Az 1913. év még mást is hozott. Szakírói munkásságom tulajdonképpen ebben az évben indult meg. Most ugyanis már nem csak szaklapokban és vidéki lapokban, hanem néhány fővárosi lapban, pl. Budapesti Hírlap, Alkotmány, kezdtek megjelenni cikkeim. Ezek valami kevés keresetet is jelentettek, viszont több tanártársam szemében szálla volt ez a sikerem, elsősorban igazgatóméban, mint az ilyen kicsinyes vidéki körülmények között általános szokott lenni.

1948. január 16.

1914

Vira tanári megbízatását újévtől nem hosszabbítván meg, január elején, kemény hidegben Budapestre utazott kinevezését sürgetni, mert az ő fizetése is fontos volt számunkra. Magam is mind több munkát vállaltam, így megszerveztem a Szabad Lyceumot a nándorhegyi vasgyárban is, s már január 17-én előadást tartottam ott. A karánsebesi Szabad Lyceumnak könyvtárt szereztem, s magam láttam el nyilvános könyvtárosi munkát.

Gyula öcsém házasságunk óta szintén nálunk élt, én iskoláztattam, s bizony ez is teher volt. Egyébként is sok gondot hordoztam Jolán szerencsétlen házassága miatt is. A nála, Néráhalmoson élő édesanyám lábát

törte, s március 14-én Bélajablanc és Nérthalmos között gyalog tettem meg hozzá az utat a hegyeken át.

A szabadoktatáson kívül a turisztika szervezése is erősen foglalkoztatott ez idő tájt. Eleinte a Szabad Lyceum keretében szerveztem turista-kirándulásokat, amelyek egyikén, május 3-án a Pojana Ruszkában fekvő Pojana Bradului havasra tett utunkon résztvett Budapestről egykori egyetemi professzorom, Thirring Gusztáv, a Magyar Turista Egyesület elnöke is. Ennek hatása alatt alakítottam meg június 15-én a Magyar Turista Egyesület Szőrénységi Osztályát, s elvállaltam benne az ügyvezető elnök tisztségét. Ez volt a városban az egyetlen szervezet, amelynek tagjai és tisztségei sorában együtt voltak magyarok és románok.

A turisztikában szereztem egy súlyos betegséget is. Június 2-án kirándulást vezettem a Szemenik hegységbe, Temeskőre. A kétnapos kiránduláson csúnya vihart kaptunk, megáztam, s a vonatot lekésve, kocsin mentünk vissza Karánsebesre. A hűvös éjjel megfázva, súlyos hólyaghurutot kaptam.

Bár Vira a tavasszal nem volt állásban, mégis csak megvoltunk szerényen, s vártuk a Baba születését. Május 22-én, pénteken este 9h 30'-kor jött meg. Elég nehéz, de szerencsés szülés volt, otthon, saját ágyban, hiszen itt nem volt még kórház sem. Vira néhány nap múlva felépült. Keresztszülőknek Vira egykori tanítványait, gr. Károlyi Alice-t és Sándort kérte fel, akik azt szívesen vállalták. Keresztvíz alá Gajda Béláné vitte, Vira legbizalmasabb barátnője és tanártársa. A keresztszülők egy ezüst evőeszköz-készletet küldtek.

A tavasz szép volt, gondunk volt elég, de nem nélkülöztünk, s kislányunk is egészséges volt, szépen fejlődött. Semmi ború sem mutatkozott.

Csak amikor június 28-án megtudtuk, hogy Szarajevóban meggyilkolták Ferenc Ferdinánd trónörökösét, rohant meg mindenkit az aggodalom.

Június 29-én Nérthalmosra utaztam családommal édesanyámhoz és Jolánhoz nyaralni. Pompás kirándulásokkal és fürdőzéssel teltek itt a napok, de a politikai izgalmak mind súlyosabbá tették a helyzetet. Amikor július 23-án a Monarchia ultimátumot adott át Belgrádban, a háborút mindenki elkerülhetetlennek látta, de mindenki csak egy rövid szerb háborúra gondolt még akkor.

Július 27-én ragasztották ki Nérthalmoson a plakátot, amely elrendelte a részleges mozgósítást. Ezredem a szintén mozgósított temesvári had-

testhez tartozott, tehát nekem is mennem kellett, s itt hagyni egyhónapos kislányomat. Úgy gondoltuk, hogy csak néhány hétről van szó. Bizony keserves volt az elválás Virától, de ebéd után el kellett indulnom a faluból szintén bevonulókkal együtt, kocsin Bélajabláncig. Az oláhok akkor még nagy lelkesedéssel mentek, s minden falu oláh templomának tornyán nemzeti zászló lengett. A szerbeket ők sem szerették, s ez az egykori határvidéki oláhság „császárhű” volt. Még este eljutottam Karánsebesre, s lakásomban háltam. Iskolánkából, csupa fiatal tanára lévén, alig maradt otthon valaki.

Július 28-án Karánsebesen értesültem a Szerbiának küldött hadüzenetről. A kocka tehát el volt vetve. Ki tudta még ekkor, mi lesz belőle! Még aznap reggel vonatra szálltam, hogy bevonuljak. A vonatokon ekkor lógtak először fűrtökben az emberek – s azóta mai napig csaknem szakadatlanul így van ez! Nagy nehezen aznap Szegeden át eljutottam Békéscsabáig, s ott egy szörnyen piszkos szállóban éjszakáztam.

Július 29-én jelentkeztem Nagyváradon a 4. honvéd ezrednél. Mivel súlyos hólyagbajom még megvolt, azonnal beutaltak a katonai kórházba. Ha e betegségem nem támadt volna, ez év tavaszán éppen katonai fegyvergyakorlatra kellett volna bevonulnom, s akkor a mozgósítás katonai szolgálatban talált volna, tehát az elsők között kerültem volna a harctérre. Akkor június végén a karánsebesi katonaorvos bizonyítványával halasztották el szolgálatomat.

Július 29-én tehát beküldtek Nagyváradon a Sal Ferenc utcában levő katonai kórházba. Itt egyenesen szörnyű állapotok közé kerültem. Annyira gyenge voltam, hogy naponta többször szinte elállíthatatlan orrvérzést kaptam, de mégis éhezniem kellett, mert a moslékszerű étel ehetetlen és kevés volt. Amikor jobban voltam, a kórház kertjének kerítésén átmászva szöktem ki, hogy valami élelmiszert vásároljak. Orvosi ellátás semmi sem volt, a parancsnok egy Schutz nevű cseh ezredorvos volt, állati durvaságú és kegyetlenségű ember, aki előttem dobta földre és taposta össze a betegként jelentkező honvédeket. Ha nincsenek vérzéseim, magam is hasonló sorsra jutottam volna.

Általános legyengülésemben, amit a hólyaghurut okozott, az orrvérzések minden izgalomra beállottak. Izgalom pedig bőven volt. Augusztus 1-jén megtörtént az általános mozgósítás. Erősen aggasztott családom sorsa is, hiszen Vira még mindig nem kapta meg tanári kinevezését.

Állapotom a kórházban nem javult, sőt mindinkább legyengültem a Stras-ser nevű csirkefogó zsidó kórházi élrelmező moslélkján. A háború végén a kórházparancsnokkal együtt vád alá kerültek csalások miatt, s a zsidót becsukták, a parancsnok öngyilkos lett.

Augusztus 11-én Vira táviratban tudatta Nérahalmosról, hogy tanári kinevezése megérkezett. Még ez az örömhír izgalma is alig megállítható vérzést okozott. Szerencsére voltak a kórháznak szolgálatra berendelt polgári orvosai is, s az egyiküket megkértem, hogy tetessen ki a kórházból a csapathoz, mert itt bent biztosan elpusztulok. Ez augusztus 13-án sikerült, visszamentem a pótzászlóaljhoz. Itt irodai munkát kaptam mint beteg. A parancsnokság ezért augusztus 15-én mint létszámfelettit bizonytalan időre szabadságolt. Éppen el akartam hagyni már a laktanyát, amikor betiltották a szabadságolásokat. Tehát vissza kellett maradnom, s az általános zavar és rendetlenség közepette tovább dolgoztam a pót század irodájában.

Közben egyre újabb menetszázadokat indítottunk útnak, mert igen rossz hírek érkeztek a harcterekről. Állapotom is igen romlott, betegvizsgálatra kellett jelentkeznem. Igen rendes fiatal orvos elé kerültem, aki felülvizsgálatra utasított. Augusztus 26-án a felülvizsgálaton véletlenül éppen ezen orvos elé kerültem, s megdöbbenésemre vérzéseimet tuberkulózisnak vette, s mint minden katonai szolgálatra alkalmatlant bocsátottak el. Ennek részben örültem is, de nagyon meg is ijesztett. Szerencsére az orvos tévedett, s csak egy általános testi leromlás volt az oka mindennek.

Augusztus 27-én elutaztam Nagyváradról Karánsebesre, s jelentkeztem az iskolában tanári szolgálatra. Rajtam kívül alig néhány tanár maradt, s néhány ügyvéd, mérnök, káplár segített az iskolának, amíg azután egy-egy, részben oklevél nélküli tanárjelöltet küldtek.

Augusztus 29-én hazahoztam családomat Nérahalmosról. Most már Vira is tanítván, a kislányunk gondozása igen nagy probléma volt. Ezért magunkhoz hívtuk Ungvárról Vira édesanyját. Magas kora miatt azonban nem sokat tudott Virának segíteni.

Az árak lassan emelkedni kezdtek. Szerbiából az ősz folyamán visszavonultak csapataink, az oroszok pedig bejutottak a Kárpátokba. Szerbiában a hírhedt Potiorek osztrák generális szégyenletes vereséget szenvedett. Minden igen rosszul indult. Október elején az oroszok már Máramaros-szigeten voltak.

A karánsebesi gimnázium építkezése egy évvel előbb kezdődött meg. Mivel a polgári iskolát, ahol eddig tanítottunk, katonai kórháznak foglalták le, a gimnázium félig kész épületébe kellett hurcolkodnunk a város összes többi iskoláival együtt. A helyzet itt szinte elviselhetetlen volt. Igazgatónk is bevonulván katonai szolgálatra, az iskolát Gajda Béla kollégám vezette. Kaptunk ugyan néhány tanárt, de ezek egyik része részeges, semmire sem való ember volt, mint a kicsapott piarista Fludorovics Zsigmond vagy a lump Ovenden Sándor, az izgága Bereczky Imre. Így én is osztályfőnök lettem a VI. osztályban, tanítottam saját tárgyaimon kívül sokféle idegen tárgyat is.

Az ősz folyamán két hősi halottja lett a tanári karnak. Bartók Lóránt még augusztus közepén, Kövecs Dezső pedig novemberben halt hősi halált. Mindkettővel meleg baráti viszonyban voltunk, Kövecs Dezsőt még az egyetemről ismertem. Többi tanártársaim is sokat szenvedtek a harcokban. Remegve tekintettünk a Kárpátok felé, ahol az orosz gőzhenger rövid időre megtorpan.

Így jött el a karácsony, amikor Baba már kis kezével kapkodott a karácsonyfa felé, amelyre sok ajándékot küldöttek keresztszülei, a Károlyiak.

1948. január 16.

1915

Az újév abban az izgalmas küzdelem jegyében kezdődött, hogy honvédek helyt tudnak-e állani a Kárpátokban a szörnyű orosz nyomással szemben. Ezek a harcok terelték figyelmemet a politikai földrajz felé, s ezután időnként a háború problémáiról több cikket is írtam, amelyek nagyrészt a Temesvári Hírlapban jelentek meg.

Februárban Vira egy abortusz következtében súlyos beteg lett, s elállíthatatlan vérzéseai már végzeteseknek kezdtek mutatkozni. Hetekig súlyos betegen feküdt. Így nem is tudtunk annak sem nagyon örülni, hogy február 26-án megkapta rendes tanárrá való kinevezését. Állapota annyira súlyossá vált, hogy március 25-én be kellett vinnem Temesvárra a Fehér Kereszt kórházba, ahol a nagyhét folyamán operáción esett át. Április 3-án, húsvét előtti napon hoztam haza, s állapota most már gyorsan javult.

A nehéz tavaszban az első jó hír volt, amikor csapataink május 3-án Gorlicénél áttörték az orosz vonalat, s június 3-án visszafoglalták Przemysl várát, amely még március 22-én került az oroszok kezére. Így lassan kissé csillapodott a háború izgalma.

Vira szerencsésen felépült. Magam ez idő tájt erősen foglalkoztam florisztikával, s így nagy volt az örömöm, amikor július 7–9-én először ismertem meg a közeli Szárkő rendkívül gazdag havasi flóráját.

A nyári szünet első felét Karánsebesen töltöttük el, ahol a Temesen levő fürdőben igen jól lehetett üdülni, s nagyszerű sétahelyek voltak a város körüli hegyekben, ahol Virával gyakran megfordultunk.

Augusztus 1–17. között Nérahalmon nyaraltunk Jolánnál és édesanyámnál, s a Nérában való fürdés alkalmával igen nehezen tudtam Gyula öcsémet kimenteni a vízbefulladásától. Innen nagy kirándulásokon tettem, s egy ízben lóháton eljutottunk a Ménes-folyó völgyébe is a páratlanul szép Coronini-forráshoz. Kirándulásaimnak nem csak botanikai céljai voltak, hanem az is, hogy elvállaltam még a háború előtt, hogy megírom a Magyar Turista Egyesület számára a Szörénység Turista Kalauzát. Ez a munka el is készült, de a háború miatt nem lehetett kiadni, s azután soha nem is jelent meg.

A nyár folyamán a háború kedvező fordulatot vett, a magyar–osztárak–német hadak rohamosan haladtak előre Lengyelországban, elesett Varsó, Breszt-Litovszk. Én a honvédségtől még 1914 augusztusában elbocsáttatván, s bár még az év őszén egy pótsorozáson ismét alkalmasnak nyilvánítottam katonai szolgálatra, többé nem vonultam be, mert iskolánknál olyan kevés tanár maradt, hogy mint nélkülözhetlent, állandóan felmentettek.

Gyula öcsém a házasságunk eddigi két éve alatt nálunk élt, s elvégezte a gimnázium III. és IV. osztályát. A megélhetés azonban az állandó drágulás miatt annyira nehézzé vált, hogy továbbra már nem bírtuk ezt a terhet. Ezért megkíséreltem egy állami tanítóképző internátusában elhelyezni. Így mentem el vele augusztus 31-én Székelykeresztúrra felvételi vizsgára, de ez zenei hallása hiánya miatt nem sikerült. Visszahoztam hát magunkhoz, bár Virának igen nagy teher volt ez.

A tanítást csak szeptember 15-én kezdhettük el, mivel az iskola a nyár folyamán a soproni 18. honvéd gyalogezred üdülőkórháza volt. A tanítást igen súlyos körülmények között láttuk el a tanárhíány következtében. Én

tárgyaimon kívül még rajzot és geometriát is tanítottam. Ennek ellenére nagy szorgalommal rendeztem be az iskola természetrajzi és vegytani szertárát és laboratóriumát. Minden délutánt azzal töltöttem. Jó kézügyességem volt, s mindenféle szemléltetőeszközt magam készítettem. Növénygyűjteményem igen gazdag volt.

Emellett jutott arra is időm, hogy cserkészcsapatot szervezzek az ősz folyamán. Országszerte ez idő tájt kezdődött a cserkészcsapatok szervezése, s engemet igen megfogott a cserkészmunka. Folytattam is mindaddig, amíg a helyzet folytonos súlyosabbá válása meg nem akadályozta.

Ez az ősz már igen nehéz volt. Októberben ugyan a magyar csapatok újból elfoglalták Belgrádot, s október 14-én a mi oldalunkhoz Bulgária is belépett a háborúba, de a közhangulat már lassan átment a kezdeti lelkesedésből a közömbösség állapotába. A közéletben még nem mutatkoztak nagyobb bajok, de a fáradtság erősen terjedőben volt már. Vira édesanyja szeptembertől ismét nálunk volt.

November végén visszajött Kalkbrenner igazgatónk a katonai szolgálatból, s átvette az iskola vezetését. Ezután már az iskola életében is sok zavaró mozzanat mutatkozott, amit a Gajda Béla előző tapintatos vezetése elkerült.

A már eléggé nehéz 1915. évet a gimnázium tornatermében a honvédség által rendezett nagy szilveszteri multság fejezte be, amelyen talán utoljára volt minden gazdag bőségben.

1948. június 18.

1916

Figyelmem a háború alatt a növényföldrajzról mindinkább a gazdasági és politikai földrajz irányába terelődött. Inkább földrajzi értekezések írásával kezdtem foglalkozni. Február 1-jén megjelent a Katolikus Szemlében „Az Adria-kérdés és a magyar Tengerpart” című értekezésem. Ennek igen jelentős sikere volt. Havas Rezső, a dalmát kérdések régi és elismert munkása írt nekem e cikkkel kapcsolatban, s kérte, hogy dolgozzak ilyen irányban. Ennek igen megörültem, éppen úgy, mint amikor a gimnáziumi Értesítőben 1915 tavaszán megjelent „A makrokozmosz problémái” című

értekezésem, amelyet megküldöttem Prohászka Ottokár püspöknek, s erre ő válaszolt nekem.

A tulajdonképpeni földrajzi tudományos működésem ettől kezdve indult meg. Gonda Béla, a Magyar Adria Egyesület elnöke reflektált fentebb említett cikkemre, s felajánlotta lapját, A Tenger című folyóiratot cikkeim számára. Így kapcsolatba jutottam a budapesti geográfus körökkel.

Ezt megelőzően a Szörénység flórája feldolgozásával foglalkoztam már hosszú idő óta. Ennek keretei azonban fokozatosan kibővültek, előbb növényföldrajzzá, majd később tájrajzzá.

A városban tudományos és szakírói sikereim elég jó nevet szereztek, s fiatal korom ellenére is bizonyos társadalmi tekintélyt hoztak. Márciusban pl. a Magyar Társaskör választmányi tagja lettem, s több kezdeményezéssel némi életet hoztam ebbe az álmos vidéki kaszinóba. Már az is valami elismerésnek volt tekinthető, hogy e kényes nemzetiségi helyen nekem jutott az iskola március 15-i ünnepségén az ünnepi beszéd, ami igen őszinte volt az oláhság felé.

Első komoly tudományos sikerem az volt, hogy április 19-én előadást tartottam Budapesten a Természettudományi Társulat Növényteni Szakosztályában „Tanulmányok a Szörénység és a Dél-Duna növényföldrajzához. I. A flóra klimatológiai tényezői.” címen. Előadásomnak jó sikere volt, s meggyőződtem róla, hogy tudományos munkásságomat a fővárosi szakemberek is méltányolják. Meglátogattam Havas Rezsőt, Gonda Bélát, s a Katolikus Szemle szerkesztőjét, Mihályfy Ákost, s tőlük sok biztatást kaptam további munkásságomra.

Májusban egy nagy utat terveztem Jávorka Sándorral, a Növényteni Múzeum egyik vezető botanikusával Krassóvár környékére botanikai gyűjtés céljából, de a közbejött akadályok miatt elmaradt.

Májusban megalakult a Temesvári Balkán Iroda, a Balkánnal való gazdasági kapcsolatok tudományos tanulmányozására, s ennek első előadását Havas Rezső tartotta, amelyre én is Temesvárra utaztam. Itt összeköttetésbe jutottam Temesvár vezető köreivel.

Családi életünk zavartalan volt. Június 9-én, pénteken hajnali 4 órakor megszületett kisfiam, Zolika. Nehéz szülés volt, de baj nem történt. Vira édesanyja e hó közepén elment tőlünk, vissza Ungvárra, s helyébe segítőül Etelka húgom jött el Törökszentmiklósról.

Zoltán fiam is lakásunkban született. Tehát mindkét gyermekünk szülőháza Karánsebesen volt, a Templom u. 7. sz. alatt. Ez az utca az állami polgári iskola előtt lévő artézi kúttól egyenesen a régi görög keleti püspöki templom felé vezetett. Zolikát csak június 23-án kereszteltük meg, a háznál, keresztelő pap volt Hammer Fidél káplán, keresztszülők régi öreg barátom, Thirring Gusztáv, egyetemi magántanár, a fővárosi statisztikai hivatal igazgatója, valamint húgom, Etelka voltak.

A tanévet sok nehézség között befejeztük. Nagy örömöm volt, hogy az új iskolai épületben végül elkészült a természetrajzi előadóterem és szer-tár, amelynek felszerelése terveim szerint történt, s amelyen igen buzgón és sokat dolgoztam. Ebben a tanévben az V. osztály főnöke voltam, s bizony sok bajom volt ezekkel a kamasz oláh fiúkkal. Tanításom azonban nem lankadt, s mindent szemléltetve és kísérleti alapon tanítottam, még az élettani dolgokat is, a szemléltetőeszközöket túlnyomó részben magam állítván elő. Sajnos, tanügyi hatóságunk, Vass Bertalan nagyváradi főigazgató látogatása alkalmával minderről alig vett tudomást. A tanév a nehézségek miatt már június 2-án zárult.

A szünidőben július 11–19. között nagy utat tettem a Szörényi-havasokban, rokonom, Nemesszeghy László csendőrszázados, helybeli csendőrpáncsnok kíséretében. A Bisztru völgye, Szárkő, Riu Sesz, Lapusniku miku, Gugu, Moraru, Godján, Dobri Vir, Pojana Szrit, Cserna völgye, Herkulesfürdő volt a nyolcnapos út iránya. Egészen vad, alig ismert területeket jártunk be, s igen sok becses florisztikai és turisztikai megfigyelést végeztem. Medvét többször láttunk. A Dobri Vir alatt át kellett mennünk oláhsági területre is, s ekkor oláh határőrző katonákkal is találkoztunk, de nem csináltak bajt, sőt, igen alázatosan és meghunyászkodóan viselkedtek, jöllehet Romániával szemben ekkor már igen éles volt a helyzet. Ennek az utamnak igen jó hasznát vettem szörénységi tájrajzi tanulmányaimban.

Augusztus 27-én az oláhok betörték Erdélybe. Orsovánál is támadtak, s így helyzetünk Karánsebesen meglehetősen kritikus volt. Sajnos, a hatóságok semmiféle irányítást és intézkedést sem tettek, tehát maradnunk kellett, bár a várost részben kezdték kiüríteni. Csak okmányaimat és néhány értékesebb könyvemet küldtem el Etelkához, Törökszentmiklóásra.

Az oláh betöréskor a helybeli oláhok csöndben maradtak, bár jól tudtuk, hogy a püspöktől kezdve csaknem valamennyi áruló.

Jolán húgom közben áthelyeztette magát Néráhalmosról Kuncsorba tanyaközségbe, Szolnok megyébe. Szeptember közepe táján meglátogattam őt is, Etelkát is.

Szorongva lestük közben, hogy mi lesz Erdélyben. Amikor Jolánnál jártam szeptember közepén, a menekülő székelyek végeérhetetlen szerkaravánját láttam az Alföldön. Szeptember vége felé egy vasárnap este német csapatok jelentek meg a városban, mire a havasokon kigyúlt egy jelzőtűz, majd éjjel kigyulladt Karánsebesen egy malom. Mindez megszervezett jeladás volt az oláhoknak.

Végre szeptember 29-én nagy vereséget szenvedtek az oláh hadak Nagyszebennél, mire lassan visszaállott a nyugalom városunkban is, főleg miután október 8-án Brassónál kivertük az oláhokat Erdélyből.

Az élelmezési helyzet már igen megromlott. A tavasz folyamán már minden karánsebesi tisztviselő egy darab földet kapott a várostól zöldség termelésére. Magam műveltem meg, de a szárazság miatt semmi sem termett benne.

Az oláh betörés miatt a tanévet csak október 15-én kezdtük meg. A VI. osztály főnökségét kellett ellátnom, s tárgyaiton kívül a VIII. osztályban filozófiát is tanítanom. Ezt szívesen tettem.

Ez az ősz már meglehetősen szomorú volt, a bizalom egyre csökkent. November 21-én meghalt az öreg Ferenc József király, aki birodalma utolsó összetartó kapcsa volt. Mind több hírt lehetett hallani árulásokról, vereségekről. Amikor november 30-án, a király temetéséről visszatérő államférfiak vonata kisiklott Herceghalomnál, és tömeges katasztrófa történt, ez nagyon elsötétítette a hangulatot.

Munkásságom nem szakadt meg a nehéz viszonyok közepette sem. Decemberben beléptem a Magyar Földrajzi Társaságba, s ezután egészen átterelődött munkásságom a florisztikáról a geográfiára. Amikor a Földrajzi Társaság 1916 decemberében egy Teleki Pál-féle pályázatot írt ki szintetikus tájrajzi tanulmányra, azonnal munkához láttam, elkezdtem feldolgozni a Szörénység tájrajzát. Összeköttetésbe léptem gr. Teleki Pállal levélileg, s igyekeztem felfogását megérteni.

Az év utolsó előtti napján megkoronázták IV. Károlyt, az utolsó, fiatal magyar királyt. Sajnos, már ekkor voltak, akik „Karl der Letzte” néven emlegették.

1917

Az év oroszországi zavargások hírével kezdődött. Ez megint némi reményt nyújtott arra, hogy a háborút röviden befejezhetjük. Az újév nagy hidegekkel és havazásokkal kezdődött. Egy ilyen hideg napon utaztunk el Virával Temesvárra, január 28-án, ahol a Balkáni Iroda keretében előadást tartottam „A Délvidék és Balkán közlekedési kapcsolata” címen a Kereskedelmi Kamara dísztermében. Előadásomnak igen nagy sikere volt, s igen sokan jelentek meg Temesvár társadalmának vezetői közül. Ez alkalommal kerültem közeli kapcsolatba Szávay Zoltánnal, a kereskedelmi kamara ottani igazgatójával. Ez igazán szép nap volt számomra.

Február 26-án Budapesten tartottam lyceumi előadást a MÁV Északi Főműhelyében. Ekkor kerestem fel első ízben gr. Teleki Pált, s a Szőrénységről írandó tájrajzom ügyét beszéltük meg. Ettől kezdve sohasem is szakadt meg a vele való kapcsolatom, egészen haláláig. Úgy látszik, igen megértettem az ő új, szintetikus földrajzi gondolatát, s talán éppen én voltam az első, aki ezt felfogta.

Március 12-én kitört az orosz forradalom.

Karánsebesen ezen a tavaszon már igen rossz volt az élelmezési helyzet. Kenyér néha már nem is volt. Az általános elégedetlenség mindinkább elharapózott. Vira egészségét igen megviselte a gyenge táplálkozás.

Eddigi lakásunkból, Templom u. 7. sz. házból április 1-jén átköltöztünk a Templom u. 12. sz. házba, Stempel építész újonnan épült házába, ahol nagy kert is volt, amitől segítséget reméltünk az egyre rosszabbodó élelmezési helyzetben. Ez igen jól épített lakás volt, a falakon szövettapétákkal, s négy nagy szoba volt benne. Elhanyagolt kertjét tömérdek fáradtsággal műveltem meg, de kénytelen voltam vele. A rendkívül száraz tavasz sok hiábavaló erőfeszítést okozott. Arra is kényszerültünk az egyre fokozódó drágaság miatt, hogy a lakás egyik szobáját bútorozva bérbe adjuk Moldován Béla polgári iskolai rajztanárnak, aki május–júniusban lakott benne.

Május 20-án óriási tűzvész pusztított Gyöngyösön, s ott megjelent a fiatal IV. Károly király. Ekkor bukott meg Tisza István miniszterelnök, s ettől kezdve rohamosan haladt előre az ország züllése.

Az élelmezési viszonyok és az általános helyzet rosszra fordulása miatt a tanévet már május 27-én be kellett fejeznünk. A tanítás egyébként is nagy zavarokkal járt már, mert hadi-kurzusokkal kellett a felső osztályok besorozott tanulóit tanítanunk.

Ilyen egyáltalán nem biztató viszonyok között némi kockázat volt arra vállalkoznom, hogy részt veszek egy balkáni kutatóutazáson. Ezt az utazást az Akadémia Keleti Bizottsága szervezte, s célja volt a Balkán akkor kezünkben volt részének tudományos feltárása. Vezetője Tuzson János egyetemi tanár volt, s rajtam kívül Kanszky Márton piarista tanár, Kovács Ferenc óbcesei plébános, a kiváló florista, végül Kiss József egyetemi tanársegéd. Boszniában csatlakozott hozzánk a szarajevói kormányzóságról Fritz erdőtanácsos és Setnik meteorológus, valamint Simmet fővadász. Az élelmezési helyzet Boszniában már olyan rossz volt, hogy csaknem minden ételmet, főleg kenyeret, hazulról kellett magunkkal vinni. Június 19-én indultam el Karánsebesről, s Budapestre mentem, ahol Teleki Pállal, Gonda Bélával, Thirring Gusztávval beszéltem. Utazásunk vonala Budapest, Boszna-Bród, Szarajevó, ahol a kormányzóság kiküldöttjei fogadtak és segítették első utazásunkat. Szarajevóban egy napot töltve, Ili-dzse-fürdő–Bjelasnica planina–Treskavica planina, Neretva-folyó völgye Grabovica állomásig volt a tulajdonképpeni gyalog bejárt vonal. A Neretva völgyéből vonaton mentünk vissza Szarajevóba, ahonnan június 30-án indulunk haza, s július 1-jén érkeztem meg Karánsebesre. Ez az utazás rendkívül tanulságos volt nekem, s bár főleg növényföldrajzi célzatú volt, de olyan új tájakat jártam be, amelyeknek karszti jellegű felszíne és balkáni előélete erősen gazdagította földrajzi ismereteimet is.

A bezárult tanév folyamán igen sokat dolgoztam, előadásokat tartottam, s számos cikkem jelent meg tudományos folyóiratokban, turisztikai lapokban, hírlapokban. Az iskolában szertáraitam és laboratóriumomat gazdagon felszereltem.

Vira rendkívül leromlott a sok munka és gyenge élelmezés mellett. Ezért július 23-án elvittem Herkulesfürdőre, ahol egy barátnőjével, Fiedler Jenő erdőmérnök feleségével töltött pár hetet, s kissé össze is szedte magát. Ezen idő alatt édesanyám volt nálunk a gyerekek gondozására.

Az augusztust arra használtam fel, hogy bejártam a Szörénység falvait, s települési tanulmányokat végeztem tájrajzi munkám számára.

A hét év, amit eddig Karánsebesen töltöttem, kezdett már terheissé válni, hiszen egy nemzetiségi városban, háborús viszonyok között tanítani, emellett tudományos és irodalmi munkát folytatni, valóban fáradságos volt. Éppen ezért nagyon megörültem, amikor Fattinger Sándor barátom, akivel együtt voltunk kollégisták, majd az Urak Otthona tagjai, Budapestről arról értesített, hogy esetleg mód volna az újpesti Szociális Telep új intézményéhez áthelyeztetni magunkat. Terveket kezdtünk szőni Virával egy jobb körülmények közti életről, de sajnos, az áthelyezésből semmi sem lett.

Az új tanév még keményebb iskolai munkát és még nehezebb megélhetési körülményeket hozott. A régi tanári karból már alig maradt valaki, s csupa fiatal tanárt kaptunk. Hogy megéljünk, egész háború alatt tanítottam egy női kereskedelmi tanfolyamon, amit Szörényi Benő polgári iskolai tanár, zsidó, de jóságos ember tett lehetővé. Az öreg Szörényi bácsi nem egyszer segített ki pénzzavarból is. Vezető szabadkőműves volt az öregúr, s eleinte rám is szemet vetettek a szabadkőművesek, de látván, hogy hiába, azután békét hagytak, jöllehet több tanártársam állott közéjük.

Szeptembertől kezdve már lehetetlenné vált Gyula öcsémet tartanunk. Ezért magántanuló lett, és elment Vira bátyjához, Jázonhoz Szilberekre segédjegyzőnek. Viszont Jázon fiát, Dundit magunkhoz vettük ellátásra, s ez kissé segített rajtunk. Sok bajunk volt ezzel a komisz fiúval, aki akkor gimnazista volt. Fölösleges szobánkban egypár hónapig egy oláh tanuló lakott.

Tudományos terveimet nem mondtam fel e nehéz körülmények között sem. Most már annyi földrajzi értekezésem jelent meg, hogy gondolhattam egy egyetemi magántanári habilitációra. Ez idő tájt szervezték a pozsonyi és debreceni egyetemeket. Az utóbbin Milleker Rezső volt a geográfia tanára, egykori egyetemi társam, s vele tárgyaltam erről, de nem sikerült.

Ekkor a sajtóban erősen propagálták egy Balkáni Akadémia Szegeden való felállítását. Ennek földrajzi tanszékét szerettem volna elnyerni, hogy előrejussak a középiskolából, és Karánsebes elmaradt levegőjéből kikerüljek. Jártam is az ügyben Szegeden még szeptember 20-án, ahol ebben az ügyben Móra István múzeumigazgatóval és Tonelli Sándor kereskedelmi kamarai titkárral tárgyaltam. Mindketten biztattak, de az akadémia felállítására sohasem került sor.

Az ősz folyamán arra vállalkoztam, hogy a városnak iskolánkban egy első rendű meteorológiai állomást szerelek fel és vezetek. A műszerek meg is jöttek, de a felszerelésre már nem került sor.

Az ősz folyamán sok betegség látogatta meg a családot. Először Zolika volt beteg, azután Vira kapott spanyolinfluenzát, ami ekkor kezdett terjedni, majd magam feküdtem egy hónapig paratífuszban, s igen legyengültem.

17-én kaptuk a hírt, hogy Oroszországban győzött a bolsevista forradalom, de másnap viszont jött a lesújtó hír is, hogy az USA viszont belépett ellenünk a háborúba. Ez az akkor már általános kimerültségben kétségbeejtő volt. A december 3-án megkötött orosz fegyverszünetnek már nem is tudtunk örülni.

Az év folyamán háznagyává választott a kaszinó. Ott próbáltam a karánsebesi magyar társaságban a lelket tartani összejövetelek rendezésével. Nem sokat értem el, ez a hivatalnoktársaság a táncmulatságon kívül semmi iránt sem érdeklődött. A magamnak járatott folyóiratokat hiába vittem be a kaszinóba és raktam ki, azokat senki kezébe sem vette. Még saját tanártársaim sem éltek szellemi életet az iskolai munkán kívül. Egyetlen tudományos érdeklődésű kollegám volt Karánsebesen, Benigny Gyula, aki később debreceni professzor is lett. Volt egy tehetséges székely tanártársam is, Kölönte Béla, történész, de ezt nem tudtam rávenni, hogy tudományos munkát végezzen. Viszont több volt köztük, akit botrányos iszákosság miatt a szolgálatból is elbocsátottak, pl. Ovenden Sándor, Bárdos, Fludorovics. A fiatalabb tanárok mindinkább gyengébb értékű emberek voltak, s a háború előtti kiváló tanári kar csaknem teljesen kicserélődött.

1948. január 20.

1918

Az újév azzal kezdődött, hogy a szén hiánya miatt egész januárban szünetelt a tanítás. A bomlás jelei mindinkább mutatkoztak már. Januárban három napot Budapesten töltöttem, s Teleki Pállal tárgyaltam, aki akkor a Hadigondozó Hivatal vezetője volt. Még mindig biztattak a szegedi Balkáni Akadémia földrajzi tanszékével.

Az iskolai munka szünetelvén, inkább társadalmi téren dolgoztam többet. Ebben az időben alakítottak Karánsebesen egy Erzsébet királyné szoborbizottságot, s ebben végeztem szervező munkát. A Szabad Lyceum működését még a legnehezebb körülmények között is fenntartottam, jól-lehet csaknem egyedül viseltem minden terhét, s még a vetítógép kezelését is magamnak kellett ellátnom. De az egyesület előadásai mindig zsúfolva voltak hallgatósággal. Június 25-én Cholnoky Jenő kolozsvári professzor volt vendégem, s tartott előadást a Lyceumban.

Januárban köztudomásúvá vált már a csehek mozgolódása és a velünk szemben támasztott területi követeléseik is. Ezt akkor mindenki fantasztikusnak tartotta, s elképzelhetetlennek, hogy Magyarországot megcsónkíthatják, hiszen sehol sem volt területén belül ellenséges hadsereg.

Látszólag még minden a maga útján ment, és senki sem sejtette, hogy már mozog a talaj az ország alatt, mert semmiféle külföldi hír sem szivároghatott be.

Február 15-én Lugoson tartottam előadást az ottani Szabad Lyceumban, s ekkor Eöttevényi Olivér főispán vendége voltam. A vele való kapcsolatom évtizedeken át folytatódott azután Budapesten.

Március 3-án megkötöttük az orosz bolsevistákkal a békét Breszt-Litovszkban, de alig okozott valami megkönnyebbülést, s a győzelemben már alig hitt valaki is.

Ezen aggodalmas tavaszon szinte különösnek látszódtak azok az ünnepek, amik május 6-án Karánsebesen lefolytak. Két tanártársunk, Bartók Lóránt és Kövecs Dezső hősi emlékét, valamint Erzsébet királyné poétikus szépségű szobrát leplezték le. A király képviselőjében Albrecht királyi herceg jött el, egy 18 éves fiatalember. A magyarság még őszintén ünnepelt, de a helybeli oláhság már nem, sőt, ugrásra készen állott. Az egész szoborünnepség a város kiváló, európai műveltségű polgármesterének, Bordán Octávnak és Gajda Béla kollegámnak a műve volt.

Amikor május 7-én az oláhok a bukaresti béke aláírására kényszerültek, a helybeli oláhság még inkább meglapult. Mindez azonban csak látszólagos volt. A helybeli oláh püspöknek, Cristea Mironnak iskolánkba járó unokaöccse egyszer a tornateremben levetvén felső ruháit, mellénye az oláh zászlóval volt bélelve. Egy II. osztályos tanuló házi feladatul olyan térképet rajzolt Romániáról, amelyen határai a Tiszáig értek. Mindezt jelentettük főigazgatónk, Vass Bertalannak Nagyváradra, de leintést

kaptunk, s azt, hogy nem szabad tudomásul venni. Előérzetünk igen rossz volt ebben az oláh városban, s aggodalmaink mindinkább fokozódtak.

Az élet is erősen megnehezült. Igen, most volt kenyérünk, mert okulva 1917 tavaszának kenyérhiányán, ősszel sikerült búzát venni. Az itt olcsó szilvából főzött íz is sokat segített a télen rajtunk, disznót is vágunk. Mégis, már alig lehetett megélni kettőnk fizetéséből. Ezért egy szobát ismét bérbe adtunk egy Klenka János nevű tanártársamnak május és júniusban.

Az ez évi balkáni utazásra már csak úgy tudtam elmenni, hogy Teleki Pál segítségével 400 K-t utalványozott rá az Akadémia. A boszniai katonai hatóság azt kívánta, hogy az expedíció tagjai lehetőleg katonai egyenruhában utazzanak, a civil állásuknak megfelelő rangjelzéssel. Így én mint százados vettem részt. Természetesen megint otthonról kellett vinnünk az élelmet. Június 14-én indultam el Karánsebesről, s Budapesten csatlakoztam az útítársakhoz. A vezető most is Tuzson János professzor volt, s rajtam kívül dr. Karl János fiatal piarista tanár, dr. Szatala Ödön asszisztens vett részt, valamint Boszniában csatlakoztak a tavalyi kormányzósági tisztviselők, Fritz erdőtanácsos, Setnik meteorológus és Simmet fővadász. Az idei cél volt Hercegovinának a mediterránnal határos részei növényföldrajzi bejárása. Június 16-án voltunk Szarajevóban. A kormányzóság magyar urai, Pfeiffer erdőigazgató tájékoztatnak, hogy itt már minden felbomlóban van, s a lehetőség az osztrákoktól mintha inkább a magyar irányba hajlana. Mondják, hogy ez onnan van, hogy gr. Tisza István a tavasz folyamán lent járt Zágrábban a horvátokkal egyezkedni. Sajnos, minden csalóka látszatnak bizonyult rövidesen.

Szarajevóból június 17-én indultunk útnak. Boszniában már ekkor nagy éhség volt, bandák garázdálkodtak, ezért útközben egy pár főnyi katonai kíséretet kaptunk a parancsnokságtól. Több bajunk, mint hasznunk volt velük. Vonaton mentünk Mostarig, forró füledt nyári éjszakán, végig a völgyön, a Neretva mentén. Mostarban katonai autókra szállva egy veszedelmes szerpentinén át pitymallatkor Nevesinjébe érkeztünk. Az itteni katonai parancsnok, egy cseh tiszt igen mogorván és barátságtalanul fogadott, s alig tudtuk tőle a katonai kíséretet és málhás állatokat megkapni. Az útirány Nevesinje-polje–Velez planina–Lakat katonai őrház. A poljében éjjel majdnem eltévedtünk, az őrházban éjszakázva kicsi híján vipera mart meg. Tovább a Rujiste-nyereg, Zimlje-polje, Vojno, Neretva völgye, vasúton Jablanicára, onnan másnap vonattal Prenj állomásig, azután fel

a Prenj-planinára, Ida-Hütte, Maria-Theresia-Hütte. A Prenjen június 23–24. közti éjjel hatalmas havazást kaptunk, s alig tudtunk leereszkedni az Idbar völgyébe, ahol viszont mediterrán forráságot kaptunk. Tovább lejutunk a Neretva völgyébe, ahol Celebicin Szapáry jószágigazgató lát vendégül, majd Konjicon vonatra szállva Szarajevón át hazautaztunk. Szabadkánál elválva társaimtól június 26-án Karánsebesre érkeztem.

Ez a második balkáni utam tanulságosabb volt az elsőnél is, mert a mediterrán peremvidékeinek már olasszal beütött kultúrája és különleges növényvilága egészen új volt számomra.

A tanév ebben az évben június 16-án fejeződött be. Gyula öcsém mint magántanuló érettségi vizsgálatot tett. Isten segítségével tehát sok nehézség között árva öcsémet is eljuttattam idáig.

A nyaram megint nagy kertem művelésével telt el, de fáradságomat a forró és száraz nyár nem sok eredménnyel jutalmazta.

A nyár folyamán, július 18-án Schafarzik Ferenc nevű egyetemi geológus professzor látogatott meg Karánsebesen, és vele néhány tanulmányi kirándulást is tettem.

Július 21-én Virával és kislányommal Szilberekre utaztunk Vira Jázon bátyjához, ottani jegyzőhöz. Orsovától Zimonyig az Aldunán tettük meg az utat hajóval, de itt a háború alatt megviselt hajó súlyosan megsérült, úgyhogy vonaton akarván az utat folytatni, kiszállottunk. Szállodai szobát nem kapván, kalandos és kellemetlen éjjelt töltöttünk a hajóállomáson. Másnap hajóval mentünk Zomborig, onnan éjjel kocsin Szilberekre. Vira itt maradt augusztus 13-ig. Magam július 28-án visszautaztam, vonattal Újvidékig, onnan hajóval Orsován át haza. Amíg Vira a Bácskában volt, édesanyám volt nálunk.

Augusztus 11-én Szabadkán át Viráék után mentem, s velük megint hajóval akartunk hazajutni. Belgrád és Pancsova között éjjel megint eltört a hajó kormányja, s itt a part mellé állva csaknem egy napot vesztegeltünk, míg végre hosszas kísérletezés után elvontatták a hajót. Nem akarván ilyen körülmények között éjjel végighajózni a nappal is veszedelmes Aldunán, Báziasznál kiszálltunk, és vonaton tértünk vissza Karánsebesre.

Szeptemberben a két gyermek mellé Vira egy unokahúgát, Megela Margitot vettük. Igen közönséges, műveletlen teremtes volt, aki sok keserűséget okozott nekünk.

A háború közben eljutott tragikus végső szakaszába. A nyugati fronton a németek végleg elakadtak, mi pedig az olasz fronton, Doberdón és Piavénál vívtunk reménytelen és véres küzdelmeket. Szeptember közepén béke hírek szállingóztak, de nem lett belőlük semmi. A közhangulat igen rossz volt, a fővárosi munkásság zavargott már a nyár eleje óta, az ország tele volt katonaszökevényekkel, a parlamentben Károlyi Mihály lázított. Szeptemberben az influenza tömegesen kezdte szedni áldozatait. Szeptember 28-án összeomlott a bolgár front, a németek is inogtak már. Október 17-én Tisza István bejelentette a parlamentben a háború elvesztését, s erre minden kezdett felbomlani.

Október közepén magam is súlyos spanyolnáthát kaptam, erős orrvérzéssel. Nehezen kezdtem lábadozni. Október 31-én mentem ki először a házból, s a kaszinóban forradalmi híreket hallottam Budapestről, amelyek Aradon át érkeztek. Akkor már majdnem mindenkinek minden mindegy volt, csak a háborúnak legyen vége. Ami azután következhet, arra alig gondolt valaki is.

November 1-jén a városban levő katonaság között minden rend felborult már. A temesvári hadtest altiszti iskolája volt itt a város melletti barakk-táborban, s ezek ellepték az utcákat, s a kaszárnyákat kezdték fosztogatni. A város polgársága megriadt, s főleg a magyarság meredt félelemmel a jövő elé ebben az oláh tengerben. A polgármesternek, ügyésznek és rendőrkapitánynak én azt indítványoztam, hogy egy politikamentes polgári bizottságot válasszon a község, egyenlő számban magyar, német és román polgárokból a rend fenntartására. Ez még aznap este megtörtént a városházán. Engemet is beválasztottak, sőt, a bizottságról a polgárőrség megszervezőjének is kiküldtek Reichl rendőrkapitánnyal és egy Farkas nevű ügyvéddel együtt. És én éppen aznap keltem fel súlyos influenzából, de vállalnom kellett, mert családomat is féltettem.

Megszerveztük a polgárőrséget még aznap este, és nekem ettől kezdve nem volt sem éjjel, sem nappal nyugalmam. A polgárőrséget elsősorban a gimnázium nagyobb tanulóiból szerveztem meg. Ezekkel őriztettük a város villanytelepét, s éjjel fegyveres járőrökkel cirkáltunk az utcákon. Legtöbb bajt a frontokról fegyverrel visszaözönlő katonák okozták. Ezekről éjjel, a vonat érkezésekor a Temes hídjánál szedtük el a fegyvert, lőszert, s dobáltuk a Temesbe. Ha a környék oláh falvaiban raboltak, oda is küldtünk segítséget, különösen azután, hogy volt diákjaink is visszajöttek a

frontról. Néha kétségbeesve telefonáltak egyik-másik faluból segítségért. A vége felé már lovas csapatunk is volt. Magam számos éjjelt töltöttem bevetésen fegyveresen, s nem egyszer saját lakásomat őriztem fegyverrel. Néhány nap után zsoldos-csendőrséget is szerveztünk. A szomszédos falvakban sok rablás és kegyetlenkedés történt, s kirabolták Orsovát, Resicát is, ahogy egy éjjel telefonon a lugosi alispán, Issekutz mondotta nekem, de Karánsebesen nyugalom volt, csak néhányszor kergettünk éjjel néhány tolvajt.

Mindez a helybeli román intelligenciával egyetértésben történt, jóllehet a városból a katonaság már az első napokban szerteszökött. Legnagyobb gondot éppen az okozott, hogy a kaszárnyák fegyver- és lőszerkészlete ne kerülhessen az oláh csőcselék kezére.

A nyugalom azonban csak november 1-jétől 23-ig tartott. Ekkor Jászai Oszkár tárgyalást kezdett Aradon az oláhokkal, s ettől kezdve minden felborult Karánsebesen is. Ekkor egy este oláh tömegek vonultak a városháza elé, s kitűzték rá az oláh zászlót, megalakították az oláh nemzeti gárdát, s nekünk az eddigi rendfenntartást be kellett szüntetnünk.

Ettől kezdve éjjelenként állandóan lövöldöztek a városban, főleg az oláh teológusok, az ő nemzeti gárdájuk törzse. Megkezdődött a Balkánról a csapatok, főleg németek visszavonulása. Ezeket Karánsebesen a nemzeti gárda többnyire kifosztotta. Sok mindent lehetett vásárolni e visszavonuló csapatoktól, s így elláthattuk magunkat télire élelmiszerrel.

A zavaros állapot december elejéig tartott, amikor szerb csapatok vonultak be a városba. Ezek szétkergették az oláh nemzeti gárdát, s némi rendet is csináltak. A magyarsággal szemben elég tisztességesen viselkedtek, de az oláhokat drasztikus eszközökkel kezelték. Így azok csakhamar el is csendesedtek.

E kétségbeejtő helyzet aggodalmát még inkább fokozták azok a hírek, amelyek a csehek, oláhok, szerbeknek minden oldalról az országba való előnyomulásáról érkeztek. Ilyen körülmények között mindentől teljesen visszavonultam, és a Szörénység tájrajza munkám befejezésén dolgoztam. Karácsonyra el is készültem vele, csak azt nem tudtam, hogy jut el Budapestre.

A karácsony kétségbeejtően szomorú körülmények között telt el. A régi Magyarország 1918-ban sírba szállott.

1948. június 27.

1919

Az újév első gondja volt számomra, miképpen juttassam el a Szörénységről írt nagy földrajzi munkámat Budapestre a Földrajzi Társaság pályázatára. A helyzet annyira zavaros volt, hogy postai szállításra gondolnom sem lehetett. Karánsebes és Budapest között több hadsereg demarkációs vonala húzódott. Karánsebesen egy szerb kapitány parancsnokolt, aki előbb pincér volt Belgrádban. Mégis ehhez kellett munkámmal elmenem, hogy cenzúrázza, és engedje meg azzal Budapestre utaznom. Az engedélyt meg is adta. Ezzel január 2-án elindultam. Temesvárnál szerb katonák zavarták le az utasokat a vonatról, de én szerencsésen átjutottam rajtuk. Szegednél francia csapatok voltak. Ezekkel nem volt semmi nehézségem. Hosszú utazás után feljutottam Budapestre. Itt teljes felfordulást találtam, a városban bőrkabátos, ún. matróz-csapatok jártak-keltek az utcákon, ordítózva, lövöldözve, forradalmi követelésekkel. Szállást egy karánsebesi tanártársamnál, aki most szerelt le, kaptam a Margitsziget szállójában. Pályamunkámat leadván a Földrajzi Társaságban, utánajártam a minisztériumban Karánsebesről Budapestre való áthelyezésemnek. Itt már csupa új embert találtam, akik már szakszervezeti exponensek voltak. Mindent meg is ígértek, persze nem csak nekem, hanem mindenkinek. Éjjelenként mindenfelé szólt a gépfegyver a városban. A Károlyi-kormány már nehezen tartotta magát. Alig vártam, hogy elutazhassak. Január 7-én nagy nehézségek között utaztam haza Karánsebesre.

Karánsebes január folyamán francia megszállás alá került, mert a francia csapatok közéjük vonultak a szerb és oláh csapatoknak, amelyek között sok marakodás történt, mindegyik minél több területet akarván kezébe keríteni Magyarországból. A francia megszállás alatt csönd volt a városban, s az iskolai munka is eléggé nyugodtan indult meg.

A tavasz sok rémhírt, sok nyugtalanságot hozott. Nem csak magam családja sorsa aggasztott, hanem édesanyámé és Jolán húgomé is, aki közben Temes megyébe, Szigetfalura kapott áthelyezést. Őket március 15–17. között meg is látogattam és aránylag jó helyzetben találtam.

Március végén kislányunk súlyosan megbetegedett. Előbb tifuszt kapott, ami tüdőgyulladással folytatódott. Igen nehezen épült fel, de egy

Popasz Szilárd nevű jó öreg orvos igen lelkiismeretesen gondozta. Felépülése után alig néhány napig volt egészséges, s akkor kanyaróba esett, ami újból tüdőgyulladásban folytatódott. Most már alig volt remény felgyógyulására, de az Isten mégis megtartotta.

Ahogy tavaszodni kezdett, sok hír érkezett hozzánk felszabadító seregek közeledéséről, sőt még olyan hírek is voltak, hogy orosz bolsevista csapatok fogják kivenni az országból a szerbeket, oláhokat. Persze ez propaganda volt, a kommunista irányból fújván már ekkor a szél. Egyes hírek a forradalmi kormány, sőt, március 21-én kikiáltatván a proletárdiktatúra, még a kommunista kormány nacionális céljairól is voltak. A karánsebesi magyar intelligencia egy kisebb részét még meg is tévesztették ezek a hírek, és sokan szakszervezetekbe is beléptek. Végül is általánossá vált a teljes letargia. Mindenki kártyázni kezdett, családoknál, a kaszinóban, s valóságos kártya-járvány tört ki. Mi egy Fiedler Jenő nevű erdőmérnök barátommal csaknem naponta, felváltva hol itt, hol ott voltunk.

A városi közizagztatás oláhvá alakult át. Az iskolákhoz egyelőre még nem nyúltak, de az oláh tanulókkal mind nehezebbé vált a helyzet.

Május elején jó hírek is szivárogtak a Budapesttől egészen elzárt városba, előbb az aradi, majd a szegedi ellenforradalmi kormány megalakulásáról, nemzeti hadsereg felállításáról, s mi mohón lestük, mi lesz a sorsunk az oláh tengerben. A franciák a nyár folyamán átadták helyüket oláh csapatoknak. Ettől kezdve igen súlyossá vált a magyar tisztviselők helyzete. Fizetést már rendszertelenül kaptunk, s egészen bizonytalanná vált a sorsunk.

Én e bizonytalanságban legalább a betevő falatot akartam biztosítani családomnak, ezért fáradhatatlanul műveltem lakásunk félholdnyi kertjét, s ez a tavasz valóban kedvezőbb is volt az előző évnél.

Június 28-án oláh megbízott jelent meg az iskolánkban, s felhívta a tanári kart oláh-hűségeskü letételére, amit azonban az igazgató kivételével mindenki megtagadott, s jogtalannak jelentett ki, hiszen még semmiféle jogalap sem volt hozzá; a város jövőben való hovatartozását semmiféle békeszerződés sem állapította meg meg. Ugyanúgy a polgári iskolában is követelték a hűségesküt, s Vira is megtagadta. Ezalatt futva jött hozzám egy tanuló, hogy siessek Vira segítségére, mert az oláh tanulók inzultálni akarják. Ezt az oláh kormánybiztos szemére vettem, és szaladtam Virához, aki azonban közben már bántatlanul hazaérkezett.

Június végén az oláhok az iskolából kitiltották a magyar tanári kart, állásunkból mindnyájunkat elbocsátottak, s utolsó fizetésünket június végén kaptuk meg. Nagy-nagy fájdalommal adtam át a szertáramat, amelyet csaknem minden darabjában magam hordtam össze, a város ezzel megbízott egyik oláh tisztviselőjének, egy teljesen műveletlen valakinek.

Most tehát utcára kerültünk, kenyér nélkül maradtunk. Valami megélhetés után kellett nézmem. Temesváron jártam, hogy temesvári lapok karánsebesi árusítását megszerezsem, de nem sikerült.

Nagy gond volt, hogy Vira Jázon bátyjának ebben az évben is nálunk volt fiát hogyan szállítsam haza Bácskába. Június 30-án elindultam vele. Szegedig nagyobb baj nélkül jutott el a vonat, hiszen akkor az oláh megszállás már csaknem Szegedig ért, csak keskeny szerb övezet volt Szeged előtt, ahol francia megszállók voltak, s itt székelte a magyar ellenforradalmi kormány is. Szeged és Szabadka között azonban a vonat megállott, s a szerbek pénzt követeltek az utasoktól fűtőanyagra. Nagy nehezen mégis eljutottam a fiúval Zomborig. Innen a szerb katonai parancsnokság megtiltotta a kiutazást, s hiába jártam náluk, azt mondták, hogy bélyeges kérvényt adjak be, s majd elintézik, hogy a szomszédos faluig elmehessek. Végül is a magyar törvényszékről telefonon hívtam fel Jázont, hogy küldjön kocsit, s azzal éjjel kalandos út után eljutottunk Szilberekre július 2-án.

Itt 3 napot töltöttem, s július 5-én ugyanazon úton igyekeztem hazafelé. Zomborban a szerb katonák le akartak tartóztatni, mert egy háború alatti bolgár kémnek néztek, s alig tudtam magamat igazolva megszabadulni tőlük. A zombori állomáson éjjel találkoztam a kalocsai és dunapataji ellenforradalmi mozgalomból ide menekült szerencsétlen magyarokkal.

Július 6-án, vasárnap Szegedre érkeztem. Itt megszálltam, s azután felkerestem gr. Teleki Pált, aki az ellenforradalmi kormány külügyminisztere volt. Igen kezdetleges körülmények között találtam e kormányt, amelynek gr. Károlyi Gyula volt az elnöke, s Horthy Miklós aznap lett honvédelmi miniszterből a nemzeti hadsereg fővezére. Teleki Pál szívesen tartott volna Szegeden, de családom miatt aggódván, akiket nem hagyhattam az oláhok kezében, másnap mégis kénytelen voltam hazautazni.

A nyár a legnagyobb bizonytalanságban telt el. Már csak az volt enni-való, amit kertemben magam termeltem meg. Mégsem estünk kétségbe. Dolgoztam a kertet, s készülődtem bútoraimat összecsomagolni, hogy

mielőbb itt hagyassuk Karánsebest. Tömérdek ládát készítettem egész nyáron át erre a célra.

Július 13-án Etelka húgommal, aki közben meglátogatott, és Zolikával elindultam Jolánhoz Szigetfalura, hogy Zolika ott töltsen a nyarat nagymamájánál. Buziásfürdőig elvitt a vonat, de onnan semmiképpen sem tudtunk továbbjutni, mert közben oláh–szerb demarkációs vonal volt. Véletlenül egy autóra jutottunk fel, amelyen magyar tisztekkel hosszas kalandok után éjjel eljutottunk Szigetfalura. Zolikát itt hagytam, mert nálunk Karánsebesen már igen rossz volt az élelmezés. Július 17-én egyedül utaztam haza Karánsebesre. Lugoson kellett töltenem az éjszakát, s itt már francia csapatok helyett oláh csapatokat találtam, s mikor Karánsebesre érkeztem, ott is oláh katonaság volt már, jóllehet mindenki úgy tudta, hogy angol csapatok fogják felváltani a franciákat. Mostantól kezdve tehát oláh csapatok megszállása alá jutottunk, s életünk ettől kezdve tűrhetetlenné vált.

1948. január 29.

A nyár igen súlyos körülmények között telt el. Budapestről a proletárdiktatúra rémségeiről és az éhségről jöttek hírek, majd sikertelen ellenforradalmi kísérletekről, a vörös hadsereg vereségeiről, a székely hadosztály megsemmisüléséről, az oláh csapatok előnyomulásáról és Budapest megszállásáról, a szegedi nemzeti hadsereg átvonulásáról a Dunántúlra, s végül a proletárdiktatúra bukásáról. Mi rajtunk a jó hírek semmit sem segíthettek, s a rossz hírek semmit sem árthattak, a mi sorsunk már eldőlt, oláh megszállás alatt voltunk, állásunkból el voltunk bocsátva, s teljes reménytelenséggel nézhettünk a jövő elé. Sejtelmünk sem volt róla, hogy mi lesz velünk. Hallottuk ugyan, hogy az esküt nem tett magyar tisztviselőket az oláhok Erdélyben vasúti kocsikba rakják, s egyszerűen áteszik a maradék országba. De hogy ránk mikor kerül sor, azt senki sem sejtette, s hogy mi vár ránk azután, senki sem tudhatta.

Augusztus elején újból Temesvárotról jártam, hogy valami megélhetéshez jussak, mert már bizony alig volt miből élnünk. Persze ezer és ezer tisztviselő volt ugyanígy, s így semmi sem sikerült. Közben az oláhok a legkülönbözőbb módon gyötörték bennünket. Amikor az oláh csapatok bevonultak Budapestre, azt követelték, hogy oláh zászlót tűzzünk ki. Ezt

úgy játszottam ki, hogy az erdélyi színeket tettem ki az ablakba. Engemet és Kölönte Béla nevű székely tanártársamat különösen figyeltek, mert mi voltunk a leginkább ellenállók velük szemben. Néhány magyar diákunkat csúnyán megkínózták az oláhok.

Most már csak arra vártam, hogy mielőbb elmenekülhessek innen családommal együtt. Augusztus 29-én még egyszer elmentem Szigetfalura, hogy anyámtól és Jolántól elbúcsúzzak. Augusztus utolsó napjaiban egy levelet találtam a kapun bedobva, amelyben a minisztérium Budapestre hívott. Sohasem tudtam meg, miképpen került ez hozzám. De most már nem volt tovább nyugtom, mindenképpen menni akartam innen, ahol helyzetem már teljesen tarthatatlanná vált. De ez nem volt könnyű, mert az oláhok nem adtak utazási engedélyt. Mégis azt határoztam, hogy megyünk, ha mindenünket itt is kell hagynunk.

Mindenünket összecsomagoltuk, a lakást kiürítettük, a bútorokat az udvarban külön álló kamrába hordottam össze, a kerti terményeinket eladtuk, s a ruhaneműt, ezüstöt néhány ládába és bőröndbe helyeztük. Szeptember 22-én minden engedély nélkül elhagytuk Karánsebest, Virával és a két gyermekkel, s vonatra ültünk. 1911. augusztus végén láttam meg először ezt a várost és 1919. szeptember 22-én láttam utoljára. Ami e két időpont közé esik, azt legjobb fiatal éveim sok munkája töltötte ki, kétévi vergődésem a családalapításért, s hat boldog év a házasságban, de egyúttal a világháború sok aggodalma, nélkülözése és szomorú összeomlásunk is. Sok tanári lelkiismeretes munka és a magyar kultúra érdekében tett fáradozásom maradt e városban. Fájt, amikor elhagytam, s elindultam a teljes bizonytalanságban, egy összeomlott országban új életet keresni.

Utazásunk kegyetlenül nehéz volt a két kicsi gyermekkel, az ötéves Babával és a 3 éves Zolikával. Reggel indultunk, s késő délután volt, mire Aradig eljutottunk. Itt éjjelezni kellett, de szállást kapni nem lehetett. Családomat egy kávéházban ültettem le, s magam elindultam éjjeli szállást keresni a menekültekkel zsúfolt városban. Szállodáról szó sem lehetett, s végre egy magánlakásban kaptam egy férges szobát. Másnap kora reggel kivergődtünk az állomásra. Óriási tömeg ostromolta a Szajol felé induló egyetlen vonatot. Ezekkel valóságos küzdelmet kellett vívni, amíg a két gyerekkel feljutottunk a kocsiba, azután meg a vasutasokkal azért, hogy ládáimat is tegyék fel, mert ha ezek lemaradtak volna, sohasem láttam volna többé azokat. Végre minden fenn volt.

Éjjel érkezünk Szajolra, s a vonat nem ment tovább. Mi Törökszentmiklóstra igyekeztünk Etelka húgomhoz. A szajoli állomáson részeg oláh katonák között kellett tölteni néhány órát a kimerült gyermekekkel. Végre elindult egy vonat, s nagy nehezen elvergődtünk Törökszentmiklóstra jóval éjfél után. Etelka húgom nagyon meg volt lepve, amikor éjjel felvertük álmából. Itt másnap Etelka egy tanítótársánál, Nagy Sándornál szobát béreltem családomnak, s valahogy elhelyeztem őket. Csak még semmi sem volt, amiből megélhettünk volna. Én mindent elkövettem, hogy feljuthassak Budapestre. Szeptember 24-től október 5-ig jártam utána, hogy a megszálló oláh katonaság engedélyt adjon erre. De a Tiszán senkit sem akartak átengedni. Végül is elhatároztam, hogy szökve megyek át. Október 6-án vonattal eljutottam Szajolig. Itt kiszálltam, s táskámat a vonatban egy becsületes képű vasutasra bízta, s azután az oláh katonák által már megvizsgált kocsiba ügyesen ismét visszaszöktem. Így jutottam át a Tiszán. Éjjel érkeztem Budapestre. Itt egy Törökszentmiklósról való tanárnál, Dankó Istvánnál töltöttem el az éjjelt, azután, másnap, október 7-én elhelyezkedtem Vira Anci nevű unokatestvéréénél, aki akkor már Jiraszek Béla mérnök felesége volt. Azután a közoktatásügyi minisztériumban jelentkeztem, és szolgálati beosztást kértem. Be is osztottak a Szabadoktatási Tanácshoz, de közben Teleki Pálnál járva, ő azonnal beosztott a külügyminisztérium Béke-előkészítő Irodájába, amelynek ő volt a vezetője. Itt mint földrajzi szakelőadó főleg a kartográfiai munkákkal kellett foglalkoznom. Sikerült a minisztériumban azt is elintéznem, hogy Virát beosszák szolgálatátételre a törökszentmiklósi polgári fiúiskolához. Ezt a hivatalos írást egy odamenő utassal be is tudtam küldeni neki. Most tehát ismét volt állása mindkettőnknek, csak azt nem tudtam, hogy kerülök újra össze családommal.

Lakáshoz úgy jutottam, hogy Fattinger Sándor régi egyetemi barátom segítségével elhelyezkedtem Újpesten a Főiskolai Szociális Telepen. Ő is itt lakott, s az volt a terv, hogy majd itt fogok végleg elhelyezkedni. Mikor Vira egy vasutas segítségével október végén fel tudott jönni meglátogatni, már itt laktam.

Új beosztásom közvetlenül Teleki Pál munkatársává tett. Főleg a béketárgyalásokhoz szükséges térképek készítése, azoknak a Magyar Földrajzi Intézetben való sokszorosításának irányítása volt a feladatom. Munkaköröm nagyon érdekes és nagyon változatos volt, de nem veszélytelen, mert

Budapest oláh megszállás alatt volt, s ilyesmivel foglalkozni nem lehetett. Irodánk a királyi palota északnyugati szárnyának második emeletén volt. Velem egy helyiségben dolgozott Ezry Sándor, Teleki Pál személyi titkára, akiről később kitűnt, hogy az oláhoknak kémkedett, továbbá Kristóffy József, aki a második világháború előtt oroszországi követünk lett. Sok érdekes és nagynevű emberrel kerültem itt kapcsolatba, pl. Apponyi Albert, gr. Bethlen István, s együtt dolgoztam Kovács Alajossal, a Statisztikai Hivatal elnökével és még sok mással.

Helyzetem tűrhető volt. Délben a külügyminisztérium étkezőjében ebédeltem én is, az elképzelhető legszűkösebb módon. Koldusszegény volt mindenki. Ruházatom igen gyenge állapotban volt, felöltöm még Karánsebesen készült a háború végén egy elviselt és befestett katonaköpenyből, de akkor mindenki rongyos volt. Legnagyobb gondom az volt, hogy családomtól október végétől kezdve teljesen el voltam zárva, mert az oláhok a Tiszán át még a postát sem engedték keresztül. Jól kerestem, mert tanári fizetésem mellett még pótlékot is kaptam a Béke-előkészítő Irodától, de családomnak semmit sem tudtam eljuttatni, holott tudtam, hogy nélkülöznek.

November 14-én bevonultak Budapestre Horthy Miklós nemzeti hadseregének csapatai, s az oláhok megkezdték a visszavonulást a Tisza mögé.

1948. január 31.

Amikor Horthy nemzeti hadserege bevonult Budapestre, az oláh csapatok kénytelenek voltak megkezdeni visszavonulásukat a Tisza vonalára. Akkor úgy remélték, hogy megkapják az egész Tiszántúlt is. Ezt az alkalmat felhasználtam arra, hogy lejussak családomhoz Törökszentmiklósrá. November 15-én Budapesten reggel vonatra ültem, amely olyan tempóban haladt Szolnok felé, ahogy a nemzeti hadsereg csapatai előrejutottak. Ablaktalan vonatban a hideg, havas esős napon egészen átfagyva estére érkeztünk be Szolnokra. Hosszú időzés után a vonat ugyan tovább indult, de a Tisza felrobbantott és csak ideiglenesen összetákolta hídja előtt megállott, és oláh katonák mindenkit kikergettek belőle, akinek nem volt tőlük átkelési igazolványa a Tiszántúltra, nekem pedig nem volt. Vasutasnak adtam ki magamat, és szerencsés véletlen folytán bent maradtam a vonatban.

Éjjel érkeztem Törökszentmiklóásra. Itt pár napot időztem családomnál. Vira és Etelka ekkor már együtt béreltek lakást.

November 18-án egy vasúti tisztviselő figyelmeztetésére vissza kellett indulnom, mert az utolsó vonat ment át a Tiszán Budapest felé, azután az oláhok végleg bezárták a Tisza-vonalat. Egy gépen jutottam el Szajolig a mozdonyvezető jóságából. Itt koromsötét éjjel sikerült beszöknöm az ott álló vonat egyik kocsiába. Így jutottam át a Tiszán, és érkeztem fel Budapestre. Ezután hónapokon át nem hallottam családomról, s ők sem tudták, hogy átjutottam-e Budapestre, vagy pedig elfogtak-e az oláhok. Életünknek talán egyik legsúlyosabb időszaka volt ez.

Budapesten újból kemény munkában voltam. Teleki Pállal mind bizalmasabb viszonyba jutottam. Emellett bekapcsolódtam különböző társadalmi mozgalmakba is. Az akkor irredenta munkára alakult Délvidéki Liga titkárává választottak. Elnöke Herczegh Ferenc, az elnökség tagjai Zadravecz István tábori püspök, Eöttevényi Olivér volt lugosi főispán voltak. Pár hónapig dolgoztam itt csupán, mert lassan meggyőződtem róla, hogy csak naiv álmodozás és hiábavaló szófecsérlés az egész. Tenni semmit sem tudtunk. A Béke-előkészítő Irodában Teleki Pál vezetésével az ún. B. irodában, gr. Bethlen István vezetésével az erdélyi ügyekkel foglalkozó ún. A. irodában igen komoly munka folyt, memorandumok, statisztikák, térképek készültek. A statisztikai munkálatokban együtt dolgoztam a nagynevű Buday Lászlóval, a Statisztikai Hivatal tudós elnökével. Irodánk ekkor a királyi palota II. emelet 77. sz. helyiségében volt.

Ilyen helyzetben, családomtól teljesen elzárva, róluk hírt sem kapva, egy fűtetlen kémiai laboratóriumban lakva az újpesti Szociális Telepen, érkezett el a karácsony, életem legszomorúbb karácsonya. Az ünnepet Vira unokatestvérénel, Ancinál töltöttem, egy napot meg Temesy Győző barátomnál. Így zárult a nehéz 1919. év, a proletárdiktatúrát követő igen zavaros viszonyok között és nélkülözések közepette.

1920

Lakáskörülményeim csaknem tűrhetetlenek voltak a hideg, szigorú télben. Fattinger Sándor lakott a szomszédos helyiségben. Együtt nélkülöztünk, csaknem éhezünk, bár pénzem bőven volt.

Amikor január elején a békekonferencia megküldötte a magyar kormánynak a békefeltételeket, az új határ térképét lakásomon fagyott kézzel, a villanykörtén melengetve kellett megrajzolnom. Ezt a térképet Teleki Pál és a kormány tagjain kívül én láttam először.

Családom miatti nyugtalanságom egyre növekedett. Tudtam, hogy ők is nélkülöznek és aggódnak, s nem tudtam nekik sem hírt, sem pénzt küldeni.

Mégis azon igyekeztem, hogy a fővárosi helyzetem előnyeit hasznomra fordítsam. Részt vettem a Földrajzi Társaság életében, s megbíztak a Földrajzi Közlemények szerkesztésével is. Ez igen megtisztelő feladat volt nekem, aki csak most kerültem fel a vidékről. Számos lapban, folyóiratban dolgoztam, s főleg az ország új helyzetének földrajzi problémáival foglalkoztam.

Január környékén útnak indult a magyar békedelegáció Párizsba Apponyi Albert és Teleki Pál vezetésével. Elérhettem volna, hogy Teleki magával visz, de ennél szerényebb voltam, és megfelelő ruhám sem volt. Így csak a Keleti pályaudvaron köszöntem el Telekitől, aki különböző feladatokat bízott rám távollétük ideje alatt. Párizsból is többször küldött utasításokat a számunkra még elvégzendő munkákra vonatkozólag.

Az összeomlás után lassan meginduló tudományos életből kivettem a részemet. Január 29-én a Földrajzi Társaságban tartottam első ilyenféle előadásomat „Városföldrajzi tanulmányok” címen. Közben Cholnoky Jenő kolozsvári professzor is Budapestre menekülván, Teleki Pál őt is a Békeirodába osztotta be, s ettől kezdve vele is együtt dolgoztam. Ekkor igen meleg baráti viszonyban voltunk, s csak később fordult el tőlem. Másik szaktársam volt a Békeirodában az ugyancsak Kolozsvárról menekült Kerekes Zoltán egyetemi magántanár. A Földrajzi Társaságban Bátky Zsigmond, Kogutowicz Károly, Strömpl Gábor, Hézser Aurél voltak ekkor a vezető egyéniségek Cholnoky elnök mellett. Lóczy Lajos ez idő tájt halt meg.

Szívszorongva vártuk, hogy mi lesz Magyarország sorsa a békekonferencián. A kapott békefeltételek olyan kegyetlenek voltak, az ország megcsonkítása olyan borzalmas volt, hogy mindenki beleszédült. Az oláhok közben a magyar kormány minden erőfeszítése ellenére sem mozdultak el a Tisza mellől, hiábavaló volt minden. Végre mégis március 3-án elrendelték az oláhok a visszavonulást, és a magyar csapatok átlépheték a Tiszát. Magam is azonnal nekiindultam Törökszentmiklós felé. Szolno-

kig vonattal jutottam el, onnan egy mozdonnyal Szajolig, s innen gyalog Törökszentmiklóstra. Útközben, jöllehet március 3-a volt, a mezőkön cséplőgépek dolgoztak, amelyeket addig az oláhok rablása elől rejtegettek. Családomat viszonylag kielégítő helyzetben találtam, csak Vira és Etelka nagyon nehezen fértek össze egymással. Végre elvihettem nekik a hónapok óta összegyűjtött pénzemet is. Néhány napot töltöttem velük. Közben az ide is bevonult nemzeti hadsereg csapatai tiszteletére nagy mulatságot rendeztek a városban. Szinte bámulatos volt, hogy a sok oláh fosztogatás és általános zavarok ellenére is milyen gazdag volt még e multság asztalára összehordott mindenféle jó.

Budapestre visszaérkezve most már nyugodtabban tudtam dolgozni. Telekitől még március 25-én is hosszú levélbeli utasítást kaptam Neuillyből az elvégzendő kartográfiai munkálatokra vonatkozólag. A nemzeti hadsereg csapatai gyorsan rendet csináltak ugyan az országban, de sok volt a túlkapás mindenféle ellenforradalmi szervezet részéről. A parlament Horthy Miklós fővezért az ország kormányzójának választotta, s április 1-jén a Vérmezőn történt ünnepélyes eskütételt a várbástyáról néztem végig.

Nagy öröm ért április 8-án, amikor a Földrajzi Társaság „A Szörénység tájrajza” című pályamunkámnak ítélte a Teleki-féle tájrajzi pályadíjat. Most már tehát volt Budapesten is elért komoly tudományos sikerem, s bekerültem az elismert geográfusok sorába. Bizony sok fáradságos és lelkiismeretes munkába került ismeretlen kis vidéki tanári sorból felküzdeni magamat. De soha, senki sem segített rajtam, csak saját munkásságom.

Szép tavaszt hozott az év. Vira április végén a két gyerekkel együtt feljött Törökszentmiklósról egy napra, s meglátogatott Újpesten. Most már az volt a legfőbb gondunk, hogy hogyan helyeztessük át Virát, hogyan szerezzünk lakást, mikor ezrével állottak a pályaudvarokon a menekültek vagonjai, s végül hogyan jussunk hozzá a Karánsebesen maradt bútorainkhoz. Vira helyzete Törökszentmiklóson Etelka mellett mindinkább tarthatatlanná vált.

Magamat a külügyminisztérium békeirodájából beosztattam az újpesti Szociális Telephez, de ez csak papíron történt, és csak a jövő érdekében volt, de egyébként továbbra is a békeirodában szolgáltam, mely a trianoni béke június 4-én történt aláírása után átalakult a külügyminisztérium tudományos osztályává főleg azzal a feladattal, hogy a béketárgyalások

anyagát nyomtatásban kiadja. Ez meg is történt négy nagy kötetben, amelyekből a térképkötetet magam szerkesztettem. Közben Teleki Pál miniszterelnök lett, s az iroda vezetését Cholnoky vette át. Sajnos, vele kapcsolatban sok visszaélést kellett látnom. Etikailag kis értékű, bár nagyesszű ember volt, s Teleki Pál vakon bízott benne.

Lényeges sikerem volt, amikor májusban megjelent a Teleki és Cholnoky közreműködésével, de lényegileg magam által szerkesztett „Magyarország gazdaságföldrajzi térképe” a Területvédő Liga kiadásában. E szervezettel sokat dolgoztam együtt, amelynek akkor Krisztics Sándor volt a vezetője. Ők adták ki a „Mi maradt nekünk?” című, később az egész országban elterjesztett irredenta célzatú falitábla sorozatot, amelyet névtelenül én terveztem. Fent említett térképem számos kiadást ért, nagyon elterjedt, s a béketárgyalások anyagán kívül belekerült mellékletként több munkába is.

A Délvidéki Liga titkárságáról május 20-án lemondottam, mert meggyőződtem róla, hogy nem folyik ott komoly munka.

Amikor június 4-én a magyar kormány megbízottai aláírták Trianonban a békeszerződést, Magyarország sorsa megpecsételődött. Az országban a dac és elkeseredés fokozódott, s az irredentizmus szinte elviselhetetlenné vált. Mindenki érezte, hogy szörnyű igazságtalanság történt velünk.

1948. február 4.

Vira helyzete Törökszentmiklóson tarthatatlanná vált, mert Etelkával sehogy sem tudtak összeférni. Ezenkívül Vira egy rendkívül makacs légcsőhurutot is kapott, ami ott sehogyan se tudott gyógyulni. Otthonunk viszont nem volt, a bútorunk Karánsebesen rekedt. Ezért nem volt más választás, mint Virát a gyerekekkel együtt valahol ideiglenesen elhelyezni. Egy karánsebesi kedves barátom, Fiedler Jenő erdőmérnök Tata-Tóvárosban helyezkedett el a menekülése után, s felesége, Sárika Virának kedves barátnője volt. Ők meghívtak, hogy vigyem hozzájuk családomat mint fizető vendégeket, legalábbis a nyár tartamára, s közben majd csak jön valami megoldás. Június elején tehát családomat átvittem Törökszentmiklósról Tata-Tóvárosra, s ott elhelyeztem. Magam Budapesten maradtam, de ezután minden vasárnap leutaztam hozzájuk.

Cholnoky Jenővel jó viszonyban lévén, aki a Kolozsvárról menekült Ferenc József Tudományegyetemen a földrajz professzora volt, megállapodtam vele, hogy egyetemi magántanári képesítést kérek. Régebbi vágyam volt már ez, s most már eddigi tudományos munkásságom alapján volt is hozzá valami jogcímem. A dolog sikerrel biztatott.

Temesy Győzővel közeli barátságban állván, aki nálunk a cserkészmozgalom egyik első szervezője volt, régi érdeklődésem ismét felújult a cserkészlet iránt. Segítségével Újpesten a Főiskolai Szociális Telepen megszerveztem utcagyerekekből a 33. sz. cserkészcsapatot. Ebben a csapatban évek hosszú során át rendkívül sokat dolgoztam, s valósággal szenvedélyemmé vált a cserkészlet. A karánsebesi kezdeményezésem után, ami 1915 őszén volt, most 1920. június 21-én vettem fel újból a cserkészmunkát, hogy megszakítatlanul folytassam tovább egészen 1945-ig, Buda szörnyű ostromáig. 1915–1945 között, tehát három évtizedig állottam benne a cserkészletben. Az újpesti cserkész munkámnak főleg az volt a szociális jelentősége, hogy utcagyerekeket gyűjtöttem össze benne.

A tavasz folyamán híreket kaptam arról, hogy a karánsebesi állami tisztviselőket kitelepítik, és hogy bútorainkat kihozhatjuk a csonkaországba. Levélbelileg megbíztam egy volt tanártársamat, Benkovits Istvánt, hogy hozza ki az én bútoraimat is. Elvállalta, s július vége felé meg is érkezett egy vasúti kocsis bútorom, de amikor kirakodtam, igen nagy hiányokat találtam. Vira szép zongorája, szőnyegek, csillárok, dívány, ágynemű stb. hiányoztak. Kérdőre vonván, azt felelte, hogy útközben az oláhok rabolták el. Nem hittem, de nem volt mit tennem ellene. A kár igen nagy volt.

Lakásunk nem lévén, a bútorokat az újpesti Szociális Telepen raktároztam be.

A nyár második felében, augusztusban szabadságot kapván, ezt családommal töltöttem Tata-Tóvároson. Vira ekkor már nem lakott Fiedleréknél, mert ott barátságtalanokká váltak vele szemben, hanem egy szállodában.

Közben rendkívüli nehézségek után és Teleki Pál miniszterelnök segítségével sikerült egy fél lakást szereznem az újpesti lakáshivataltól Újpesten a Mező u. 35. sz. házban (később Erkel u. 41. sz. lett), amit 1921. februárig egy zsidó szatóccsal kellett megosztanom. Az utóbbi tömérdék kellemetlenséggel járt, de végre, az utolsó pillanatban, amikor már nem tudtam

családomat hová vinni, volt lakásunk, s fedél alá jutottunk, s nem kellett sok-sok ezer vagonlakó menekült tisztviselő sorsában osztozkodnunk.

1920. augusztus 20-án felhoztam családomat Tata-Tóvárosról, beköltöztünk a kiutalt fél-lakásba, s nem egészen egy évvel a Karánsebesről való menekülésünk után ismét együtt voltunk, fedél alatt voltunk az Úristen különös kegyelméből.

Megoldódott Vira tanári áthelyezése is, augusztus 20-án, éppen amikor lakásunkba beköltöztünk, őt is áthelyezték az újpesti I. sz. állami polgári leányiskolába. Tehát végül is minden rendbejött.

Kisleányom betöltötte a hat évet, s beírtuk az egyik újpesti állami népiskolába mint magántanulót, s Vira tanította odahaza.

Szeptember 13-án kaptam meg az értesítőt, hogy az akkor Budapesten működő menekült kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem bölcsészeti kara egyetemi magántanárrá habilitált „Magyarország és a Balkán gazdasági földrajza” című tárgykörből. Különösen megtisztelő volt, hogy a magántanári kollokviumot is, a próbaelőadást is elengedték, s a habilitáció tisztán addigi tudományos irodalmi működésem alapján történt. Magam sem hittem, hogy ilyen korán elérem az egyetemi magántanárságot, hiszen valamikor csak arra gondoltam, hogy mint idősebb középiskolai tanárnak sikerül kiemelkednem a szürke, lomha tömegből egy magántanársággal. Örültem neki, mert komolyan megdolgoztam érte.

Gyula öcsém az érettségije óta Pusztapón, Szolnok megyében volt gazdasági gyakornok gr. Almásy birtokán. Így míg Viráék Törökszentmiklóson laktak, gyakran be is tudott járni hozzájuk. Végeredményben azonban valami tanulmányokat kellett neki is végeznie. Beírtam a Közgazdasági Egyetem mezőgazdasági osztályára, és szeptemberben fel is jött Budapestre. Lakásviszonyaink miatt nem lakhatott nálunk, hanem egy diákotthonban szereztem neki lakást, s az egyetemi karhatalmi csapattól kapott valami keveset. Így csak megélt valahogy, de mi is sokszor támogattuk tanulmányai végéig.

Nagyon érzékeny veszteség volt számunkra, hogy bútoraink egy részét Karánsebesről való elszállítás közben kifosztották. Közben azonban hírt kaptam arról, hogy ez nem is igaz, hanem volt kollegám Benkovits István, aki szállította, lopta el. Vira és sógorom, Laurenszky Guszti, aki akkor nyomozó főhadnagy volt, kimentek hozzá Irsára, s valóban meg is találták nála mindent a zongora kivételével, amit eladtok.

A forradalmak után nehezen állt be a köznyugalom. Sok-sok kilengés és önkényeskedés zavarta a rend helyreállítását. Igen nehéz volt a megélhetés. Élelmiszert csak jegyre lehetett kapni, s így eleget nélkülöztünk.

Lassan bekapcsolódtam a főváros tudományos és társadalmi életébe. November 19-én a Szent Imre Körben, ahol egyetemi hallgató koromban annyit dolgoztam, ismét előadást tartottam „Csonkamagyarország gazdasági földrajza” címen. Általában igen erős munkát fejtettem ki lapokban, folyóiratokban a megcsonkítás elleni szellemi harcban.

Mivel szolgálati beosztásom az úpesteri Szociális Telepen volt, délután ott dolgoztam, délelőtt azonban még mindig a külügyminisztérium tudományos osztályán. Ez volt a fontosabb munkaköröm, különböző térképeket, statisztikákat kellett kidolgoznom. A Szociális Telepen a feladatom a szabadoktatási előadások megszervezése lett volna. Ez azonban nagyon nehezen indult meg. A Telep igazgatója Erődi-Harrach Béla egyetemi tanár volt, de igen tehetetlennek bizonyult, inkább csak szóval tervezgetett, de a munka lehetőségét nem tudta megteremteni. Így én ott főleg a cserkészcsapat szervezésével foglalkoztam, s ez szép eredménnyel is járt.

1920 karácsonyán megint együtt voltunk a családban, s a tavalyi keserves, a két év előtti bizonytalanságban töltött karácsony után végre újból igazán ünnepelhettünk. Karácsonyra sok amerikai szeretetadományi kötött holmit kaptunk a Szociális Teleptől.

1948. február 19.

1921

A tél elég kemény volt, így az iskolákban a szén hiánya miatt szünetet kellett tartani. Vira ezért januárban és februárban otthon lehetett a gyerekekkel. Az én helyzetem, munkaköröm nem változott. Kettős munkám kettős fizetéssel járt, s így valahogy mégis megélhettünk a Vira fizetése segítségével.

Ebben az időtájban élénken részt vettem a Földrajzi Társaság tudományos életében, amely kezdett új lendületbe jönni. Január 27-én igen sikeres előadásom volt itt „Településföldrajzi tanulmányok” címen. Általában sikerült elérnem, hogy a fővárosi geográfusok céhbeltjei maguk közé fogadtak, amit nem volt könnyű elérni.

Teleki Pál miniszterelnökkel gyakorta érintkeztem, időnként magához hívatott, és új tudományos feladatokat kaptam tőle.

Nagy megkönnyebbülés volt számunkra, hogy február végén a lakás-bíróság végre kilakoltatta azt a zsidó szatócsot, akivel a lakást eddig meg kellett eddig osztanunk, s aki igen sok kellemetlenséget csinált nekünk. Most már 3 szobás lakásunk volt minden mellékhelyiséggel.

Húsvét hetében Teleki Pál magához hívatott, s újabb munkát bízott rám, s azután ő is elutazott a Dunántúlra pihenni, mi pedig Debrecenbe mentünk családommal együtt Vira Sasa nevű nővéréhez ünnepelni, akinek férje, Szabó Döme ott a gazdasági akadémián Pallagon volt tanár. Itt jól töltöttük az ünnepeket. Húsvét alatt nagy riadalmat okozott, hogy Károly király repülőgépen megjelent az országban, s Horthy kormányzótól vissza akarta venni az uralmat. Eltávolították ugyan, de Teleki Pálnak le kellett mondania a miniszterelnökségről, s utána hosszas zavarok álltak be a legitimista és illegitimista politikai felek között.

Anyagi helyzetünk közben annyira javult, hogy Virának áprilisban új zongorát vehettem az elloptott helyett, hiszen már nagyon nélkülözte.

Május 12-én a Földrajzi Társaság választmányi tagjának választottak meg, s ez a tisztségem ezután mindvégig meg is maradt.

A cserkészmozgalomban elfoglalt helyzetem is mindinkább megerősödött, úgyhogy a május 22-én a Csúcs-hegyen tartott első cserkész hadijáték egyik felének parancsnoka voltam. Emlékezetes ez reám, mert itt ismerkedtem meg Sík Sándorral, akivel való szoros barátságom életem egyik becses emléke marad.

Mióta Vira eljött Etelkától Törökszentmiklósról, a vele való kapcsolataunk kissé feszült volt. Januárban azonban, mikor férjhez ment Kerekes József törökszentmiklósi református tanítóhoz, esküvőjét nálunk tartotta Újpesten, s ettől kezdve helyreállott a testvéri jó viszony.

Kislányom a tanév végén szép eredménnyel tett magánvizsgálatot az I. elemi osztályból. Július 8–9-én előadások tartására küldött ki a minisztérium az Esztergomban tartott népművelési előadó-képző tanfolyamra. Utána az általam szervezett 33. sz. újpesti cserkészcsapattal Tata-Tóvárosra, az Esterházy parkba mentünk táborozni Temesy Győző barátom társaságában. Itt a tatái tó partján kellemesen telt az idő, s családom is velem volt a táborban. Itt tábori ünnepesekkel és a tatái piarista gimnáziumban tartott hangversennyel igen hasznos propagandát csináltunk

a magyar cserkésznek. Augusztusban családommal és Etelkéékkel együtt az ő meghívásukra Szolnok megyében Szakállaspusztára mentünk nyaralni. Egy pusztai iskolában laktunk a Tisza egyik holtága mellett, s jól töltöttük az időt a legkezdetlegesebb viszonyok között is.

Szeptemberben kislányom rendes tanuló lett az újpesti Lőrinc utcai elemi iskolában, s megkezdte zenei tanulmányát is az újpesti Conservatoriumban.

A politikai helyzet az ősz folyamán megint izgalmassá vált azáltal, hogy az elszakításra ítélt, de az osztrákoknak még át nem adott Nyugat-Magyarországon kitört a magyar felkelés.

Vira közben méhszalag-gyulladásal megbetegedett, úgy hogy be kellett vinnem a budapesti Poliklinikára, ahol szeptember 14-én megoperálták, s mivel gennyedés állott be, öt hétig kellett itt feküdnie. Bizony ezek nehéz idők voltak.

Sopronban népszavazást rendeltek el, s így nagy diadallal megtartottuk magunknak ezt az elszakításra ítélt várost.

Október 21-én Károly király ismét megjelent az országban, s most már dunántúli fegyveres erőkkel nyomult a főváros felé. Óriási izgalom volt ez. Budaörsnél folyt le az ütközet, sőt Gyula öcsém mint kivezényelt egyetemi hallgató szintén részt vett az ütközetben. Károlyt viaszozították, elfogták és az entente fogságában elszállították. Az őt támogató politikusokat a Bethlen-kormány börtönbe vetette. Ez az ütközet valószínűleg döntő jelentőségű volt Magyarország sorsában.

Kettős helyzetem a külügyminisztérium és a Szociális Telep között már igen terhes volt reám nézve. Teleki Pál közben elfoglalta tanszékét a gazdasági egyetemen, s engemet beosztatott maga mellé földrajzi gyakorlatok tartására, s általában adjunktusi teendőik ellátására. Bizony meglehetősen kezdetleges körülmények között működünk. A gazdasági karnak még nem volt épülete. Teleki előadását a bölcsészeti karnak az ún. Gólyavár nevű épületében tartotta, a földrajzi gyakorlatokat pedig Cholnoky professzor szemináriumában tartottam meg.

Délutánjaimat még mindig a Szociális Telep munkájának szenteltem, de jóformán csak a cserkésznek, mert a többi munka alig indult meg ott. Amikor december 14-én a népszavazás visszaszerezte Sopront, az első örömmünnepe volt az országnak a háború kitörése óta.

1948. február 20.

1922

Édesanyám és Jolán húgom oláh megszállás alatt maradtak Temes megyében Szigetfalun. Velük nagyon nehezen lehetett érintkezni, mert az oláhok alig engedtek át postát. Sorsuk igen nehéz volt, s minduntalan oláh nyelvvizsgálat elé állították.

Januárban magam is beadtam a magyar állampolgárságra való optálásomat, mert szülőhelyem, Tenke oláh birtokba jutva magam is oláh állampolgárrá váltam volna.

Az országban a közbiztonság lassan helyreállt, de a gazdasági helyzet állandóan romlott, és a megélhetés mindjobban súlyosabbá vált. A békeszerződésbe senki sem tudott beletörődni, az irrendentizmus lett az egész társadalom alaphangulata, s mindenki csodaszerűleg közeljövőben várta az ország épségének helyreállítását.

A társadalom túlnyomó része erősen, részben túlzottan nacionalistává vált. A forradalom utáni antiszemita hangulat csupán annyira csökkent, hogy testi épségük már nem forgott veszélyben, de az irántuk való ellen-szenv nem szűnt meg. Ezzel szemben gazdasági pozíciójuk lassan teljesen helyreállott, sőt a sajtóba is visszajutottak.

Mivel most már a Közgazdasági Karon teljesítettem szolgálatot, kértem, hogy vegye át magántanári habilitációm is. Ez igen könnyen ment, és február 11-én megtörtént, ugyancsak a kollokvium és próbaelőadás alól való felmentéssel. Közben a Ferenc József Egyetem Szegedre került, s mivel Cholnoky Jenőt kinevezték a budapesti egyetemre, katedrája ott megüresedvén, pályázatot hirdettek rá. Magam is benyújtottam a pályázatomat, de nem sikerült a dolog, a katedrát Kogutovicz Károly kapta meg.

Az általam szervezett 33. sz. cserkészcsapat parancsnokságát már az előző ősszel átvéve, 1922. február 21-én cserkésztszti vizsgát és fogadalmat tettem. Ez volt életem legutolsó vizsgája. A cserkészszövetségben mind több munkát vállaltam. Mivel a külügyminisztériummal való kapcsolataim még a múltból fennállottak, március 20-án a cserkészszövetség összekötő tisztnek bízott meg a külügyminisztériummal. Május 25-én ismét én vezettem az egyik felet a káposztásmegyeri homokpusztán tartott nagycserkész hadijátékon. Utána a cserkészszövetség országos intéző-

bizottsága tagjának választottak meg, s ettől kezdve felsorolhatatlan az a munkakör, amit a cserkészletben betöltöttem. Szívesen vállaltam mind-
ezt, mert értelmét és eredményét láttam a cserkészletnek, főleg az én csa-
patomban, amelybe a fiúkat Újpest legelhagyatottabb gyermekei közül
szerveztem be. Amikor május végén a cserkészszövetség Sík Sándor elnök
vezetésével arról tanácskozott, hogy valakit kellene jelölnünk a magyar
főcserkészti tisztre, én ajánlottam Teleki Pált. Eleinte húzódoztak grófi
mivolta miatt, de sikerült meggyőzőnöm az országos intézőbizottságot,
hogy benne nem a gróf, hanem az ember értékes a cserkészlet számá-
ra. Így nevezte ki a kormányzó Teleki Pált magyar főcserkésszé. Június
16-án volt az ünnepélyes fogadalomtétele, s engem neveztek ki a főcser-
kész segéd tisztjévé.

Május 7-én ünnepelte a Magyar Földrajzi Társaság félszázadik jubileu-
mát a Tudományos Akadémiában. A jubileumi ünnepségek előkészítésén
igen sokat dolgoztam mint a Földrajzi Közlemények ünnepi számának
szerkesztője is. Több külföldi geográfus jelent meg az ünnepségen. Teleki
Pál estélyt adott a vendégek tiszteletére lakásán, ahol Virával együtt részt
vettünk.

Május 15-én Teleki Pál a Magyar Tudományos Akadémia II. osztá-
lyának ülésén bemutatta „A Szörénység tájrajza” című munkámat, amely
a Földrajzi Társaság pályázatán díjat nyert mint az első magyar tájrajzi
monográfiát. Igen megtisztelő az, hogy Teleki vállalta ezt az Akadémián,
s éppen maga szögezte le ott, hogy ez az első magyar tájrajz. Valóban, nyu-
godtan állíthatom, hogy e legmodernebb földrajzi iránynak, a tájrajznak
én voltam az első magyar úttörő monográfiaírója.

Temesgyőző cserkész barátommal már a tél óta tervezgettünk egy
angliai cserkész táborozást. Sikerült Teleki Pált is megnyernünk a tervnek,
s ő a kormánynál sokat tett a terv anyagi megsegítésére, mert fontosnak
találata, hogy a magyar cserkészlet vegye fel az érintkezést az angollal.

Ennyi munka után megdöbbenő volt, hogy az állami tisztviselői lét-
számcsökkentéssel kapcsolatban engemet is „B-listára” tettek, azaz a szol-
gálatból mint feleslegest, mint nem középiskolában dolgozó középiskolai
tanárt elbocsátottak. Igen elkeseredtem, Teleki Pál pedig éktelen haragra
lobbant, s azonnal elintézte a minisztériumban a rendelet megsemmisíté-
sét. Engem azonban sokáig bántott munkám ilyen elismerése.

Július elején a cserkészcsapattal Pétfürdő mellé mentem táborozni. Igen kedves táborunk volt az erdő szélén, s a cserkésztsízt társaim közül dr. Jaschik Sándor fővárosi főügyész és Árky Zoltán ny. őrnagy voltak nagy segítségemre. A közeli kis fürdőben jól üdültünk. Zolika már velem táborozott, Virát és a Babát pedig a fürdőben helyeztem el. Így ők is jól nyaraltak. Csak Zolikát harapta meg közben egy kutya, de nem lett baj.

A pétfürdői táborból hazaérkezve július 17-én Temesy Győzővel mint csapatparancsnokkal és Janson Vilmossal mint gazdasági tiszttel elindultunk az angliai táborozásra. A cserkészek a 18. sz. cserkészcsapatból kerültek ki, de az én csapatomból is volt egy Szigeti Géza nevű fiú. A csapatnak fúvós zenekara is volt. Igen merész vállalkozás volt, hiszen alig volt rá pénzbeli fedezetünk, de merészen nekivágtunk, mert fontosnak tartottuk, hogy az angoloknak bemutassuk a magyar cserkészetet. Bizony az Angliáig tartó egyhetes útra minden élelmiszert magunkkal kellett vinnünk. Bécsig hajón mentünk, ott átszálltunk, és Linzig a Dunán folytattunk az utat. A Dunán Wachau szorosának természeti szépségei nagy hatással voltak rám, de sokkal szelídebbek, mint a magyar Alduna vad és szinte megdöbbenítő zordsága. Itt sok maradt az építészet bájos emlékeiből, ott a zabolázatlan természet uralkodik. Július 20-án hajnalban értünk Linzbe. Innen végig Európán személyvonattal folytattuk az utat.

Passauban léptünk német területre. Bennünket, magyar cserkészeket az osztrákok közömbösen, legfeljebb csodálkozással láttak, hiszen itt a háború utáni lezülles még tartott, a pénznek már semmi értéke sem volt, az ország félig vörös volt már. A németeknél sem találtunk külön helyzetet. Passau után Regensburgba este érkeztünk, s itt éjjeleztünk a vasúti állomáson. Nürnbergben, Würzburgon át kereszteltük Bajorországot. Bajorország fejlett mezőgazdasági kultúrájú tájai, tisztasága, rendezettsége még a háború utáni körülmények között is mély hatással voltak rám. A bajorok magatartása velünk szemben elég előzékeny és barátságos volt. Mainznál értük el a Rajna völgyét. Itt gyarmati francia megszálló csapatokat láttunk, akikre a németek vad gyűlölettel tekintettek. Itt egy evangélikus otthonban éjszakáztunk. Július 22-én Mainzból hajón folytattuk utunkat a híres szépségű Rajnán, s este jutottunk Kölnbe. A Rajna csodálatos történelmi emlékekkel tele völgyében szinte új világ nyílt meg szemeim előtt, az a mély német kultúra, mely a maga történelmi folytonosságában mindent megőrzött, s nem szakadt meg annyiszor, mint a mienk. Kölnben a német

cserkészzet némi maradványaival találkoztunk, s ezek barátilag fogadtak bennünket. Egy katolikus Kolpinghausban szálltunk meg. Másnap ismét vonatra szálltunk, s az Alsó-Rajna síkságán, s Geldernen keresztül Groesbeeknél léptük át a hollandus határt. Németországi utunkban csupa háború utáni ürességet láttunk mindenütt, erős nélkülözést az élelmiszerekben, de azért pezsgő munkáséletet, rendet, tisztaságot, pontos közlekedést és teljes megbízhatóságot.

Hollandiában Nijmegen városka mutatta meg nekünk elsőnek, hogy ez a háborút elkerült, boldog ország milyen csodálatosan gazdag, tiszta, rendezett és jólelkű. Virág a lelke ennek az országnak, s vasárnap lévén, tökéletes ünnepi nyugalom. Szinte paradicsomnak tűnt fel nekünk e gazdag és békés világ a mi szegényes, leromlott háború utáni viszonyainkhoz képest. A hollandus csatorna-világ útvesztői között egy csodálatosan fejlett mezőgazdasági kultúrtájon át este jutunk Rotterdamba. Itt dalos ünnep lévén, szállást nem kapunk, de a bámulatosan figyelmes állomásfőnök a vasúti éttermet engedi át éjjeli szállásnak, s ellát vacsorával, másnap gazdag reggelivel. Rotterdamban láttam először egy világkikötő óriási forgalmát, lüktető életét. Július 24-én megyünk tovább vonattal Vlissingen kikötője felé, mégpedig a rotterdami vasúti állomásfőnök csodálatos előzékenységből $\frac{1}{4}$ jeggyel. A magyar cserkészekhez minden hollandus rendkívül előzékeny és szíves volt, csak két hollandus zsidó utitársunk volt, akik ellenséges propaganda vádjainak hazugságaival kellemetlenkedtek nekünk. Délben érkezünk Vlissingenbe, ahol a Prinses Julia hollandus gőzösre szálltunk át. Most voltam életemben először modern tengeri hajón. A nyugtalan tenger nekem nem okozott bajt. Este Folkestone angol kikötőbe érkezünk, ahol Mr. Curtis angol cserkészparancsnok várt ránk. Utunk július 17-től 25-ig éppen egy hétig tartott.

1948. május 19.

Cserkészenekarunk az érkezés pillanatában a fedélzeten eljátszotta az angol himnuszt, ami ünnepélyessé tette érkezésünket. Persze, csak számunkra volt ez ünnepélyes, a parton azonban egy szürke kis angol cserkésziszt fogadott csupán, Mr. Curtis. Félművelt kis szénkereskedő volt, akit később egészen primitív embernek ismertünk meg. A kilépésnél a vizsgálat szigorú, de ahhoz képest, hogy 1922-t írtunk, nem volt barátságtalan, mégis

csaknem két óra hosszat tartott. Feltűnést egyáltalán nem keltett a magyar cserkészcsapat érkezése a közönségben. Vonattal mentünk át Doverbe. Itt éppen ugyan nem előkelő közönség várt, de „éljennel” fogadtak az angol cserkészek és a szülők. Egy kis rozoga, eléggé szennyes házban lévő cserkészotthonba vittek bennünket. Ahogy rájöttünk később, a mi gazdacsapatunk külvárosi társadalom fiait csoportosította. Az első benyomás nem volt éppen kellemes. Nagy szívesség, de kevés tisztaság, primitív emberek és körülmények, a cserkészek többnyire matrózok fiai. A fiúkat családokhoz szállásolták, mi vezetők Mr. Curtis parancsnokhoz kerültünk, egy kis rozoga, kétes tisztaságú házba. Itt ellátásunk az ottani fogalmak szerint szegényes, de nekünk viszonylag bőséges volt.

Július 25–29. között Doverben időzünk, s figyeljük a kikötőváros életét, forgalmát, bejárjuk a környékét, barátkozunk az angol cserkészekkel, s mindent elkövetünk, hogy vendéglátóinknál jobb társadalmi körökkel is érintkezésbe juthassunk. Ez azonban nagyobb nehézségekbe ütközött. Az angol élet lassan melegedett fel magyarokkal szemben, bár a legnagyobb korrektséget és figyelmet tapasztaltuk magunkkal szemben mindenfelé. A magyar zászlót a csapat kezében éppen úgy tisztelettel nézték, mint az angolt. Mi azonban egyelőre abban a társadalmi rétegben maradtunk elszigetelve, amelynek csapata bennünket fogadott. Végre mégis egy malommunkás révén kapcsolatba sikerült jutni egy angol malomtulajdonossal Mr. Chitty-vel, aki állítólag nagy magyarbarát. Egy másik kapcsolat úgy alakult ki, hogy a doveri katolikus templom előtt kalapot cserélvén, a katolikus plébános ezt a kertből meglátta, és hozzánk jött. Megtudván magyar voltunkat, ennek igen megörült, templomát megmutatta, s különösen két képre volt büszke, amelyeket egy „Vaszari” nevű művész festett. Végül kitűnt, hogy Vaszary János magyar művész volt a festő, aminek a plébános igen örült.

Július 29-én szombaton szálltunk táborba, s utunk Canterburyn át autóval vezetett Herne Bay Beltinge-be, a táborhelyre, egy dús fűvű, bekerített legelőre.

A tábori élet a mi foglaimaink szerint primitív, tartalmatlan volt, fejelemről az angol cserkészek között szó sem volt, piszkosak, rendetlenek voltak, sőt a lopás is gyakori volt köztük. A vezetésben semmi intelligencia nem volt, hiszen a maga is műveletlen Curtis parancsnok mellett egy kocsis volt a segédtszjtje. A magyar csapat adott a tábornak rendet, tartalmat,

s ez tette feltűnővé a környéken az angol–magyar cserkésztábor a számos közeli tábor között. A tábori életünk tehát ránk nézve semmi haszonnal, tanulsággal sem járt, de annál sikeresebb volt kapcsolatok felvétele a környék intelligenciájával. Szomszédunk, Mr. Walter T. Hill volt az első láncszem, de amikor kerti ünnepséget rendezett tiszteletünkre, rajta keresztül megbecsülésébe fogadta a magyar csapatot az egész vidék, s igen jó hírünk kelt. Az anglikán templomban a lelkész a magyar zászlót az oltár mellé állította, beszédében testvérként üdvözölt bennünket, eljátszatta a templom előtt a magyar himnusz stb. Táborunkba sereglettek az angol cserkésztisztek, köztük Mr. Spencer kerületi ellenőrző, aki először igen nyers és hideg volt hozzánk, később évtizedeken át a magyar cserkészeti egyik legnagyobb barátja volt.

Végeredményben csak egy kedves tengerparti fürdőzőtábor volt ez cserkész szempontból. Küldetésünk magyar vonatkozásai csak igen kis körre szorítkozhattak. A magyar követség hiába kapott rólunk előre értesítést, egyáltalán nem törődött velünk.

A vidéket jól megismertük, beleértve Canterbury csodásan gazdag történelmét és művészetét is. Már sok magasabb műveltségű angol cserkésztiszt barátunk volt, s ezek vettek pártfogásba bennünket. Zenekarunk, a magyar zene, tánc sok barátot szerzett nekünk. Fiainknak a sportban való kiváló teljesítményei szintén megbecsülést hoztak nekünk. A magas rangú angol cserkésztisztek maguk is megbotránkoztak azon, hogy a magyar követség semmit sem törődött a magyar cserkészekkel, s londoni utunk előkészítésére semmit sem tett.

Augusztus 12-ig tartott ez a közös angol–magyar cserkésztábor, s ekkor visszatértünk Doverbe. Szomszédunk és kedves barátunk, Mr. Hill, akinek annyit köszönhattunk meghatva vett búcsút tőlünk.

Augusztus 13-tól kezdve ismét Doverben voltunk, s már tépelődtünk, hogyan juttassuk el a csapatot Londonba. Csaknem lehetetlennek látszott ez a költségek miatt. Egy bámulatosan nagylelkű angol úr, Mr. Chitty malomtulajdonos volt az, aki a problémát megoldotta azzal, hogy a londoni út összes költségét felajánlotta a csapatnak, sőt maga utazott Londonba, s ott mindent előkészített. Amíg londoni utunkra sor került, Doverben sikerült bejutnunk jobb családok otthonába, egy teára Mr. Leeming banktisztviselő cserkésztiszthez, egy vacsorára meg Mr. Chitty hívott meg, miután előzőleg délután egy nagyszerű autókiránduláson megismertette

velünk Kent grófság legszebb részét. Vacsoráján pillantottam bele kevésbé a mienkétől annyira más, bőségebb, kulturáltabb angol otthon életébe.

Még egy kerti ünnepségre vissza kellett térnünk volt táborhelyünkre, Beltinge-be, az angol közönség meghívására, s azután augusztus 18-án elindultunk Londonba, s kiszálltunk kellős közepén, a Charing Cross stationön, ahol Hankinson angol unitárius püspök várt ránk, aki egész londoni tartózkodásunk alatt bámulatosan fáradhatatlan vezetőnk volt, s teljesítménye valóban megható volt. Szállást az unitárius otthonban kaptunk. Július 18–21. között négy napi londoni tartózkodásunk alatt megnéztünk minden megnézhető, még pedig sokat, de válogatva. Szinte nyomasztó volt ránk megnyomorodott hazánk koldus fiainak az élet olyan csodálatosan gazdag bősége, nagyvonalúsága, zsúfoltsága, magas színvonalra és mozgalmassága, amit egy világbirodalom központja élénk tárt. Az impressziók szinte agyonnyomtak, de szemhatárunkat megsokszorozták.

Közben egy lunch-meghívásnak tettem eleget Janssonnal Sir Mackindernél, a Royal Geographical Society főtitkáránál, aki beható érdeklődést mutatott Magyarország helyzete iránt. Néha már a felső középosztály otthona nyílt meg előttem, s valami benyomást erről is kaphattam.

Augusztus 20-án követségünk Szent István napi fogadásán kellett megjelenünk, Rudnay (sic!) vezette ekkor a követséget.

Augusztus 22-én Doveren át azon az úton tértünk haza, amelyiken Angliába jutottunk, s ismét egy heti fárasztó utazással kerültünk haza Budapestre, augusztus 26-án.

Angliai utazásomnak igen sokat köszönhettem. Itt nyílt először kilátás számomra a nyugat-európai élet felé. Amit láttam, ott megéltem, egész életemen át mély sóvárgással vonzott ilyen életre, kiszakadni a mi koldus-kicsiségünkéből, de ez a vágy mindig csak gyökértelen ábrándozás maradt, mert ha még alkalmam nyílt volna is erre, mint ahogy sokszor nyílt, annyira mélyen volt minden gyökerezve a magyar földben és életben, hogy nem tudhattam volna talajt változtatni.

1948. június 23.

Amíg én Angliában tartózkodtam, Vira a gyerekekkel Pallagpusztán Debrecen mellett nyaralt Sasa nővérénél. Mire hazajöttem, ők már itthon vol-

tak. Sok ajándékot hoztam nekik Angliából, aminek a gyerekek nagyon örültek.

Szeptemberben Zolikát is beírtattuk az I. elemibe Újpesten. Ezen az őszön a korona már teljesen elértéktelenedett, az árak borzalmas magasságokba szökkentek, úgyhogy kettőnk fizetése és az én külön keresetemből is szinte lehetetlen volt már megélni.

Az egyetemen az ősz folyamán magamnak kellett ellátni a földrajzi tanszéket Teleki helyettesítésében is, mert őt vesezsugorodás miatt operálták. A kettőnk közötti baráti viszony ebben az időben igen erős volt.

1923

Az újév éjjelén Petőfi születésének centenáriumát ünnepeltük. Az élet a leromlott pénz miatt igen megnehezült. Tavasz felé az árak már fantasztikusak voltak. A kenyér kg-ja 200 K volt. Mindenki tőzsdejátékba menekült, eladva minden értékét, hogy azután a tőzsde májusi összeomlásakor koldussá váljék. Engemet is erősen csábítottak a játékba, de sikerült ellent állanom. Februárban hozzánk menekült a Bácskából Vira bátyja, Jázon harmadmagával, s bizony a súlyos körülmények között szűk lakásunkban ez igen nagy teher volt. Húsvétig maradtak minálunk.

Márciusban egy bajor lányt hoztunk a gyerekek mellé. Vira áprilisban petefészek-gyulladásban súlyosan megbetegedett, s így az anyagi nehézségek mellett most ez is nagyon megviselt bennünket.

Áprilisban ünnepelte a cserkészzet fennállása tízéves jubileumát, s magam is kivettem részem a rendező munkálatokból.

A nehéz anyagi körülmények között eltelt tavasz azzal végződött, hogy Teleki Pál megbízásából egy Carpenter nevű amerikai újságíróval egy nagy autótutatót tettem a Dunántúlon, hogy bemutassam neki hazánk gazdasági képét.

A nyár elején cserkészcsapatommal Mátraballa mellett táboroztunk július hó első három hetében. Egyik legkellemesebb cserkész táborom volt ez. A táborban velem volt családom is. Augusztusban Pallagpusztán nyaraltunk Sasa sógorómnál.

Szeptemberben Zolika már hegedülni tanulni kezdett az újpesti zeneiskolában. Sajnos, ehhez nem sok kedve volt.

A tanév elején mint meghívott tanár földrajzi szakvezetést kezdtem el a báró Eötvös Kollégiumban is. Ezek az előadások igen magas színvonalon mozogtak, s tanítványaim közül többen jutottak később egyetemi geográfiai katedrához. pl. Mendöl Tibor és Bulla Béla a budapesti egyetemen, Kádár László Debrecenben. Ezt a megbízatásomat 1939 végéig, tankerületi főigazgatóvá való kinevezésemig megtartottam. A kollégium igazgatói voltak ezen idő alatt Bartoniek Géza, majd Gombocz Zoltán, végül Szabó Miklós, a kurátor pedig Teleki Pál. Igen sokat értem el ezzel a tanársággal, hiszen a legmagasabb színvonalú magyar intézetben adhattam elő, bár anyagilag ez alig jelentett valamit.

Zolika kis fiam szeptember 23-án már belépett az általam vezetett 33. sz. újpésti cserkészcsapatba mint kiscserkész, karácsony előtt már le is tette a kiscserkész-fogadalmat. Drága jó kis fiam élete utolsó pillanatáig hűséges és tiszta cserkész maradt. Mindig hálás leszek az Úristennek, hogy az én fiam ebben a magas erkölcsi színvonalú ifjúsági mozgalomban nőhetett fel, hiszen testileg-lelkileg ez nyomta rá bélyegét egész lényére.

Szeptemberben újabb nagyobb cserkész-teljesítményem volt, hogy a budai hegyekben tartott cserkész hadijáték egyik csapat-felét vezettem. Ez a szép őszi hadijáték részben éjjel folyt le, s feledhetetlen élményekkel járt.

Ezen idő tájt Árky Zoltán ny. honvédőrnaggyal voltunk legközelebbi baráti viszonyban. Egy decemberi este éppen náluk időztünk, amikor két kicsink éjjel megjelent kapujukban, mert a német leány megszökött mellőlük, és magukra hagyta őket. A drága kis Zolika, aki ekkor hétéves volt, cserkészbotjával kísérte el a hideg éjjel nővérét az utcán ahhoz a családhoz, ahol voltunk.

A nehéz 1923-as év is elmúlt infláció, betegség, anyagi nehézségek között.

1924

Az újév igen kemény téllal kezdődött. Virát igen erős idegkimerültség támadta meg, úgyhogy kénytelen volt újévtől kezdve szabadságot kérni, és nem tudott tanítani. Január elején a Babával leutazott Sárospatakra Nikon testvéréhez. Én pedig Zolikával együtt elmentem Jolán húgomhoz Szigetfalura, oláh megszállt területre, őket meglátogatni. Amióta 1919 őszén

eljöttünk Karánsebesről, még nem voltam túl a trianoni határokon. Január 5-én hideg téli napon indultunk. Az oláh határ átlépésénél fura kalandom volt. A határkőnél szuronyos oláh katonák és egy báránybőr süveges oláh nő ugrott fel a vonatra, s a nő mindenkitől pénzt kért azon a címen, hogy a határtól az első oláh állomásig, Kürtösig viszi a vonat. Nem volt apró pénzem, s egy oláh száz lejest adtam neki, hogy adjon belőle vissza. Azt felelte, hogy nem tud, hanem majd ráírja a nevemet a pénzre, s az állomás jegypénztárosa visszaadja a visszajáró összeget. Ez meg is történt a menetjegy váltásánál.

Megfigyeltem, hogy jegyváltásnál azt a bankjegyet, amelyre a nevem rá volt írva, egy szász fiatalember kapta vissza. Azután sokáig vártunk az útlevelünk láttamozására az oláh szigurancia bódéja előtt. Végre kidobták onnan valamennyi utasét a hóba. Az utasok felszedték, de az enyém, s a szász fiatalemberé nem volt köztük, be kellett érte menni. Ott azt felelték, hogy csak akkor kapjuk meg, ha jótékony célra fizetünk valamit. Én nem voltam erre hajlandó, mire megfenyegettek ugyan, de mégis ideadták az útlevelet az oláh detektívek. A szász fiatalember azonban fizetett, azt a százelejest adta oda, mire nevem fel volt írva. Beszállva a vonatba, csakhamar felszálltak a detektívek is, s velünk szemben leülve kártyázni kezdtek. Az első pénz, amit a kártyára tettek, az én nevemet viselő bankjegy volt. Így zsaroltak az oláhok jótékonyági gyűjtés címén.

Édesanyámat és Jolánt viszonylag jól találtam, csak Jolánt hajsztolták az oláhok minduntalan nyelvvizsgákkal. Január 14-én jöttünk vissza tőlük Zolikával.

Január végén Teleki Pál népszövetségi megbízottként elutazott Moszulba, hogy igazságot tegyen Irak állam és Törökország határkérdésében, s ettől kezdve három féleven át, 1925 júliusig megint én helyettesítettem az egyetemen. Jól jött ez, mert helyettesítési díj és szigorlati díjakból valami hasznom is volt. A havi üléseken is részt kellett vennem. Ezen idő tájt úgy látszott, hogy Teleki nem is tér vissza a tanszékre, amit többszörösen is nekem ígért. Sajnos, ígéretét nem tartotta be, amikor 1939-ben valóban lemondott a tanszékről. Benne bizony alaposan csalódnom kellett.

Az élet mind nehezebbé vált, februárban már félmilliós bankjegyeket hoztak forgalomba, március közepén pedig csaknem minden értékét elvesztette már a korona. Hegedüs Lóránt kalandos „szimfónia” pénzügyi tervei nem sikerültek, a gazdasági összeomlás teljes volt.

A tavasz folyamán sokat dolgoztam tudományos munkámon, megírva „Magyarország gazdasági földrajza” című nagy művemet. Úttörő munka volt ez, nem csak anyagában, hanem módszereiben is, az első magyar gazdasági földrajz. Sok sikert, de sok rosszindulatú támadást is szereztem vele. Több magyar geográfus, főleg Cholnoky Jenő és Kogutowicz Károly nem bírták elviselni sikeremet, s gonosz gyűlölködéssel fordultak ellenem. A napi sajtó azonban igazán nagy elismeréssel üdvözölte könyvemet.

Áprilisban a Magyar Külügyi Társaság választott tagjává, májusban a Földrajzi Társaság választmányi tagjának, júniusban a Tudománymentő Bizottság 1 millió K-t adott jutalomként az akkor még csak kéziratban meglévő fenti munkáért.

Április 12–18. között tartottuk az első magyar cserkésztishti tábort a lemondott Teleki Pál helyett főcserkésznek kinevezett gróf Khuen-Héderváry Károly birtokán, Hédervárott, a nagyhéten. E tiszti tábor lett a megalapozója a későbbi nagyszerű magyar cserkésztsiszt-képzésnek. Ezen első tiszti tábor tagjai a későbbi időkben kivétel nélkül a magyar cserkészmozgalom vezető egyéniségévé lettek. Rajtam kívül ott voltak dr. Molnár Frigyes, a későbbi cserkész külügyi főtitkár (1939-ben a zsidótörvény elől Ausztráliába menekült, s ott exportüzletet szervezett), Faragó Ede a Szövetség főtitkára (később képviselő és a Nemzetvédelmi Szövetség szervezője), Temesy Győző (akkor még Hermann Győző), aki velem a cserkészetet megismertette, a Szövetség társelnöke, s egyik legjobb vezetője (a háború után börtönbe zárták), Zsembery Gyula, szintén szövetségi alelnök, a kiváló turista sport-férfiú, Vidovszky Kálmán ág. evangélikus lelkész, a Magyar Cserkész folyóirat nagyszerű szerkesztője, aki 1932-ben, a jamboree előtti évben halt meg, dr. Major Dezső, a Szövetség későbbi gazdasági vezetője, majd főtitkára, s ezeken kívül még Debreczeni Ferenc kerületi ügyvezető elnök s még Török Tibor debreceni vezetőtiszt, továbbá még hat más cserkésztsiszt. Ennek az első cserkésztszti találkozásnak tiszta szelleme, emelkedett lelke mindvégig megalapozta a magyar cserkészletet.

Július 3-án Kiskunfélegyházán tartottam előadást a népművelő-előadókat kiképző tanfolyamon a honismeretről főleg tanítókból álló hallgatóságnak. Ezek az évről-évre visszatérő tanfolyami előadásaim hoztak először bensőséges kapcsolatba a magyar tanítósággal, s adtak alkalmat arra, hogy a szülőföld- és honismeretnek eddig nálunk ismeretlen eszméje

apostolává lehettem. Ezt a magyar szempontból annyira fontos gondolkört én hirdettem elsőnek Magyarországon, s tudományos munkásságom túlnyomólag ebben a körben mozgott, legtöbb könyvem ebből a tárgykörből jelent meg.

Július további folyamán cserkészcsapatommal Herceghalmon táboroztam. Nem a legszebb táborhely volt ez, de a régi cserkésztisztjeimmel itt táboroztam utoljára egyetértésben és zavartalan barátságban.

Vira is többször meglátogatta táborunkat, ahol ugyancsak felkeresett a Magyarság napilap nagyszerű írógárdájából Komáromi János, az író, Márton Ferenc, a nagyszerű rajzoló is meglátogattak, s táborunkról kedves riportokban számoltak be a lapban.

Ezen idő tájt mély kapcsolatokat tartottam fel a Magyarság szerkesztőségével, amely akkor kiváló egyéniségekből állott, s e magyar szellemiség képviselője volt a sajtóban. Milotay István főszerkesztő, dr. Pethő Sándor, a kiváló publicista, akivel együtt később könyvet is írtam, Komáromi János író, Márton Ferenc festő, Lambrecht Kálmán etnográfus és paleontológus, Bodor Aladár, a költő, jó barátaim voltak, s gyakran felkerestem őket a szerkesztőségben, ahol néha igazán kiváló társaság gyűlt egybe.

Cserkészcsapatom ekkor virágjában állott. A tavasz folyamán Vira és Árký Zoltánné igen nagy munkával egy gyönyörű selyemzászlót hímeztek a csapatnak, magyaros motívumokkal, egyik oldalon a magyar teljes címer, másikon arany domború hímzéssel a cserkészjelvény. Az egész csapat tisztikar minden igyekezetét befektette, hogy páratlanul szép zászlaja legyen a csapatnak. A zászlórúd csúcsára egy kis cserkészfiú ércszobra került, akit a csapatnak készített egy szobrászművész. Ez a cserkészszobor másolatban azután mindenfelé elterjedt, s az én íróasztalomat is díszítette egy példány, kezében azzal a kis nemzeti zászlóval, ami az 1929-i angol Jamboreen Rothermere lord által a magyar cserkésztiszteknek adott vacsorán az asztalon állott. Csapatunk csodálatosan szép és értékes zöld selyemzászlóját 1925 májusában nagy ünnepségek között szenteltük fel Újpesten a Szociálpolitikai Intézet udvarán tartott tábori szentmise keretében. Újpest város ünnepe is volt ez. Cserkészmunkám javarésze ebben a külvárosban folyt le, s csak az Úristen tudja, hogy a külvárosi munkásifjúság körében végzett cserkész építőmunkának mennyi haszna lehetett a fiatal lelkekben.

1924 augusztusában tartotta a nemzetközi cserkészszövetség jamboree-ját Dániában. Ezen mint a versenycsapatot kísérő tiszti csapat helyettes parancsnoka vettem részt. Augusztus 5-től 23-ig tartott utazásunk és a koppenhágai jamboree, ami annyi dicsőséget hozott a magyar cserkésznek.

1950. november 28.

Két év óta nem folytattam ezt az írást, mert tömérdek más tennivalóm volt, többek között a földrajztudományunk történetét folytattam. Most újból visszatérek hozzá.

A koppenhágai cserkész-jamboree-n még versenyben vettek részt egyes nemzetek reprezentatív csapatai. Mi valóságos nemzeti ügyet csináltunk abból, hogy a magyar fiúk megállják ott helyüket. Versenycsapatunk, amely a legjobb csapatok tagjaiból volt összeválogatva, előzetesen egy kiképzőtáborban vett részt Fehérvárcsurgón. A versenycsapat parancsnoka Hermann Győző volt, magam pedig a kiképzőcsapat helyettes parancsnoka voltam.

Csapatunk augusztus 5-én este indult útnak Budapestről. Örömmel vettem részt az utazásban, mert Európa egyik legkulturáltabb táját szeltük át. Augusztus 6-án hajnalban pár órai alvás után Csehországban Brünnél ébredtem fel. Meglepő a város környékének kulturált képe, a Morva-medencének magas mezőgazdasági színvonala. Brünn is kellemes képet mutat finom, hegyes tornyaival, tiszta házaival. Belterjes művelés mindenfelé, sehol kopár területek, sűrűn települt, gazdag falvak, szinte fáj látni ezt a kultúrképet összehasonlítva a magyar falvak körüli kopársággal. Pardubitznál befutunk az Elbe völgyébe. Itt már kissé elmarad a mezőgazdasági kultúra a morvákéhoz képest. Fenyveseik szokatlanok a mi erdőtlenséghez, nagy akácokhoz szokott szemünknek. Kolinnál iparvidéket látunk, majd átfutunk a Moldva völgyébe, s elérjük Prágát. Szerény pályaudvarától keveset látunk a városból, csak a sok tornyú Hradzsint pillantjuk meg. Csakhamar Deutsch-Böhmen magas kultúrájú vidékén vagyunk, s a nagyszerűen szabályozott Elbe mellett futunk. Feltűnik a Riesengebirge üde vidéke, Aussignál a pompás gyümölcstermelés, komló-kultúra. Az Elbe áttörése a hegységen emlékeztet a Rajna völgyére, s a német kultúra szembeötlő. Bodenbachnál vámvizsgálat, azután

a gyönyörű Sächsische-Schweiz tájain futunk át, merész felszíni formák, nagyszerű erdőkultúra, turistavilág mindenfelé. Tovább szakadatlan ipari települések között visz az út Drezdáig. A várost mieinkhez nem is hasonlítható tiszta és rendezett ipari övezet veszi körül, s szép iparvárosok övezik.

Drezda után a középnémet Heide félig megszelídített tája, a megkötött durvahomok-síkság meglepő kép, fenyveseivel, krumplijával, szélmalmaival, mocsaraival. Az erdő már északi jelleget ad e síkságnak, s más kép ez, mint a mi Alföldünk. Csak Jüterbog után kevesbedik az erdő, lesz több a mezőgazdaság terület, sőt feltűnik az akác is. A hullámossá vált homoktájon sűrűn jönnek a falvak, nyaralótelepek, apró fabódék ezrei tele szegény nyaralókkal. A rádióantenna itt már szinte jellegzetes vonása a tájnak. Estefelé befutunk Berlinbe az Anhalt-Bahnhofra. Általános meglepetésre itt Teleki Pál vár bennünket, aki finnországi útjáról van visszatérőben. A Finnországba vezetett tanulmányi kirándulásán én is részt vehettem volna, de én inkább a dániai jamboree-t választottam. Telekivel van Emich Gusztáv berlini követünk és Farkas Gyula berlini magyar lektor, cserkésztsíztársunk.

Az Anhaltból két kis vasúti kocsis visz át, amelyekbe az eddig jött magyar kocsikból átszállunk, a Stettini pályaudvarra. Belátunk a város lüktető utcáiba. E pályaudvaron Koppenhágáig futó közvetlen kocsikba szálltunk.

Neustrelitzben álló vonatban eltöltött éjjel után, augusztus 7-én, csütörtökön hajnalban tovább futunk a homokos Wellenlandschafton szegényes rozs-árpa, alma-, meggy- (most érik!) termelés között, s bejutunk a dűnék világába, majd jelentkezik a tóvidék is. Erdők, Junker-kastélyok világa ez. Előre tör lassan a bükkerdő, a nyíres, tőzeglápok.

Rostock táján még mezőgazdasági a táj, de szegényes. A legelő mind sűrűbben mutatkozik, karamok között legel a piros-tarka marha. Favázás, cserép- vagy szalmatető udvarházak északi típust mutatnak, a tengerpart közelségét jelzi a sok szélmalom. Borsótermelés mindenfelé.

Az ódon-német Rostock vaskos tornya, meredek cseréptetői, hordozórúdon két-két csomagot cipelő vaskos női jellegzetesek. Az itt már hajózható tölcséresedett Warne mentén elérjük Warnemünde kikötő és fürdőt. Az Ostsee partján vagyunk. Halászat, halfüstölő-telep, tömérdek fürdőző mindenfele. Megfürdünk a hús tenger hullámaiban. Vonatunkat betolják a gőzkompba, ami átszállítja azt a Falster-szigetre, Dániába.

A dán fináncok páratlanul előzékenyek hozzánk. A hajón csaknem kizárólag dánok utaznak, akik rendkívül barátságosak és előzékenyek velünk szemben. Különösen a dán nők, amilyen nehézkesek, olyan szívesek és jólelkűek. Gedserben kötünk ki Falster szigetén. Innen a dán gyorsvonat szállít tovább. A béke és jólét országába jutottunk. A dán táj gondozottsága, a látható jólét páratlan. A földeken mindenfelé csodálatos termés. Tanyák mindenfelé, telefon minden tanyához, rádióantenna minden tanyán. A falvak ritkásan vannak, több a tanyai település. A tanyai épületek csinosak, favázas építkezések, stílusos manzárdtetőkkel. Kerített legelőkön nagy nehéz lovak, piros-tarka kövér marhák, legelve a gyönyörű lóherét. Pedig a talajban sok szétszórt murva-követ látni. A tenger mindenfelé felbukkan. Gondozott út minden tanyához, még a nem sok kőrissel kevert bükkösökön keresztül is.

A városok képét vörös téglából épült fehér téglaközökkel rajzolt magas cseréptetős házak emelik ki a zöld tájból. Az utakat nyárfasorok kísérik. Szélmalom, szélmotor tájelemek. A toronytalan, lépcsős oromzatú templom tipikus.

Fél négykor Orehovednál ismét elérjük a tengert, újból gőzkompra rakodunk, s negyedóra alatt átszeljük a keskeny Masnesund-csatornát. Innen ugyancsak gyorsvonat röpit tovább immár Seeland-szigeten a főváros felé. Váltakozik az erdőfolt a földműveléssel a morénatalajon. Nyír, fűz gyakoriak a tájképben. A legelőkön mindenfelé fejenek az asszonyok, s tömérdek a baromfi. Minden ház előtt zászlóárboc alól integetnek a cserkészvonat felé a barátságos dánok. A vonat megállás nélkül rohan velünk át az egész szigeten. Csak Kjögenél tűnik fel a tenger jobb felől, egyszer meg balról a bájos kis Roskieldenél, amelynek minden háza vörös, s valamennyi parkokban áll. A vonat nagyszerűen tiszta, sebessége nálunk ismeretlen. Este hétkor megpillantjuk a Sund partján Kjöbenhavnt. Főpályaudvarán harsogó zenével fogadnak a dán cserkészszövetség kiküldöttei, s Christian Holm szövetségi elnök üdvözlő németül és magyarul! Zenekarunk a dán himnusszal felel. A fogadtatás több mint meleg és több mint ami elképzelhető volt.

Minden csomagunkat a vonatban kellett hagyni, s dán és magyar zászlókkal bevonulni a városba. Virágeső és búzaszórás fogad az ablakokból a kivilágított utcákon. Futólépésben érjük el az Osterport-pályaudvart, itt be egy gyorsvonatba, s ki az ideiglenes táborhelyre, Wesselsmende mel-

lé. Itt már sötétben vonulunk át a királyi vadaskerten, erdőkön, mezőkön keresztül kétórás menetel. Vezető dán tisztünk eltévedt velünk. Egy elhagyott táborhelyen akarjuk tölteni az éjjelt, de végre mégis eljutunk a kijelölt helyünkre, egy majorba. Ide hozták már vonatban hagyott csomagjainkat autóval, mégpedig teljesen hiánytalanul. A major szénapadlásán pihenünk le éjfélkor.

Augusztus 9-én, pénteken egész délelőtt rendezkedünk. Dán cserkész-tisztek végtelenül előzékenyek, s be van osztva segítőül a dán cserkész-főtitkár rendkívül bájos cserkész leánya is. Látogatók tömege vesz körül, és halmoz el bennünket figyelmességgel. Kb. 15 km-re vagyunk a fővárostól, de autókön, biciklin tömegesen látogatnak meg dán hölgyek azzal, hogy majd a jamboree után magyar cserkészt kapjanak vendégnek. Szinte érthetetlen a magyar fiúknak ez a meleg dédelgetése. A reggeli dán hírlapok is meleg hangú cikket közölnek érkezésünkről, számos fényképpel. Egyikük azt írja, hogy a magyar cserkészek bevették Koppenhágát.

Környezetünk egy típusos dán major, tömérdek állattal, gazdagsággal, jóléttel, rendkívül kedves gazdával és családdal. Nem messze tőlünk német Neupfadfinder-csapat táborozik, s ezekkel együtt tartunk tábortűzet.

Augusztus 10-én szombaton délelőtt még a majorban vagyunk, délután versenycsapatunk is, a kísérő csapat is bevonul a jamboree-táborba. Kétórai menet után érkezünk be a táborhelyre, amely az Ermelunden nevű királyi parkban van. A táborparancsnok fogad és üdvözl. Tábort verünk a főút mentén kijelölt helyen. Versenycsapatunk 8 ½ perc alatt vert tábort, ami a jamboree-n a legjobb időtartam volt. A mi szomszédaink németek, franciák, lengyelek, lettek. Első benyomásunk az, hogy a keleti nemzetek (lengyelek, finnek, magyarok, japánok) keményebb magatartásúak, a nyugatiak inkább játékosak. Viszontlátom Mr. Martint, a világszövetség főtitkárát, akit még 1922-ből Angliából ismerek. Megdicsérte előttem a magyar tábort. 33 nemzet cserkészete van képviselve az óriási táborban, ahol egyébként a genfi Népszövetség is képviseltette magát két delegátussal.

A magyar versenycsapat tábora valóban nagyszerűen festett, a fiúk magatartása kiváló, egy halálra ítélt kis nemzet dacos „csak azért is-e” volt az, amit mutattak. Igen sokan dicsérték a magyar és a lengyel tábort.

1950. december 3.

Augusztus 11-én, vasárnap reggel már nyakig beleébredtünk a nemzetközi életbe, ahol viszont mindenki a maga nemzeti életét élte.

Az egész dániai útról és a Jamboreeről számos tudósítást kellett küldennem a „Magyarság” című lapnak, ahonnan nemzetközi újságírói igazolvánnyal is elláttak.

Vasárnap reggel lévén, egy fenyőlombból és nyírfakeresztből készített oltárnál Horváth Detre bencés cserkésztsízt szentmisét mondott, a zenekar az „Ah, hol vagy magyarok tündöklő csillagát” játszotta. Szentmisénk-re felvonultak idegen csapatok is.

A magyar csapat főleg a lengyelekkel köt meleg barátságot. 11h-kor a dán király képviselője ünnepélyesen megnyitotta a tábor. A felvonulásban az élen a magyarok mentek. A csapatok mindegyikének egyenruhájában van valami nemzeti jelleg, a magyaroknak az árvalányhaj, amelyért veszködnek az idegenek. Sok a dán és angol leánycserkész. Semmi merevség, mindenütt a közvetlenség mutatkozik, még a királyt képviselő Carstensen tengernagy fogadásában is. A megnyitási parádé is egyszerű.

A japán táborban teszek látogatást, s rendkívüli udvariassággal és tisztelettel fogadnak.

Délután a „Freilufttheaterben”, egy katlanszerű völgyben, amit „Elvedálnak” neveznek, nemzeti táncverseny. A magyar fiúk zenekarunk játékára körmagyart, majd egy körtánc a „Csínom Palkó” zenéjére, azután csárdás, s a hatás a közönségre bámulatos, vég nélküli taps. Csak a lengyelek szereplése volt a magyarokéhoz méltó.

Csapatunk főleg a zenekar miatt lassan az egész jamboree-tábor központjává lett. Este óriási cserkész-rajvonal söpri ki a közönséget az egész tábor területéről.